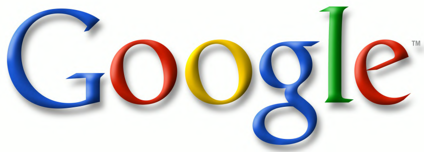
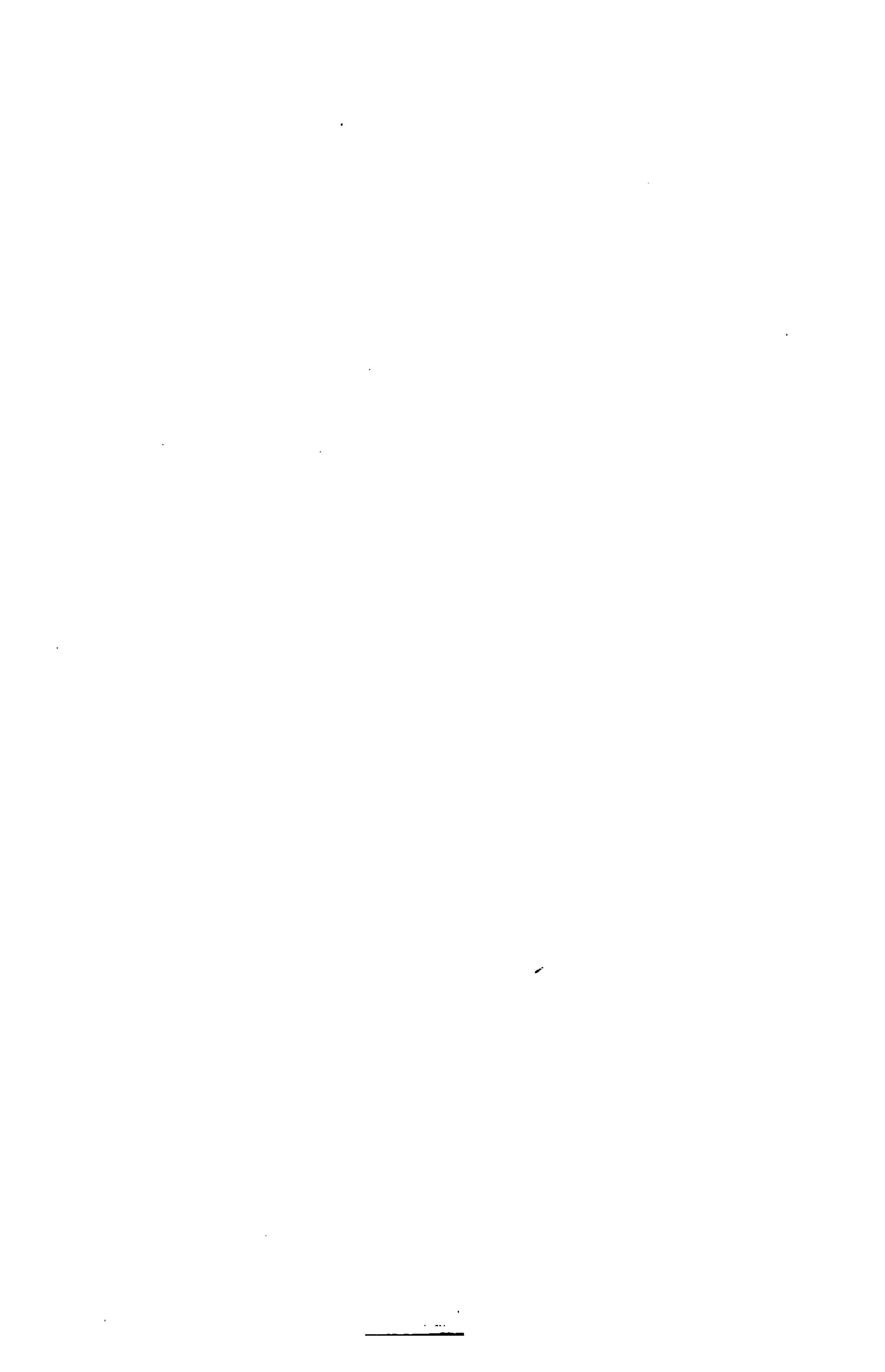

UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE LIBRARIES
1817

Vukićević, M.

КАРАЂОРЂЕ

НАПИСАО

МИЛЕНКО ВУКИЋЕВИЋ

КЊИГА ПРВА

1752—1804

С ДВЕ ИСТОРИЈСКЕ КАРТЕ И СЛИКОМ БЕОГРАДА ОД 1788

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1907

ПРЕДГОВОР

За време рата 1876 године беше ми отац с двојицом стричева на граници а код куће остао само дед, покојни Сава А. Вукићевић, с најмлађим сином Драгутином, који, пошто су у гимназијама престала предавања због рата, беше дошао кући. Немиле вести, које стизаху с бојнога поља, јако беху забринуле деда, те непрестано изгледаше суморан и тужан. Некако уочи Велике Госпође (14 августа) дође из Крагујевца један наш сусед и донесе веселе гласе с бојишта: први глас о славној победи на Шуматовцу, а други да су ми отац и стричеви живи и здрави. Летње вече уочи Велике Госпође беше врло пријатно. После дневне жеге нешто заладило, небо ведро а вечерња румен обасула цео запад на коме се налажаху два три позлаћена облачка. Сви се укућани прикрписмо око деда и око онога нашег суседа те жељни чути што с бојна поља о својима драгим и милим слушасмо шта они говоре. Деду, чувши радосне вести, за тренут ока лице обасу веселост, суседа задржа на вечери; а по вечери онако весео и расположен потражи гусле, а умео је гудети и певати уз гусле да му на далеко равна не беше. Узевши гусле у руке удеси струне и кад потеже гудалом, затрепташе струне те се чињаше да саме гусле говоре. Мало затим па одјекну из грла дедова она дивна песма:

Боже мили! Чуда великога!
Кад се ћаше по земљи Србији,
По Србији земљи да преврне

И да друга постане судија,
Ту кнезови нису ради кавзи,
Нит' су ради Турци изјелице,
Ал' је рада сиротиња раја,
Која глобâ давати не може,
Ни трпити турскога зулума...

Док је песма певана сви се бесмо у ухо претворили. Мене је та песма занела, јер сам је тада први пут чуо. Не умем сад рећи шта ми је дубље остало у памети: да ли оне прилике „виш' Србије по небу ведроме," или оних седам дахија и њихов узлазак на Небојшу на Дунаву кулу, или онај њихов силазак с Небојше у каву велику и призивање хоџа и ваиза и њихово саветовање, или погибија кнез-Алексе и Илије Бирчанина, или напад на Црнога Ђорђа.

Кад сам се год после тога сетио те песме, желео сам да што више сазнам о оним догађајима и личностима о којима пева поменута песма. И кога сам прво могао питати о томе већ мајку своју, пошто у задругама људи с децом ретко говоре. Како је моја мајка Јасеничанка, унука старога ратника Карађорђева, Ранче Павловића, то ми је она у дугим зимњим вечерима 1876 године, предући жицу на вретено, приповедала све оно што је чула од свога деда о Карађорђу, о његовим бојевима и о јунацима из онога времена, казујући често пута извесне појединости, које доцније ни од кога нисам чуо. Казивања моје мајке беху допуна ономе што сам из песме чуо. Од ње сам први пут чуо за Врачар и Мишар, за Сјеницу и Нови Пазар, за Годо̀мӣн и Варварин. Од ње сам чуо доста причица о појединим јунацима из старијега и новијега времена.

Кад сам свршио други разред основне школе и прешао у трећи нађем међу дедовим књигама „Српске Народне Пјесме," IV књигу, Вука Ст. Караџића (издање од 1862) и јако јој се обрадујем, а још више кад у

њој нађем не само поменуту песму, већ и многе друге, које певају о догађајима за које сам већ понешто чуо и у школи. Али мени то све није било доста. По свршетку III разреда основне школе дошла ми је до руку друга и трећа књига „Повѣстнице Србског Народа“ од Д. Медаковића. Она ми је донела доста радости али и непријатности. Донела ми је радости: јер сам у њој нашао оно што сам желео сазнати, а непријатности: што сам њен стари правопис испрва тешко читао, и што сам читајући је као чобанче поред стоке често упуштао стоку те је чинила пȍтру нашем или туђем усеву. Због тога сам био много пута кȃрȃн, док најпосле не извукох вруће батине а моју књигу као узрок свију пȍтрȋцȃ одузеше, и ја је више никад не видех све до доласка на Велику Школу.

У гимназији у Крагујевцу умео нам је омилети стари професор г. Атанасије Поповић своја предавања из Историје Српскога Народа у IV разреду својим занимљивим причањем о догађајима из наше нове Историје.

Свршивши гимназију под утицајем ондашњих политичких прилика, идеја и догађаја у Србији, желео сам да постанем независан човек у животу и тога ради хтео сам свршити технику. Али то је била само жеља, јер сам ускоро морао напустити технички факултет. За време док сам размишљао шта да предузмем и за који факултет да се одлучим дође ми до руку опширна Историја Француске Револуције од Луја Блана, илустровано издање париске књижарнице „Прогреса.“ Прочитавши ово дело зажалио сам што у нас Срба нема тако опширно дѐло о нашим борбама за ослобођење у време Првога и Другог Устанка. И тада ми се појави жеља да то сȃм урадим, те се с тога упишем на историјско-филолошки факултет ондашње наше Велике Школе и почнем проучавати Историју Српскога Народа, обра-

ћајући нарочиту пажњу Устанку. На Великој Школи нити је било семинара нити наставника који би могао упутити ученика и спремити за рад. Читао сам све што је писано о нашим устанцима, бележио и прибирао грађу, нешто сам и писао. На једноме од „Обилићевих Вечери“ читао сам о Станоју Главашу, а при свршетку Велике Школе штампао сам књижицу: „Улога задруге у нашој борби за ослобођење“ (1892). Затим по свршетку Велике Школе штампао сам: „Школе и школовање за време Првога Устанка“ (1893), „Горске хајдуке“ (1893), „Прилоге за Историју српске цркве Првога Устанка“ (у Веснику Српске Цркве. Јануар 1896), „Регистар имена“ из Историје Првога Устанка (уз Баталакину историју српскога устанка 1899), „Како су Срби устали против Турака 1804 године“ (у „Искри“ за 1899), „Из српске историје. Догађаји и личности“ (1900); затим „Деловодни протокол писама Петра Тодоровића—Добрњца, српског војводе из Првога Устанка“ (у Споменику Српске Краљевске Академије. Књ. XXXVII), „Писма из Првог и Другог Устанка“ (Споменик XXXVII), „Методије, митрополит београдски, од 1791—1801 год.“ (у Гласнику Православне Цркве 1900), „Мелентије владика нишки, од 1815—1821 год.“ (у Гласнику Правосл. Цркве 1901), „Односи Србије према Русији од 1808 до 1813 год.“ (у „Делу“ за 1902 год.) итд.

Сви ови послови били су само припрема за замишљено дело, и док сам на њима радио прибирао сам грађу и писма за то дело. Радећи наведене радове и прибирајући грађу мени је јасно било да се Историја Устанка не може написати онако, како сам је замислио, из оно мало штампане грађе и дêлâ о Првом Устанку, нити из оно мало рукописне и документалне грађе, што се налази у Архиву Српске Краљевске Академије Наука или у Народној Библиотеци у Београду. Требало је тражити аутентичну грађу, а њу су могле дати само

поједини архиви, особито оних држава које су имале тешњих веза с нашим устанком и с устаницима. С тога је требало прегледати у првом реду Архив Земунскога Магистрата, Архив Карловачке Патријаршије, Архив Петроварадинске Команде, затим разне архиве у Бечу, Петрограду и Паризу, а нарочито би од велике користи био архив у Цариграду. Због тога сам још 1897 и одлазио у Земун и покушао да се користим Архивом Земунскога Магистрата, али сам сазнао да је тај архив неуређен и да се налази смештен у некаквом подруму тако да се ни данас њиме човек не може користити. Пред Божић исте године отидем у Карловце, уђем у Архив Карловачке Патријаршије и разгледам регистре. Према броју заведених актова, који се тичу устанка и устаника, у овом архиву налазило би се доста занимљивог градива за историју поменутог устанка, али на жалост, тражећи према бројевима актова у дотичним фасцикулама, од неколико стотина докумената не нађох готово ниједнога. Сви су били извађени из фасцикула. Доцније сам сазнао да их је одатле издвојио један српски родољуб после седамдесетих година и послао ондашњем „Српском Ученом Друштву“ у Београд с намером да их исто друштво штампа. Зашто их „Српско Учено Друштво“ није штампало, за сад нећу о томе ништа рећи. Сад су та документа у Архиву Срп. Краљ. Академије Наука. Како је великих веза с устаницима имао и бачки епископ Јован Јовановић, то сам се надао да ћу у Новом Саду, а у Архиву Бачке Епископије, наћи каквих података о тим везама; али сам сазнао да је поменути архив заједно с епископском зградом изгорео за време Мађарске Буне 1848-1849 године. У Новом Саду распитивао сам и за Архив Петроварадинске Команде и сазнао сам да се акта из времена наших устанака не налазе више у Петроварадину, али ми нико не могаше тачно рећи куда су послата. Једни

говораху да су у Бечу, други у Будим-Пешти, а трећи у Загребу.

Још при самом почетку прибирања грађе за историју Првога Устанка знао сам да ће највише грађе дати петроградски архиви, те сам с то̑га непрестано желео да отидем у Петроград те да се користим том архивском грађом, али та ми је жеља за дуго време остала неиспуњена, јер какве прилике настадоше у земљи после 1897 године не само што се нисам могао надати да ми се та давнашња жеља испуни већ сам 1898 марта месеца морао одговарати тадашњем министру просвете за своја предавања из историје у Другој Београдској Гимназији (а нарочито за предавања из историје устанака и о људима из њих), када је тражено с највишега места да будем отпуштен из службе а према достави једнога од тадашњих министара. Како ме је тадашњи министар просвете познавао лично још док је био професор Велике Школе и ценио моје радове, није ме хтео несаслушана отпустити, и захваљујући једино заузимању његовом нисам био тада отпуштен из службе.

Међутим 23 августа 1900 године изађе указ којим се дотадашњи српски посланик и пуномоћни министар у Паризу, г. Стојан Новаковић, поставља за изванреднога посланика и пуномоћног министра на двору Њ. В. цара руског у Петрограду. Томе сам се јако обрадовао, и кад г. Новаковић дође у јесен 1900 год. у Београд, отидем к њему и напоменем: како је сада прилика да се испише грађа за Историју Српског Устанка, која се налази у петроградским архивама, док је он у Петрограду. А кад г. Новаковић отиде на нови положај у Петроград обратим му се писмом 25 марта 1901 год. и подсетим на наш заједнички разговор од јесени 1900 године. Г. Ст. Новаковић одговори ми из Петрограда 5 априла исте године, и између осталога писаше

ми: „Опомињем се добро што смо говорили јесенас „о раду у архивама овдашњим. Али сам ја говорио и „са господом из Академије Наука, и не бих могао у „тај посао улазити ни с ким приватно ван Академије... „Ви бисте добро радили да своју понуду да у архивама „овде радите поднесете Академији, да се с њом споразумете и да Вас она изабере за тај посао. Чим би „Академија то учинила поверивши Вам ту мисију, и „чим би се с Вама споразумела о трошку и издржавању Вашем овде као и како ће се поступити с оним „што Ви овде тим трошком приберете, ваљало би да „мене лично (Академија) о томе извести...“

Пре него што бих поднео своју понуду Академији Наука покушао сам усмено да се известим преко неких чланова Академије, како би се примила та понуда, на што ми је речено да би то било добро, али да Академија не располаже толиким новчаним средствима да би могла поднети трошкове око исписивања докумената из архивâ и мога бављења у Петрограду. Тако и овога пута остаде ми жеља неиспуњена. После овога прионем да средим своја предавања из Историје Српскога Народа и већ сам с тим послом био готов у јуну 1902 године. Бојећи се да се тадашње блаже политичке прилике у Србији не промене похитам да прво наштампам другу књигу, у којој су изложени догађаји из наше нове историје, и она је била наштампана већ августа 1902 године. После променâ 1903 године наштампам прву књигу своје Историје Српскога Народа, и покушам не би ли тада своју давнашњу жељу о одласку у Петроград остварио. Октобра месеца 1903 године добијем једногодишње одсуство и већ око половине новембра отпутујем за Петроград.

Дошавши у Петроград и чекајући одобрење за улазак у архиве почео сам срећивати у једну целину свуколику грађу о Устанку, коју сам био прикупио за

последњих дванаест година, допуњујући је новом, коју сам налазио по разним делима, часописима и издањима у Царској Публичној Библиотеци у Петрограду. Радећи тако већ сам крајем фебруара 1904 године био готов с главним нацртом дела о Карађорђу и о Устанку. Кад сам ушао у архиве и одабрао грађу, која се у њима налази, почео сам преписивати прво у Главном Архиву Министарства Иностр. Дела, а затим у Архиву Главнога Штаба, али у исто време и из основа мењати првобитни план свога дѣла. Најпосле сам морао обратити свуколику пажњу исписивању обилате грађе која се налази у поменутим архивима, а рад на делу одложити с намером да га наставим пошто свршим посао око исписивања.

За време рада у Петрограду помогао ми је доста својим саветима и упутима г. Ст. Новаковић, који је већ 1904 године штампао два дела о Устанку: „Васкрс државе српске“ и „Устанак на дахије 1804.“ А крајем 1904 и почетком 1905 године спремаше ново дело: „Турско Царство пред Српски Устанак,“ које је доцније изашло у издању Српске Књижевне Задруге.

Пошто сам у мају 1905 године свршио посао око исписивања докумената у поменутим петроградским архивима вратио сам се у Београд и наставио рад на започетом делу од којега читаоци сад добијају ову прву књигу.

При писању ове књиге служио сам се колико сам више могао на првом месту документалном грађом; али у недостатку такве служио сам се казивањима наших мемоариста, затим новинарским дописима и белешкама онога времена, потом штампаним делима, а у недостатку свега тога предањима, која су или побележена или још живе у народу. Сваки навод или дело којим сам се служио наведени су у напоменама.

У недостатку докумената, као изворâ прве руке, највише сам се служио казивањима наших мемоари-

ста, који су као савременици били или очевидци догађаја, или посленици у самим догађајима, као што су прота М. Ненадовић, Јанићије Ђурић, Петар Јокић, Гаја Пантелић — Воденичаревић и Лазар Арсенијевић. О вредности мемоара ових мемоариста казаћу при свршетку целога дѐла, а овде ћу само напоменути да су најстарији мемоари Ј. Ђурића, јер их је он писао у Бесарабији пре 1823 године, јер Михаило Герман, бавећи се службеним послом у Петрограду, јављаше писмом својим од 13 априла 1823 године Христифору Милановић — Обреновићу, артилеријском прапоршчику у Деренчин, између осталога и то: да је од Михалаћа добио на преглед „сочинение Јанићиево: Жизн Георгија Пе„тровича, Черного, оно доста просто списано, ама има „и велики произшествија и знаменити послова“.[1]

Гледао сам колико сам год могао да читаоцу представим догађаје и личности мирно и непристрасно, наводећи га да сâм буде судија и лицима и догађајима које сам описивао.

Карта Београдскога Пашалука узета је из дѐла г. Ст. Новаковића „Устанак на дахије,“ по одобрењу пишчевом, а друга карта и слика из Годишњице Н. Чупића.

Друга књига овога дѐла обухватиће време Устанка од 2 фебруара 1804 до 21 септембра 1813 године, а трећа од 1813 до 1817 године.

Овом приликом најискреније захваљујем свакоме, који ми је ма у чему помогао при изради ове књиге, а г. Никодиму Ј. Васићу за савесну коректорску помоћ при штампању ове књиге.

О Ускрсу 1907 године,
Београд

Мил. М. Вукићевић

---

[1] Поменуто писмо М. Германа налази се у г. Мите Петровића, председника Пореске Управе у пенсији.

ПРЕГЛЕД

Глава четврта: Карађорђе за време Кочине Крајине

Глава пета: Време примирја од 1790—1791 године

Глава шеста: Стање у Београдском Пашалуку до објаве фермана од 1793 године

СТРАНА

Глава седма: Ферман од 1793 године

Глава осма: Хаџи-Мустафа-паша и Пасван-оглу. — Борбе између њих (1794—1799)

Глава девета: Српска војска у борби против Пасван-оглу. — Карађорђе за време те борбе

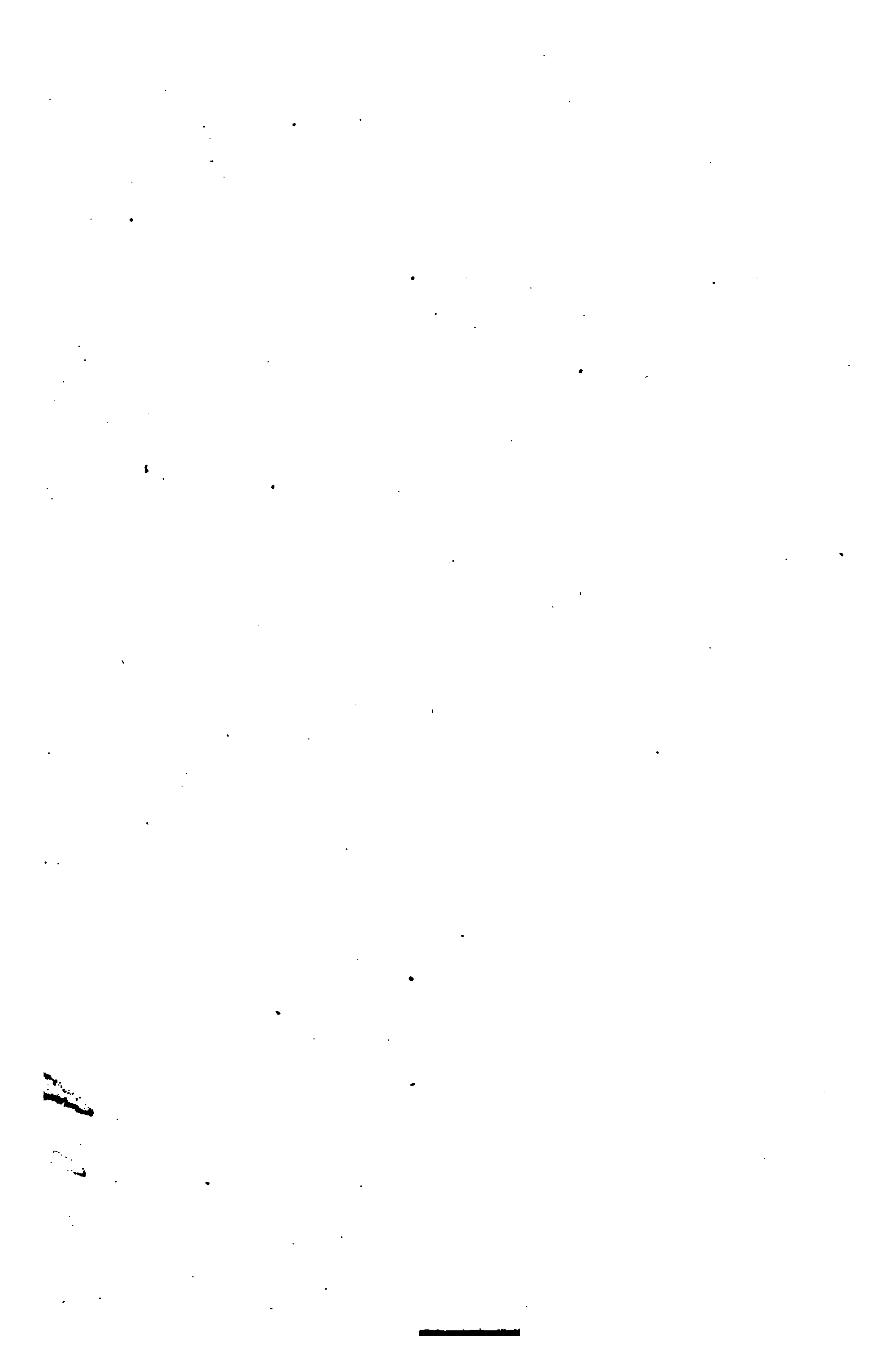
КАРАЂОРЂЕ

КЊИГА ПРВА

ГЛАВА ПРВА

КАРАЂОРЂЕВИ ПРЕДЦИ И РОДИТЕЉИ

Порекло. — Карађорђеви предци. — Предања о њихову месту становања и сељењу. — Долазак преко Метохије у Београдски Пашалук. — Шта се географски разуме под Београдским Пашалуком. — Стање Београдскога Пашалука у првој половини XVIII столећа. — Стање за време аустријске окупације и после тога. — Село Вишевац. — Карађорђеви родитељи.

ГЛАВА ПРВА

КАРАЂОРЂЕВИ ПРЕДЦИ И РОДИТЕЉИ

Крај XVII и прва половина XVIII столећа испуњени су великим покретима у народу српском, који су настали због ратова вођених између Аустрије и Турске од 1688 до 1739 године. За време ових покрета десиле су се и оне две велике сеобе српскога народа у Аустрију, које су по својим последицама биле врло несрећне за српски народ. У време ове друге сеобе многе су породице од Васојевића, Куча, Климената, Братоножића и других брдских и метохијских племена оставиле своја стара седишта и кренуле се заједно с патријархом Арсенијем IV. Неке од ових породица пређу преко Саве и настане се у разним крајевима, а друге се задрже по запуштеним земљама Београдскога Пашалука. Било је и после тога породица, које су силазиле са херцеговачких брда, са Комова, од Дурмитора и других крајева и насељавале се у разне крајеве Београдскога Пашалука. У појединим породицама у Шумадији и данас се по предању зна, од којих су племе́нā и кад су се доселили у ове крајеве.[1]

У време ових расељавања и пресељавања српскога народа преселили су се и Карађорђеви предци. Кад је то било, данас је тешко одредити, јер осим предања немамо никаквих поузданих података. Да би се ма и приближно могло одредити време кад су предци Вождови дошли у Београдски Пашалук, треба најпре знати од којега су племена и где су живели пре доласка у Београдски Пашалук.

Овде ћемо навести оно, што се у оскудици поузданих извора могло сазнати већином из предања. Међу потомцима Карађорђева стрица Мирка, који данас живе у селу Мраморцу, Округа Смедеревског, среза јасеничког, постоји предање да је Карађорђев деда дошао од Васојевића са Црногорских Брда.[2] Овако је предање забележио још Сима Милутиновић Сарајлија негде пре 1825 године, кад је написао песму „Честитост“, у којој се пева:

О Вишевци, превазносите се
Родитељем јединствена Серба,
Вјековима затешчаног једва!
Баичево л' дочајало Бошка
На усрдно и собраства крило,
Порођена Васојевић' сином,
Сербом Петром Напеа питомцем
И Марицом Артемиде Нимфом.[3]

Осим породичних традиција и овога помена у Сарајлиној песми постоји и један писан податак о пореклу предака Карађорђевих, а то је диплома владике Петра Петровића II од 21 декембра 1840 године, којом се такође тврди да су Вождови предци од Васојевића.[4]

Међутим има предања међу Арбанасима у Метохији и међу српским племенима у Брдима у којима се казује како су Карађорђеви стари становали сад у овом сад у оном месту тако, да је тешко доћи до истине, које је место заиста колевка предака Великога Вожда. Овде ћемо навести оно што је највероватније. По казивању најстаријих људи у Црној Гори око Подгорице предци Карађорђеви становали су у Дољанима, селу које се налази у брдима 2 сата удаљено од Подгорице идући Кучима. Чести бојеви између Куча и подгоричких Турака, затим многа насиља, која су чинили подгорички Турци честим испадима из Подгорице, нагнаше дољанске становнике да оставе своја седишта и да се раселе оданде. Један део тих становника оде и насели се у село *Врањ* близу *Матагужа*. Међу овим одсе-

љеним становницима из села Дољана а насељеним у село Врањ, вели се, да су били и предци Карађорђеви. Још предање вели да су предци Карађорђеви, док су живели у Дољанима, славили Светога Николу, па преселивши се у Врањ, не зна се из кога узрока, почну славити Светога Климента. Овако се још и данас приповеда о старйни Карађорђевој у околини Подгорице и у селу Врању. А да је Карађорђе старйнôм из села Врања, чуо је у Црној Гори још 1875 године г. Љуба Ковачевић, министар у пенсији, додајући томе да Врањани славе Светога Климента.[5] Села Врањ и Матагуж налазе се на северу од Скадарског Језера, а на истоку од црногорске границе нема ни сат места.[6]

Кад су се из села Врања иселили предци Вождови и куд су отишли, где су се задржали док нису дошли у Београдски Пашалук, такође је тешко рећи. У Метохији помиње се село *Мачетево* као да су тамо некад живели предци Ђорђеви, а на средњем Ибру помиње се село Бугарићи.

Предање о становању Карађорђевих предака у селу Мачетеву забележио је др. Мита Лукић. По том предању они су оставили село Мачетево због насиља турског, и морали су отићи одатле у Београдски Пашалук.[7] У Црној Гори постоји предање да су предци Ђорђеви старином Кучи,[8] а напоменули смо раније како међу потомцима Карађорђева стрица Мирка у Мраморцу постоји предање да су старином од Васојевића, и да је Сима Милутиновић Сарајлија певао још пре 1825 године како је Ђорђева старйна од Васојевића. Најпосле постоји и поменута диплома владике Петра II, којом се тврди да су Карађорђеви предци од Васојевића.

Њихов долазак у Београдски Пашалук могао је бити за време претпоследњега рата Аустрије с Турском 1737 до 1739 године, — кад оно пострадаше Васојевићи, јер на позив патријарха Арсенија IV беху се дигла на оружје брдска племена: Кучи, Васојевићи, Братоножићи, Пипери и Клименте. Али како им обећана помоћ од стране аустриј-

ске војске не дође, то Турци нападну њихове крајеве. Том приликом пострадају Васојевићи, те се многи раселе, а многи пређу у Метохију. О томе се налази и једна савремена белешка, која гласи: „Ходо-паша (Одаверди-паша Ма„мут-беговић) скупи велику војску и пође на Куче не оправи „ништа но изгуби многу војску и погибе 53 Подгоричанина „у Ледине у кулу Рашовића, господа и витезови. И те „године похара Махмут-паша Васојевиће и пороби и прегна „у Метохију“.[9]

Међутим зна се да је Метохија крај око Призрена, Пећи, Ђаковице и Дечана. У овај крај биле су се населиле још 1708 године Клименте. Они су до тада живели у Брдима, на реци Цијевни. Поменуте године Турци их нагнају, а нарочито серашћер од Арбаније, да напусте своје огњиште и да се преселе на пештерску висораван изнад Косова. Али они се тамо нису дуго задржали, јер нису нашли погодаба за живот, него се већи део њих дигне и врати на своје огњиште[10], а известан део остане на тој пештерској висоравни и у Метохији, где су се доцније звали пештерске Клименте. Ове Клименте су као Хришћани 1737 године у јесен ратовали заједно са *Станишом Марковићем — Млатишумом* против Турака.[11] Васојевићи кад дођу у Метохију измешају се с овим заосталим Климентама. Тако је могуће да су Карађорђеви предци, можда у време ове сеобе Васојевића, прешли у Метохију и населили се недалеко од Призрена у село Мачетево, па се отуда преселили у Београдски Пашалук. Како има још мѐста идући низ Ибар, која се помињу по предању као места одакле је деда Вождов, то је могуће да су се Карађорђеви предци, силазећи с Брда или из Метохије, још негде задржавали, док нису дошли у Београдски Пашалук.

У осталом мешања између српских и арбанаских племена у Брдима била су врло честа у оно време. Предање народно говори о заједничком пореклу Васојевића, Пипера и Озринића са Хотима и Краснићима. Исто тако на ту

ранију крвну везу између арбанаских и српских племена подсећају нас својакања између тих племена с једне и с друге стране. У племену Кастратима прича се да су они мешовитога порекла и српскога и арбанаскога, а у племену Коплику зна се да су по почетку своме Срби од Подгорице. Исто тако међу Хотима, најважнијем племену арбанаских планинаца, постоје многе традиције, по којима су они српскога порекла.[12] А како су и Карађорђеви предци Брђани, јер су врло дуго живели око Подгорице у Дољанима, затим више Скадарскога Језера у селу Врању до Матагужа, лако је разумети зашто они Арбанаси, који су старѝнôм српскога порекла, својакају Карађорђа као члана својега фиса. Исто тако лако се може разумети што и данас међу Арбанасима у Брдима постоје песме о Карађорђу, које они радо певају.

* * *

По предању Карађорђев деда имао је још четири брата, од којих је један остао међу Васојевићима а тројица су се кренули и дошли у Београдски Пашалук. Један од њих, коме се не зна име, населио се у Ужичкој Нахији у селу Биосци.[13] Деда Карађорђев с другом двојицом упути се Шумадији. Он се насели у Вишевцу, а друга двојица поред Јасенице један с десне стране реке у селу Мраморцу које је удаљено од Вишевца непун са̂т хода на северозапад, а други у селу Башину с леве стране реке. Међу данашњим потомцима Карађорђева стрица Мирка, који живе у Мраморцу, зна се да се отац Мирков, а деда Карађорђев, звао *Јован*, а брат му, што се населио у Мраморцу, Радак (Rађак), а онај други Митар.[14] Мирко се по оцу презивао Јовановић. Он је, после смрти својега оца поделивши се с братом Петром, прешао и настанио се у Мраморцу. У време устанка већ је био стар човек али је ипак војевао. Године 1809 био је један од саветника у Смедеревском Магистрату, што се види из једнога уверења, које је издато 4 фебруара 1809

ске војске не дође, то Турци нападну њихове крајеве. Том приликом пострадају Васојевићи, те се многи раселе, а многи пређу у Метохију. О томе се налази и једна савремена белешка, која гласи: „Ходо-паша (Одаверди-паша Ма-„мут-беговић) скупи велику војску и пође на Куче не оправи „ништа но изгуби многу војску и погибе 53 Подгоричанина „у Ледине у кулу Рашовића, господа и витезови. И те „године похара Махмут-паша Васојевиће и пороби и прегна „у Метохију“.[9]

Међутим зна се да је Метохија крај око Призрена, Пећи, Ђаковице и Дечана. У овај крај биле су се населиле још 1708 године Клименте. Они су до тада живели у Брдима, на реци Цијевни. Поменуте године Турци их нагнају, а нарочито сераскер од Арбаније, да напусте своје огњиште и да се преселе на пештерску висораван изнад Косова. Али они се тамо нису дуго задржали, јер нису нашли погодаба за живот, него се већи део њих дигне и врати на своје огњиште[10], а известан део остане на тој пештерској висоравни и у Метохији, где су се доцније звали пештерске Клименте. Ове Клименте су као Хришћани 1737 године у јесен ратовали заједно са *Станишом Марковићем—Млатишумом* против Турака.[11] Васојевићи кад дођу у Метохију измешају се с овим заосталим Климентама. Тако је могуће да су Карађорђеви предци, можда у време ове сеобе Васојевића, прешли у Метохију и населили се недалеко од Призрена у село Мачетево, па се отуда преселили у Београдски Пашалук. Како има још мêста идући низ Ибар, која се помињу по предању као места одакле је деда Вождов, то је могуће да су се Карађорђеви предци, силазећи с Брда или из Метохије, још негде задржавали, док нису дошли у Београдски Пашалук.

У осталом мешања између српских и арбанаских племена у Брдима била су врло честа у оно време. Предање народно говори о заједничком пореклу Васојевића, Пипера и Озринића са Хотима и Краснићима. Исто тако на ту

ранију крвну везу између арбанаских и српских племена подсећају нас својакања између тих племена с једне и с друге стране. У племену Кастратима прича се да су они мешовитога порекла и српскога и арбанаскога, а у племену Коплику зна се да су по почетку своме Срби од Подгорице. Исто тако међу Хотима, најважнијем племену арбанаских планинаца, постоје многе традиције, по којима су они српскога порекла.[12] А како су и Карађорђеви предци Брђани, јер су врло дуго живели око Подгорице у Дољанима, затим више Скадарскога Језера у селу Врању до Матагужа, лако је разумети зашто они Арбанаси, који су старѝнôм српскога порекла, својакају Карађорђа као члана својега фиса. Исто тако лако се може разумети што и данас међу Арбанасима у Брдима постоје песме о Карађорђу, које они радо певају.

* * *

По предању Карађорђев деда имао је још четири брата, од којих је један остао међу Васојевићима а тројица су се кренули и дошли у Београдски Пашалук. Један од њих, коме се не зна име, населио се у Ужичкој Нахији у селу Биосци.[13] Деда Карађорђев с другом двојицом упути се Шумадији. Он се насели у Вишевцу, а друга двојица поред Јасенице један с десне стране реке у селу Мраморцу које је удаљено од Вишевца непун сâт хода на северозапад, а други у селу Башину с леве стране реке. Међу данашњим потомцима Карађорђева стрица Мирка, који живе у Мраморцу, зна се да се отац Мирков, а деда Карађорђев, звао *Јован*, а брат му, што се населио у Мраморцу, Радак (Рађак), а онај други Митар.[14] Мирко се по оцу презивао Јовановић. Он је, после смрти својега оца поделивши се с братом Петром, прешао и настанио се у Мраморцу. У време устанка већ је био стар човек али је ипак војевао. Године 1809 био је један од саветника у Смедеревском Магистрату, што се види из једнога уверења, које је издато 4 фебруара 1809

године, на ком је потписан овако: *„совет. Мирко Јованович“* као други саветник а као први Веселин Мајсторовић, а трећи Новак Максимовић.[15] У забелешкама Милана Кузмића, сељака из Мраморца, од којих се краће налазе у Државној Архиви, а опширније у мене, такође се вели да је Мирко био саветник у Смедеревском Магистрату све до 1813 год. Те године, кад навале Турци, он дође из Смедерева у Мраморац и с народом из тога села пође у Космајску Планину, у збег. Турци их стигну код села Рабровца и он ту погине заједно с братучедом Милинком задржавајући Турке, докле нејач не измакне.[16]

На основу казивања Милана Кузмића и на основу уверења Смедеревскога Магистрата јасно је, да се Мирко презивао по оцу *Јовановић*, као што су се обично сви у оно време и презивали по очевом имену, јер се зна да се Алекса Ненадовић звао Алекса Стефановић, исто тако и Јаков; Прота Матија презивао се по оцу Алекси—Алексић а Карађорђе по оцу Петровић, Вук Караџић по оцу Стефановић итд.

Како је Мирко био Карађорђу стриц[17] а брат оцу Карађорђевом Петру, то је јасно да се деда Карађорђев звао *Јован;* и да је тачно предање, које и данас живи међу потомцима Мирковим у Мраморцу.

Према томе деда Карађорђев Јован доселио се негде прве половине XVIII столећа и населио у Београдски Пашалук, у Крагујевачку Нахију у село *Вишевац.*[18]

У Београдски Пашалук у оно време није се доселила само породица, из које се Карађорђе родио, већ су се морале и друге доселити; јер скоро цело осамнаесто столеће обележено је великим емиграцијама српскога становништва од херцеговачко-црногорских брда ка Сави и Дунаву. Овај пашалук крајем XVII и прве половине XVIII столећа био је неколико пута позорница бојишта између Немачке и Турске, па је с тога и онако ретко становништво још више разређено, зато је пустих села било врло много, а земља

је била обрасла шумом. Негдашње њиве и ливаде биле су запустеле и подивљале, те је после 1739 године било доста земље, коју су насељавали досељеници из Херцеговине, Црне Горе, Брда и Метохије.

* * *

Пре него што бисмо изнели какво је било стање у Београдском Пашалуку у време доласка Карађорђевих предака да видимо шта се географски разумевало под овим пашалуком.

Кад је оно Мехмед II Освајач ударио на државу Ђурђа Бранковића 1454 и 1455 године, освојио је већи и богатији део Ђурђеве државе, од кога су постали пашалуци: лесковачки или крушевачки (Алаџа-Хисар), приштевски и нишки, а онај други део између Западне Мораве, Дрине, Поречке Реке и Дунава сачињавао је последњи државни облик Србије. Београд с Колубаром и Мачвом још је раније био уступљен Угарској. Кад су 1459 године Турци и овај други део Деспотовине освојили постао је Смедеревски Пашалук, коме су, после 1521 године, пошто су довршили освајање српских земаља између Дрине, Саве и Дунава, придружили Београд и Мачву, те се од тога времена овај пашалук називао сад београдским сад смедеревским, док најпосле није преобладао назив Београдски Пашалук. По турском географу Хаџи-Калфи, који је писао у првој половини XVII столећа, Београдски Пашалук (Смедеревски Санџак) обухватао је ове кадилуке: смедеревски, београдски, авалски (доцније грочанску нахију), Потинце (не зна се тачно где је, тек је у близини Београда; Хаџи-Калфа вели да је то теснац близу Београда), рамски, јагодински, руднички, чачански, пожаревачки, ресавски, тимочки, мајданпечки, кучајински, крагујевачки, пожешки, ужички, ваљевски и куручешменски (по свој прилици сокoски), Шабац је у то време припадао Зворничком Санџаку.[12] У осталом с овим границама Хаџи-Калфиним готово се потпуно слажу

границе које је обележио Београдском Пашалуку 1826 године Вук Караџић у књизи о Милошу Обреновићу. По Вуковом опису Београдски Пашалук граничио се „од се-„вера Савом и Дунавом; од запада Дрином до више Леш-„нице, па оданде Цером и Влашићем више Крупња опет „у Дрину, потом Дрином до више Сребрнице, па после „планинама иза Ужица; од југа планинама иза Карановца „и Маглича у Мораву више Крушевца; а од истока даље „Моравом до више Ћуприје, па оданде једном речицом „више Параћина у планину, која раздваја Ресаву и Нахију „Параћинску од Црне Реке, па даље тим планинама иза „Поречке Реке у Дунав“.[20] У осталом ове се границе још боље виде на приложеној карти Београдскога Пашалука.

Из описа појединих путника, који су пролазили кроз Београдски Пашалук за време XVII столећа, види се како многи говоре да је земљиште ненасељено и обрасло шумом, како становништво живи бедно у рђавим уџерицама, које пре личе на покретне кошаре, које се преносе с једнога места на друго, него на куће.[21] Затим се описује зло стање становништва и насиља, која народ подноси од Турака. Па ипак је стање у XVII столећу било боље него оно у XVIII столећу после ратова од 1688—1739 године. Раније, докле Београдски Пашалук није био гранична област Турскога Царства, изгледа да је народ у Београдском Пашалуку плаћао само спахијско и царско, јер је јањичара дотле било у малом броју, а остали Турци живели су само у градовима и у паланкама поред великога Цариградскога Пута.[22] Међутим чим је Београдски Пашалук постао граничном облашћу Турскога Царства, умножио се број јањичара у њему, па је с тога и ова област Турске била изложена свеколикој покварености ових распуштених самовољних војника. Од тога времена настају злоупотребе, које су најпосле довеле до буне. Тако миледи Монтеги, која је 1717 године пратила својега мужа на путу за Цариград, помиње, како су се јањичари у Београду побунили и убили пашу

зато, што им овај није допуштао да прелазе границу и да пљачкају по Аустрији кад год хоће. Миледи Монтеги описујући Београд фебруара 1717 године вели: „Турци држе „сада у њему многобројан гарнизон састављен од њихо„вих најбољих јањичара који су под заповешћу паше се„рашћера то јест генерала, али сиромах серашћер само „је по имену старешина, а у ствари је принуђен да се „покорава јањичарима. Они су неограничени господари ва„роши и ничега нема у њиховом понашању што би пока„зивало покорну војску, већ напротив праве бунтовнике... „тврдили су нам да су се гарнизон и грађани београдски, „уморни од рата, побунили и посекли својега пашу".[23]

На овом месту миледи Монтеги опширније описује како су јањичари убили београдскога пашу. Јањичари су били увртели себи у главу да им паша забрањује прелаз у Аустрију с тога што су га Аустријанци поткупили, па то јаве писмом и султану. Како им на њихово писмо не дође одмах одговор, како су они желели, побуне се, дохвате пашу и одвуку пред кадију и муфтију тражећи да му они суде. Један га од тужилаца питао: како је смео штитити невернике, а други: зашто је од неверника примао новац. По том га нападну ножевима и не чекајући да људи од закона пресуду изреку и за тренутак су му задали хиљаду рана.

Какви су јањичари били у Београду такви су били у целом пашалуку према народу. Они су од народа узимали што им је год требало и што им се свидело, и за то ником нису одговарали. Миледи Марија Вартлеј Монтеги, пошто је провела скоро месец дана у Београду, прошла је у пратњи јањичара кроз Београдски Пашалук и оставила врло занимљиве белешке о ономе, што је уз пут видела. „Прешли „смо — пише она — поља Србије, која су покривена „шумом и готово претворена у пустињу, ма да су од при„роде врло плодна. Становници су вредни и радни али „суров притисак, под којим живе, нагони их да напуштају

„своје куће и да пренебрегавају обделавање своје земље. „Ови јадни људи не могу да рачунају ни на какав приход „од својих земаља, све је за јањичаре, који по својој вољи „узимају што хоће. Ови, који сачињавају нашу пратњу, њих „500, свакога дана нагонили су ми сузе, гледајући непре-„стано, шта ови безобразни варвари раде по селима, куда „смо пролазили.... Несрећни људи, који су 20 кола дали и „који су били погођени да наш пртљаг пренесу од Бео-„града до Ниша, отерани су не добивши ни једне паре, „не добивши ни накнаду за коње, које су сатрли путем, „или који су поскапали. Ови бедни људи беху дошли пред „наш стан плачући и чупајући своје косе и браде, пока-„зујући све знаке најдирљивијега очајања. Они су просто „батинама отерани од ових варварских војника. Не умем „да кажем, колико сам била дирнута овим призорима. „С радошћу сам хтела да платим оно, што им је требало „дати, али они од тога не би имали никакве користи, ага „би им узео све што би добили“.[24]

Јањичари се нису овако понашали само према народу, који је живео поред путова, већ и према оном који је живео даље по селима. Поменута путница говори како је тешко путовати кроз Србију. Она помиње шуме пуне разбојника, који по педесеторица нападају на путнике. „Села. „која су растркана, крајње су сиромашна.... јањичаре за-„иста ни мало не дира беда сеоскога становништва. Пилеж, „стада, храну, све узимају по својој вољи, не трудећи се „да запитају ни чије је, међутим власник се не усуђује „ни да се јави бојећи се, да га не испребијају на мртво „име. Гледала сам како ове дивље војничине кољу све без „разлике: ћурке, ћуране, ћуриће, сјагње овце и јагањце „тек ојагњене. Чинило ми се као да чујем плач Мелибеје „(Melibée) за пропалим стадом“.[25]

На другом месту Монтеги описујући кућу сеоску вели: „Њихове куће или пре њихове бедне колибице олепљене „су блатом, па осушене на сунцу. Они ове своје колибе

„одмах остављају и беже у планине на неколико месеци „пре, него што османска војска предузме марш, само да „би спасли своје породице и своја стада од беса и гра„бежи сурових војника. Ово је једини начин да очувају „штогод за се од својих прихода и својих добара, који су „им тако често у опасности. У осталом народ је преду„зимљив и радан и како има око себе врло много земље, „која ником не припада, он је ради по својем начину и „има отуда леп приход. — Пила сам овде више врста вина „врло укусних и изврсних“.[26]

Због насилнога понашања Турака особито њихових војника и због разбојника по шумама Београдски Пашалук био је врло ретко насељен, што се види из пописа, који је предузела Аустрија чим је по Пожаревачком Миру окупирала северну Србију. По том попису, који је извршен 1718 године, и изложен у једном рапорту пуковника грофа Нојберга (који је за тај посао био нарочито и изаслан), насељених места у окупираној области било је 415 а ненасељених 342. По једном другом попису, који је извршен три године позније, дакле 1721, било је насељених села 446, остала села била су такође пуста и ненасељена.[27] По првом попису било је свега 2456 кућа, што би представљало око 50.000 душа узимајући сваку кућу да је задружна и да је имала око 20 душа.

* * *

За време аустријске окупације стање у Београдском Пашалуку у погледу насељености било се почело у неколико поправљати, али већ 1721 године подизане су жалбе од стране народа, како није у стању да подноси порезе и друге намете. Због тога је народ почео остављати своје огњиште и селити се у Турску. Читава села исељаваху се и од тешких намета бегаху у суседне пашалуке Турскога Царства. Ова исељавања из Београдскога Пашалука ухватила су толики размер за време аустријске окупације, да

је 1734 године „депутација илирске народности“ тражила да се уреди питање о српским повластицама. Ова депутација жалећи се на неправде, које се чине српском народу, позива се на рђаве прилике у земљи, које су отуда настале. „Не само, — вели се у молби ове депутације — „што се нису Хришћани из Турске преселили у Србију, „него се, шта више, Срби селе у Турску. Исељавање је „тако јако да се становништво у Србији према прошлом „попису за половину смањило“.[28]

Нови господари, кад су окупирали Београдски Пашалук, донели су нове облике пореза и намета, као порезу на земљиште и монополе: на со, ракију и дуван, али су задржали и старе — турске — данке, као например десетак од жита, од вина итд. На тај начин терети државни превазилазили су економску снагу становништва, и народ, не могући поднети терете, исељавао се. На исељавање нагонили су народ и сами чиновници својим суровим понашањем а нарочито тиме, што су од народа узимали велике суме допуштеним и недопуштеним путем.

На основу свега овога нови господари Београдскога Пашалука мало су се разликовали од јањичара. Народ је патио и за време аустријске окупације скоро исто онако, као и за време Турака. За време Турака подносио је насиља јањичарска, али су дације биле мање, а за време окупације народ је сносио и старе данке, који су постојали за време Турака, и нове намете, које је завела окупациона власт, као и нове глобе несавесних аустријских чиновника.

* * *

Ово тешко стање у Београдском Пашалуку остало је непромењено и онда, кад је Београдски Пашалук по Београдском Миру 1739 године враћен Турцима.

После 1739 године Београдски Пашалук представљао је област као земљу, на којој су се годинама бориле аустријске и турске војске. То је била област, која је расељавана,

паљена, пустошена и пљачкана, с тога је у њој све запустело, задивљало тако, да је познијим путницима изгледала као земља после стварања.[29]

У овакву област, готово са свим запуштену и подивљалу, доселили су се предци Врховнога Вожда Карађорђа негде око 1739 године.

Село *Вишевац*, у које се доселио Карађорђев деда Јован, налази се на завршетку планинскога повијарца, који се пружа од Рудника и завршује планином **Голубицом**,[30] а данас се налази између сёлā: Саранова, Лукање, Губеревца, Горње Раче и Бошњана на левој страни реке Раче у лепеничком срезу.

Године 1718 и 1739 од поменутих села, која данас постоје око Вишевца, помињу се само Сараново и Рача, али ово последње као село, које је тек насељено, дакле ново село. А Вишевац, Лукање, Губеревац и Бошњани не помињу се. То су села, која су постала после аустријске окупације.

У време доласка Карађорђевога деде у Вишевац цела околина беше обрасла густом шумом, а у време детињства Карађорђева прошао је кроз ову околину (28 и 29 септембра 1768 године) *Сен-Прист* (St. Priest) француски посланик на Порти и описује пут и околину од Колара преко Паланке до Баточине овим речима: „Сутра-дан, 28-ога „септембра, настависмо пут за Хасан-пашину Паланку. Иде „се кроз шуме; пут је врло искривудан и непрестано на „брежуљцима. Хасан-пашина Паланка је на пријатном месту „и стигосмо зарана тако, да смо остатак дана могли употребити на шетњу.

„У четвртак 29-ог стиже посланство у Баточину, после „шест сáтй рђавога пута, тежега него пређашњега дана. „Шума је око овога рђавог села, и овде и на досадашњем земљишту нема трага ни од каква обделавања. „Све вас опомиње на земљу, каква је изгледала после стварања“.[31]

Кад је кроз овај исти крај прошао јуна месеца 1808 године руски инжињер мајор Грамберг, бележећи маршруту од Београда до Ниша, записао је да је пут од Колара до Баточине опкољен густом шумом и да је земљиште бреговито.[32]

Цела околина села Вишевца, као што се види, кроз цео осамнаести век била је под густом шумом, а ѕиратне землѐ за обделавање било је мало. С тога је и занимање земљорадњом сведено на најмању меру. Карађорђев деда, као и сва племена око Комова, више се занимао сточарством, док је био на својој дедовини, па је то занимање наставио и у новој постојбини. Отуда се и прича за његова сина Мирка да је, кад се поделио с братом Петром, дошао у Мраморац и доста стоке догнао. Исто тако зна се да се Карађорђе у детињству и дечаштву понајвише бавио око стоке.

* * *

Деда Карађорђев Јован, као што поменусмо раније, имао је двојицу синова, Петра и Мирка. Петар је био ожењен Марицом, ћерком Петра Живковића из Маслошева у Крагујевачкој Јасеници.[33] Кад Петру и Мирку умре отац Јован они су и даље живели заједно све до рођења Карађорђева. Како су имали нешто земље и у Мраморцу, то се Мирко више бавио у Мраморцу, а Петар је седео у Вишевцу. Прича се да је негде близу села Вишевца, на друму, био турски хан и да је у њему свагда било по неколико Турака, који су чували пут од хајдука. Због ових Турака Мирко је ретко долазио у Вишевац кући. Међутим ни у њега ни у Петра не беше мушке деце и ако су оба били поодавно ожењени. Осим тога мемоаристе говоре о оцу Карађорђевом Петру, да се често налазио по турским ковнлуцима радећи око пчела.[34] По записаним казивањима Карађорђевих савременика из најближе његове околине могло би се закључити, да се Петар мало старао о кући својој

већ да је тај посао више припадао његовој жени Марици, матери Карађорђевој. У осталом томе се није чудити, кад се зна, да је деда Карађорђев из онога краја српске отаџбине, у коме се сва брига око куће и око деце оставља жени а мужеви носе оружје, предводе чете и четују целога живота својега. Дошавши у Београдски Пашалук, предци Карађорђеви настанише се у оном крају, који је чувен са хајдучких чета кроз цело XVI, XVII и XVIII столеће. Крај, дакле, у коме је доцније до устанка хајдуковао знаменити хајдук Станоје Главаш. Осим тога у оно време и већина становништва у Београдском Пашалуку много се мање занимала земљорадњом, већ више стоком. У осталом како има трага да је Карађорђев отац доцније хајдуковао, није немогуће да је имао вёзā с хајдуцима и за време док је живео у Вишевцу.

На жалост данас се врло мало зна о оцу Карађорђевом али оно што се зна показује га као човека који је мање обраћао пажњу кући својој а више се бавио по шуми, посећи собом оружје, које је морао крити од Турака, као и остали Срби онога времена у Београдском Пашалуку. Једва да се што више зна о матери Карађорђевој, али и оно мало што се зна о овој првој Шумадинци Српкињи, која се јавља пред устанак на позорници српске историје, обележава је као ређу појаву онога времена. Пошто матере имају врло јак утицај на своје синове, преносећи на њих и крвљу и млеком својим многе особине своје душе и ума, то би било потребно да се добро познамо с мајком Карађорђевом, али на жалост извори су врло оскудни за тај посао. Све што се зна о њој свело би се у неколико редова.

Марица као Јасеничанка одликовала се свима особинама даровите и вредне Шумадинке. Била је окретна, вредна и радна, разборита и одважна. Мислила је и радила као човек. Спремна и очврсла као и свака Српкиња сељанка онога времена, да поднесе све терете ондашњега живота,

одала се и срцем и душом деци својој. Осим тога по природи бистра и досетљива умела је свакад и поред танкога стања куће своје деци својој набавити оно што треба, а и потребе онога времена нису биле велике. Живот је био патријархалан и прост, а потребе сведене на најмању меру без икаквога сувишка. Она је сама живела врло скромно и просто, што се види и из доцнијега живота Врховнога Вожда. Између осталога што карактерише ову жену Српкињу то је, што се прича да је умела јахати коња боље него по гдекоји човек. У оно време то није била ретка појава међу Српкињама, али је мајка Карађорђева у томе била вештија од других и с тога су је многи звали: „Марица катана“.[35] У Марице, изгледа, да је пламтела душа мржњом против Турака, јер у време кад је Карађорђе као момак почео убијати поједине Турке она не само да га није одвраћала од тога, већ му је помагала.

И ова Српкиња рођена под Рудником, на левој страни Јасенице, која је одрасла у јасеничким гајевима и ливадама, удаљеним од друмова, у свежем и здравом ваздуху планинском, задахнута слободом горштака и мржњом против Турака, родила је Србима и одгајила Великога Карађорђа.

ГЛАВА ДРУГА

КАРАЂОРЂЕВО ДЕТИЊСТВО И МОМАШТВО

Карађорђево рођење. — Народна предања о његову рођењу. — Место рођења. — Кућа. — Детињство. — Одлазак из Вишевца. — Живот у Мраморцу, Жабарима и Загорици. — Службовање. — Освета над појединим Турцима. — Народно предање о погибији оца Карађорђева. — Колико је ово предање тачно према стварним догађајима онога времена? — Аустријске агитације по Београдском Пашалуку 1781 и 1784 године.

ГЛАВА ДРУГА

КАРАЂОРЂЕВО ДЕТИЊСТВО И МОМАШТВО

У селу Вишевцу које су засновали можда досељеници што су дошли заједно с Вождовим предцима, у средини густих једва пролазних шума, недалеко од речице Раче, родио се у колиби сеоској првенац Петру и Марици баш на Светога Ђурђица 3 новембра 1752 године.[36] На крштењу дадоше му име великомученика Ђорђа, као да се још онда слутило да ће му цео живот бити мученички и да ће најпосле мученички завршити у средини народа, за чију се слободу борио. Нико у оно време није могао ни помислити да је Провиђење одредило то новорођенче да се доцније назове „оцем Србије“, коме ће највећи српски песник философ певати:

Фараона источнога пред Ђорђем се
мрзну силе;
Ђорђем су се српске мишце
витештвом опојиле!
Од Ђорђа се Стамбол тресе,
крвожедни отац куге!
Сабљом му се Турци куну —
Клетве у њих нема друге!

(Горски Вијенац)

Многи народи рођење својих великих људи облаче у неку тајност, придајући му чудновата знамења. Многи пак поштовање својих великих људи уздижу до обожавања и до

вере. Нешто слично томе учинио је и српски народ с рођењем Карађорђевим обукавши га у лепе бајке, јер је то у природи простога народа. Још његови савременици и сарадници на ослобођењу Србије причаху како су се десиле разне појаве и прилике при његовом рођењу. Њима је била нејасна она велика издржљивост којом је располагао Карађорђе за време устанка, била им је неразумљива она сила мишице и јачина духа у извесним приликама; они нису схваћали ону ретку хладноћу његову и присебност за време борбе, међутим праву његову вредност осећали су у његовој мушкој и јуначкој заповести која је све кретала. С тога су хтели да објасне његове особите дарове његовим особитим рођењем, и да означе како његов долазак на овај свет није био као код других људи. Треба се сетити бајака о рођењу Кирову, Александра Великога, Милоша Обилића и Змај-огњеног Вука, Скендербеговом, итд. Тако се приповедало још за време устанка међу људима, који су чували стражу пред „Правитељствујушчим Советом“ да се десио неки Турчин спахија на конаку у кући Петровој оне ноћи, кад ће се Ђорђе родити, па видевши у сну некакву страшну прилику беше се јако препао. Сутра-дан, кад устане, чује да се домаћици нашло мушко дете, и зажели да га види. Кад су му показали дете, он га обдари и рече Марици: „Нека ти је аирли, млада, и да ти је срећан син!“ Затим дода: „Вала, млада, тај твој син биће велики јунак и велики човек!“[37] Осим овога у народу се приповеда да се при рођењу Карађорђевом појавила некаква силна светлост на небу, затим како је он имао крила под пазухом и месец на плећима, итд. Таквим и другим сличним бајкама тумачио је прост народ необичну Карађорђеву телесну снагу и велику духовну моћ, којима је покретао народ на оружје, истакнувши се изнад свију других.

Људи у Вишевцу показивали су доцније некакву велику ракљасту букву говорећи: „ето, ту се Карађорђе родио.“

То се место тачно знало и 1846 године, јер је поменута буква још тада постојала.[38] Зна се то место и данас, јер су предања о Карађорђевом рођењу и његовом ратовању у оном крају, поред свих промена, које су прошле, још врло јака и свежа у памети народа.

Карађорђе је рођен у оном крају Шумадије, кроз који је пролазио велики Цариградски Пут, око којега су се кроз пуна три столећа (XVI, XVII и XVIII) врзли горски хајдуци и горске харамбаше испадајући из дубоких шума и нападајући на Турке светећи им се за многа насиља, која су чинили српском народу, док је Шумадија робовала Турцима. Њега су први пут озарили сунчеви зраци на последњим огранцима рудничке планине, који се спуштају ка Великој Морави и најпосле губе у равном Поморављу, и ту, баш у том истом крају, озариће га и последњи пут рујна зора својим руменим зрацима у тренутку када његово јуначко срце престаје куцати, и када његова топла крв, просута братском руком, натопи земљу, за коју се борио целога живота, за коју је дисао до последњега тренутка.

Сви они, који су оставили што записано или који су другима говорили, те су им казивања забележена, тврде: да су родитељи Карађорђеви били људи танкога стања. А колико је њих у оно време који су били доброга стања? И у имућних сељака куће онога времена биле су исплетене од прућа блатом олепљеног, или су сагрђене од брвана. Кров им је био од луба или кровине, а у најимућнијих сељака могле су се видети куће брвнаре шиндром покривене. Кад се каже кућа никако не треба под тим именом разумети кућу у данашњем значењу. Посланици страних владалаца кад су путовали у Цариград пролазећи кроз Паланку и околину описују како су куће биле бедне и јадне. Један путописац из друге половине XVII столећа описујући Хасан-пашину Паланку вели да је то место ограђено палисадама или кољем које је само једно за друго позакивано и улепљено. У тој огради су куће у којима

унутра има само дима, а споља су говеђом балегом олепљене.[39] А миледи Монтеги, како наведосмо, говорећи о стању у Београдском Пашалуку 1717 вели, да су сеоске куће пребедне колибице олепљене блатом осушеним на сунцу (leurs maisons, ou plutôt leurs miserables cabans, sont bôties de boue durcie au soleil).[40]

У време Карађорђева детињства (године 1768) прошавши кроз Србију француски посланик на Порти гроф Сен-Прист задржао се у Београду и одсео у кући, у којој није ништа било ван четири зида. Кућа је имала три собе и на двема од њих није било прозора. Кад је дошао у Коларе одсео је у кући, која је била проста страћара. Посланик француски, који је путовао за Цариград, једва се могао обрнути у једној соби.[41] Други један путник, који је путовао по Босни 1812 год., описује овако сеоску кућу и то најбољу, која му је за преноћиште одређена: „Кућа је „имала у дужину двадесет стопа, а у ширину од прилике „дванаест стопа — без димњака, без прозора, са два отвора „на источној и на западној страни, који се овде зову вра„тима. Дёбла шумска, заједно с кором, ограђују горе по„менути простор у висину од 15 стопа и држе кров од „дасака, који је каткада покривен сламом или маховином“.[42]

Сâм писац ових редака још се сећа из детињства куће својега чукундеде, кнеза Милије, која је грађена пре Кочине Крајине. Та кућа, која је била најстарија у селу, разрушена је око 1873 године. Кућа је била саграђена од брвана у облику правоугаоника, који се врло мало разликовао од квадрата. Висина до крова једва да је износила нешто више од два метра. На кући су била двоја врата, на источној и на западној страни. Место прозора били су просечени на брвнима са стране источне и јужне отвори квадратнога облика, који су, кад би дувао силан ветар, или кад би зими била вејавица, затворани капцима. Врата су била састављена од две растове пошире даске дебеле три прста. Ни у вратима ни око врата није било ни парчета гвожђа.

Кров је био висок од 6 до 7 катова шиндре. Место димњака са стране стајала је баџа, која је озго била надстрешена као неким капком. На средини куће, која није имала други патос сем земље, налазило се огњиште. Уза сама брвна била је намештена клупа за седење од једнога поширег брвна. У кући неколико троножних столичица, и то је готово све. Око оваке куће били су вајати, млекар, кош за кукуруз оплетен од прућа, амбар од брвана и дасака, итд.

Треба напоменути да је ово била кућа угледнијега и имућнијег човека, јер је Милија био кнез у селу, а после Кочине Крајине кнез у Лепеници.[43]

Кад су оваке куће биле по паланкама и у имућнијих људи по селима, лако се може замислити каква је могла бити кућа инокосног оца Карађорђевог, у којој је Велики Ђорђе провео своје детињство. То је била проста колиба, можда на сохама или колиба која би личила на савардак или дубирог.

Ђорђе је растао у инокосној кућици оца својега, у средини густих и великих шума на обали речице Раче. Свежи ваздух крепио је тело малишана, који је највећи део дана проводио под ведрим небом, као и сва сеоска деца онога времена. Ускоро му се роди и сестра Марија, коју је Ђорђе највише волео од остале браће и сестара целога живота. Растући под ведрим небом на сунцу и чистом ваздуху у шуми и ливадама Ђорђе се још дететом навикао да подноси све тегобе које живот доноси. Инокосна кућа оца његова тешко је могла дати Ђорђу и оно што је најпотребније и за најпростији начин живота. Мајка његова највише је о томе бригу водила и свим срцем и душом неговала првенца својега, једва чекајући да јој син дорасте и као чобанче у послу домаћем помогне. Живећи тако у пољу и у шуми под отвореним небом Ђорђе је од малена навикао тело своје на топлоту и жегу сунца, на студен оштрих и хладних ветрова, на кишу и снег. С тога је лако подносио

сваку промену времена, па и највећу топлоту и хладноћу. У пићу и у јелу од малена је научио с малим бити задовољан, те га никад ни доцније у животу његовом, кад је био у највећој власти, нећемо видети да је марио за богатом и раскошном трпезом и постељом.

Сима Милутиновић у поменутој песми *„честитост“* лепо је оцртао васпитање и детињство Ђорђево, само што је нејасан због сувишнога уношења митолошких имена.

Дријаде га васпитале спретне,
Ламије га обикнуле плашњам'
И Харпија, к'о Евменида гроз'ам';
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
Отуд једном кћер Латоне г' љубну;
Но за дерзост још је вићет'... нагу,
Осуди га бит' страшилом Турства.

Док је Ђорђе био дечком врло се радо играо са сеоском децом, а сам је најрадије градио од зове пуцаљке, те се учио пуцати. Других играчака није ни имао. Један његов савременик приповеда: „да је у селу било само „двоје деце, и то двоје морало би се скупити око Ђорђа, „јер је било право чудо, како су деца миловала играти се „у друштву с њиме“.[44]

Прича се, да се отац Ђорђев Петар поделио са својим братом Мирком, те је Мирко отишао на оно имање, које су имали у Мраморцу ближе своме стрицу Рађаку а Петар је остао у очевој кући у Вишевцу где по народном предању није дуго остао. Турци, који су живели у Баточини, месту врло знатном с војничкога гледишта у време Турака, јако су мрзили на Петра, што носи оружје и што су подозревали на њега због његових веза с хајдуцима. Петар једном приликом отиде у Баточину својим послом, а оружје, које је носио собом, кад је дошао близу Баточине, сакрије у шуму. Старешина баточинских Турака знајући да Петар носи оружје, видевши га са чардака, пошље неке од Турака

те га доведу к њему. Кад изиђе пред агу овај видевши га без оружја рећи ће: „а где море, па овај ђаур долази мени „као прави рајетина, а многи ми кажу да он носи оружје „и да се дружи с хајдуцима“. — Затим се обрне Петру: — „А, море Влаху, камо ти оружје“? — На то му Петар одговори: — „Честити ага, шта ће мени оружје, кад сам ја „права царева раја?“

— Јест, море, јест. Сад га немаш, али кажу да га носиш и кријеш од Турака, а знаш ли да ћу ти, ако те ухватим да носиш оружје, ударити педесет дегенека, па ти оружје неће ни на ум пасти!

— Можеш честити ага, у власти ти је! Одговори Петар.

После овога отера га ага, и он се постара да што пре оде из Баточине. Кад одмакне од овога места сврати се у шуму, узме своје оружје и пође својој кући. Али и ага заповеди двојици својих сејмена да се опреме и пођу на коњима за Петром, па кад га стигну ако виде у њега оружје да га убију. Ови оду и заиста подалеко од Баточине на путу за Рачу стигну Петра. Овај како их опази уђе у шуму, а они дојуре до онога места и почну га звати да изађе на пут. Место свакога одговора Петар опали пушку и једнога Турчина обали с коња, а онај други побегне натраг у Баточину, а за њиме одјури и коњ убијенога Турчина.

После овога Петар одмах дотрчи кући у Вишевац и на врат на нос покупи ствари, узме жену и децу и побегне у Мраморац стрицу и брату, па ускоро затим из Мраморца пређе у село Жабаре, где начини колибу или кућерицу на сохама у којој је провео 4 до 5 година. Ту су му се изродила још и ова деца: Марко, Маринко, Милица и Милован.[45] Савременици Карађорђеви причају да му је отац у Жабарима тако сиромашно живео, да није могао ни порезу Турцима платити, већ је село неколико пута за њега плаћало. Најпосле кмет жабарски, Радивоје Станковић, рече Карађорђевом оцу: „Кад немаш да даш,

а ти иди одавде!" Порежџија турски, који је био дошао да купи порезу, подсече сохе на колиби оца Ђорђевога. Кућица се сруши и Петар с децом остаде без крова. У тој невољи прими Петра са женом и децом некакав Ђурђе из Жабара, те их је помагао за време. Овога Ђурђа Марица је после тога побратимила.[46]

У то време беше некакав Мула Хусеин из Паланке купио село Загорицу с трмкама од Мула-Сулејман Кићановића из Ужица. Како Загорица не беше насељена, то Мула Хусеин поче доводити и насељавати у Загорицу људе из разних села кога милом кога силом. Том приликом насели се и Петар у Загорици оставивши у Жабарима свој шљивар и виноград.[47] Прешавши у Загорицу са својом децом отац Карађорђев био је на турском кованлуку око трмака Муле- Хусеина. Ту је провео 7—8 година, док му деца нису поодрасла. Бавећи се у Загорици отац Карађорђев радио је у позајмици с Пантелијом Десимировићем, који је био воденичар у воденици Муле Хусеина,[48] а која је била на Кубршници недалеко од крагујевачкога друма. За све то време Ђорђе је и сâм преживео све оне невоље, које су подносили његови родитељи. Кад му отац пређе из Жабара у Загорицу он већ беше одрастао и почео носити оружје. Док му се родитељи бављаху на кованлуку у Загорици, он се најми код некаквога Новка из Жабара да му чува стоку по царини (алији) између Загорице и Жабара.[49] Уз ову стоку Ђорђе је чувао и својих неколико коза. „Једном је, прича један његов савременик, Ђорђе „чувао ову стоку под Висом, крај друма крагујевачкога, „недалеко од моста на реци Кубршници. Козе су брстиле „у лугу, а свиње су пасле по рудини поред пута. Ђорђе „је пак седео на пропланку и шарао једну преслицу. Удари „друмом Турчин на коњу, а за њим три кера и један хрт. „Керови налају на свиње, а свиње се згрокћу на њих. Турчин „потегне из пиштоља и убије Ђорђу једно свињче, па онда „још натутка керове на свиње.

„Свиње, измичући се од керова, приближе се ка Ђорђу „а и керови за њима. Ђорђе потегне из пушке и једнога „кера погоди. Рањени кер: кави, кави, кави па право ка „Турчину; онде падне и крепа.

„Турчин се сада наљути, поврати се и текар стане „немилице гађати свиње. Ђорђе, видевши то, стрчи доле „на мост и заседне за један клеп с оне стране моста. Ето „и Турчина. Таман му коњ предњим ногама ступи с моста „на земљу, а Ђорђе опали и Турчин се стровали на земљу. „Ђорђе притрчи, свуче га под мост, па отрчи малко ниже „у воденицу Пантелији Воденичаревићу и каже му шта је „учинио.

„Пантелија му одмах да мерицу жита да намами свиње „да ону крв разришкају, а све друго да сакрије куд зна!

„Ђорђе и учини тако: свиње намами, те крв прери„шкају; Турчина исече на комаде, па спусти озго у један „шупаљ грм; оружје, коња, и све одело узме и са свим „тим оде право у Паланку".[50]

При овом догађају, када Ђорђе као чобанче отпочиње убијати Турке бранећи поверену му имовину и свој мал, падају нам на ум речи великога песника:

„Тек што вучад за мајком помиле,
„Играјућ' се страшне зубе своје
„Већ умију под грлом оштрити;
„Тек соколу прво перје никне,
„Он не може више мировати..."

(Горски Вијенац)

Још док је Петар живео у Вишевцу или Мраморцу познао се с некаквим Турчином Фазли-башом из Паланке и чувао му кошнице на praveнлуку у Баничини. Карађорђе, убивши онога Турчина, узме оружје, коња и све одело па са свим тим оде право Фазли-баши у Паланку и каже му шта је учинио. Како Фазли-баша беше прави Арнаутин и на гласу кесеџија, те је чешће сретао Турке трговце и

убијао их узимајући себи њихово оружје, коње, хаљине и новце то се беше прилично обогатио, у Паланци кућу подигао и оженио се. Уза жену беше добио село Церовац као мираз. Доцније је био подигао кућу и у Београду. Ђорђе се допадне Фазли-баши, јер то беше сад момак одрастао, мрка лица, жива ока, стасит, снажан, храбар и окретан, те га Турчин прими за сеиза обећавши му лепе хаљине, јатаган и коња. Од тада је Фазли-баша свуда уза се водио Ђорђа.

Овај кесеџија убије једном четири Турчина трговца из Битоља, код Ћуприје у Швабином лугу. С њиме је тада био и Ђорђе. Једнога од оне четворице убио је Ђорђе, а сву четворицу закопао. Доцније се почне говорити како је ове Турке побио Фазли-баша.[51] Кад то дође и до ушију Фазли-башиних, он науми да се за неко време склони из Паланке у Београд. Собом поведе и Ђорђа. У путу разговарајући се запита Фазли-баша Ђорђа:

„Море, Ђорђе, би ли ти мене послушао кад бих ти рекао „да убијеш каквога Турчина, кога бих ти ја показао, и да „ли би ми помогао и бранио ме, ако би ме какав Турчин „напао?“

На то му Ђорђе одговори:

„Вала, ага, тако ми Бога, бих ти помагао и за тебе „погинуо, већ само реци кога па немај бриге.“

Арнаутин је знао колико му је Ђорђе одан и веран, те му на то одговори:

„Море, знам ја, Ђорђе, да си ти мени веран. Исто „тако знам да си добар нишанџија, јер на кога окренеш „пушку, тај неће далеко отићи“.[52]

Идући тако Београду подоцкад дођу на болечку ћуприју. У даљини спазе где друмом иду три Турчина. Фазлибаша се окрене Ђорђу и рече му:

„Море, Ђорђе, ово су јабанци (странци) Турци. већ „да их побијемо. Ти добро гледај на мене, па како ја „једнога а ти удри другога, трећи већ нам неће умаћи.“

Чим се Турци приближе, Фазли-баша опали на једнога, а Ђорђе на другога. Обојица погођени стровале се на земљу, трећи почне бегати. Ђорђе се натури за њиме, потегне из пиштоља и убије га. После тога свуку Турке под болечку ћуприју. Фазли-баша их оплени, скине одело, узме оружје и новац, а коње заведу у Лештански Луг и побију, па се прикрију у луг. Ноћу се крену и стигну на Видин-Капију, уђу у Београд. Ђорђа Фазли-баша сакрије на таван, у сено, а он се преобуче у друго одело, па је после ишао пријатељима и по кафанама. Кад су провели у Београду 10—15 дана, они се опет врате натраг у Паланку.[53] Ђорђе је остао још неко време код Фазли-баше у служби, који је наставио и даље свој кесеџијски занат убијајући поједине Турке и пљачкајући их. Турци почеше сумњати да то чини са̂м Ђорђе. И у колико је Фазли-баша свој посао више развијао у толико је та сумња постајала све јача. Турци почеше већ јавно говорити међу собом: „Море, то не чини „нико други, већ оно Влашче, што служи у Фазли-баше“.[54]

Таке говоре слушао је и сам Ђорђе. У први мах није на то пажњу обраћао, али кад се учеста с таким говорима, и како му Арнаутин не плаћаше оно, што су уговорили, то се Ђорђе наљути и изађе од Фазли-баше и врати се натраг у Загорицу својим родитељима.

У то време Ђорђе и његов отац већ су займали нешто кућице и стоке. Ђорђе је чувао стоку по алији загоричкој (а то беше празан — ненасељен — простор између ондашњег села Загорице, Тополе и Жабара), а отац његов био је у то време у воденици Мула-Хусеиновој на Кубршници. Једнога дана дође доцкан у вече кући и дозна да су дошла два Турчина на конак. Он оде у другу зграду, остави пушку, а с пиштољем за појасом уђе у кућу и назове Бога. Пошто му Турци прихвате Бога, он седне поред ватре. На то ће један од Турака запитати Ђорђеву мајку, која је готовила вечеру:

— Ко ти је ово газдарица?

— То ми је син, ага, одговори мати Ђорђева.

Турцима беше прострто поврх огњишта, они повадили ноже иза пȃса и метнули их под узглавља, па запалили чибуке, пуше и башкаре се, док им домаћица не спреми вечеру. За све то време Ђорђе је ћутао. Док ће опет један од Турака мајци Ђорђевој рећи:

— Море, млада, овај твој син прави је хајдук, видиш какве су му очи!

— Вала, ага, није мој син хајдук, већ је као и остала царева раја.

Ђорђе се̇ због ових речи наљути на Турке и хтеде их одмах побити, али како му ту у кући беху и млађа браћа и сестре, то изађе ван куће изазове и мајку и рече јој:

— Мајко, подај деци да вечерају, па их води у зграду да спавају, јер ћу ове Турке ноћас да побијем. Чула си како они о мени говоре.

Његова мајка не одвраћаше га од те намере, већ даде деци да вечерају, па их после вечере одведе у вајат да спавају. Ђорђе уђе у кућу, седе поред ватре и стакну ватру. У том му се рашири гуњ и Турци му видеше пиштоље иза пȃса. Вечерајући наведе ђаво једнога од Турака те из подсмеха запита Ђорђа:

— Море, Влаше, какве су ти то козје ноге за појасом?

Ђорђе му једва на то зловољно одговори:

— Пиштољи, ага.

— Е, пиштољи, море, то није ништа. Зар то може убити човека? Како би ти тиме убио човека?

— Ево, овако, ага! — Па брзо дохвати један пиштољ и саспе Турчину, који га питаше, у прса, за тим други оном другом. Један од њих стане се копрцати. Тада мајка Ђорђева дохвати тучак, којим се сȏ туче, те онога Турчина, што се копрцаше, по глави. И тако га дотуче. Затим разгрну ватру с огњишта, ископају дубоку рупу под ватриштем, па исеци Турке на комаде, стрпај у ону рупчину, па заспи земљом, а озго опет ватру наложи, као што је и

пре била. Ђорђе по том узме турске коње па оде у Баничину и у некој пустари (алији) у дубокој јарузи побије, и онде их затрпа кладама и камењем. Ово се дело није открило до немачкога рата.[55]

Ускоро после овога оде Ђорђе своме стрицу Мирку Јовановићу у Мраморац у госте, ноћи код стрица, па сутрадан изађе с братом од стрица Кузманом у лов и у пустари баничинској улове срну. Враћајући се кући друмом, који води од Паланке Крагујевцу и носећи ону срну угледа их некакав Турчин на коњу, који је ишао од Паланке Крагујевцу. Желећи да заплаши ову двојицу и да дође до убијене срне, викне на ове и појури за њима. Кузман уплашивши се, баци с леђа срну и побеже у шуму. Ђорђе не хтеде бежати, већ потегне пушком те Турчина посред прсију. Турчин стрмекне с коња те на земљу. Ђорђе брже боље сакрије срну за некакву кладу, дохвати мртва Турчина, пресамити преко коња, заведе дубоко у шуму, баци у јаругу и затрпа. Коња убије и баци га у јаругу и затрпа, а оружје сакрије, па се онда врати натраг по срну, упрти је на леђа те стрицу у Мраморац. Ту се пожали стрицу како га је брат оставио и побегао: „и да не бӣ старе „среће, стриче, хтеде нам Турчин лов однети и нас под срамотом оставити.“ Стриц покара својега сина, што је брата у невољи оставио, наводећи да је срамота за млада момка уплашити се и у невољи брата изневерити. А ако би то још који пут учинио да се више сином његовим не назива.[56]

После ових догађаја поче се зуцкати како је нестало оне двојице Турака у Загорици, који су заноћили у кући Петровој, те Ђорђе оде опет у Паланку Фазли-баши, а Петар са женом и децом пређе у Мàслошево, где их прими оборкнез Никола Јовановић у кућу, где је Марица с децом радила а Петар се налазио око стоке у шуми, где је више проводио време с хајдуцима онога краја.

Стари људи 1846 године казивали су Исидору Стојановићу професору лицеја, да је Карађорђе био са старцем

Миливојем из Ратара у служби код Фазли-баше у Паланци у оно време, кад је тамо грађена камена ћуприја на Јасеници, а ова се градила као што казује запис на ћуприји 1780 године, који је још постојао 1846, кад је Исидор био у Паланци.[57]

Наскоро за овим Ђорђе је остао без оца. О смрти Петровој само је нешто поменуо Сима Милутиновић у песми „Рођење и неке черте вождова нрава." Сима о томе овако пева:

Једва Ђоко узрастао момком,
Сустигла га и брат и сестрица
Ал' му за њи престави се ћáко,
У Сатурна зар блаженство прије
Да доспједне, к'о заслужни тога',...[58]

Сима је ову песму певао као и целу Србијанку у време кад се бавио у Бесарабији после 1821 а пре 1825 године. Живећи међу многим Србима и војводама из времена Карађорђевих ратова могао је сазнати многе појединости из живота Карађорђева и обновити оно, што је слушао о Карађорђу или што је сам видео, док је био било као писар у „Правитељствујушчем Совету" било као добровољац на Дрини 1807 до 1813 године. Само што Сима не каже на који је начин преминуо отац Карађорђев. Ми ћемо навести овде предање које и данас живи у селу Мàслошеву, где је и како је погинуо отац Карађорђев:

„Петар пошто је дошао из Загорице у Мàслошево, „где му је била тазбина, живео је код оборкнеза Николе „Јовановића; управо ту је живела његова жена с децом а „он је био више по шуми. На неколико година пред Кочину Крајину дође однекуд некакав преобучен немачки „официр да уходи земљу и да спрема народ за буну." Овај немачки официр желећи да се састане с неким хајдуцима, нађе се с Петром и одреде да се састану ноћу у воденици, која је била ту у Мàслошеву на реци Јасеници, где утиче поток Курјовац или Куртовац у Јасеницу. Воденичар је

био некакав Огњан оданде из Маслошева. „Људи који су „дошли у воденицу да се састану с оним немачким офи- „циром, били су другови Петрови и хајдуци. За тај уго- „ворени састанак сазна некакав Вукоје из Ма̀слошева, па „мрзећи на Ђорђева оца, Петра Мркшу, отиде маслошѐ- „вачком субаши Курти и каже, да ће се одређене ноћи „састати некакав преобучен немачки официр с Петром „Мркшом и још с тројицом хајдука у воденици код Огњана „воденичара и да хоће да спремају некакву буну. Тада „Курта с тројицом пандура позове неколико сељака из Ма̀- „слошева и Котраже, поведе их ноћу под изговором да „гоне хајдуке. Кад се скупе људи близу воденице субаша „пошље Вукоја да се лагано прикраде до воденице и да „види шта раде они у воденици. Кад Вукоје дође до воде- „нице спази кроз воденичка брвна сву петорицу, где нешто „говоре. Они нападну на воденицу и после краткога пушка- „рања нападачи убију Петра Мркшу и ону тројицу хај- „дука, а немачкога официра ухвате и обесе. Сутра-дан „неколико Маслошеваца с оборкнезом Николом отиду су- „баши те га замоле да закопају лешеве изгинулих људи „у Огњановој воденици. Субаша им одобри али под условом „да их не смеју закопати у сеоско гробље, већ где на друго „место подаље од воденице. Тада кнез Никола и Ма̀сло- „шевци узму телеса оних побијених и онога обешенога „немачког официра, пренесу на леву страну потока и са- „хране их између по̏то̑ка̄ Влајинца и Куртовца више Ја- „сенице“.[59]

Писац ових редова са̂м је био у Ма̀слошеву и видео места тих пет гробова. Они се налазе у шумарку испод забрана Радована Радичевића. Два су била с побијеним камењем а три само плочама. Данас нема ни каменова ни плоча.

Ово казивање о смрти Карађорђева оца није без историјске основице.

Око 1781 године беше закључен савез између Аустрије и Русије о заједничком раду против Турске и о подели

Миливојем из Ратара у служби код Фазли-баше у Паланци у оно време, кад је тамо грађена камена ћуприја на Јасеници, а ова се градила као што казује запис на ћуприји 1780 године, који је још постојао 1846, кад је Исидор био у Паланци.[57]

Наскоро за овим Ђорђе је остао без оца. О смрти Петровој само је нешто поменуо Сима Милутиновић у песми „Рођење и неке черте вождова нрава." Сима о томе овако пева:

Једва Ђоко узрастао момком,
Сустигла га и брат и сестрица
Ал' му за њи престави се ћáко,
У Сатурна зар блаженство прије
Да доспједне, к'о заслужни тога',...[58]

Сима је ову песму певао као и целу Србијанку у време кад се бавио у Бесарабији после 1821 а пре 1825 године. Живећи међу многим Србима и војводама из времена Карађорђевих ратова могао је сазнати многе појединости из живота Карађорђева и обновити оно, што је слушао о Карађорђу или што је сам видео, док је био било као писар у „Правитељствујушчем Совету" било као добровољац на Дрини 1807 до 1813 године. Само што Сима не каже на који је начин преминуо отац Карађорђев. Ми ћемо навести овде предање које и данас живи у селу Мàслошеву, где је и како је погинуо отац Карађорђев:

„Петар пошто је дошао из Загорице у Мàслошево, „где му је била тазбина, живео је код оборкнеза Николе „Јовановића; управо ту је живела његова жена с децом а „он је био више по шуми. На неколико година пред Ко„чину Крајину дође однекуд некакав преобучен немачки „официр да уходи земљу и да спрема народ за буну." Овај немачки официр желећи да се састане с неким хајдуцима, нађе се с Петром и одреде да се састану ноћу у воденици, која је била ту у Мàслошеву на реци Јасеници, где утиче поток Курјовац или Куртовац у Јасеницу. Воденичар је

био некакав Огњан оданде из Маслошева. „Људи који су „дошли у воденицу да се састану с оним немачким офи- „циром, били су другови Петрови и хајдуци. За тај уго- „ворени састанак сазна некакав Вукоје из Мàслошева, па „мрзећи на Ђорђева оца, Петра Мркшу, отиде маслошè- „вачком субаши Курти и каже, да ће се одређене ноћи „састати некакав преобучен немачки официр с Петром „Мркшом и још с тројицом хајдука у воденици код Огњана „воденичара и да хоће да спремају некакву буну. Тада „Курта с тројицом пандура позове неколико сељака из Мà- „слошева и Котраже, поведе их ноћу под изговором да „гоне хајдуке. Кад се скупе људи близу воденице субаша „пошље Вукоја да се лагано прикраде до воденице и да „види шта раде они у воденици. Кад Вукоје дође до воде- „нице спази кроз воденичка брвна сву петорицу, где нешто „говоре. Они нападну на воденицу и после краткога пушка- „рања нападачи убију Петра Мркшу и ону тројицу хај- „дука, а немачкога официра ухвате и обесе. Сутра-дан „неколико Маслошеваца с оборкнезом Николом отиду су- „баши те га замоле да закопају лешеве изгинулих људи „у Огњановој воденици. Субаша им одобри али под условом „да их не смеју закопати у сеоско гробље, већ где на друго „место подаље од воденице. Тада кнез Никола и Мàсло- „шевци узму телеса оних побијених и онога обешенога „немачког официра, пренесу на леву страну потока и са- „хране их између пȍтōкā Влајинца и Куртовца више Ја- „сенице“.[59]

Писац ових редова сȃм је био у Мàслошеву и видео места тих пет гробова. Они се налазе у шумарку испод забрана Радована Радичевића. Два су била с побијеним камењем а три само плочама. Данас нема ни каменова ни плоча.

Ово казивање о смрти Карађорђева оца није без историјске основице.

Око 1781 године беше закључен савез између Аустрије и Русије о заједничком раду против Турске и о подели

Балканскога Полуострва. Према тој погодби највећи део српских земаља требао је да дође под Аустрију у случају да савладају и униште Турско Царство.[60]

Још за време преговора за деобу Балканскога Полуострва Аустрија је почела спремати за се земљиште међу Србима из Београдскога Пашалука. Она је још 1781 године слала разне агенте по појединим нахијама да припремају народ и да извиђају околину и извештавају војну власт о стању у народу. Тако је те године долазио поп Никола Радомировић са својим друговима у манастир Вољавчу, где је био својски дочекан. Ради извиђања околине, а то ће рећи села Страгара, Влакче, Мàслошева, Блазнаве и других села, дàвати су им поуздани људи који су их предводили, те им се тако ишло на руку да сазнаду положај и стање појединих места. Кад су Турци за то сазнали дојурили су одмах манастиру Вољавчи и тражили игумана, али се овај на време беше уклонио из манастира. Игуман је после тога провео остатак живота у лутању прикупљајући људе и чинећи описе, па је у том лутању и умро.[61]

Нема сумње да су с попом Николом Радомировићем долазили у Вољавчу људи, који су се разумевали у опису и снимању мêстā, а то су могли бити само људи војнога реда. Овде би се могло поставити питање како су сазнали Турци, да је поп Никола с друговима дошао у Вољавчу? Није ли то открила погибија Карађорђева оца и онога немачкога преобученог официра? Ако би то било тако онда је Петар, отац Ђорђев, погинуо 1781 године.

Аустрија је и даље радила на придобијању народа у Београдском Пашалуку, она је и после 1781 године слала своје агенте у Београдски Пашалук, који су снимали места и агитовали у народу. Ове су агитације нарочито биле јако развијене 1784 године када је Русија заузела Крим и када је Аустрија мислила да лако може доћи до рата с Турском. С тога је Аустрија чинила што је год могла да народ у Београдском Пашалуку задобије на своју страну, па је те го-

дине највише агената била разаслала у пашалук да раде на припремању народа за случај рата. Тако су многи аустријски официри и други људи разаслани у пограничне пашалуке, који су ишли по народу преобучени у одело калуђерских момака прикупљајући потребне извештаје о расположењу народа. У овом послу били су Аустрији на руци Вићентије Јовановић игуман манастира Раванице, некакав Дедић игуман манастира Светога Николе на „Српској Морави,“ игуман манастира Моштанице у Београдској Нахији и други. Прва су двојица имали од Аустрије и сталну годишњу пенсију у 25 дуката. Игуман манастира Раванице и игуман манастира Никоља понудили су се да проведу кроз Србију два аустријска агента као своје слуге, што им је као калуђерима, који купе милостињу, лако било учинити. Игуман Вићентије Јовановић слао је М. Михаљевићу своје извештаје, па се с њима и лично састајао на Острву 1784 године. Игуман манастира Моштанице у Београдском Округу примио је исте године у јесен поручника Соколовића и провео по околини; а мајора Лидерскрона провео је као аустријскога уходу исте године Коста Стојановић свештеник из Грабовца. Имајући свуда по свима местима, по свима селима и манастирима, себи одане људе — као што се из њиховога извештаја види — могли су у лето 1784 године фенрици (заставници) Покорни и Митезер обићи целу источну Србију почевши своје путовање од манастира Раванице.[62]

Карађорђев отац могао је погинути и приликом ових агитација, али је, мислим, вероватније да је погибија његова била 1781 године. Било једно или друго тек из ових казивања излази да је отац Карађорђев Петар погинуо пред Кочину Крајину у време агитације аустријских људи по Београдском Пашалуку задобијајући народ и спремајући га на нов рат, који се очекивао између Аустрије и Турске.

Пошто је погинуо Карађорђев отац Петар мајка му се Марица преуда у Тополу за Петронија Тополца. О томе да се Марица по други пут удала за Петронија постоји

предање међу потомцима Карађорђева брата Маринка, који живе данас у Тополи. Тако је писцу ових редака причао Маринков праунук Петар Маринковић 15 јуна 1906 године. Исто тако и чича Радован Прокић у Мàслошеву 23 јуна.[63] О тој другој удаји Маричиној први је поменуо још 1826 године у Србијанци Сима Милутиновић Сарајлија у поменутој песми: „Рођење и неке черте вождова нрава“ где вели:

„У краину, и к'о при невољи,
„Мајчица му другог узме мужа,
„Да домашност приоблакша».[64]

И по предању и по белешкама Ј. Ђурића и Г. Пантелића и по презимену Карађорђевом јасно је да се отац Карађорђев звао *Петар* а не *Петроније*.[65] Осим тога јасно је и то, да је отац Ђорђев Петар завршио свој живот негде између 1781 и 1784 године.

У време кад је Ђорђу погинуо отац он није био у Мàслошеву већ у Паланци код Фазли-баше, као што смо раније поменули.

ГЛАВА ТРЕЋА

ЖЕНИДБА. — ОДЛАЗАК У СРЕМ. — ПОВРАТАК

Родитељи Јеленини. — Долазак Карађорђев у Врбицу. — Познанство Ђорђево с Јеленом. — На сабору у Јагњилу. — Одметање Ђорђево у хајдуке и одлазак у чету Главашеву. — Погибија Јеленина оца. — Наставање Ђорђево у Загорици и његова женидба. — Агитације аустријских агената 1785 и 1786 године. — Стање у Београдском Пашалуку пред Кочину Крајину. — Насиља Турака и јањичара. — Погибија Дели-Мусе Турчина насилника у Ђорђевој кући. — Бегање виђенијих људи у Срем и Банат. — Узроци преласку Ђорђевом у Срем. — Петронијева погибија и прелаз преко Саве. — Ђорђево ступање у војску. — Ђорђев повратак у Београдски Пашалук.

ГЛАВА ТРЕЋА

ЖЕНИДБА. — ОДЛАЗАК У СРЕМ. — ПОВРАТАК

Никола Јовановић оборкнез јасенички пре Кочине Крајине био је ожењен Босиљком сестром Јанка Николића,[66] такође из Màслошева. Никола је био човек добра срца и имућан, што се и данас прича у оном крају а имао је више деце мушке и женске. Зна се да је поред Јелене имао синове Ивана, Марка и Јована, и још једну кћер удату за Марка Филиповића у Јагњило. У оно време, кад је седео отац Карађорђев Петар са својом породицом код Николе, Јелена је била девојче, и Карађорђе долазећи до својих родитеља виђао ју је и запазио. А кад Петар погибе, онда Ђорђе дође ближе матери и браћи и ступи у Врбицу код некога Бошка у службу. Карађорђе је тада био већ човек и старао се да помогне матери у свему. Долазећи до матере виђао је још чешће Јелену него раније док је био у Паланци. Мајка му се најпосле с браћом и сестрама врати у Загорицу у ону кућицу, где су раније седели док је Петар био воденичар и чувао трмке у загоричкога спахије Муле Хусеина. Кућица се налазила на алији између села Загорице и Тополе. То је данас више старога Кошутњака а до пута који води из Тополе Загорици. Потомци Маринка брата Карађорђева причају да је Марица, кад се по други пут удала, узела Петронија себи у кућу.

Карађорђе и Јелена су се волели и кад би куд изишли на сабор играли би у колу једно до другога. Међутим онај Вукоје, који је потказао маслошèвачком субаши за састанак

Петров и његових другова у Огњановој воденици с оним немачким официром, беше се натурио да испроси Јелену за својега сина, па видевши Ђорђа да често долази у Мàслошево или својим ујацима или кући Николиној, и да увек на сабору игра до Јелене, почео је мрзити на Ђорђа и говорити код људи да је он исти Петар Мркша и да и није добро што се често налази у њиховој околини. Овако је Вукоје говорио што је и сâм по мало зазирао од Ђорђа.

Једном Никола и Босиљка с Јеленом отиду у Јагњило у госте *Милутину Дубоњцу*, за којим је била Босиљкина сестра Бисенија, па по обичају изиђу и на сабор. На сабор поред других људи из околине био је дошао и Вукоје из Мàслошева, браћа Босиљкина, игуман вољавачки Рафаило Милићевић и још доста других људи. Дошао је био и Ђорђе, али бојећи се Турака, којих је такође могло бити на сабору, беше оставио своје оружје негде у шуми близу места, где је био сабор. Чим дође на сабор нађе се с браћом Јелениним и Јеленом. Кад је почело коло да игра Карађорђе се ухвати између Јелене и њена брата, као и раније што је чинио. Вукоју беше криво што се Ђорђе ухватио до Јелене, с тога приђе кнезу јагњилском и рече му: „Молим те кнеже, што трпиш овога злокобника? „Видиш ли какав је, ама исти Петар Мркша, баш као да му „је из ока испао. Може учинити какво зло дело, па онда „ко ће други одговарати до ти?“ — „Бог с тобом Вукоје, „рече му кнез јагњилски, што ти је он на путу? Што си „се испизмио на њега?“ — „Нећу да игра до најбоље де- „војке.“ — одговори Вукоје. — „Мани се, Бога ти, Вукоје, „младеж, па нека игра.“ Вукоје онда приђе оборкнезу Николи, оцу Јелениним, па му рече оно исто, што и кнезу јагњилском. Никола му на то одговори: „Е мој Вукоје, да „није онаквих нама би се Турци на главу попели, и ми „бисмо довека робовали Турцима!“ — Вукоје тада нађе јагњилскога субашу, па стане и њему говорити оно исто, што је говорио јагњилском кнезу. На што му субаша одговори:

— „Чујеш Вукоје, мани се ти, бива, тога младића. Ја нећу „као твој Курта чинити зијан раји, нити гонити момка, „који ником ништа не чини. А вала бива, ни кавге данас „нећу овде да буде."

Вукоје љут, што му нико речи не слуша, оде од субаше. Карађорђе је и даље играо до Јелене, а Вукоје тада приђе колу, дође иза Ђорђа па распали колико игда може шамаром те Ђорђа по врату. Ђорђе се одмах пусти из кола и брзо га нестаде са сабора. Није дуго постојало, а он се врати опет на сабор, али му сад беху пушке за појасом. Одмах по том приђе јагњилском кнезу, па му рече: „Збо„гом, кнеже, хоћу да идем." — „Немој, дете! Што хиташ? „Ваљда си љут на онога пакосника! Остани још мало, лако „ћеш стићи; видиш, још је рано." — „Не могу, кнеже, „хоћу да идем!" — одговори Ђорђе, па исто тако приђе и оборкнезу Николи, да и њему каже збогом. — „Куда „момче, што хиташ?" — Ђорђе му одговори: „Не могу, „кнеже, више остати овде, хоћу да идем!" — „Е, па добро, „кад си наумио да идеш, нека ти је срећан пут!" — Затим приђе Ђорђе Јеленином ујаку Јанку, те и њему каже збогом, и најпосле приђе вољавачком игуману, скине капу, по̀йми̂ да га пољуби у руку рекавши му: „Благослови, оче игу„мане!" — На што му игуман одговори: „Нећу да те бла„гословим, синко, видим, љут си, и докле год не одиграш „још једно коло, нећу ти дати ни руке ни благослова!" — „Благослови, оче игумане, па кад ти велиш, ја ћу оди„грати још једно коло само, молим те дај ми благослов." — На то игуман: „Е, синко, нека ти је срећан пут, и „нека те Божји благослов прати у сваком послу твоме!" — Ђорђе пољуби игумана у руку, окрене се колу, које се вило, па оде опет те се ухвати до Јелене и почне играти тако живо, како га никад дотле не видеше. Сви помислише да је он већ заборавио ону увреду, коју му Вукоје нанесе онако пред целим сабором. Коло се вило, а Ђорђе је играо с поносом до Јелене, докле не дође до Вукоја, који је

стајао поред кола. Чим дође према њему, нагло се пусти из кола, дохвати пиштољ иза па̂са и, окренувши се, саспе огањ у прса Вукоју који се сурва на земљу. Коло прсне, људи се скупе око онога места, где је пао Вукоје и кад прође забуна, Ђорђа више нигде не беше. Он се дохватио шуме и отиде у чету Станоја Главаша. После тога више је пута долазио у Ма̀слошево својим ујацима, а навраћао се по гдекад тајом и кући Николиној и кући Јанка Николића Јеленина ујака.[67]

После овога догађаја Јелена је дошла у Ма̀слошево и како јој ускоро умре мајка, то је отац одведе у Јагњило, тетки њеној Бисенији, где је провела до пролећа. Око Спасова дана оде отац да је доведе кући. Али Јеленина лепота била је узрок несрећи оца њена, јер се некакав Турчин загледа у Јелену и хтео је да је отме. Њему је ишао на руку и маслошѐвачки субаша Курта и ханџија. Неколико Турака с Куртом спреме се да нападну изненада на Николу при његовом повратку у Ма̀слошево кући. И заиста дочекају Николу и Јелену, нападну их таман кад су прешли поток Мо̀шта̂ње и упутили се уз брдашце кући. Кнеза оборе и свежу а Јелену стану вући чардаку субашином. Међутим Ђорђе беше пошао са своја два друга, да се види са својим ујацима и браћом у Ма̀слошеву и из шуме виде шта раде Турци с кнезом Николом и Јеленом. С тога опали из пушке те погоди ханџију, затим рани Курту. Кад падоше ханџија и Курта остали Турци пусте кнеза и кћер му па стану бежати. Тада двојица другова Ђорђевих нападну на њих и убију још двојицу. После овога догађаја ни кнез Никола није могао остати више код куће на миру, јер се непрестано морао надати освети од Турака. С тога се одметне у хајдуке с двојицом синова, и оде заједно с Ђорђем у чету Станоја Главаша, оставивши другу децу с Јеленом код свога шурака Јанка. Хајдукујући тако Никола је погинуо у Ко̀ша̂рни заједно са синовима својим.[68] Ускоро по смрти Николиној Јанко одведе Јелену у село

Јагњило својој сестри а њеној тетки, а брата јој Ивана задржа код себе.

Колико је Ђорђе провео као хајдук по шуми после онога догађаја на јагњилском сабору, а колико у чети Станоја Главаша, то се не зна. Прича се да су једном Турци опколили ноћу Главаша, Карађорђа и побратима Карађорђева Ђорђица из Вишевца, у Ђорђичиној кући, и потраже да се предаду. Док су се Главаш и Карађорђе бранили, дотле Ђорђиц, како је био мали, промакне кроз бацу на кући, отиде у оближњу шуму а да га Турци не опазе, па како је био грлат, викне колико га глас доноси: „Ај, хај-„дуци, брже овамо, ево Турака на Ђорђичину кућу!"

Турци кад чују то, помисле да ће их сад напасти хајдуци с леђа, поплаше се и побегну а њих се тројица спасу.[69] Међутим око 1785 године Ђорђе се већ беше вратио и настанио у Загорици.

О женидби Карађорђевој П. Јокић прича врло кратко: „Боравећи у Загорици позна се с девојком Јеленом из села „Маслошева; испроси је, венча се с њоме и с њом је после „до смрти живео и сав свој пород изродио".[70] У селима око Тополе прича се да је Јелену тетка њена удала за Ђорђа, али исто тако постоји и ово предање о женидби Карађорђевој: „Ђорђе је Јелену више пута виђао али јој никад „није говорио да је воли. Једнога дана, у месојеђе пред „Белу Недељу, нађе је код некога извора, где је била дошла „са судовима да захвати воде. Како је захватала воду, Ђорђе јој назове Бога и заиште воде да пије. Она му дода. Кад се напије воде он је запита:

— Јелена, хоћеш ли ти поћи за мене?

Јелена се сва зарумени од стида па му на то одговори:

— Бог с тобом, Ђорђе, што питаш мене? Ено, запитај моје старије, па ако они рекну, ја хоћу.

Одмах затим упрти судове и пође да иде. Ђорђу је опет било доста да чује од ње, хоће ли она да пође за њега. С тога је ухвати за руку и рече:

— Кад ти хоћеш, а ти хајде са мном.“ — Затим јој разлупа судове, с којима је дошла на воду и одведе кући. Кад дође кући опали из пиштоља и огласи да је довео девојку. Затим се спреми све што треба за венчање. Гаја Пантелић—Воденичаревић вели да је окумио Милисава из Саранова, остаросватио Мијата из Иванче, којега је такође Мула Хусеин загорички спахија населио у Загорицу, те је био сусед Карађорђу. За девера је узео Мијатовога млађег брата Пају. Сватови оду на Месне Покладе у горовичку цркву и ту Ђорђа и Јелену венча поп Александар, син попа Мијата из Жабара.[71]

Говори се да је Ђорђе овако одвео Јелену с тога, што су се у оно време мрзили момци Јагњилци и Загоричани, па би Јагњилцима било зазорно да им момак из Загорице одведе онако лепу девојку.[72]

Каква је била свадба Карађорђева данас се не може знати, јер о томе немамо ништа забележено. Може се само рећи то, да је његова свадба била као и обичне сеоске свадбе онога времена. О сеоским свадбама онога времена, готово оних истих година, кад се Ђорђе женио, налази се кратка забелешка у автобиографији Милована Видаковића. Он описује укратко једну свадбу у своме селу Неменикућама. Овде наводимо један део тога описа: „По вечери младеж устане играти, а старији, који за то нису, задрже се „при столу поред чаше вина. Засвирају пред кућом гајде „и ухвате се момци с младама и девојкама у велико коло „испод зелених растова. Милисав, мој брат од стрица, Пајков најстарији син, младић около својих 21—22 године, „но крупан момак и здрав с великим низ леђа оплетеним „перчином с црвеним пантљикама, момак да му је ретко „пара наћи, ухвати се за коловођу, весео пусти, игра и „окреће коло вратове да поломе. Ми, деца, скупили се ту на чопориће и гледамо“.[73]

Ђорђе је, као младожења, може се поуздано рећи, све висом надвисио и снагом надмашио. Црне масти у лицу,

висока чела, живих ватрених очију и оштро срезанога подугачког носа. Како се у оно време свуда у Београдском Пашалуку као и по другим српским крајевима под Турцима носио перчин, то је и Ђорђе као младић носио перчин оплетен и низ леђа пуштен. Кршан, снажан и здрав момак с оружјем за појасом у сеоском оделу, са шубаром на глави и опанцима на ногама. Таква би, од прилике, била слика Ђорђева као младожење.

Годину, које се Карађорђе оженио, забележио је од свију наших мемоариста само Јанићије Ђурић. Он вели да се Ђорђе оженио 1786 године,[74] а Г. Пантелић вели да је то било у месојеђе пред Белу Недељу на осам дана.[75] Према једној другој Пантелићевој белешци женидба Ђорђева могла је бити раније за коју недељу, јер је Ђорђе морао исте године бежати у Немачку.

Аустријске агитације по Београдском Пашалуку нису престале ни после 1784 године. Било је и даље људи, који су не само одржавали везе с аустријским властима и официрима, већ непрестано спремали народ да пристане уз аустријску војску, кад дође до рата Аустрије с Турском и кад пређе аустријска војска у Београдски Пашалук.[76] Ова се агитација није задржавала само на Београдском Пашалуку, већ се распрострла и на Босну и Херцеговину, а призивани су људи и из Арбаније. Тако је 1785 године, уочи Видова-дне (14 јуна), прешао на ову страну поп Никола Радомировић и ноћу дошао у Остружницу кући некаквога Хаџића (који је доцније, у Кочину Крајину, био лајтнант у фрајкорима) по заповести обрштера Михаљевића, и позвао преко Хаџића и браће Жикића, који су тада били у Београду, браћу Чардаклије да дођу из Арбаније, из места Леунова.[77]

У то време поп Никола Радомировић живео је у Јакову, у петроварадинској регименти, и набавио је кључеве од београдске трђаве, јер је Аустрија помишљала још тада

да усред мирнога времена једним препадом заузме београдску тврђаву, као што ћемо доцније видети.[78]

Ове агитације нису могле остати непознате Ђорђу, тим пре што је његов отац погинуо баш због тих агитација. У осталом и у пароду се већ предосећало, да ће скоро доћи до рата између Аустрије и Турске. Осим ових агитација било је и других узрока, који су нагнали становништво Београдскога Пашалука да, хтело не хтело, полаже своје наде за спасења у Аустрију, заборављајући оно што су им предци претрпели за време аустријске окупације. У време ових агитација било је врло несрећно стање у Београдском Пашалуку. С једне стране глад а с друге насиља беху досадили становништву. Како 1784 година толико беше оманула храном да су људи једва семе извадили, а по гдегде не извадише ни семена, то глад беше овладала тако, да су људи умирали без хране, јер черек жита према једном запису стајао је три гроша.[79] Али тежи и несноснији од глади били су Турци насилници. Глад не обухвата све крајеве, она је ужасна где влада, али пролазна; међутим турска насиља беху неизбежна где год је било јањичара и Турака насилника; она беху трајна и народ не имађаше наде да ће престати. Како Београдски Пашалук постаде после Београдскога Мира граничном облашћу Турскога Царства то необуздани и распуштени јањичари чињаху насиља народу таква, каква се нису дешавала никад пре тога у овом пашалуку. У време од 1740 до 1787 године у Београдском Пашалуку постали су читлуци и читлук-сахибије, којих пре тога није било. О постанку ових читлука и доласку готована читлук-сахибија у Београдски Пашалук овако прича прота М. Ненадовић: „....После тога постали „су читлуци и јањичари завладају, који су имали у Стам„болу великог јањичар-агу, а у сваком везирству опет ма „њега јањичар-агу. Онда Турци, који неће да раде, дођу „код свога јањичар-аге, и упишу се у јањичаре, и то у коју „орту који воли; и тако назове се прави син царев и ага,

„а спахије, који су од старина с царским бератима били, „баце за леђа иназову их папурима. Такав ага узме не„колико момака, дође у село, које му се допадне, сазове „сељаке и каже им: „Рајо, ја сам царев син и ага, дајте, „продајте ми се да сте моји, ја ћу вас од свакога зулума „бранити, и који нема порезе ни харача, ја ћу за њега „у зајам давати.“ Сељаци обично много се томе противе, „али то им ништа не помагаше; он натури сељацима по „200—300 гроша, па каже спахији те му направи темесуђ „(писмено) и тапију да су сви сељаци томе и томе аги про„дали све своје баштине и тако ти онда постане читлук„сајбија, и колико год спахија узима од свакога села, то„лико и он, а каткад и више.“[80] Вук Караџић вели да су „где које читлук-сахибије биле добре, а где које су почеле „своје чифчије бити и глобљавати... Читлук-сахибије су у „Србији народу биле горе и теже не само од спахија него „и од свију осталијех Турака“.[81] Овакав рад јањичара био је против свакога реда, који је владао у Турскоме Царству, а био је противан и усломанском праву по коме је баштина (читлук) могла припадати само султану. Али турска насиља нису се задржала само на том насилном фалсификовању баштинских права. Јањичари су у самом Београду чинили и већа насиља, јер је било више чувених зликоваца од којих најзнатнији беху Дели-Ахмет и Кара-Хасан. Земунски Мемоар писан негде друге половине 1804 године даје нешто података о насиљу ове двојице зликоваца. Тако тамо се бележи да је „Дели-Ахмет имао под „својом руком читаву војску, око 800—1000 људи и по„дигао се у Београду до толикога угледа, да је чак и цар „Јосиф II радије преговарао с њиме него с пашом. Управ„ници и паше београдске прибегавали су увек лукавству, „да би ломили и узбијали утицај ових људи. Они су увек „њихове старешине подбадали једнога против другог тако „да би се они сваке године са својим људима међу собом „побили. Пало би у таком сукобу с једне и с друге стране

„и по 40 људи. По том би се паша умешао да их наравна, „и прекидао би увек на страну онога који је најјачи. Тим „се путем, у осталом, и управа у пашалуку непрестано „налазила као на утакмици ових истих људи. А они нису „били ништа друго већ прави мучиоци народа и земље „унаоколо. Од народа су узимали просто што су хтели, „кажњавали су их и чинили су им што су хтели, а кат- „када су и саме турске спахије под каквим било изгово- „ром изгонили из њихових имања и заузимали их сами. „Једном речју ови су насилници права беда за народ, јер „ако би једнога од тих вођа и нестало, сместа се налази „неко други, да му место заузме, и њега би одмах слу- „шали у целом пашалуку сви људи онога пређашњега. А „управа у пашалуку никада није била толико јака да народ „узме у заштиту од њихових насртаја и отимачина“.[82]

Кад су ови насилници чинили оваква насиља у Београду, у београдској околини и по градовима у Београдском Пашалуку лако је замислити, шта су могли радити по селима, нарочито поједини заступници читлук-сахибија и представници јањичарског реда који су се онда звали субаше и ханџије. На неколико година пред Кочину Крајину они су се толико осилили да није било ни једне врсте насиља, које нису учинили народу, коме зла судбина одреди, да му они буду господари. Занимљиво је видети како је стање било у оним селима, која су била око села, у коме је Карађорђе живео за време своје женидбе. С тога ћемо пустити његовога првога суседа и спрёжнйка нека приповеда каква су насиља чинили Турци у крагујевачкој Јасеници у оно време. Тиме ћемо уједно загледати у народни живот пред Кочину Крајину и лакше разумети зашто се народ онако радо одазивао аустријским агитаторима. Гаја Пантелић о тим турским насиљима приповеда:

„Зулум је био велики. Кад Турци сретну лепа момка, „посеку. По селима ханџије чине шта хоће. У Жабарима „био је читлук-сахибија Хаџи-Мехмед Климентић а његове

„ханџије: Мехмед, Сулејман, Јусуф-баша и Пири-ватра, „од којих су она тројица чинили свако безакоње особито „са женскима. Заплашили људе те беже по трлима или у „планину, а они дођу па чине шта хоће. У Божурњи Хаџи-„Осман начинио чардак спроћу воденице на брегу па гледа „како жене захватају воду и перу, па коју хоће, и која „му се допадне, зове је на чардак, па ради с њом, шта „хоће. У Овсишту Бељак је чинио такође зулум. Њега је „заклао Радоје Маринковић из Трнаве. У Тополи Кара-Сали „имао је ханџије Али-башу и Мехмедића, али ни ови нису „били бољи. У Бањи Хаџи-Ђеврек имао је Јуку, који је „такође чинио зла, али сâм Хаџи-Ђеврек био је поштен „човек и седео је у Београду. У Врбици био је Бешир из „Ужица и био је зулумћар; под њим је био и Орашац. У „Иванчи били су Муса и Авдија и њихова покора није „било на далеко. У Саранову је био Хаџи-Тосун велики „зулумћар. Он би често везао човека коњу за реп, па би „коња ошинуо да је онога вукао за собом; а натеривао је „и људе да му своје жене доводе." — Овде Гаја прича како је овај насилник неку његову стрину везао коњу за реп, што није хтела казати где се сакрила њена јетрва, лепа Марица, коју је он хтео. — „У Чумићу је био ханџија „Пузлеша,[83] и он је чинио зла, али мање. У Загорици је био „Мула-Хусеин Кићановић и брат му Сали... Онај је чинио крадом зла, а брат му се опије, па где што ухвати, није штедео ни саме бабе. Пеливан ханџија тако је у Рачи радио".[84]

Како је било у Јасеници и у Лепеници тако је било и по осталим кнежинама Београдскога Пашалука. Због ових насиља и многих других, којима се није могао сагледати крај, народу су Турци постали толико несносни да је желео ма на који начин да их се отресе. С тога су аустријски официри и други агитатори вазда налазили згодно земљиште и народ, пун мржње и одвратности према Турцима, придобити да пристане свима средствима помагати Аустрију, ако би ова заратила с Турском.

Ова насиља нису обишла ни кућу Ђорђеву. Мајка га је опомињала одмах по женидби на опасност, која им прети од Турака насилника. Тога ради чешће му је пута говорила: „Сине, Ђорђе, ти се ожени, а доћи ће Турчин Мула-„Хусеин, па ће нас оправити куд које, а он ће с младом „чинити шта је њему воља... а ти, сине, то нећеш трпети, „него ћеш га убити, па ће нас поробити и ми ћемо про-„пасти; већ пре зла хајде, да бежимо у Немачку".[85] Истина Г. Пантелић казује даље како је Ђорђе послушао мајку и пошао у Немачку. Али Сима Милутиновић опширније наводи непосредан узрок зашто се Ђорђе решио да остави своје огњиште и свој завичај, и да пређе у Срем. Сима о томе овако пева у својој песми:

Некакав Турчин, Дели-Муса, на гласу зликовац и пијанац, који је као прави кесеџија тумарао по селима и нападао на имовину људи и на образ жена и девојака, дође кући Ђорђевој кад Ђорђа не беше ту; сјаше с коња, па уђе у кућу и викне на мајку Ђорђеву: „Дај, бабо, ракије и ужину!" Затим се распрти и разузури врх огњишта, распали дугу чибучину, почне пуштати густе димове а сукати љуту ракију, коју му је служила жена Ђорђева, док је Марица тумарала по кући и готовила Турчину кајгану. Кад кајгана бй готова Турчин се прихвати што је боље могао заливајући непрестано љутом препеченицом. Како је повукао више препеченице, то му се беше распалила крв и зажарило лице, а гледајући младу жену, како се стидљиво пред њим прегиба служећи му ракију, допадне му се, те ће рећи Ђорђевој мајци: „Море, ба̏бо, ја ћу noћити овде, ћеиф ми је баш с овом невом." На што му одговори Ђорђева мајка: „Лепо, ага, лепо, ти си ноћити „вољан, али невеста има свога мужа, него питај га, хоће „ли ти је дати."

Таман они у речи а Ђорђе под оружјем те на врата: „Добар вече!" Затим погледа Турчина и кад виде да је јела још доста остало, рећи ће: „Баш је добро, кад има,

„и ја ћу јести.“ Међутим чим је угледао Турчина где седи и Јелену да га служи, одмах је погодио жељу Турчинову. Зато се посади до самога Турчина с десне стране с пиштољима и ножем за појасом. Пошто се и са̂м прихватио запита Турчина, да ли је пио што. Турчин рече, која му је на реду. „Крив сам, коеку́де, што сам одоцнио, већ при-„чекај, док те стигнем,“ — па почне испијати једну за другом. Затим дохвати суд од Јелене и стане са̂м служити Турчина. Турчину се учини криво, што Ђорђе узе суд од Јелене, те ће викнути на Ђорђа: „Бре, крмчино дивља, „ти ли се нађе, а̀, судити мени? — Млада, служи сад, као „иноћас што ћеш!“ Карађорђе га погледа и на то му добаци: „Коеку́де, зар не знаш, Турчине, да ће Србин за „образ убити свакога?“ — „А, дин-иман! Шта рече, Власе? „Зар још претиш, а како би ти смео Турчина убити, свога „господара и царева сина“?

Ђорђе потегне пиштољ иза па̂са, у тренутку ока запне ороз и Турчину саспе огањ у груди, говорећи: „Коеку́де, „ев' овако!“ Одмах затим нареди да се врата закључају, матери и жени запрети да ником ништа не казују, па разметни гламње с огњишта и разгрни жар, па потегни трнокопом јаким и ископај за тренут ока дубоку раку, себи до појаса, па ишчеречи леш Турчинов и баци у рупчину. Земљом загрни, као и пре што је било, а одозго наложи ватру и наслажи гламње. Затим причека, док се дубоко у ноћ не зађе, па ухвати Дели-Мусина хата, баци му се на рамена па кроз густу шуму изведе на пут, одјаше па га онда кијаком што јаче ођадере, те коњ ткрне што игда може друмом, а Ђорђе се врати натраг. Убијенога Турчина тражили су Турци целу годину дана, скоро до пред сами рат Кочин.“"

Овакви случајеви не беху ретки у оно доба. И други су, убијајући по којега од ових насилника, или због насиља били принуђени остављати своје огњиште и свој завичај, па дизати покућство и пртљаг и бегати преко Саве или

[illegible] или Банат. Пред одлазак Карађорђев у [illegible] оваква бегства. О томе се већ причало [illegible] Тако казује Г. Воденичаревић: „Од [illegible] је Коча из Пањевца. Чу се крадом [illegible] Коча у Немачку!“ Тако постоја мало [illegible] Радич из Бечевца у Немачку!“ Затим [illegible] Николајевић из Пајсијевића, па кнез [illegible] с целом кућом побеже и пређе на [illegible] па Никола и Михаило, Марковићи, [illegible] Марко Кусаковић из Тополе; па Сте[illegible] Гоcић такође из Тополе, и они на [illegible]

[illegible] Ђорђе пошао. Занимљиво је чути како [illegible] у Београду о узроку одласка Ка[illegible] Те године био је у Београду јуна ме[illegible] и како Карађорђа није видео, забе[illegible] су му причали. Он бележи о узроку [illegible] ово: „Једном је Ђорђе срео на путу [illegible] на коњима, обојица подједнако по[illegible] од Ђорђа да му се уклони с пута, [illegible] Србина извади пиштољ и потегне на [illegible] али Ђорђе беше бржи и у трепут [illegible] Турчин паде пред његове ноге. Бојећи се [illegible] сам не погине, остави своју отаџбину и [illegible]“[88]

[illegible] наших мемоариста наводе као узрок прела[illegible] у Срем убиство које је извршио над Тур[illegible] је само у томе, што једни наводе убиство [illegible] Турчина а други убиство више њих.[89] Међутим [illegible] Турака било је и других узрока преласку [illegible] у Срем. Пошто је Ђорђе више Турака поубијао, [illegible] да се морао надати освети од стране Турака, [illegible] се већ и пре његове женидбе говорило да је [illegible] Турака побио. С тога се Ђорђе морао бојати тур[illegible], које су трагале за убицама поубијаних Турака,

а нарочито за убицом несталога насилника Дели-Мусе, јер Сима Милутиновић напомиње, како су убијенога Дели-Мусу тражили Турци „сву годину пред ћесарску војну“.[90] Осим тога народ је био узрујан, јер се говорило о рату, који ће настати између Турске и Аустрије, па се бојао да не настану она страшна гоњења, глобе, пустошења и паљевине, која су Срби преживели 1716—1718 године.[91] Ова бојазан постала је још јача, кад се почетком пролећа поче да прикупља турска војска у Београд и Београдски Пашалук. О том кретању турске војске бележи у својој автобиографији Милован Видаковић ово: „Међу тим почне се турска вој„ска у Београд и друге пограничне градове скупљати. Опо„мињем се, да су и кроз наше село (Неменикуће), које је „на путу, пролазили готово сваки дан из Македоније, али „мирно, нису нам никаква зла чинили. Ишли су све с раз„вијеним барјацима“.[92] Осим тога још пре овога кретања турске војске аустријски агенти разнели су вести по целом пашалуку како је рат између Аустрије и Турске на прагу. У колико се глас о блиском рату све упорније одржавао, у толико су Турци све гори бивали. Њихова насиља све су се више умножавала. Почели су убијати поједине људе, на које је пала сумња да су у договору с аустријским властима или да су аустријски агенти. Поред ових почели су убијати по гдегде и друге знатније људе, за које су мислили да им могу бити опасни. Тако су негде 1786 или 1787 године између осталих убили млада попа у Неменикућама.[93] Због тога побегли су преко Саве или преко Дунава Радич Петровић, поп Ђорђе Николајевић из Пајсијевића, кнез Станоје из Жабара, Марко Кусаковић и Стеван Чварковић из Тополе и други. С тога је и Карађорђе, бојећи се да му свакога часа не бахну Турци у кућу било ради освете, било ради насиља, морао потражити уточиште ако не толико себе ради а оно ради породице своје. А можда се није заборавила ни смрт његова оца заједно с оним аустријским официром у Мàслошеву. Према томе Ђорђе је

имао и сувише разлога да се уклони Турцима с очију. На другу страну није имао куд, већ или кроз широку планину Кле́штевицу или преко Космаја у Срем.

Овде се износи прелаз Карађорђев у Срем према нашим мемоаристима, држећи се понајвише казивања Ј. Ђурића.

Карађорђе после Ускрса (12 априла) 1786 године наговори својега очуха Петронија да се за време склоне гдегод око Саве. За пут се спреме Петроније и Марица, Ђорђе и Јелена (Марија, Ђорђева сестра, већ се била удала), Марко, Маринко и Милован, браћа Ђорђева и Милица сестра Ђорђева. Милица је имала 10 а Милован 8 година. Потоваре ствари на кола, што су могли понети, и потерају нешто стоке. Из села су пошли увече и ишли су целу ноћ. Сутра-дан Мула-Хусеин сазна за њихов одлазак, те одмах пошље за њима потеру на све стране. Бегунци стигну у пусти Стојник (село у Београдској Нахији) и ту се задрже да предане, па кад наступи ноћ да се крену даље. Међутим очух Карађорђев Петроније на једанпут се покаје, што је оставио своје село и што је пошао. С тога се обрне Ђорђу и рече: „Ти си, Ђорђе, наумио да бежиш „у Немачку?“ На што му Ђорђе одговори: „Коеку́де, тако „је. Ето, видиш, да су се Турци нешто узмутили, па да се „уклонимо с овога друма.“ — Петроније се не даде наговорити, већ викне на Марицу: „Хајде натраг с децом, „откуда смо и дошли. Куда ћемо у Немачку, кад немамо „новаца, а у Немачкој треба новаца, већ хајде, да се вратимо!“ — Марица видећи до каквога зла може доћи, стане га молити: „Хајде, добар човече, хајде да идемо куда смо „пошли. Не бој се глади, ја ћу тебе мојом преслицом хранити. Ето Ђорђа, па одрасли су Марко и Маринко, могу „радити и зарадити; па Милица и Милован данас сутра „доћи ће на снагу, а ситне деце немамо, већ хајде да „идемо, да не страдамо.“ Петроније не хтеде ни маћи даље, већ поче претити да ће отићи и јавити Турцима, ако се не врате. Сви се сад нађу у чуду, јер ако се он врати и

јави Турцима, потера ће их одмах стићи, и сви ће изгинути а жене и деца ропства допаднути. Узалуд су биле молбе, узалуд врисак и плач, узалуд су преклињали да бар само до Саве дође с њима, докле они не пређу на ону страну, па после нека се врати и нека иде куд му је драго. Петроније ни то не хтеде већ се дигне на низ јаругу право друму. За све то време Ђорђе је ћутао, а кад Петроније сиђе у јаругу рече: „Ене, коекуде, баш отиде!“ — На то Марица закуне Ђорђа: „Сине, Ђорђе, сапрла те, да Бог „да̂, храна моја коју си посао, ако га не убијеш. Волим „за њега једнога одговарати Богу него да нас све заробе „Турци.“ На то Ђорђе довикне Петронију да се врати, јер ће иначе погинути, али Петроније као и да не чу, шта му Ђорђе говори. Тада Ђорђе даде знак своме побратиму Ђорђу Остојићу из Остружнице, а овај потегне из пушке, те Петронија наместо убије, и одмах га по том закопају у некој Црвеној Јарузи уврх Стојника, више села Дучине. Пошто закопају Петронија наставе пут и дођу на конак у село Барич. Преноћивши у том селу Ђорђе, сутра-дан, прикрије своју породицу у шуму, затим сиђе Сави на Велико Дубоко, не би ли нашао какву лађу да се превезе са својима на ону страну. Срећом дође нека лађица да товари дрва, он одмах врати једнога од својих другова, те му допрати породицу са стоком и покућством, седну на лађицу и превезу се на немачку страну давши лађару дукат на пиће. Одатле их стража немачка спроведе у село Јаково, одакле су после отишли у манастир Крушедол, где мати и жена Ђорђева ступе за планинке, да музу стоку и сире сир, а Ђорђе за шумара, да чува манастирску шуму.“[4]

Наведено је горе да је прелаз Карађорђев у Срем био по Ускрсу 1786 године, дакле после 12 априла. Да узмемо ту годину као годину преласка Ђорђева у Срем дао нам је повод Г. Пантелић кад вели да је Ђорђе прешао у Срем у исто време кад и Коча у Банат, а Коча је прешао у Банат, како Баталака вели, на једно две године пре не-

мачкога рата,[95] а то је, дакле, могло бити 1786 године. У осталом и према казивању све̂ тројице мемоариста (Ј. Ђурића, П. Јокића и Г. Пантелића) Карађорђе је провео у Срему скоро две године.[96] Не зна се тачно колико је Ђорђе провео у Крушедолу као шумар. Према догађајима, који су се дешавали у његовом животу после његовога одласка у Срем, мучно да је саставио и годину дана. За то време, како казује Г. Пантелић, долазио је два до три пута у Загорицу. Међутим 1787 године од оних људи и младића, који беху прешли у Срем на годину дана пред аустријско-турски рат, аустријске власти беху образовале добровољачке чете, које су се вежбале оружју и војној дисциплини у Варадину и Каменици. Ово се, ако су казивања наших мемоариста тачна, били први покушаји за образовање фрајкора, јер је фрајкор потпуно образован тек крајем 1787 и почетком 1788 године. Од људи, који су се вежбали оружју и навикавали војној дисциплини још 1787 године, Прота Ненадовић помиње Исаила Лазаревића из Уроваца, Кићана из Златарића и Ивана из Мислођина.[97] Овима бисмо могли додати и Радича Петровића, Јована и Петра, браћу Новаковиће Чардаклије, Живка Миленковића и друге.

Том приликом ступио је и Ђорђе у војнике и како каже П. Јокић, отишао је у Сомбор.[98] У овом месту Ђорђе није дуго остао. Разно се тумачи његов одлазак из војске. Јокић вели да му је са̂м Карађорђе казивао да се, док се бавио у Сомбору у аустријској војсци, овако предомишљао:

„Што бих ја ишао да гинем на другој страни туђега „царства, кад може доћи време да у Србији могу војевати?

„Покаје се, дакле, и измакне оданде и преко Бачке пређе Дунав и дође у Срем, у село *Лединце*, удари на своју породицу, и јави јој да је утекао, и да хоће да иде у Србију.[99] Из Крушедола пође кријући се ноћу и дође у село Попинце. Овде га ухвати дан и он се закопа у сламу некога Месаровића, да га људи не би опазили. Пред вече дође газдарица да начупа сламе па, видећи Ђорђа, повиче:

— Ко си ти? Шта тражиш ту?

— По Богу сестра да си ми, рекне Ђорђе: — Ћути! Ја чекам мрак, па ћу онда отићи, него ме немој проказати.

Жена узе сламе и оде у кућу. Мало час изиђе пред кућу к свом мужу који, међу тим, надељаваше осовину на кола. Нешто му проговори, па опет оде у кућу. Човек одмах остави свој рад, па поче ходати тамо амо по авлији докле дође к слами па, видећи Ђорђа, рекне набусито:

— Шта радиш ту?

— По Богу брат да си, немој ме проказати, ја бежим, и само мрак чекам, а ником зла нећу учинити.

Газда од сламе рекне му да иде за њим у кућу, а Ђорђе се стане молити да га не дира. Газда тврдо остане при свом захтеву, па најпосле викне:

— Хајде у кућу, или ће бити зло!

Видевши се на невољи, Ђорђе узме пушку и торбу, па за газдом те у собу.

Затворивши на соби врата, газда изађе на поље, те рече жени да закоље кокош и да зготови вечеру.

После се врати у собу Ђорђу, где су седели и разговарали се док вечера није била готова. Кад стиже вечера, они седну вечерати.

Пошто се добро смрачи, рећи ће Ђорђе домаћину:

— Пуштај ме, по Богу отац, да идем!

— Чекај, није још време, одговори газда.

Ђорђе ућути.

Пошто прође још доста времена, рећи ће газда:

— Хајде, време је!

Ђорђе узме своју пушку и торбу те пред кућу. Ту кола спремна с три коња чекају. Домаћин узе најпре Ђорђеву пушку и торбу, те их закопа у сено, па онда рече њему те леже у сено, а он га сеном покри, и озго преко њега веза ужетом. После тога седне и он, и опали коње што може брже бити. На стражи патрола виче:

— Олт!

Газда рече две три непристојне речи, па потера даље. Тако пређу преко *Шимуноваца* и *Деча* и дођу у Прогаре на Сави. Цело село прођу, и уставе се код једне крајње куће. Газда од кола викну домаћина два три пута, докле он чу, изиђе и упита:

— Ко је?

— Не лај! одговори Месаровић, који већ рече Ђорђу да слази с кола.

Кутњи газда, видећи Ђорђа, упита:

— Ко ти је то?

— Не лај, одговори му опет Месаровић.

Сад сви уђу у собу, па мало после стану на ново вечерати и пити. Тако све док не свану. Кад већ свану рече Ђорђе:

— Пуштајте ме, ако Бога знате!

— Ћути; није време! одговоре они.

После неког времена Месаровић викне Ђорђу:

— Хајде!

Ђорђе узме торбу и пушку, па у авлију, а авлија баш засеца у Саву; тамо стоји чун и у њему момак.

Ђорђе уђе у чун, и ту нађе да су му ови добри људи спремили комад сланине од 2—3 оке, велики хлебац, чутуру вина, и чутуру ракије.

— С Богом, срећан ти пут! викнуше они, а момак с чуном повесла те на брег код Забрежја, на ову страну. Ту га остави, па се врати.

Овде Ђорђе проведе читав дан, а кад ноћ наступи, он пређе преко Колубаре и пође на више, па онда пређе ипак и дође у село Бајевац, у Ваљевској Нахији, к својему старом познанику *Васиљу Павловићу*". [100]

Повратак Ђорђев из Срема могао је бити по свој прилици негде у јесен 1787 године. У то време стање у Београдском Пашалуку беше још теже и несносније него што беше у оно време кад Ђорђе остави Тополу и Загорицу. Народ се беше узнемирио, а Турци видећи да је рат с Аустријом

неизбежан, разиђу се по селима и стану купити оружје од Срба и сносити у вароши.[101] Становници из села, која су била ближе Сави и Дунаву, повукоше се у шуму у збегове а неки пређоше у Банат и у Срем, а из села, која су била поред друмова у унутрашњости пашалука, куда је пролазила турска војска, такође напустише своја огњишта и повукоше се у збегове.[102]

У таквим приликама Ђорђе није могао ни помишљати да се врати у Тополу или Загорицу, већ скупи неколико друга и поче четовати;[103] али ово четовање његово није дуго трајало. Њега видимо већ крајем 1787 године умешана међу људе, који су радили да се Београд отвори и изненада отме од Турака.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

КАРАЂОРЂЕ ЗА ВРЕМЕ КОЧИНЕ КРАЈИНЕ

Савез између Аустрије и Русије и њихов план о подели Турскога Царства. — Последице аустријских агитација. — Спрема за образовање фрајкорскога кора. — Српска депутација цару Јосифу II у Беч. — Карађорђево четовање пред Кочину Крајину. — Покушај да се Београд освоји изненадним препадом 21 новембра 1787 године. — Објава рата 1788 године. — Капетан Коча и прелаз фрајкора у Београдски Пашалук. — Карађорђе после објаве рата. — Карађорђево ратовање уз Радича Петровића. — Напади на Београд 1789 године и Карађорђево одликовање у тим нападима. — Напредовање фрајкора. — Капетан Симић и Карађорђе на Карановцу и Студеници. — Карађорђе прати мошти Светога Краља од Студенице до Београда. — Карађорђе с Радичем на Руднику и на Пожези. — Стање у Аустрији почетком 1790 године. — Преговори за примирје. — Стање у Београдском Пашалуку за време примирја. — Растурање добровољачкога кора. — Расположење у народу поводом овога распуштања добровољаца. — Карађорђе после распуштања фрајкорскога кора.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

КАРАЂОРЂЕ ЗА ВРЕМЕ КОЧИНЕ КРАЈИНЕ

Савез, створен 1780—1782 између Аустрије и Русије, за заједнички рад против Турске и узајамна погодба за поделу Турскога Царства ускоро доведоше обе савезнице до рата с Турском. У лето 1787 године састадоше се у Криму царица Катарина II и цар Јосиф II, и Турска после овога састанка још исте године објави сама рат Русији, у који наскоро мораде ући и Аустрија као савезница Русије.

И ако Аустрија све до почетка 1788 године не уђе у рат опет је испод руке радила на подизању народа у Београдском Пашалуку, и предузимала такве послове преко Саве и Дунава, као да је већ у рату с Турском. Поред поменутих агитација још новембра месеца 1787 године цар Јосиф II нареди фелд-маршалу грофу Ласцију да спреми прокламацију за Србе,[104] што је заиста гроф и учинио. Али та прокламација упућена на народ српски и на његове прваке не беше написана од стране цара или Министарства већ од стране грофа Ласција. Народ се позива на оружје уз врло многа обећања, али Бечки Двор је задржао права шта ће од тих обећања испунити, ако би, у најсрећнијем случају, Србија дошла под власт аустријску. Кад се сетимо како је било несрећно стање у Београдском Пашалуку и како су Срби подносили све врсте насиља, лако је разумети зашто се народ радо одазивао на упућени позив грофа Ласција и пристајао да устане на Турке. Осим тога појединим људима и раније (1784—1786) и сада (крајем 1787

и почетком 1788) раздаване су многе награде. Број момака, који се вежбао оружју и навикавао војној дисциплини у Каменици и Варадину током 1787 године, бивао је све већи, а после Ласцијева прогласа тај је број нарастао толико, да се почело озбиљно радити на оснивању добровољачкога корпуса, коме би нижи официри и подофицири били они Срби, који су се већ 1787 године вежбали у Каменици и Варадину. Међу виђенијим Србима, који су прешли у Срем или у Банат још пре Карађорђа били су Коча Анђелковић, Радич Петровић, Живко Миленковић, Јован Новаковић—Чардаклија, поп Ђорђе Николајевић, поп Никола Радомировић, Исаило Лазаревић, Иван Мислођинац и многи други. С многима од ових људи познао се Карађорђе још док је био у Срему, а нарочито с Радичем Петровићем.

Међутим за оно време најважнија стратегијска тачка за даље војничке операције у целом Посављу и Подунављу био је Београд. С тога је Аустрија још за време мира, крајем 1787 године, покушала да га изненадним препадом заузме. За тај посао већ су били преко попа Николе Радомировића набављени кључеви београдских капија, али се том послу није могло приступити све до пред крај новембра 1787 године.

И ако је током 1786 и 1787 године агитациони рад био врло повољан за Аустрију, и ако су се Срби радо одазивали на позив Аустрије, опет је међу Србима у Београдском Пашалуку било људи који су мислили на будућност, желећи да и у овом рату не прођу онако зло као што су пролазили раније у неколико случајева, када су после свију напора и жртава остављани на милост и немилост Турцима. С тога се међу људима, који су политички умели да мисле, јавила мисао како у том погледу треба да добију какву гаранцију од стране Бечкога Двора. Има трага да је 1787 године ишла нарочита српска депутација у Беч цару Јосифу II, која је изнела пред цара погодбе, под којима би Срби пристали да војују уз Аустрију против Турака. Ту

депутацију помиње доцније, 1849 године, у једној својој молби Младен Вукомановић.[105] Он вели да је 1787 године његов деда прота Милован (из Сабанте), ишао с Кочом и неким Влајком цару Јосифу II у Беч и нудио му своје услуге. Г. Пантелић зна само толико да су они, који су 1787 године бежали у Срем и у Банат, ишли после те молили цара Јосифа II да „курталише наше робље“.[106] Али највише о тој депутацији говори у својој историји Милован Видаковић. „По казивању, вели Видаковић, колико се ја, „још као дете, сећам, Срби потајно од Турака скупе се на „неки мали сабор, на коме изаберу некога Кочу, мужа „бадра и речита, који је био од трговачкога реда и с њиме „још двојицу (ако се не варам попа Ђорђа из Крагујевца „и некојега Влајка[107]), и пошљу их у Беч да предложе од „стране народа Њ. В. Јосифу шта народ мисли и на који „начин они желе Њему припасти и оружје против Турака „дигнути. Ова три мужа идући у Беч ударе на Ириг, „место у Срему под Фрушком Гором и Коча бивши познат „с Момиром Јован-Видаковићем ту, у Иригу, сврати се „к њему са два своја друга на преноћиште, који кажу и „приповеде домаћину куда и зашто иду. Он их усрдно до„чека и лепо их угости и сутра-дан отпусти“.[108]

Као депутати, који су састављали ову депутацију и ишли у Беч, помињу се: Коча Анђелковић, прота Милован Вукомановић, Влајко Стојковић и поп Ђорђе Николајевић доцније назван Дели-Ђорђе. Отишавши у Беч, казује даље Видаковић, изиђу пред цара и цар их лепо прими. Они му у име народа изјаве како су готови на његов позив склонити се под његову заштиту и да то жели и мало и велико, само да се опросте турскога насиља. Али пошто нико напред не може знати каква ће ратна срећа бити, то се народ боји да не буде опет онако остављен освети турској као што је то било за владе Карла VI, те се не сме пре дизати на оружје против Турака, докле цар не обећа народу, да ће у случају, ако би земљу, отету од Турака, опет

5*

Турцима морао уступити, израдити у уговору мира код Високе Порте:

1. Да Порта народу српском опрости што је ратовао уз Аустрију против Турака не светећи се никоме.

2. Да Турци неће у будуће тирански поступати с народом, ни мучити га ни глобити.

3. Да султан одобри народу да са̂м из своје средине бира оборкнезове, који ће сами одређени данак купити и преко везира султану предавати.

М. Видаковић казује да је цар све ове погодбе саслушао и обећао им да се они ништа не брину, већ нека се на њега ослоне, и да ће се он скорим временом народу на све тачке „завештати и писмено им од себе послати“.[109] Видаковић додаје да су Срби добили чак и некаку грамату од цара, али то ће се пре тицати оне Ласцијеве прокламације упућене Србима него какве засебне грамате. У осталом оно што помиње Видаковић да су Срби стављали као погодбу Бечком Двору, под којом би они помагали Аустрију у рату против Турске, види се и из оних молаба, које су доцније упућиване од стране Срба аустријским властима за време преговора око примирја и мира (од 1789—1791 године).

За све то време Карађорђе је четовао обилазећи поједине крајеве Крагујевачке, Ваљевске и Београдске Нахије. За време четовања познао се још ближе с Влајком Стојковићем[110] из Жаркова, јер овај беше прешао у Београдску Нахију и припремао потајно људе. Влајко Стојковић био је један од оних који су радили да се отворе Немцима градске капије. У том послу већ се било толико успело да је у Земуну 15 новембра 1787 године написан и потписан као неки уговор између Јована Новаковића—Чардаклије, Живка Миленковића, Радича Петровића и попа Николе Радомировића с једне стране и барона Јосифа, генерала Алвинца, обрштера Давидовића, Мак од Ламбера, обрштера Генејина, мајора Лидерскропа и капетана Михаљевића с друге стране. По том уговору прва четворица обавезују се да

отворе горњу — Тефтердар-Капију, Диздареву Капију и Небојшу Капију, да сачекају аустријску војску и да је уведу у тврђаву; друга седморица пак у име аустријске власти обећавају оној четворици поред чинова и новчаних награда још и целом хришћанском народу, који се под турским игом налази, да ће за седам година после закљученога мира бити слободни од свију данака.[111] Срби испуне своје обећање и уочи Ваведења (између 20 и 21 новембра 1787 год.) отворе поменуте капије, уђу у београдску тврђаву, уведу један мали део војске и чекаху да дође аустријска војска, која је била пошла од Земуна а вођена варадинским обрштером Давидовићем. Али се ова војска не извезе на Су-Капију, већ оде поред града низ Дунаво и изиђе на Борчу. Заповедници ове војске изговараху се да нису могли погодити Су-Капију због магле, која је била те ноћи на Дунаву. Срби чим уђу у град многе градске топове позаглављују ексерима и чекали су војску до пред саму зору.[112] Кад војска не дође, онда се Срби разиђу. Тако је пропао тај покушај да се Београд још за време мира заузме изненадним препадом.

Међу оним људима, који су ушли у београдску тврђаву, био је и Карађорђе. О томе прича Ј. Ђурић овако: „...обе„ћају да ће капије отворити и војску увести у град. Како „је била велика зима и мраз то се војници мало нису по„мрзли. А како је сам Карађорђе био лако, сеоски, одевен, „говораше да би се смрзао у лађи да га није некакав „генерал бундом огрнуо. И тако идући Савом Београду „била је пала магла тако, да се ни на десет корака није „видело. Дошавши Савом под град ...капије отворе и вој„ници уђу, и стану око топова на табље очекујући да и „друга војска Дунавом стигне, која је ишла, но од магле „не видећи града прође Дунавом мимо Београд до Борче. „Видећи да друга војска не стиже, а већ зора, то позаглав„љују топове турским ђулетима и фаље ексерима, пак се „врате опет у лађе на немачку страну“.[113]

Сутра-дан (21 новембра 1787) Турци виде отворене капије, познаду по снегу траг од војничких чизама, виде топове позаглављиване, те почну истрагу. Ишли су од куће до куће, па кога од Срба не нађу у Београду, куће им похарају и затворе. За неке се докаже да су били саучесници у овом подузећу те су на муке метани. Прота Матија каже да су им све од луча цепке под нокте ударали, док их с тим мукама нису поморили.[114] Шурака некога Трифуна Трпковића, доцније капетана у српском фрајкору, ухвате Турци, погубе и упропасте му имање од 9000 форината.[115]

Како Аустрија објави рат Турцима (9 фебруара — 29 јануара — 1788 године) из Аустрије пређу многи од оних Срба, који су се вежбали као добровољци у Каменици и почну дизати народ на оружје. Из Баната пређе Коча Анђелковић, коме је прво и поверено било да диже народ. Г. Воденичаревић прича да је Коча прешао у зиму првог Светог Јована по Јовану Крститељу,[116] дакле 27 јануара. И то је тачно, јер се заиста Коча десио при првом нападу аустријске војске на Смедерево 9 фебруара 1788 год. (29 јануара по ст. стилу).[117]

Док је Коча дизао народ на оружје долином реке Мораве, дотле су настале живе агитације у Посавини, особито у Мачви и у Колубари. У Мачви и у Подрињу позивао је народ, да се диже на оружје, троношки архимандрит Стеван Јовановић, а у Колубари и Тамнави Алекса Ненадовић.

Главна маса српских добровољаца прешла је из Срема преко Саве у Београдски Пашалук на Забрежју друге половине марта 1788 године, где је одмах подигнут велики опкоп, који је добро утврђен и удешен за одбрану топовима.

У то време бачки епископ Јован Јовановић, пошто је 28 марта разаслао посланице по Србији и позвао народ, свештенике и калуђере, да устају на Турке, и сâм, лично прошао је српске крајеве од Уне до Мораве и од Мораве

до Влашке. Јовановић је свуда позивао народ да устаје на оружје и подстицао га да буде веран Немцима.[118]

По белешкама мемоариста од прогласа рата између Аустрије и Турске па до краја марта 1788 године беше се сва Србија дигла против Турака за љубав Аустрије. Срби су ударали на Турке, убијали их, гонили их и чинили нечувене освете. Они беху затворили све путове, који воде Београду, Смедереву и Шапцу.[119] У Београдском Пашалуку било је у то време доста хајдучких чета, које су хајдуковале и гониле Турке.

Међутим Карађорђе, кад оно изиђе из Београда 21 новембра 1787 године, и кад настадоше она претресања српских кућа и мучења појединих Срба у Београду, побегне у свој завичај па скупи неколико старих својих другова хајдука и почне четовати. Тако је четујући дочекао и прелаз српских добровољаца на Забрежју. Кад Михаљевић пређе с добровољцима на Забрежју почне врбовати и овостране Србе у војнике, а у исто време позове све хајдучке харамбаше да му се предаду, оставивши им, како вели П. Јокић, три месеца рока.[120] Карађорђе и његова дружина, не зна се из којег узрока, не хтедоше се предати. Кад прође одређени рок окупи их потера и у селу Борку ухвати Ђорђа и шесторицу његових другова, па их све одведу Михаљевићу. Суд је био готов. Михаљевић их све осуди на вешала. Али кад за то дозна капетан Радич, заузме се за Ђорђа те му се опрости. Од његових другова тројица су обешени, а тројица послани у Бају у тамницу. Од њих је само један издржао затвор и вратио се у Србију. За ово, што је Радич Карађорђа измолио од Михаљевића, Карађорђе га је поочимио.

Од тога времена Карађорђе је био уз капетана Радича Петровића и био му је помоћник. Јокић вели да је Карађорђе постао *буљубаша* над четницима.[121] Један од мемоариста казује да Карађорђе никад није обукао немачких хаљина, већ је носио чоху и фес на глави и јахао на коњу.

Од оружја имао је српску пушку, сабљу о бедрима, нож и два пиштоља за силавима и два на коњу у кубурама.[122] Нигде се не вели али нема сумње да је Карађорђе био уз Радича у чаркама које је Радич имао с Турцима око Железника 11 маја и 3 јуна 1788 године.

Шта је радио Карађорђе даље, за време лета и зиме 1788 године, наше мемоаристе не спомињу. За Радича зна се да је почетком јуна био под Београдом око села Железника и Остружнице а Михаљевић се око почетка јула кренуо Руднику преко села Вранића и већ 4 јула био је у селу Сибници а 5-ог у селу Раниловићима. Ту сазна да нема Турака на Руднику, па се крене преко Јагњила и 6 јула стигне пред Паланку. Како је овде било мало Турака, то фрајкорци под Михаљевићем заузму Паланку после малога отпора, опљачкају је и оплене, а кад сазнаду да се у Рачи (крагујевачкој) налази некакав паша са 8000 војника, Михаљевић се одмах повуче од Паланке и већ је 9 јула стигао на Забреж.[123] Има помена још о једној чарци између Радича и Турака, која је била 22 августа код Остружнице. Турци беху изишли да набаве храну за коње и сукобе се с Радичем Петровићем. У том сукобу пало је 46 Турака које мртвих које рањених.[124] Да ли је и у том сукобу био Карађорђе, не зна се.

Како су тада хајдучке чете подржаване од стране Михаљевића и подстицане да непрестано узнемирују Турке, изгледа да је и Ђорђе с каквом четом одлазио дубље у Београдски Пашалук, те хајдучки нападао на Турке. На то би се могло однети оно, што Ј. Ђурић прича да је Ђорђе, пошто Немци Шабац узму, оставио фрајкорску регулу и узео познатих Срба до 30 друга добрих хајдука, пак с истим прође преко шабачкога и ваљевскога округа у крагујевачко, своје, окружје. У крагујевачком округу састави из старих и главних харамбаша и хајдука чету од преко стотине друга и тако је пошао по граници турској. Идући тако хајдучки, прича Ј. Ђурић, он је долазио до Крушевца,

Алексинца, до Новог Пазара и Сенице, до Вишеграда и Ужица, па се после вратио у своје округе.[125] С друге стране из причања Г. Пантелића—Воденичаревића знамо да су за време овога рата били под Карађорђем ови знаменити хајдуци и харамбаше: Младен из Ботуња, Мијушко из Левча, Радосав из Драче, Бурмаз из Пиносаве, Стеван из Бечевице у Гружи, Богдан из Кораћице, Теодосије из Орашца, Никола Шапчанин, Мата из Липовца, Петар Ратковић, Радоје Трнавац и други.[126]

Целе 1788 године право бојиште између Турске и Аустрије било је на другој страни а не у Београдском Пашалуку, с тога осим бојева код Шапца прве половине месеца априла и чаркй око Београда није било честитога боја, у коме би се показала надмоћност једнога од противника. Оба су у Србији били слаби. У колико је радња противника била слабија у крајевима Београдскога Пашалука у толико се више развила четничка радња појединих хајдучких чета и хајдучких харамбаша. Поред Карађорђа у то време хајдучке чете водили су још и Станимир из Рабровца, Стека из Ратара, Станоје Црња из Кусатка и Никола из Штипља.[127] У другим нахијама било је других хајдука.

Овако стање остало је све до септембра месеца 1789 године. Августа 30 увече аустријска војска изишла је код Остружнице на суво и поселa остружничке висове. Сутрадан, 31 августа, већ је око 10 сати пре подне био постављен мост на Сави, те остатак војске, који је био заостао у Бољевцима, у Сурчину и у другим местима, дође и пређе Саву. Српски добровољци, међу којима је био и Карађорђе, с једним дêлом немачке војске пођу од Остружнице и дођу у Железник, где одмах почну да крче и оправљају пут за Кнежевац и Жарково. И српски добровољци и немачка војска кретали су се све даље у напред, докле нису већ 1 септембра заузели *Репиште* (брдо с леве стране Топчидерске Реке, где је данас Кошутњак и Баново Брдо), прешли Топчидерску Реку и стигли на вис Дедину (данас Топчидерско

и Бањичко Брдо) те се разместили на њему. За све време овога марша капетан Радич Петровић са стрелцима добровољцима, међу којима је такође био Карађорђе, ишао је напред крстарећи кроз сва места, куда је требала да прође немачка војска. За време патролирања Радич се беше издвојио и наиђе на петорицу Турака, који га, сакривени иза некога џбуна, нападну и ране,[128] заједно с још једним добровољцем. Том је приликом Карађорђе, како казује Гаја Пантелић—Воденичаревић, спасао живот капетану Радичу: „Баш прво јутро, у првом боју нападну четири Турчина „на капетана Радича. Он беше у врло тешком положају, „те стане викати: „камо се, Ђорђе, по Богу сине, погибох!“ „Ђорђе, који се близу налазио, скочи те три Турчина „убије, ударивши их по једанпут, а четвртога који је стегао био Радича и ранио га, такође прободе и посече. „Овим се Ђорђе после разгласи као јунак и код Срба и „код Турака“.[129] Уз Карађорђа и Радича било је више хајдука, који су ступили у добровољце, те војевали против Турака.

Да ли је Ђорђе био под Београдом за све време докле није освојена и варош и тврђава, или је с другим добровољцима отишао у Гроцку и Коларе, који су пазили на кретање Абди-паше у Ћуприји, то се за сад не може тачно рећи. Опсада и борбе око Београда трајале су 20 дана. Београд је заузет 29 септембра. Одмах по освојењу Београда сви су добровољци с нешто немачке војске отишли и опсели Смедерево, које се такође предало 3 октобра. Чим је освојено Смедерево одмах се у њега досели командант драговољаца Михаљевић са својим штабом. Од Смедерева упуте се добровољачке чете Баточини и Јагодини. Кад Абди-паша опази да се примичу добровољачке чете запали мост на Морави па се повуче Нишу. Добровољци су се кретали за њим и поседну Параћин, Шупељак (Јовановац) и Ражањ (после 20 октобра). Михаљевић после овога премести свој штаб из Смедерева у Јагодину. Како

је у то време било у Карановцу 600 Турака под заповедништвом суровога Мехмед-аге, који су врло често испадали у околна села те пљачкали и пленили, то Михаљевић науми да освоји Карановац. С тога пошље 6 новембра против карановачких Турака 10 компанија добровољаца пешака, један ескадрон добровољаца коњаника и 2 ескадрона хусара.

У преходници ове војске ишао је капетан Симић са српском коњицом, а за њиме је ишла главна војска и преко Таборишта, Крагујевца, Честина и Котленика дође у Витановац на Гружи. Карановац је заузет 10 новембра.[130] После освојења Карановца, и ако је зима била врло јака и велики снег, српски добровољци наставили су и даље освајање. На са̑м Бадњи Дан Михаљевић је са српским добровољцима освојио Крушевац где позове све околне кнезове, те је с њима заједно био на благодарењу, затим говорио им је да буду верни и предани немачком цару. Одмах после овога оправљена је Кнез-Лазарева црква, у којој су Турци држали своје коње. Сутра-дан (25 декембра) врати се Михаљевић у Јагодину. Међутим још 10 новембра дође из Н. Пазара у манастир Студеницу 100 Турака те похарају манастир а игумана Леонтија са 4 брата одведу у Нови Пазар и баце у затвор.[131] Затим се скупи још више Турака у манастир Студеницу с намером да одатле пођу и истерају капетана Симића и попа Ђорђа Николајевића, који држаху са српским добровољцима Карановац. Михаљевић чим је чуо за скупљање Турака у Студеници, нареди капетану Симићу да отиде с добровољцима и да истера Турке из Студенице. Симић је стигао у Студеницу на сам дан Божић и растерао Турке, који су се повукли Новом Пазару.[132] Капетана Симића с добровољцима дочекао је тадашњи еклисарх студенички Василије Радосављевић с осталом братијом, а игуман студенички Леонтије с четворицом од студеничке братије тамновао је у Новом Пазару и како се чини није ни изишао одатле жив.[133] С капетаном Симићем био је и Карађорђе у манастиру Студеници где су се бавили 13 дана. За то

време капетан Симић тражио је од Михаљевића појачање, да се може кренути Новом Пазару, али му Михаљевић то не допусти, бојећи се да га Турци не одсеку од остале војске.[134] Међутим Турци се искупе у Новом Пазару и науме већом силом напасти на Студеницу, манастир упалити и разорити. Кад за то сазна рашки митрополит Јоаникије, јави капетану Симићу и еклисарху Василију Радосављевићу. У исто време добије капетан Симић заповест да одступи из Студенице Карановцу. Тада и еклисарх Василије са 14 калуђера и неколико слугу, по наредби рашкога митрополита Јоаникија, узму сасуде, драгоцености и мошти Светога Краља, на 6 јануара, на Богојављење, оставе манастир и дођу у Карановац.[135] Како прича П. Јокић, Карађорђу је било наређено да прати мошти Светога Краља. Он је с калуђерима дошао у Карановац, где је провео 8 дана. Око 15 јануара кренуо се с калуђерима и моштима Светога Краља и стигне у Јагодину 17 јануара. Михаљевић у Јагодини изиђе са десет хиљада војске те дочека мошти Светога Краља. Из Јагодине мошти су отпраћене у Смедерево, па одатле у Београд, где су смештене у цркви Светога Аранђела Михаила и Гаврила 1-ог фебруара 1790 године.[136] Шта је радио Карађорђе по доласку своме у Београд? Да ли је дуго остао у Београду или се одмах вратио натраг у своју команду, то се из да́та̄, која су нам при руци, не може видети. Међутим Турци покушају да поврате изгубљене позиције. Једни су напали на Карановац а други на Параћин, али су и једни и други одбијени. Тада се Турци почну прикупљати у Ужице, у Алексинац и у Бању. Михаљевић разбије Турке на Алексинцу и заузме варош. И то је последњи успех самога Михаљевића. Доцније се војска повуче из Карановца Крагујевцу а мања одељења остадоше у Грабовцу (потпоручник Весковић) у Јабланици и Витановцу (капетан Дели-Ђорђе Николајевић) у Чачку фенрик Драгаш, а у Шапцу Војиновић с 80 људи.[137]

У то време беше оздравио и капетан Радич Петровић те пођe Руднику, а с њиме, како причају наши мемоаристи, и Карађорђе са четом од стотину најодабранијих хајдука. Турци пак беху прикупили доста војске у Ужицу па се спреме да одатле пођу Београду. Ове је Турке требало задржати. Карађорђе и Радич договоре се како да их задрже. J. Ђурић приповеда да је Карађорђе на питање овако Радичу одговорио: „Ја ти другога плана не знам, већ да се „спремимо и да идемо пред Турке, а они како чују да ми „с војском на њих идемо, одмах ће од своје намере одустати и чекаће нас да на њих ударимо. Ако ли Турци „пођу, има доста пред нама великих планина куда ће Турци „проћи, ми ћемо засести у бусије, Турке победити и опет их „у град Ужице вратити. Ово је мој план, господине!“ На овај план пристане и капетан Радич, и пођу преко планина ужичким путем и дођу на Смишаљ планину, под којом се налази варошица *Пожега.*[138] Ова варошица имала је до 200 турских кућа, али је била врло богата стоком. Радич хтеде ону исту ноћ ударити на варош и запленити стоку око Пожеге. С тога се договоре да Карађорђе са својим хајдуцима удари ноћу на варош и да је запали са две стране, па ће после према светлости бити Турке, а Радич с осталом војском да скупи турску стоку око Пожеге (коње, овце и говеда), да одреди један део војника да терају стоку за Смишаљ планину, а с другим дѐлом да нападне на варош, да је спале и побију Турке. А ако би пожешким Турцима дошли Ужичани у помоћ, то да се обојица, Карађорђе и Радич, повуку у Смишаљ планину. Како рекоше тако и учинише. Карађорђе са својим хајдуцима удари на варош и одмах с две стране запале куће. Турци се збуне те неки побегну у џамију, а неки у камене куће и ханове одакле се отпочну бранити из пушака. Радич с осталом војском скупи стоку око вароши и пошље за Смишаљ планину, па и сам дође на варош. Међутим највећи су отпор давали Турци из џамије. Карађорђе тада притрчи

и дође под саму џамију, а Турци га не могоше убити. Он узме некакав плот, принесе уза зид саме џамије и запали. Турци стану викати из џамије.[139] Међутим Ужичани чувши за напад на Пожегу, потеку сви у помоћ пожешким Турцима. Српска стража опази из даљине турску војску и јави капетану Радичу. Тада Радич викне на Карађорђа те оставе Пожегу и почну одступати, јер је ужичка војска била много јача од војске којом су располагали Радич и Карађорђе. Турке је предводио чувени турски јунак Ломигора, и он је гонио Радича од Пожеге до Гојне Горе и реке Каменице, скоро пуних шест сати. За време одступања турски заповедник Ломигора се више пута загонио с неколико коњаника у Радичеву војску, те јој сметао одступању и чинио многе штете. Онда Радич, знајући Карађорђа као добра стрелца, нареди му да изабере неколико добрих хајдука с добрим пушкама, да заседне у бусију, дочека Ломигору и како год убије. Карађорђе је у два три маха дочекивао Ломигору, али без успеха. Најпосле се реши да му са својим одабраним друговима приђе близу па или да убије Ломигору или да сâм погине. И тако дочека Ломигору заједно с његовим коњаницима. Његови другови опале на коњанике а он на Ломигору. Срећа би на његовој страни и Ломигора, погођен, падне с коња. Остали се Турци разбегну. Па и турска војска, кад им погибе Ломигора као заповедник, врати се натраг.[140]

Кад се Радич врати с војском на Рудник са заплењеном стоком, упаради сву војску и подели подједнако плен, а Карађорђу и његовој чети даде двапут више него осталима. После тога Турци се нису смели кретати из Ужица.[141]

За освајање Пожеге у време рата од 1788—1790 зна се само по причању наших мемоариста (П. Јокића, Ј. Ђурића и Г. Пантелића). Казивању мемоариста могао би се придружити и један запис, који вели да су Немци узели од Турчина Београд, Смедерево, Пожаревац, Адакале, Јагодину, Ћуприју, Параћин, Крушевац, Крагујевац, Рудник,

Ваљево, Пожегу, Чачак, Карановац и Шабац. Сдкô бише, али не узеше.[142]

У почетку 1790 године знало се да Аустрија ратом не може постићи оно што је себи поставила за задатак, јер су се прилике још пре објаве рата у Европи тако измениле да је настало друкчије стање него што је било оно кад је закључен савез између Русије и Аустрије. Мислило се тада у целој Европи да Русија и Аустрија могу без икакве сумње уништити Турско Царство у Европи. Такво мишљење изазвало је страх и завидљивост у свију западних држава, јер би се у том случају јако увећала Русија и Аустрија и обе постале врло опасне по равнотежу политичку у Европи. Објава рата пак изазвала је силну буру на дипломатском пољу. С тога су се западне силе дигле да свима средствима спрече нов успех и ново проширење обеју држава а нарочито Русије. Под утицајем таквих мисли већ је 2 јуна 1788 године створен привремени уговор између Енглеске и Пруске, у коме се тајним чланцима спремао приступ Шведској и Холандији с намером да се споразумно ради у руско-аустријско-турском рату.[143] Шведска је одмах ушла у рат против Русије. Пруска ни у замисли није могла да поднесе ново проширење Аустрије без накнаде за се, и отворено је тражила да јој се дâ та накнада у Пољској и Аустрији. С тога је ступила у јаван савез с Турском и у агитацију против руско-аустријске војне. У Француској 1789 године букну Велика Француска Револуција, те привуче пажњу Аустрије и Пруске својим западним границама.

Осим тога у самој Царевини Аустријској настадоше нереди. Побуна у Белгији хваташе све већи мах и војска аустријска већ декембра 1789 године мораде заједно с управом излазити из земље. Изгледаше да су Нидерланди осим Луксембурга изгубљени за Аустрију. Да се угуши буна и да се заведе ред требало је скупити нову војску, а Аустрија то није могла благовремено учинити. У Угарској и

у Ердељу такође владаше велика узрујаност, па и у другим областима јављаху се сличне појаве. Међутим рат већ беше исцрпао државу, а на ударање нових данака и намета у тако тешким приликама нико није смео ни помислити.[144] С наступањем 1790 године јавише се нове и још веће тешкоће. Пруска видевши успехе аустријске и руске војске против Турака изведе своју војску на северну аустријску границу. Осим тога Пруска закључи савез с Пољском и почне распаљивати устанак у Галицији. Све околности нагонише Аустрију не само да жели већ да мора закључити мир с Турском, те да би могла повући војску на север ако дође до рата с Пруском.[145] Баш у овим тешким приликама по Аустрију умре цар Јосиф II (9 фебруара 1790 године), а наследи га његов брат Леополд II. Овај се цар старао што је више могао да што пре дође до мира с Турцима на основу онога стања које је било пре рата. Турска овласти Пруску да у име њено води преговоре с Аустријом и конференција пруско-аустријска састане се у Рајхенбаху, у Шлеској, где су 15 јула 1790 године отпочети преговори за примирје на основици пређашњега стања а довршени у Ђурђеву 8 (19) септембра 1790 године. То примирје признала је и Турска. За овим је дошао после годину дана и трајан мир уговорен у Свиштову 4 августа 1791 године.

Док су се у лето 1790 године водили преговори око примирја, дотле је већ у Србији било завршено ратовање. Још је само фрајкор имао задатак да брани одступницу а Турци су са свију страна продирали у Србију. Народ је већ био начуо да се воде преговори о примирју, начуо је да ће Србија у случају мира остати опет под Турцима. С тога је и народом и добровољцима овладало очајање. Бојева више није било, већ су се само дешавале чарке између Турака и добровољачких чета, које су хајдучки четовале. Тако је стање трајало до под јесен 1790 године.[146]

У почетку овога рата главни људи у српскоме народу знали су да је склопљен савез између Русије и Аустрије

о подели Турскога Царства, знали су да је Србија и Босна додељена Аустрији и међу њима било се утврдило мишљење, да се ти послови друкчије и не могу свршити. И да би се српски народ једном опростио турскога нереда и насиља био је задовољан судбом која му се додељује. Цар Јосиф II својим слободоумним понашањем, нарочито својом верском трпљивошћу био је стекао популарност и међу Србима, те су почели гледати на њега као на својега ослободиоца. С тога кад је рат, у почетку своме, показао успеха, народ је на позив појединих команданата (а особито главни и виђенији људи из народа), радо полагао заклетву верности цару. Сваки је веровао да се то чини насигурно и да се земља, која се ослободи, више неће враћати под Турке. И српски књижевници онога времена кроз стихове хваљаху Јосифа II нарочито после освојења Београда и мишљаху да је с освојењем Београда ослобођење Србије готова ствар. Тако је Доситеј 1789 написао две песме. Једна „Пѣсна на взятіе Бѣлграда“, а друга је „Пѣсна о избавленію Сербіе.“ У овој другој слави се цар Јосиф II као спасилац Србије:

Јосифа второгъ славногъ владјетеља
Великога Римскога Цесара,
Сербије миле благог Спаситеља,
Који силу Султанску обара.

А мало ниже назива цара Јосифа II Господарем Србије.[147] Исто тако и велики историк и писац, архимандрит Јован Рајић, испевао је врло лепим и чистим језиком песму: „Бој змаја са орлови“, у којој под змајем разумева Турску, а под орловима савезнике: Аустрију и Русију, пошто и једна и друга имају орлове у грбу. И Ј. Рајић мислио је, да је с освојењем Београда ослобођење Србије свршена ствар, јер пева:

Већ змај љути одлети, нити кога бије,
Јербо ор'о двоглавни над градом се вије.
Све старе птиће своје под крила позива,

Које је змај гњавио, с милошћу зазива:
Ход'те к' мени, ја ћу вас под крила узети,
Гди'но више љути змај допрет' неће смети.

Песма се завршује како Србија ослобођена узвикује:

Боже благи, слава ти на твојему дару...
Поживи ми Јосифа, верна раба твога,
Цара и Господина драгог, милог мога.
Који с руку и ногу синџире ми скида,
И од турских бичева ране моје вида
Ја ћу њему верна бити са свом децом мојом
А он мене покривати милошћу својом.[148]

Освојење Београда заиста је одјекнуло по свима крајевима и међу Србима схваћено је било као знак потпунога ослобођења. Освојење Београда повратило је потпуну веру у ослобођење, која је била поколебана слабим ратним успесима друге половине 1788 године.

Код оваких нáдâ лако је замислити какво је препадање настало међу Србима у Београдском Пашалуку кад се чуло, да је у Рајхенбаху закључено примирје, по коме се све већ ослобођене земље враћају Турцима и по коме граница између Аустрије и Турске остаје опет онако као што је била пре рата. Сви војни и политички радници у Београдском Пашалуку били су у очајању а народ је био тако непријатно изненађен, готово поражен, овим гласом. Могле су се још неке незнатне наде полагати док је постојао српски фрајкор, али су и те незнатне наде пропале, кад је српски добровољачки кор растурен у јесен 1790 године. Јер још док су вођени преговори за примирје цар Леополд II био је решио да се српски добровољачки кор распусти. Та одлука царева постала је дело одмах по свршетку примирја 15 јула 1790 године. Од М. Михаљевића тражено је да предложи, који се од старешина добровољачкога кора имају отпустити, а који задржати у редовној војсци. Михаљевић је предложио 23 септембра (4 октобра) 1790 године

да се Радич Петровић отпусти, пошто му се изда шестомесечна плата, а да се капетан Зојић задржи. Исто тако предложио је да се отпусте, пошто им се изда шестомесечна плата, и ови: Никола Војиновић, капетан и поручници: Милош Крајевић, Лазар Илић, Алекса Стефановић, Петар Ракарац; потпоручници: Милић Хаџић, Јован Димитријевић, Трифун Танасијевић, Арсеније Андрић, Вучко Чикић, Милосав Милошевић и Јанко Петровић; фенрици: Недељко Радојевић, Илија Лазаревић, Урош Веселић и Ђорђе Поповић; а да се задрже и даље у војној служби ова лица: потпоручник Дејан, фенрици: Шакабенда Несторовић и Данијел. Главна команда у неколико је изменила овај предлог Михаљевића и 16 октобра 1790 године решила, да се пет капетана отпусте пошто им се изда једномесечна плата и да̂ титула „војводе"; тако исто требао је да се отпусти с једномесечном платом и један поручник, а са шестомесечном платом два капетана, један поткапетан (капетан лајтенант), четири поручника, десет потпоручника и десет фенрика; а да се задрже 43 официра, а 44 да се преведу у нижа звања. Цар је у неколико изменио и ову одлуку главне команде и решио: да се официри, који нису служили у војсци, могу употребити као граничарски официри, а они који се пак никако не могу употребити да се пенсионишу, да би имали од чега живети.

И тако је српски добровољачки кор растурен у јесен (крајем октобра) 1790 године. Неки су од старешина добровољачкога кора добили пенсије а неки су преведени у граничарску службу.[149] О растурању фрајкора помињу по нешто и наше мемоаристе. П. Јокић вели: „Ми смо били сви на „Врачару у збегу, изиђе после на солдате заповест: Ко хоће „и даље бити солдат и прећи у Аустрију, тај нека остаје „у војсци, а који неће, тај нека преда све што има царско, „нека се покори Турцима и остане у Србији".[150] Било је официра који се нису хтели задржати у граничарској служби нити остати у Аустрији, као што је например Алекса Сте-

фановић — Ненадовић, којега је задржавао Михаљевић да остане. Прота М. Ненадовић прича о распуштању српскога добровољачког кора овако:

„Кад већ Немци учине мир с Турчином и у Србији „што су освојили све поврате Турком, и ћесарова војска „оде натраг, а фрајкорци оду сваки својој кући... онда сви „србијански официри скупе се код Михаљевића у Сремским „Карловцима, где је он Немцима рачун морао давати за ратне „трошкове. Михаљевић понуди све официре да остану у „царевој служби и да ће сваки своју плату уживати“.[151]

Пенсија пенсионисаним официрима рачунала се од половине новембра, као што се види из акта, којим је војно-аустријски савет 7 декембра 1790 одредио пенсију Алекси Ненадовићу, где се каже: „Њ. Величанство особитом нај„вишом милошћу после распуштања Српскога Добровољач„ког Кора, Вама, Алекса Стефановићу, оставља Ц. К. офи„цирски чин с одобрењем да носите граничарске почасне „знаке и војну униформу, уз то најмилостивије је одредио „од 16 новембра месечну пенсију у 15 форината“.[152]

Карађорђе није хтео ићи с Радичем у Срем. Он се са својом командом (са својом четом) одвојио од Радича, ваљда позно у лето 1790, пре распуштања добровољачкога кора, јер Ј. Ђурић помиње како се он са својом војском находио по Србији и по граници између пашалука: београдскога, пазарскога, нишкога и лесковачкога. Шта је Карађорђе за то време радио, видећемо доцније.

Из досадашњега излагања видели смо:

1. да је Карађорђе за време Кочине Крајине био у српском добровољачком кору, и да се често налазио уз капетана Радича Петровића;

2. да се за време рата одликовао у борби још у почетку 1788, затим првих дана при опсади Београда, када је спасао живот капетану Радичу. Одликовао се је и при нападу на Пожегу и при одступању од Пожеге, којом је приликом убио и чувенога турског јунака Ломигору;

3. да ли том приликом или раније, не зна се тачно, он је постао *подофициром* у Српском Добровољачком Кору;

4. да је, осим чина који је добио, за храброст одликован и златном медаљом, што се знало у Бечу још и 1808 године. [153]

На основу свега тога даје се закључити да је последњи рат Аустрије с Турском послужио Карађорђу као и многим другим његовим старијим и млађим вршњацима, као практична школа, у којој су се на самом делу, у самом рату, учили војној вештини. И за то време Карађорђе се истицао храброшћу изнад осталих. Том је приликом, још у оно време, обишао све крајеве Београдскога Пашалука, и познао добро поједина места. Том је приликом научио и како се шанчеви копају и утврђења граде, како се градови опсађују и како утврђења освајају. Том приликом научио је шта је дисциплина и шта је ред у војсци. Исто тако видео је шта је редовна војска и научио шта се може постићи добром и уређеном војском. С тога Сима Милутиновић и пева у песми: „Полза фрајкорства:“

Турски рат је, и француски за њим',
Ког' фрајкорац учеств́ов'о је млоги,
И храбрости показива вјерно,
Био испит за Сербина школе,
Увјештивше, и познат' му давше,
Да се може када се укани,
Лиш' кад браћа јауц'ма се крене,
А за своје право и живјење;
У њој нам се дораздраг'о Ђорђе,
Трéбит' враге сједињеним' силам',
И кад' — тада прежњост обновити. [154]

ГЛАВА ПЕТА

ВРЕМЕ ПРИМИРЈА ОД 1790–1791 ГОДИНЕ

Радња троношкога архимандрита Стевана Јовановића и појава идеје о аутономији Београдскога Пашалука. — Каква је осећања изазвао у Срба Свиштовски Уговор по коме се Србија враћала под власт Турака? — Карађорђе за време примирја. — Одредбе Свиштовскога Уговора. — Објава Свиштовскога Уговора о миру у Београду. — Какве повластице добија Београдски Пашалук по Свиштовском Уговору? — Старање Аустрије да што више народа преведе на леву страну Саве и Дунава пре повратка Београда Турцима. — Шта је обећано онима, који се иселе? — Појава мисли о независности Србије уз помоћ које друге силе. — Повратак Карађорђеве породице и стално настављање Карађорђево у Тополи.

ГЛАВА ПЕТА

ВРЕМЕ ПРИМИРЈА ОД 1790—1791 ГОДИНЕ

Поменуто је у прошлој глави да су Срби преко своје депутације, која је ишла у Беч цару Јосифу II негде у лето или у јесен 1787 године, изјавили: да се не могу пре дићи на оружје против Турака докле цар не обећа народу да ће, у случају ако би земљу отету од Турака морао опет Турцима вратити, израдити при уговору мира код Високе Порте: да се Србима опрости што су ратовали уз Аустрију против Турака; да се Турци никоме не свете и да у будуће неће насилнички поступати с народом нити га глобити; и најпосле да им султан одобри да народ сам из своје средине бира оборкнезове, који ће купити одређени данак и предавати везиру. Поменуто је исто тако да им је цар Јосиф II рекао да се на њега ослоне, и да ће им он скорим временом и писмено од себе послати као одговор на све поменуте тачке. М. Видаковић у својој историји вели да је Србима послана од цара грамата, али да ли су ту били и одговори на постављене погодбе, о томе ништа не вели.[155] У колико су данас позната документа из онога времена, не зна се за такву грамату. Позната је прокламација генерала Ласција (Lascy) упућена у почетку рата српском народу. И у њој се не налази ни одговор на поменуте тачке нити какво обећање од стране цара Јосифа II. Њу је издао генерал Ласције обећавајући српском народу заштиту ћесарову. Ову прокламацију помиње и архимандрит троношки Стеван Јовановић на два места; на једном је назива највишим патентом (allerhöchsten Patenten), а на

другом „царскій патентъ“.[156] Да ли није што поменуто о погодбама ових депутата, који су ишли у Беч 1787 године у писменој посланици бачкога митрополита Јована Јовановића, коју је он под 28 мартом 1788 послао народу српском, то се за сад не може знати јер та посланица није позната, као ни то, шта је он говорио народу, кад је у пролеће 1788 обилазио српске крајеве по Босни и Србији почевши од Уне и Врбаса до Видина и до Влашке. У молби, коју је поднео Стеван Јовановић, архимандрит манастира Троноше с многим другим потписима из Србије у име народа Темишварском Сабору, а која је писана 24 августа, вели се како су се сви „тешком заклетвом цару преко господина епископа бачкога (Јована Јовановића) до последње „капље крви обвезали и заклели од мала до велика мушкога „и женскога пола служити и верни на веки и с нашим потомцима бити, а нарочито из топле хришћанској вери „службе, с радошћу живота свога непоштедити, већ до краја „против Турака војевати, и наше земље освојити неустрашиво потрудимо се и понова себе обвезати не само у „данашњим приликама храбро настати, већ и за у будуће „цару земље освајати и под његову државу предавати и од „свију непријатеља бранити само да нас и наше земље не „враћа Турцима“.[157]

На основу овога што помиње у својој молби Стеван Јовановић са својим друговима и на основу једне молбе, коју су српске старешине из Топчидерскога Логора упутиле истом епископу бачком Јовану Јовановићу 15 јула 1804, а о којој ће ниже бити реч, види се, да су војне власти и сâм епископ бачки J. Јовановић уверавали и обнадеждавали Србе у име цара Јосифа II да се неће више ослобођене земље враћати Турцима натраг. Тога ради су и тражене заклетве од Срба на верност цару аустријскоме, па с тога су и Срби онако ревносно пристајали уз војску аустријску и ратовали против Турака, јер су мислили да се више никад неће вратити под Турке.

Како Срби у Србији нису знали разлоге са којих је Аустрија морала по што по то закључити мир с Турцима, већ су мислили да је то због унутрашњих неприлика, то се у поменутој молби жале Сабору на судбину своју ничим незаслужену и моле, да се нађе ма какав начин да се српске земље, већ ослобођене од Турака, више не враћају Турцима. У молби се помиње опасност која прети Србима ако опет дођу под Турке, помињући као пример како су страдали неки Срби у пожаревачком крају и изгинули од Турака баш у време кад је ова молба спремана Сабору.[158] У молби најпосле Срби траже: *макар и малу помоћ у оружју и муницији, па да они сами своје земље бране од Турака.*[159]

Као што се види после оних успеха у рату, после онако храбрих бораба српскога добровољачкога кора, после ослобођене земље од Турака и после оних положених заклетава на верност цару аустријскоме српске старешине, које су највише радиле на подизању народа против Турака, никако нису могле да се навикну на мисао да се опет враћају под турску власт. Они су видели да су већи део Србије ослободили својом снагом, истина под врховном управом аустријских официра, али опет Срба̂. Мешајући се са Србима с оне стране Саве и Дунава, а нарочито долазећи у додир с околином, која је била уз карловачкога митрополита, међу старешинама се почела снажно развијати свест о народности. Не знајући све политичке прилике, које нагоне Аустрију да закључи мир на основу status qûo ante, они су у својој невољи мислили да их је Аустрија преварила, и да их по својој вољи оставља Турцима. С тога, покушавајући и последњи пут да добију помоћи тајним начином у праху и олову од стране цара аустријскога, веле: „Ми се свакојако налазимо у крајњој погибели и Турци „не би нас ниједнога жива оставили, ако би у миру (у уго-„вору о миру) и закључено било, па је боље нам јуначки „изгинути војујући против непријатеља, него да нас секу

„као марву. Ако ли и ове праведне пред целим светом заслужене царске милости, помоћи, заштите и избављења „будемо лишени против нашега очекивања, *то ћемо бити* „*принуђени под заштиту друге потенције* (Европске Силе) „*прибегнути, и ову одречену милост ни ми* ни потомци с колена на колено (штъ рода в родъ) нећемо заборавити њихова ради спасења и будуће науке“.[160]

Као што се види српске старешине онога времена биле су готове обратити се којој другој сили европској за помоћ, и као што ће се видети доцније Срби нису ово заборавили, већ се у првом устанку обраћају Русији за помоћ помињући нарочито ово, како их је Аустрија неколико пута варала те су јако страдали од Турака.[161]

На овој молби, која је упућена Темишварском Сабору, потписани су свештеници, калуђери и оборкнезови јадранскога, рађевскога и мачванскога дистрикта (краја). Затим свештеници, калуђери и оборкнезови шабачкога дистрикта (краја), калуђери манастира Студенице с архимандритом Василијем Радосављевићем.[162] Затим су потписани кнезови и свештеници из Јагодинске Нахије. Из Пазарске Нахије поп Марко Радосављевић, из Гročанске Нахије Живко Ђурић и оборкнез Никола Кузмановић; из Смедеревске поп Тома Обрадовић из Селевца и поп Сима Мајсторовић кнез (мислимо да је из Азање).

Ова српска молба и жалба Темишварском Сабору, написана 24 августа 1790 године, јесте први српски протест и јаук на оно што је о српском народу и не помињући га закључено 16 јула 1790 године у Рајхенбаху и 8 септембра 1790 у Ђурђеву. Како је овако закључено примирје било изненадни пораз за све ондашње сараднике на ослобођењу, а нарочито за ондашње старешине и вође српскога народа у Србији, то осим оне претње да ће потражити заштиту које друге силе, не видимо никакве друге мисли. За њих је закључено примирје на основу стања пре рата, био тако ужасан пораз да се већ крајем августа 1790 године не

беху још прибрали нити определили шта им ваља радити, ако буду морали доћи поново под турску власт.

Како се Темишварски Сабор беше састао 1-ог септембра 1790 године да бира новога митрополита, јер карловачки митрополит, Мојсије Путник, беше умро у јуну месецу, то се Стеван Јовановић архимандрит троношки упути и сам лично у Темишвар, носећи ону, горе поменуту, молбеницу собом. На Сабору је изабран за карловачкога митрополита будимски владика славни Стеван Стратимировић, човек обдарен нарочитим политичким даровима. Архимандрит Стеван Јовановић оде Стратимировићу, те га замоли да се заузме за Србе у Србији. Овај честити, родољубиви и неуморни архимандрит од тога времена развије такву и толику агитацију, да се она простирала од владика, митрополита и генерала до самога цара и његових доглавника.[163] Он је неуморно радио за српску ствар и у оно време истиче се као представник српскога народа у Србији. Њему је већ било јасно да је ствар српска коначно била решена при уговору примирја у Рајхенбаху, а нарочито тиме што је 8 септембра 1790 године био већ формално утврђен претходни уговор мира, који су већ потписали велики везир и аустријски војни команданти. Главна одредба у том знаменитом претходном акту мира јесте она, којом се Аустрија обвезала „да ће Порти вратити све што је била освојила с обећањем да се више у овај рат неће мешати и да неће ни „посредно ни непосредно против Порте помагати Русији, „већ да ће држати тачну неутралност према обе ратне „стране“.[164] И у Србији и међу вођима српским који су били по Срему нема сумње да се није знало потанко како је уговор закључен, али се знало да је закључен на основу стања које је било пре рата. Исто тако после растурања српскога добровољачкога кора у позну јесен 1790 године у српским просветним средиштима, у Карловцима и Новом Саду, знало се, да ће се састати у Свиштову конгрес за коначни уговор мира. С тога српски агитатори не успевши

ништа на Темишварском Сабору науме да учине последњи корак код аустријскога цара. И они јануара 1791 године оду у Беч и сами лично предаду молбу цару Леополду II. У тој својој молби траже од цара да ако освојене земље, поред свих на́да̂, не могу остати под благом управом аустријском, то да са̂м цар својим моћним посредовањем како год олакша судбину народа, који би се повратио (Турцима).[165] Цар им одговори: „Ако би земља Србија заостала под њиме, „то ће српски народ бити помилова̀н и обдарен, то јест „коњима, воловима и новцем и никакве данке за неко време „не би плаћао: али ако би се, не дај Боже, Србија вратила „Турцима, то ће сваки човек, који би прешао на царску „страну, добити царску кућу, коње и волове“.[166] Јасно се види из овога царевог одговора да се српским представницима није хтело одређено рећи у чему је ствар; нису хтели да им кажу оно, што је била већ свршена ствар између Аустрије и Турске. Разуме се, да српски представници нису били задовољни овим одговором, и већ су се крајем априла 1791 године вратили натраг.[167]

Најпосле кад су представници српскога народа видели да нема другога излаза, већ да се Србија мора вратити под турску управу, онда почну радити да се тај повратак изврши с извесним олакшицама, са неким јемством и обезбеђењем за миран верски и народносни опстанак.[168] И заиста можда још у Бечу док су били, или док су се бавили у Карловцима, долазећи у додир с образованим сународницима својим, српски прваци створе јасан и одређен програм и план својега даљег рада, који ће имати доцније замашне последице. Они у то време, по свој прилици у пролеће 1791, смисле план, нема сумње уз помоћ својих просвећених и образованих сународника, *да траже за Србију онакву аутономију, какву има Влашка и Молдавија у Турском Царству.* Стеван Јовановић, архимандрит троношки, Василије Радосављевић, архимандрит студенички са својом братијом и Јован Миловић, протопресвитар јагодински, упуте негде

из Срема (можда из Карловца) један проглас архимандритима, игуманима, јеромонасима, протопресвитрима, свештеницима, ђаконима, оборкнезовима и кнезовима, трговцима и земљорадницима и свима православним хришћанима, који се налазе у убогој српској земљи, и у свима пределима славено-српског народа. У прогласу казују народу све шта су радили, куда су ишли, кога су молили и шта им је на молбе одговарано. Исто тако износе шта им је цар Леополд II одговорио, кад су му у Бечу предали молбу у име народа, па истичући оно обећање царско: да ће се сваком човеку, који пређе преко Саве и Дунава на царску страну, дати царска кућа, коњи и волови, веле: „ма да би нам „боље било у нашој земљи бистру воду пити него овамо (то „јест преко Саве и Дунава, у Срему и Банату) кафу с млеком и шећером варити.“ Затим се обраћају горе побројаним народним представницима и самом народу у Србији и веле како је цар принуђен због унутрашњих раздора и „несогласія“ „нашу земљу с толиким трошком и крвопролићем „освојену опет Турцима вратити и мир с погибијом свих „нас закључити. Тога ради вама и пишемо: да ако би се „таква несрећа и десила *то да се иросимо и Царско Величанство молимо да би се на овај начин мир закључио као „што је Каравлашка била, да би ми турском цару одсеком „новце давали, колико би се у уговору мира закључило, а „Турци у нас да се не мешају нити њихове паше и муселими да нам суде; већ са опште-народним пристанком да „изберемо једнога од наших поглавитих људи, који ће свима „нама заповедник бити, као што је био у Влашкој Богдан-„бег, и он да би данак, што би био одсеком одређен, између „нас скупљао и турском цару шиљао, а ми да би могли на „нашој земљи мирно радити и живети*. За ово да просимо „и молимо Његово Царско Величанство, да тако с нама „уреди... На такву молбу сви скупа да бисте се потписали, „и по овом брату нашем одмах определили (вратили?), које „ми хоћемо опет у Беч ићи док се не би несрећа наша до-

„годила да се мир закључи, па после нам неће бити од „користи или фајде пошто би се мир закључио, већ тога „ради у Беч сад идемо да опште-народну молбу цару представимо. И ако не би могао аустријски дом ово свршити „ми нећемо труда својега пожалити (већ ћемо) ићи и у „конгрес, то јест хелчиски сабор (посланички или пуно„моћнички скуп у Свиштову) и свима царствима тужбу пред„ставити да не би остали под проклетим агарјанским (тур„ским) насиљем“.[169]

Шта је по овој молби учињено? Да ли су потписници овога прогласа опет ишли у Беч? Јесу ли мисао о аутономији Србије попут Влашке и Молдавије доставили цару или пуномоћницима појединих сила на конгресу у Свиштову, то су све питања, на која је данас, по недостатку грађе, тешко одговорити. Али од великога је значаја ово тражење автономних права, која имају Влашка и Молдавија, јер ће се она јављати доцније више пута у судби Српскога Народа. Да наведемо овде мишљење г. Ст. Новаковића о значају овога програма, којим се за Србију још пре Свиштовскога Мира траже автономна права Влашке и Молдавије, као и то зашто су ондашњи представници српскога народа истакли тај програм. Г. Новаковић вели: „Овај „програм да се за Србију траже автономна права Влашке „и Молдавије није био без дубокога политичког смисла. „Предмет аустријске суревњивости спрам Русије била је „међу осталим и автономија Влашке и Молдавије, под ру„ском заштитом од уговора мира 1774 у Кучук-Кајнарџи. „Овде се пројектом архимандрита Стевана и његових дру„гова пружала Аустрији замена, и нудило јој се да она, „новим уговором мира с Турском, створи од српских обла„сти западно од Влашке и Молдавије, на десној страни „Дунава, оно исто што је Русија имала у Влашкој и Мол„давији. Може бити да су на то помишљали они који су „програм смишљали, и да им се по тим разлозима чинило „да ће програм у меродавних аустријских људи наћи од-

„зива. Али они нису помишљали да је автономна Србија, „област православне вере као и Влашка и Молдавија али „уз то словенске народности, у аустријским очима представ„љала опасност руске претходне позиције још јаче од оних „у Влашкој и Молдавији, и по словенској народности својих „становника и по положају своме на десној страни Саве и „Дунава, на самом бечко-цариградском путу. Наши на то „нису мислили, пошто је њима главно било и остало да се „у том програму налазила једина накнада за топло жељено „потпуно ослобођење и да је враћање народа по трећи пут „под омрзнуту турску власт свакога испуњавало највећом „одвратношћу". [170]

Због овакога гледишта Аустрије лако је појмити, зашто она није хтела радити на плану автономије српске попут Влашке и Молдавије, пошто је у њеном интересу било: или да Србију својим земљама прикључи или да она остане под турском влашћу до бољих прилика.

Поменути план автономије за Србију попут Влашке и Молдавије, који је привлачио пажњу Стевана Јовановића и другова као и осталих родољуба онога времена у Београдском Пашалуку, састојао се у оним повластицама, које је уживала Влашка и Молдавија у Турском Царству, а које су доцније, по уговору мира у Кучук-Кајнарџи 1774 године, стекле и међународну заштиту. По практици онога времена, како их је забележио један енглески консул у Букурешту 1814, те су се повластице састојале у главноме у овоме:

1. Султан прима за се и за своје наследнике дужност да Влашку брани од свакога непријатеља задовољавајући се само врховном господарском (сувереном) влашћу над том земљом, а војводе, управници Влашке, дужни су Порти у Цариграду плаћати 10.000 гроша.

2. У унутрашњу управу Влашке Порта се никако мешати неће, нити ће се допуштати Турцима да у Влашку долазе без оправдане потребе.

3. Сваке ће године доћи чиновник Портин у Влашку да прими данак, а кад пође натраг, пратиће га до Ђурђева на Дунаву чиновник војводин. Ту ће се данак пребројати наново, и о томе ће се издати друга признаница. С тим престаје одговорност Влашке за тај данак, и Влашка не одговара за оно што се с њим може догодити на даљем путу кроз Турску.

4. Митрополит, владике и бојари бирају војводу, старешину земље. Избор тај потврђује Порта.

5. Влашки ће се народ управљати по својим законима. Војводе ће над својим поданицима имати право смрти и живота. Они ће имати право да објављују војну или закључују мир, и ни за какав свој поступак неће имати да одговарају Порти у Цариграду.

6. Ако би се догодило да се хришћанин, који би се потурчио, у Влашкој настани и врати у веру хришћанску, никаква га турска власт не може потраживати.

7. Влашки поданици, који би се настанили у Турском Царству, не могу се подвргавати плаћању ни харача, ни главнице, које су дужни плаћати хришћани турски поданици.

8. Ако какав Турчин има спор с којим влашким подаником, његов ће спор расправљати Диван (Савет) Влашке, по влашким законима.

9. Који трговац турски пође у Влашку, својим трговачким послом, дужан је објавити влашким властима, колико ће се бавити у Влашкој, и кад томе рок прође, дужан је уклонити се.

10. Никакав Турчин не сме из Влашке изводити ни слугу̑, ни слушкиња̑, урођеника вла̑шких, нити ће се где на земљи влашкој моћи подићи џамија турска.

11. Висока Порта прима обавезу да никоме из Влашке никакве фермане не издаје по унутрашњим пословима у Влашкој, и да никада ни у Цариград нити у које друго место Турскога Царства не позива влашкога поданика ни под каквим изговором.[171]

* * *

Свиштовски Мир, закључен у Свиштову и потписан 24 јула (4 августа) 1791 године, првим чланом својим даје само општу амнестију за становнике Босне, Србије, Влашке, Молдавије и Црне Горе, који су у рату ма шта чинили против Турака. А у десетом члану Свиштовскога Уговора ради сталнијега мира утврђивало се држање реда по границама и кажњавање оних који би кварили тај ред. Шта се имало разумети под *држањем реда* по границама видећемо доцније, а сад да изложимо како се осећао српски народ у ослобођеним областима, кад је чуо да се и по трећи пут враћа под омрзнуту му турску власт; да видимо његове очајне и болне узвике.

Кад су се у Карловцима разилазили виши и нижи официри од растуренога српског добровољачкога кора, онда Михаљевић понуди ваљевскога кнеза Алексу Ненадовића да и даље остане као официр у аустријској служби, Алекса то одбије и рече му како ће да иде на своју очевину, где се и родио. Михаљевић му пребаци да је неверан цару кад га оставља. На то је А. Ненадовић изговорио оне знамените речи, које као да је ишчупао из душе свакога Србина:

„Истина је да сам се заклео (цару) да ћу му бити „веран и војевати против Турчина за слободу моје отаџ„бине (очевине), и познато вам је да ја моје заклетве не „преступам нити цара изневеравам и остављам, но цар „оставља мене и сав народ српски као његови стари што „су наше прадеде остављали. Зато идем натраг преко Саве, „а немам писара ни других учених људи, но ћу ићи од „манастира до манастира и казивати свакоме калуђеру и „попу да у сваком манастиру запишу да више никад, тко „је Србин, Немцу не верује".[172]

Ово је болан узвик и снажан прекор српскога официра из ондашњега српског добровољачкога кора, који је видео

да су сви трогодишњи напори српскога народа остали узалудни. Али како су ондашњи духовници у Ваљевској, у Шабачкој и у Подринској Нахији највише радили на подизању народа на Турке,[173] то су они баш и осећали ону велику одговорност, коју имају и пред Богом и пред народом за све оне жртве, у крви, у новцу, и у имању, које је поднео народ за време рата. С тога се и жали горко на Аустријанце нико други него баш сам троношки архимандрит Стеван Јовановић, чија се агитација за автономне повластице беше раширила почевши од генерала, који заповедаше у Београду, па до цара у Бечу. Он се одмах по закључку Свиштовскога Мира горко жали бачком владици Јовану Јовановићу, јер му 26 августа 1791 године пише: „Жалосни глас од наше бедне Србије јавити могу Вашему „Високопреосвештенству, да сада двор наш уступа Турком „све до Саве опет натраг, што је у Београду објављено „(поплицірато) и сви, мало и велико, у очајање дођоше „падајући у ропство Турцима.

„Камо обећања и услуге наше овому двору, и толико „проливена крв и изгубљена имања и животи? И сада од„бачени остали! То ли су награде бедне Србије да их сада „Турци продају и секу као марву?! Убио га Бог са кога „је то! Може ли се у целом свету игде видети така не„правда?“[174] И летописац троношки, смирени јеромонах Јосиф, преписујући из старијега рукописа летопис и довршивши га месеца фебруара 1791 године, унео је и народна страдања и беде из овога рата: „Предели београдски и „околне нахије пребегле преко реке Саве, и тамо у не„здравој земљи умало сви не помреше, а оне, што осташе, „Турци поробише и попалише. И тако јесте пострадао и „просуо се бедни Србаљ верујући проклетом Немцу; не„бројено јест се изробио; тако исечено неисказано; цркве „и манастири јесу не мало по целој Србији опустили. И у „мало времена трипут јесу Немци српски народ издавали „и Турцима под сабљу предавали. Од сада, пак, оци и браћо.

„пазите се, да не пострадате, као што се сада нашем роду „случила погибао“.[175]

Хаџи-Рувим такође је оставио неколико записа по разним црквеним књигама, из којих се данас читају тешки уздаси ондашњега српског народа, кад је сазнао да му се поново намиче на врат тешки јарам турски. Он бележи: „Чу се глас горчи од пелена да Немац даје Београд Тур„цима натраг с околним градовима, као што и би после „тога... Чуше Срби жалосне гласе, јаукнуше, утробом про„плакаше: јаој, јаој, ни онамо ни овамо прибежати ко може. „Свака душа умре и наиђе страшни час смртни на њу. И „много би зван народ од Немаца и нико не оде, бојећи се „преваре од Немца, осим владике београдскога“.[176] На другом месту опет је Хаџи-Рувим записао: „10 августа „проклети фелдмаршал Валис велику тугу (скорбъ) наведе „на народ наш и лако се разуме, да ипак би турски Бе„оград: свака душа хришћанска проплака“.[177]

Ужасно осећање које је обузело српски народ друге половине 1791 године било је толико тешко да су га се српске старешине с грозом сећале још у почетку устанка 1804 године. То осећање и жалосно стање српскога народа нигде није боље оцртано, него у молби српских старешина, која је писана 15 јула 1804 и послана толико пута поменутом бачком владици Јовану Јовановићу. У тој молби стање српскога народа за време рата и за време закључка Свиштовског Мира овако се описује: „Без наших напомена познато „је Вашему Преосвештенству врло добро како је словено„српски народ наш, који у пределу отоманском многобројно „живи, чекајући много година с нестрпљењем на угодна „времена, да би могао од неколико векова подношени терет „варварског ига свргнути са себе и даље живети под тихим „и праведљивим господаром. С тога је узео последњи рат „турски као за најзгодније време и начин да се избави; и „то с толико већом радошћу и ревношћу духа будући га „је и двор аустријски ка узајамној помоћи позвао и подигао

„својим манифестима, како преко фелдмаршала од Ласција, „тако исто и преко Вашега Преосвештенства, који је под „28 мартом 1788 године издат и растурен по граничним „пределима турским а скоро и по целој Турској распослат, „у којима су обећане Србима многе милости, заштите, јем- „ства и награде. Како овај за наше ослобођење преугодни „и одавна жељени случај, тако и царска уверавања, која „су се у томе састојала да ће, по срећном прогнању Ту- „рака из земље Србије, предели српски по будућем уговору „и закључењу мира остати под Ћесаром, били су узрок да „је и мало и велико против Османлија на оружје скочило „и придружило се аустријској војсци и пожртвовањем жи- „вота, имања, миљкова (баштина) и стоке своје намерама „се аустријским приклонило. Вама, Господине, који сте на- „рочито турске граничне пределе од Уне до Мораве и даље, „страном турском, до Влашке прошли и људство на рат и „верност к Немцима поош̄травали, познато је: да је скоро „сва Србија, Босна и Бугарска од Турака празна била „остала, чему је узрок храброст и јунаштво Срба наших, „природна роду нашем својства. И то знате колико смо, „обадрени царским речима и окрепљени надом неминовнога „ослобођења нашега, поревновали народ подизали ми ду- „ховни и често, што'но реч: главе у торби носили скупа „с вами заједно ради хришћана и опште користи Срба. Али „све узалуд беше. И у место жељене радости, насладе и „уживања благостања слободе и безопасности живота и „имања, постиже нас сваки облик несреће, беде, страдања „и очајања, којима злим догађајима (злоключеніямъ) не- „мачка превара корен и узрок беше. Они, у место да ју- „наштво рода нашега, верност и ревност, узвисе похвалама, „наградама и милошћу, називали су нас бешчасним име- „нима: кујонима и ферфлухте национ (проклет, гнусан „народ). Тако су завидели нашој војној храбрости и неустра- „шивости. Није могуће описати беде и несреће, које је за „време рата пре и после закључења мира род наш трпио

„због обмане немачке. Пролазили сте и видели сте колики „је број Срба, при нападу Турака, који осетише неверство „наше и нашу приврженост Аустријанцима, да би спасао „себе, своје жене и децу, потражио уточишта у ћесарским „странама: у Банату, у Срему, Бачкој и у Славонији, оста„вивши свеколико своје имање покретно и непокретно не„пријатељу, који је, разјарен, пролазећи по крајевима и „селима нашим, све цркве, манастире и села разоравао и „палио, и не мали број деце исекао и заробио. До две „стотине хиљада скоро породица српски било је, које су „к двору аустријском биле пристале (прилѣпиле) на веру „и верност, од којих је до сто хиљада ово од глади и зиме, „ово од непријатеља погинуло. Нама су многи прежалосни „случаји и примери познати, где су удовице, које нису могле „понети ситну своју дечицу, будући у бегству уморене „теретом носећи једно дете на рамену а друго на грудима, „остављале децу по путовима, која су после била жртва „непријатељскога тиранства. Неке пак које су хтеле избе„гнути непријатељски мач, дочекале су најжалоснију смрт. „Од многих примера сетите се претужне судбе, која по„стиже ону Српкињу у Фрушкој Гори близу манастира „Хопова. Она, удова будући и имајући четворо дечице, „беше избегла и сакрила се у долину близу манастирске „шуме, из узрока да не би трпела оскудицу у огреву. Слу„чајно од манастирских пандура нађена је она мртва у „колибици затрпаној великим снегом и на грудима њеним „лежаше мртво детенце још устима држећи за сису мате„рину, а на боку њезином друго троје деце такође издах„нули. Али колико се таквих прежалосних и тужних слу„чајева могло видети по Банату, Подунављу, Бачкој и по „Срему, где су бедни наши Срби престарели и не дорасли „у време зиме не имајући склоништа, по ритовима и по „дубравама и на Мезеву од зиме и од глади поморени. „Све ове беде колико су на неизглађени укор самога чо„вечанства, толико се имају приписати држави немачкој,

„која је за то одговорна пред Богом и пред целим светом, „што се није постарала да снабде бедни народ, који јој се „предао на веру, храном и склоништем за време. Настоја-„вали смо ми у оно време, где је требало, а и код самога „двора с молбама и прозбама како преко Вашега Прео-„свештенства толико пута, тако и преко почившега митро-„полита Путника молећи за помоћ, за одбрану и заштиту „народа нашега, али све узалуд. Њихово немилосрђе а сувише „лукавство, злоба, немарност и клевета генерала Валиса. „Код свега овога овакога стања узмите још нечовечност „немачку и властелинâ ваших страна. Није им доста било „што су својим позивањем толику несрећу и погибао људ-„ству нашем проузроковали, већ су и оне, који су тамо, „на вашој страни, бојећи се турске освете, заостали да „живе, опет натраг у Турке нештедимице прогонили, не „давши им тамо земље ни места за куће. Камо да смо на „миру остали и превару немачку предвидели, доиста, Го-„сподине, не би лако Немац пренео ногу преко Саве и „Дунава, или би то морао чинити с великим губитком и „напором. Али службе наше и верна помоћ, које су му „олакшале пут у земљу Турску, све су презрели и у ништа „ставили“.[178] На овој молби потписани су: Карађорђе, Јаков Стефановић, Сима Марковић, Јанко Катић, Васа Чарапић, Живко Ђорђевић, Живко Дабић, Никола Грбовић и Бранко Николић.

* * *

За време вођења преговора за мир и за време српских агитација да се при закључку мира добија автономија за Београдски Пашалук слична оној, коју су имале Влашка и Молдавија, Карађорђе је био у Србији. Поменули смо раније по Ј. Ђурићу, да он није хтео ићи у Срем већ да се са својом четом одвојио од капетана Радича Петровића и находио по граници између Београдскога и околних Пашалука. Међутим док је он тумарао са четом

по граници Београдскога Пашалука настало је врло зло стање у самом Пашалуку. Како се још с јесени 1790 године знало у дипломатским круговима у Бечу да Србија не може остати под Аустријом, то су дигнуте све оне привремене власти, које је војна управа била завела за време рата, те је земља, све до предаје Београда (14 октобра 1791) — скоро читаву годину — остала без судова и без власти. Многи народ за то време био је пребегао преко Саве и Дунава, као што смо раније поменули; многи су становали по збеговима, а нешто је, у склонитијим местима, остало код својих кућа. За време овога безвлашћа и нередовнога стања осилише се многе хајдучке харамбаше и хајдуци па почеше чинити разна зла и насиља по Београдском Пашалуку. Нарочито пређашњи фрајкорци посташе страшни, одавши се хајдуковању и разбојништву. Један дописник тадашњих „Сербских Новина", које излажаху у Бечу, вели за фрајкорце ово: „Пређашњи фрајкорци јесу сада међу „пустахијама (хајдуцима) најдивљији и најгори".[179] И наше мемоаристе говоре о злом понашању тих хајдучких чета, које су се образовале од хајдука и фрајкораца. Ове чете биле су састављене од 20—30 момака који су ишли из нахије у нахију те се хранили и по нешто собом узимали; било их је и таквих, који су нападали и на људе, за које су знали да имају новаца, те им новац отимали, а било их је који су прелазили из нахије у нахију да нађу брашна и хране за своје породице, које су биле у збегу, па трпеле глад у оскудици хране.[180] Међу њима било је и врло поштених људи, као што Прота Матија прича за некаквога Петра Мутњанина из Качера.[181]

Да мало ближе разгледамо рад ових хајдука и распуштених фрајкораца по унутрашњости пашалука, пошто је растурен фрајкорски корпус. Видели смо да су фрајкорци под Радичем Петровићем и Карађорђем око Тројица 1790 године ударали на Драгачево и Пожегу, и видели смо како су одступили. Исто тако видели смо да је с Радичем и

Карађорђем било врло много хајдука. Само уз Карађорђа било их је до стотину. Кад је настало примирје, када је већ Карађорђе отишао са својом четом одвојивши се од капетана Радича и кад је растурен српски добровољачки кор, онда се растурише хајдуци и фрајкорци, као што напред поменусмо, у чете, и разиђоше се по Београдском Пашалуку. И прво што су учинили то су похарали Драгачево. Гаја Пантелић прича како су се скупили хајдуци што их је год било по Србији, и дошли у село Меценац (данас заселак села Орашца). Они баце ма̂ну на Драгачевце, и рекоше да ће сви они који су се овде застали, отићи горе на Крајину (ваљда према Ужичкој Нахији?) те ће шпијунирати и Турке домамити, да их овде терају, већ да оду и да их похарају. Па тако и учине с Драгачевцима. У тој похари која се догодила у јесен није био Карађорђе.[182] Мало после овога истакоше се по Шумадији ове хајдучке харамбаше: Теодо̂сије из Орашца, Станимир из Рабровца, Стека из Ратара, Станоје Црња из Кусатка, Радоје из Трнаве, Никола из Штипља, Мијушко из Пчелица у Левчу, Младен Миловановић из Курилове из Рчинова Села, Петар Ратковић, Мата из Липовца у Јасеници, Милош из Властелице у Драгачеву и други.[183] Осим тога поменути Г. Пантелић—Воденичаревић говори још на једном месту о раду хајдука и фрајкораца. Он казује: „Још нису били Немци Турцима предали Ср„бију, но стало те се не бију а хајдуци и фрајкорци и са „њима харамбаше одоше отимати девојке да се жене, и где „опажају да у кога има ка̂кви пара, они отимају. Том при„ликом оте харамбаша Милован из Рамаће с 18 хајдука „300 форината од Јевте Вујановића у Дрењу код Рипња“.[184]

У то време био је Карађорђе, како прича Г. Пантелић, негде у Шумадији, можда код својих сродника. Али по распуштању фрајкора Немци су многе јунаке нудили да пређу у Немачку. Тако су и Ђорђа нудили прво преко некога официра а после га звао и сам капетан Радич наводећи да ће добити место да се настани где хоће поред

Саве било у Руми, било у Земуну или где хоће до Илока и до Митровице. Још уз то да ће добити царску плату па доцније може бити и унапређен, наводећи да он сад не може у Србији остати, јер Турци, којима је он много јада задао, не могу га на миру оставити, већ га могу убити.[185] Кад се зна, као што је напред поменуто, да је било према решењу цара Леополда II одобрено фрајкорским официрима и подофицирима, који нису служили у војсци, да се могу употребити као граничарски официри, онда се може веровати и овом Пантелићевом причању тим пре, што је Карађорђе био неко време, пре рата 1788 године, у аустријској војсци. Даље, прича наш мемоариста, да се Карађорђе већ био склонио да пређе у Немачку, и још истога дана пође својим рођацима у Шумадију, али како је било вече сврати се у некакву механу, која је била у Раковици на великој капији код шанца украј Цариградскога Друма, одјаше коња и оде да вечера. У механи се завади после вечере с механџијом, који је био Немац, због тога што га овај беше назвао „пустахијом, непоштеним и злим човеком, „који ноћу иде“, и убије га. Убивши Немца он мишљаше да се замерио Немцима и да не може ићи у Немачку те тако одустане од намере да прелази у Срем, већ оде у Тополу, те опет прикупи око себе дружину и почне четовати. Том приликом беху око њега ови хајдуци: Петар Прекић из Копљара, Миленко Лазаревић из Чумића, Максим Јовановић из Виче, Дебели Радоје из Мајдана, Михаило Десимировић из Жабара (стриц Гаје Воденичаревића), Павле Веселиновић из Тополе, Матија Јовичић из Тополе и још неки, свега петнаест друга, с којима је отпочео четовати и хајдуковати. За то време многе је од ових својих другова отмицом оженио, као: Петра Прекића, Максима Јовановића, Павла Веселиновића и друге.[186]

Како је била оскудица у храни, а народ се повукао био у Клештевицу планину, то је Карађорђе двапут прелазио у Ваљевску и Шабачку Нахију. Тада је с њиме био

и Јанко Катић, те је у тим крајевима проводио неко време и доносио хлеба онима у клештевичком збегу.[187]

Колико је времена Карађорђе провео у четовању тешко је тачно рећи, али се зна да се оставио чете и хајдука и тражио да то и други чине. О томе прича Воденичаревић овако: „Али кад Карађорђе чује то (за ону похару Дра-„гачева) ули му Бог памети у главу те рече пред многим „људима: „Тако ми Бога, за којега хајдука чујем најдаље „до недеље дана, тераћу га и ако га стигнем, убићу га, „а кога не стигнем истераћу га из ове земље.“ Овај глас „брзо се разнесе по вилаету на све стране. Дође харам-„баша Теодосије из Орашца те скине капу и рече: „Ђорђе, „по Богу и по Светом Јовану, да будемо браћа нерођена „као и рођена, ја ћу се проћи хајдуковања, од данас никад „ни до века нећу у хајдуке!“ Ђорђе се с њиме трипут „пољуби и побратиме се. Тако се потули Станимир из Ра-„бровца и Стека из Ратара и њихови момци оставише се „хајдуковања и дадоше глас да више неће хајдуковати, али „не дођоше Ђорђу. Потулише се и Станоје Црња из Ку-„сатка, и Радоје из Трнаве, који је заклао Бељака из „Овсишта, али и они не дођоше Ђорђу. Зато му дође ха-„рамбаша Никола из Штипља (у Јагодинској Нахији), по-„братими га и завери се да више неће у хајдуке. Дођоше „онда Мијушко из Пчелица (у Левчу) и Младен Милова-„новић из Куриловe из Рчина Села Ђорђу, који се онда „налазаше испод доње механе у Раљи близу пута. Ђорђе „седе на траву и разговара се с људима. И сâм сам ту „био (то јест мемоарист Гаја који ово прича), и видео „какав је Мијушко и какав је Младен. Мијушко је био „смеђ висок човек и какав је аратос га било! На глави му „турска чалма (висок фес, па по њему пошa свилена); на „њему велике чакшире плаветне, затим на леђима чепкен „долама, токе на прсима; лепо оружје: два пиштоља сре-„бром окована, јатаган белокорац и пушка шара велика. „Имао је 30—35 година. Младен је био млад, црномањаст,

„нижи од Мијушка али лепши и лепше је токе имао на „себи, лепше и хаљине и оружје. На глави му је била тур„ска чалма, а за чалмом челенка од три пера. Ту сам че„ленку први пут видео. Мијушко стоји с десне стране а „Младен с леве упоредо. Мијушко скиде чалму, па рече „Ђорђу: „По Богу брат Ђорђе и по Светом Јовану да бу„демо браћа нерођена као и рођена од данас до века!“ „па му пriђе. Овај се мало подиже и пољубише се. Тако „и Младен покори се и пољуби се с Ђорђем, али се не „побратимише. Тако се прођу хајдуковања. Онда ће Мла„ден отићи у Ботуње Радовану Шарцу, зету своме и својој „сестри, ту се ожени и ту остане. Петар Ратковић, харам„баша, не дође Ђорђу, већ побеже с друштвом тамо некуда „на крушевачку страну, али га потерају Турци и убију „како њега тако и другове његове. Мата из Липовца потули се такође и остави се хајдуковања. Милош из Властелице (у Драгачеву), харамбаша, дође Ђорђу и побратиме „се. Тако се утуле и друге харамбаше“.[188]

Тешко је тачно одредити време кад је Карађорђе радио овај посао. По свему изгледа да је то било негде у 1791 години. Није немогућно да је то било пре закључка Свиштовскога Мира, тим пре што се помиње како су Турци гонили харамбашу Петра Ратковића с дружином, који је био побегао у Крушевачку Нахију и тамо их побили, а с друге стране зна се да су се неки хајдуци предали фелдмаршалу грофу Валису у Београду. Тако је некакав дописник 17 јуна 1791 јавио „Сербским Новинама“, које су излазиле у Бечу: „Дне 28 прошлога месеца (маја) један „харамбаша и седам пустахија (хајдука) драговољно су се „предали на милост г. фелдмаршалу грофу Валису. Неки „стари велике браде свештеник с њима је такође дошао. „Ових пустахија (хајдука) још је педесет, који ће се пуста„хилука (хајдуковања) одмах одрећи, чим им милост даду. „Ови хајдуци дивно су обучени. На себи су имали сребрне „токе“.[189] Овај допис потврђује две ствари из причања Гаје

Воденичаревића. Прво, он тврди да су се 1791 године хајдуци предавали, и да их још доста има, а није немогућно да је Карађорђе радио у Шумадији на предаји шумадијских харамбаша и хајдука; и друго, потврђује причање Гајино, да су се хајдуци лепо носили и да су имали сребрне токе на прсима.

* * *

У уговору Свиштовскога Мира дата је општа амнестија свима становницима који су се борили уз Аустрију с Турцима. Та је амнестија поменута у првом члану уговора и односи се на све становнике Црне Горе, Босне, Србије, Влашке и Молдавије. Још се вели у том члану да се становници поменутих области могу мирно вратити на своја имања, не бојећи се да ће икада бити кажњени што су се изјаснили против својега суверена или што су положили заклетву верности ћесарском двору. Исто тако вели се да ће се дати потпуном забораву сва непријатељства учињена током завршенога рата.[190]

Осми члан овога мира, о коме је реч, наређује: „да се „поданици и једне и друге царевине, који су се за време „овога рата иселили на земљиште друге и драговољно под„чинили његовој власти, не могу бити позвани од ранијих „суверена да се врате, већ их треба гледати као поданике „оне државе, којој су се они подчинили; а онима који „имају у исто време имања под јурисдикцијом једне и друге „државе, оставља се њиховом избору, да се настане на јед„ној или другој страни. Они морају имати само једнога „суверена и тога ради морају продати непокретна имања „која држе у другој држави.“

Девета тачка одређује трговинске односе између једне и друге државе и њом се наређује да поданици аустријски и Портини могу наставити своје трговачке односе онде, где су их прекинули у тренутку кад је рат отпочео и кад су отпочела непријатељства, задржавајући сва права потражи-

вања и плаћања од онога који је дужан по пређашњој вредности, не ускраћујући у свима тима случајевима помоћ судова.

Нарочито је важна тачка десета која се тиче пограничних власти и мира на границама а која наређује да власти и команданти пограничних места једне и друге царевине поврате општу сигурност и јаван ред и да казне свакога који би нарушавао јаван мир.

Једанаестом тачком уговора обезбеђује се заштита поданицима или путницима једне и друге државе ако би путовали по унутрашњости области сувим или водом по трговачким или по другим каквим пословима.

Дванаестом тачком даје се заштита католицима, њиховим свештеницима, црквама и хаџијама у Турском Царству према IX тачки Београдскога Мира. Уговором је предвиђено да се мир има ратификовати у току 15 дана.

Овом уговору додата је посебна конвенција од седам тачака којом је одређено како ће се извршити одредбе Свиштовскога Мира. У тој конвенцији као год и у самом уговору мира није ништа посебно речено о Србији. Према тачки петој види се да је Аустрија била дужна да врати сва утврђења, замкове и паланке освојене од Турске у оном стању, у коме су се налазили у тренутку уговора мира, не кварећи никакве оправке, не рушећи нова утврђења која су подигнута.[191]

И према уговору Свиштовскога Мира и према посебној конвенцији између Аустрије и Турске могу се извести ове одредбе које се тичу Београдскога Пашалука:

1. Даје се од стране Порте потпуна амнестија становницима пашалука који ће се према тој амнестији моћи вратити на своја стара огњишта (dans leurs anciennes demeures), и да могу имања и сва права у миру уживати а да не буду никада узнемирени, кињени ни кажњени што су се изјаснили против свога суверена и што су се подчинили Царско-Краљевском Двору.

2. Они пак поданици Портини, који су се за време рата иселили из пашалука и по својој вољи населили на земљиште Аустријске Царевине, не могу никада бити позивани да се врате натраг, већ ће се сматрати као поданици оне државе којој су се сами предали; а они који би имали имања и у Турској и у Аустрији, њима стоји до воље да се населе у једној или у другој држави, и да им у томе нико не чини никакве сметње; али они ће бити дужни по својој вољи изабрати једно станиште, продајући имања која имају у другој држави.

3. Нарочито је велика добит била за Београдски Пашалук што је десетом тачком Свиштовскога Уговора наређено пограничним командантима и управницима оба царства под личном одговорношћу извршење најодређенијих и најстрожих заповести о брзом увођењу: општега поретка, јавне безбедности, јавнога мира и добрих суседних односа у целом пространству пограничних обла́стӣ. Осим тога било је наређено овим пограничним властима да се брину о пограничној неповређености која ће се васпостављати узајамним комисарима; исто тако они ће спречити да се дира туђа имовина, да се не десе непријатељски упади и пустошења; постараће се да се задовоље они којима се чини неправда и штета; и најпосле казниће преступнике и кривце према тежини њихова преступа и кривице. Све ово има се вршити према правилима и начелима утврђеним ранијим уговорима и уредбама између ова два висока двора да би се тако што пре повратило све у своје старо мирно и редовно стање.[192]

4. Од немалога је значаја и то, што је овим уговором предвиђено да могу слободно трговати између себе поданици једне и друге царевине и да им у томе нико не чини никакве сметње.

5. Повратак Београдскога Пашалука заједно с Београдом према посебној конвенцији има се извршити у року од два месеца после закључка мира (дакле после 24 јула) а то ће рећи после 24 септембра 1791 године.

Истина све ове одредбе Свиштовскога Уговора и посебне погодбе тицале су се и других пограничних области а не само Београдскога Пашалука, па ипак оне су за нас врло значајне с погледом на оне нереде који су изазивани од јањичара и других насилника пре Кочине Крајине, и због којих су се иселили многи људи у Срем, међу којима и Карађорђе и Радич Петровић, и Коча Анђелковић и многи други, као што смо раније поменули. Па ипак ове одредбе ни приближно нису одговориле оним тежњама о автономним повластицама Србије за којима су тежили ондашњи родољуби српски. Тражене автономне повластице није могла заступати на конгресу Аустрија, јер су оне биле противне њеним тежњама, као што је то напред поменуто.

Свиштовски Уговор потписан је од стране аустријскога цара Леополда II 2 (13) августа 1791 год. у Бечу а истога дана потписана је и засебна погодба, и сад их је требало објавити по граници између Турске и Аустрије. Али како је Аустрија још раније знала да се Београдски Пашалук мора вратити Турцима, то се она старала да се што више српских породица пресели из Србије у земље с леве стране Саве и Дунава. Изгледа да је тога ради и унесен VIII чл. у Свиштовски Уговор, по коме се они поданици Портини, који су се пре завршеног измирења иселили и по својој вољи населили на земљиште Аустријске Царевине, не могу никада позвати да се врате натраг. Да би што више превела српских породица из Србије у Аустрију она је тај посао радила преко знатних и угледних личности које су имале велики утицај у српском народу, или је бар мислила да га имају. Тако је митрополит карловачки још пре 15 јула 1791 године добио „всевисочајшују резолуцију,“ којом се обећавало да ће се оним српским породицама, које желе прећи у земље под аустријском влашћу, дати све олакшице, затим да ће се дати слична управа „нашем народу.“ Митрополит је ту „резолуцију“ објавио народу такође пре 15 јула 1791 године.[103]

У колико се приближивао дан кад је требало и Србима у Београдском Пашалуку објавити да је закључен мир и под којим погодбама, у толико је јаче развијана и агитација за пресељавање српских породица на леву страну Саве и Дунава. Баш у то време (негде у јулу или августу) и Карађорђа је позивао капетан Радич Петровић да пређе у Срем. Аустрија је за тај посао имала својих агената, који су радили да што више народа преселе у Аустрију. Од тих агената најзнатнији је у Београдском Пашалуку био београдски митрополит Дионисије Поповић.

На десетак дана после ратификације објављен је Свиштовски Уговор добошем по целом Београду становницима Београда. Том је приликом и митрополит београдски у цркви београдској објавио народу да је мир закључен и да се Србија враћа под власт Турака. У исто време позвани су сви они који желе оставити Београд да се спреме за одлазак.[194] Царски декрет или напред поменута „височајша резолуција“ обећаваше српским породицама, које би се преселиле преко Саве и Дунава ове повластице:

1. Све оне Србијанце, који би ради били прећи на ону страну, цар Леополд II примиће као отац децу своју и даће им све оне милости и правице, које имају и друга њихова једноверна браћа на оној страни.

2. Они, који пређу, биће четири године ослобођени свих даџија.

3. Сиротим породицама, које немају од чега живети, а нарочито женама, деци и сакатим људима даваће се по две крајцаре на дан.

4. Онима пак, који желе у Војну Границу населити се, даће се земља, кућа и све што им је за уживање потребно.

5. Тако исто и онима, који се у коморска места доселе, даће се земља, кућа и свака друга помоћ.[195]

У исто време објављено је становницима Београдскога Пашалука да могу слободно остати у земљи на својим огњи-

штима и на својој земљи а да се ни мало не боје да ће бити злостављани (molestés). Више њих, вели Moniteur-ов дописник, били су незадовољни изјављујући да би они више волели да су остали под аустријском влашћу. Па ипак поред свих оних обећања од стране царске већина се решила да се покори судбини и да остане на свом огњишту.[196] Што је већина Срба више волела остати на свом огњишту него примити царске милости и прећи на леву страну Саве и Дунава биће више узрокâ. Од тих узрока навешћемо некоје. Један од најглавнијих разлога биће сурово понашање Немаца према Србима а нарочито омаловажавање услуга, које је Српски Народ учинио Немцима за време рата, и презирање српскога јунаштва и српске храбрости називајући сâм народ најпогрднијим именима („кујонима и ферфлухте национ“); затим надувено понашање Немаца према оним породицама које се беху преселиле у Срем и Банат друге половине 1788 године. Други не мали узрок био је још и тај, што народ није могао веровати оним аустријским обећањима даваним у име цара, јер је већ изгубио веру у цара, пошто није испуњено оно, што је обећано уочи самога рата. И кад су те успомене на дато а неиспуњено обећање биле онако живе у памети Карађорђа и његових другова 15 јула 1804 године, као што раније поменусмо, онда су оне још живље, јаче и свежије биле у августу 1791 године. То неповерење Срба у обећања царска, која су им пребројана у „височајшој резолуцији“ преко митрополита карловачкога и митрополита београдскога, најбоље се види у поменутом писму Стевана Јовановића, од 26 августа 1791 године, у коме се помиње молба народа, који је мислио да се сели, и којом народ тражи да му се та обећања царска написмено даду.[197] Осим тога ваља напоменути да су поред аустријских агитација, да се што више српских породица преведе преко Саве и Дунава, агитовали и Турци и радили да увере Србе, како они више неће бити онако опаки, какви су били до Кочине Крајине. Турци

су се старали још за време самога рата да задрже исељавање Срба. Они су у извесним крајевима не само обећавали Србима да ће им опростити харач за годину дана, већ су им раздавали и харачке признанице да су харач примили: затим су се они лепо понашали према онима, који су им се предали, јер су им одузимали само оружје.[198] Поред наведених узрока, који су задржали Србе да не остављају своја огњишта и своја имања и да се не селе, био је још и тај, што им је самим уговором мира дата гаранција да ће бити мирни на својим огњиштима и да им се нико неће светити за оно што је било за време рата. И заиста, кад је у Београду објављено да ће се Србија вратити под турску власт, Турци су објавили Србима да ће султан опростити свима Србима све оно, што је било за време рата, и обећали су им сваку заштиту, потпуну сигурност и добро понашање (bon traitement).[199]

Кад је међу Србима објављено да се Србија враћа под турску власт, и кад се већина Срба покорила судбини својој, опет је био известан број људи који су жалили што се није испунило оно, што им је обећано пред рат, а нарочито што Београдски Пашалук по Свиштовском Миру није добио автономна права слична автономним повластицама Влашке и Молдавије. Међу тим људима јави се мисао, која ће се, доцније у првом устанку, јаче развити, а та је мисао да они могу сами уз помоћ које силе извојевати себи независност. С тога се тај известан број Срба обрати молбом генералу Валису у Београд питајући га: да ли могу рачунати на потпору царску? Ако могу рачунати на такву потпору, то би они сами напали на Турке, постали би господари Београда и извојевали би своју самосталност. Ова молба Срба саопштена је цару у Беч и цар ју је не само одбио, већ им је саветовао да се покоре судби.[200]

Кад је и овај последњи покушај одбијен и кад је и последња нада пропала онда више ништа није остало Србима већ да се покоре судбини. И они су се покорили.

Међу онима који су се покорили судбини и остали да опет дочекају турску власт био је и Карађорђе. Како су се многе породице враћале из Срема на своја стара огњишта, то и Карађорђе отиде у Срем, узме своју породицу и доведе је у Тополу, где огради кућу и смести се да живи мирно и да ради земљу[201] као и други сељаци што су радили. Кућа, коју је Ђорђе подигао по повратку своје породице из Срема, налазила се ниже старе касарне идући чесми. Поред куће имао је и других зграда, а имао је још неку воденицу и кошару код воденице. Све те зграде Карађорђеве као и воденица постојале су до 17 априла 1804 године, када му их је све попалио Кучук-Алија, враћајући се из Јагодине Београду.[202]

Покоривши се тако Срби својој судбини они су најпосле дошли до уверења да се више, у будуће, не смеју надати на Немце. Они су се трипут варали, трипут су им горела огњишта, трипут им је пропадала имовина и они су морали живети по збеговима или селити се у земље с леве стране Саве и Дунава. *А једном укресана мисао о автономији Србије или независности њеној није се више никад гасила у грудима српских родољуба, она је тињала непрестано и постала је идеал свакога Србина који је мислио о будућности својој и својега народа.*

Да ли је та мисао загревала и срце Карађорђево, то ће најбоље показати догађаји, који су после овога дошли, и у којима је имао великог учешћа и сâм Карађорђе.

ГЛАВА ШЕСТА

СТАЊЕ У БЕОГРАДСКОМ ПАШАЛУКУ ДО ОБЈАВЕ ФЕРМАНА ОД 1793 ГОДИНЕ

Повратак Београда и Београдскога Пашалука Турцима. — Извођење X члана Свиштовскога Уговора у Београдском Пашалуку. — Нове уредбе Бећир-пашине у пашалуку. — Реформе султана Селима III и отпор јањичара. — Кара-Хасан и напад јањичара на Београд. — Борбе око Београда између јањичара и Бећир-паше. — Топал-Ахмет-паша повраћа ред у Београдском Пашалуку и изгони јањичаре. — Нови намети и депутација српских кнезова у Цариграду. — Ферман од 1793 године и автономија Београдскога Пашалука. — Нови, трећи, паша у Београду и његове уредбе. — Проглас пашалука на Монселук. — Карађорђе за ово време.

ГЛАВА ШЕСТА

СТАЊЕ У БЕОГРАДСКОМ ПАШАЛУКУ ДО ОБЈАВЕ ФЕРМАНА ОД 1793 ГОДИНЕ

Према засебној погодби (convention séparée) између Порте и Аустрије, која је такође потписана 24 јула (4 августа) 1791 године у Свиштову а према члану VI, Аустрија је била дужна да у року од 60 дана испразни све освојене земље и да их врати Турцима. На основу овога члана она је била дужна у том року изаћи с војском и из Београда и из Београдскога Пашалука и вратити Турцима ову област заједно са свима утврђењима, замковима и паланкама у оном стању, у коме су се налазили у тренутку кад је мир уговорен.

Предаја Београда према засебној конвенцији требала је да се изврши до 24 септембра (5 октобра) 1791 године као последњега рока одређеног поменутом конвенцијом.

И заиста у једном допису из Земуна од 20 септембра бечким „Сербским Новинама" јавља се како је већ дошло из Цариграда пет Турака да прими од ћесарских војника Београд и све оружје. У исто време јавља се да је одређен 4 октобар као рок за предају Београда. Тога дана требао је да дође паша с Турцима да прими Београд. У Земуну се спремао карантин, а пут од Београда к Нишу већ је био отворен те су путници и трговци могли мирно пролазити.[203] Колико се може видети из непотпуних бележака и дописа онога времена Порта се постарала да потпуно изведе X члан Свиштовског Мира и да у граничној области Београдскога Пашалука утврди мир и заведе потпун ред,

те да се тако тачно остваре пријатељски односи, на које се обвезала по уговору с Аустријом. Како се знало на Порти да су највећи неред у Београдском Пашалуку правили сами јањичари, као и по другим областима Турскога Царства, то се беше Порта решила да забрани повратак јањичарима у Београдски Пашалук,[204] те да се тако стане на пут њиховој самовољи. Новонаименовани командант београдскога града, који је имао да прими од Немаца Београд и да заведе ред у Београдском Пашалуку, био је Ебу-Бећир-паша.[205] Њему је, још док је био у Цариграду, било наређено да не пушта у пашалук пређашње београдске Турке и у опште да не пушта ни у Београд ни у Београдски Пашалук рђаве Турке. Порта је то наредила под изговором што су они упустили Београд и вилајет туђину у руке, а у Корану пише да се не може натраг у земљу пуштати Турчин, који би од ње ма и педаљ упустио непријатељу, а међутим прави је узрок тој заповести био непослушност тих људи вилајетској управи и њихова насиља, која су чинили хришћанима пре Кочине Крајине, као и обавеза по X члану Свиштовскога Мира, на основу којега је Порта морала завести ред, имовну и јавну безбедност у целом пространству пограничних области (dans toute l'étendu de confins communs). С тога чим Ебу-Бећир-паша дође у Ниш објави заповест Портину пређашњим Турцима Београдскога Пашалука, као и јањичарима. Јањичари чим чују за ову Портину заповест одмах напишу молбу у Цариград тражећи да им се одговори: је ли та заповест издата са знањем султановим.[206] Докле су јањичари очекивали одговор од Порте и док се Бећир-паша бавио у Нишу, дотле се већ о њему разнео глас по Београдском Пашалуку: да он јањичаре собом неће довести, да је човекољубив и да је мирољубив. Та је вест већ крајем септембра била позната у Земуну и отуда је под 1 октобром могла доћи и у „Сербске Новине“ у Беч. Њему је, нема сумње, још на Порти било запобеђено да уклони страшнога разбојника

Дели-Ахмета на начин као што се то обично и чинило у оно време.[207] Да би показао како се заповест Портина мора у свему испунити и како се не мисли ни у чему попустити, а нарочито како се пређашњим зликовцима Турцима из Београдскога Пашалука неће допустити повратак у Србију, он домами, под изговором пријатељскога расположења, најгорега зликовца и непослушника међу Турцима, напред поменутога Дели-Ахмета, и нареди да се из заседе убије.[208] О том догађају приповеда Вук Караџић: „Пође „Беќир-паша — пише Вук — да прими градове, и дошавши „у Ниш, распише по свима околинама да му онде дођу све „спахије, које имају села у Србији и желе и у напредак „царев хлеб јести. Кад се на тај глас скупе све спахије, „онда он позове к себи и Дели-Ахмета, који је прије рата „био као поглавар над башама београдским и убио Мехмед-„бега Али-Заимовића и још четрнаест спахија, пак му „сад уз рат била дана два туга и команда на Ћуприји, да „чува од Немаца. Кад Дели-Ахмет дође у Ниш и први пут „изиђе паши са свима својим бимбашама и буљубашама и „многим момцима, паша га дочека врло лепо, а кад пође „други пут с мање пратње, он намести своје кавазе, те га „убију, кад се прими уз басамаке. Како Дели-Ахмет падне „мртав, паша одмах извади и прочита царев ферман да се „башама није слободно враћати у Србију“.[209]

Док се Беќир-паша спремао да пође из Ниша кроз вилајет Београду дотле су се и Срби из пашалука спремали да дочекају Беќир-пашу, као новога управника Београдскога Пашалука. Још кад се оно беше о њему разнео глас да не мисли собом доводити јањичаре и зле Турке, Срби из своје средине изаберу неколико кнезова и других чувених људи, те их пошљу новом паши насусрет у Ниш, да га дочекају у име народа. Беќир-паша је лепо примио ове народне изасланике и уверио их о свима човечним и благодетним намерама Портиним и султановим. У исто време уверио је изасланике народне како ће се он побринути да

се у свему испуни и воља и жеља султанова, те да раја живи мирно, задовољно и безбедно.[210] Осим тога објавио је кнезовима да се у Србију више неће враћати јањичари и да неће у будуће бити читлук-сахибија, зашто су га нарочито кнезови молили.[211] Пошто је Бећир-паша свршио послове у Нишу крене се за Београд и уз пут је призивао к себи кнезове појединих нахија,[212] те их уверавао о добрим намерама султановим и даривао огртачима, шубарама и штаповима. Тако је кнезове Јагодинске Нахије примио у Јагодини; кнезове из Смедеревске Нахије примио је у Паланци итд. Из Паланке стигао је у Смедерево негде између 6 и 8 октобра. Из Смедерева пошље једну штафету генералу грофу Коловрату да ће 11 октобра из Гроцке доћи у Београд, а беше позвао и кнезове српске да му дођу у Гроцку. И 10 октобра 1791 године српски кнезови дођу у Гроцку. Ту их Бећир-паша прими, огрне их бињишима и изда им бурунтије (бујурулди) на кнезовска достојанства, да буду старешине у народу. У исто време објавио им је и овом приликом да баше више неће улазити у вилајет и да је слободно сваком Србину ићи по земљи својим послом. Осим тога из Гроцке је послао по земљи муселиме и кадије, који ће одржавати ред по вилајету и судити народу.[213] Затим 11 октобра дође под Београд где се састане с немачким генералима и, после уобичајених церемонија 11 и 12, изврши предаја Београда 13 октобра 1791 године.[214]

Ни из преговора око примирја ни из преговора око дефинитивног мира у Свиштову не види се да су српске жеље и молбе за автономијом Београдскога Пашалука узимате у претрес, нити да је ма каква пажња поклоњена тим молбама. Али кад се из оно мало писаних бележака, које су нам остале из тога времена, разгледају права, лична и имовна безбедност и забрана уласку јањичара у Београдски Пашалук, видеће се да је Београдски Пашалук доласком Бећир-паше добио неке повластице, али то нису повластице автономне области. Исто тако то није био више ни вилајет

под непосредном турском управом као што је био пре Кочине Крајине, а после Београдскога Мира.

Да разгледамо шта је радио Бећир-паша по пријаму Београда и по повратку Београдскога Пашалука под турску власт. Данас је познато мало података о томе, јер је врло мало бележака и писаних сведочанстава из онога времена. Према ономе што је раније поменуто Порта се обвезала да ће се одмах, чим прими Београд, постарати да њени команданти и управници заведу што пре ред и јавну безбедност у целом пространству пограничних области, да стану на пут свима неправдама и свакој насиљу и да казне оне који би чинили преступе.[215] Осим тога Порта се обвезала да се обнове трговачки односи и да се обезбеди трговина како поданицима у Београдском Пашалуку тако и онима из Аустријске Царевине. Затим обезбеђено је и путовање трговаца једне и друге царевине по унутрашњости сувим и водом као и сигурност њихове робе коју би собом носили.[216] Све ове одредбе Свиштовскога Уговора Порта је била дужна да изврши у погледу Београдскога Пашалука. Један део већ је остварен доласком Бећир-пашиним у Београд и забраном јањичарима да се врате у пашалук. Тим самим испуњена је и молба српских кнезова коју су предали паши у Нишу. Други део испуњен је доласком Бећир-паше у Гроцку када је поставио кадије, муселиме, оборкнезове и кнезове, који ће одржавати ред у вилајету и делити народу правду. Али у области, у којој после рата до доласка Бећир-пашина није било никаквих власти и никаквога реда, већ у којој су се били намножили онолики хајдуци, требало је још много радити да би се завео потпун мир и ред, као што је то тражено одредбама Свиштовскога Уговора. И с тога је Бећир-паша имао пуне руке посла око завођења реда и мира у пашалуку. Чим је примио Београд од Немаца настане што је боље умео да у Београду и у пашалуку заведе поредак и безбедност. Бечким „Сербским Новинама“ онога времена јављено је како је у Бео-

граду све мирно, и како је између Београда и Земуна потпуно повраћен пређашњи поредак и како се трговина с обе стране полако подиже. Поред тога јавља се како су се многи људи трговци, који су из страха од Турака, пре њихова уласка у Београд, побегли у Земун, почели враћати натраг у Београд, видевши да се нови паша заиста стара о миру и реду.[217] Осим тога Беќир-паша је још 22 октобра издао извесне наредбе, које су се односиле на одржавање реда и мира како у Београду тако и у пашалуку. У тим Беќир-пашиним прописима о реду у Београду и у пашалуку налазимо ове заповести:

1. Да нико не сме продавати скупље потребе за храну него што је одређена такса, а ко би противно учинио да се строго казни.

2. Да ниједан Турчин не сме учинити никакву увреду поданику у пашалуку; који би то учинио да буде строго кажњен.

3. Да нико не сме ниједнога од пређашњих београдских Турака у свој дом примити нити га заклонити, пошто су они из пашалука протерани. А ако би се који и против очекивања где нашао и ухватио, то поданици имају право таквога Турчина истерати, а ако би се успротивио, то је слободно свакоме убити га.

4. Како је у Београдском Пашалуку у време доласка Беќир-пашина било доста хајдука, који су по путовима нападали путнике и тиме отежавали трговину, то је Беќир-паша уредио турску коњицу која је ишла по вилајету те гонила хајдуке и истребљивала их. Међу овим хајдуцима најгори су и најдивљији били пређашњи фрајкорци. Турци сећајући се онога, што су они чинили за време рата, сад су их највише гонили и најрадије им се светили. Једнога од ових хајдука беше окупила 21 октобра 1791 год. потера турска на коњима и пуцаху на њега неколико пута, али га не погоде. Он се пробије до савске обале, дохвати се једнога чуна и пређе на ону страну. Тамо га сачека стража и у њему позна пређашњега фрајкорскога унтер-официра.[218]

5. Осим овога Беќир-паша беше крајем октобра издао заповест да се хришћански поданици увек јављају у оделу, које је за њих прописано и ошишани према обичају, да би се лако могли распознати од ћесарских поданика. Овој заповести су се хришћани противили, тражећи да се одевају у хаљине које су њима по вољи.[219]

6. Издате су биле заповести да сваки кућни старешина у Београду мора одмах пријавити власти госта, који би дошао на конак, а онај, који то не би учинио, морао је платити власти казну од неколико гроша.

7. Још је већа казна била одређена за оне који би Турцима продавали ма какво пиће које би могло опити.[220]

8. Осим ових наредаба које се тичу јавнога реда и безбедности у пашалуку и Београду издате су и неке уредбе, које се односе на трговину или на плаћање неких такса при уласку робе или житка у београдски град. Те одредбе утврдили су са српским кнезовима у Београду „царски уредитељ“ Челеби-Ефендија а за тим Азис-Ефендија, а састојале су се из ових тачака:

а. Кад би дошла која раја са села из целога пашалука у Београд и донесе ма што за продају, што је потребно за овај град (мемлећет) и за сиротињу (факир-фукару), на то раја ђумрук не плаћа, само се узимао бач (селамет-акчеси, то јест новац за добротворне цели) од једнога товара 5 пара кад се уђе на капију у град.

б. Ако би какав човек или трговац прекупио што и желео ради своје трговине пренети у немачку страну, или изнети ма куда из овога пашалука, онда је био дужан царски ђумрук платити.

в. Ако би каква раја донела дрва у град с колима, дужна је оставити једно дрво бач на капији, а од кола сена мало сена, тако од кола ћумура мало ћумура итд.

г. Ако би раја донела на колима или на коњима вино или ракију плаћала је на једно буре, било велико или мало,

по 10 пара бач; а механџије су дужни платити аваjет јањичар-аги 5 гроша и војводи 4 гроша на месец.

д. Празна кола која из вароши излазе или коњ без товара, празан, не плаћају ништа на капији.

ђ. Ако би каква раја из вароши натоварила кола или коња сољу или другим чим, дужна је плаћати на капији по 5 пара бач од товара, то јест од 100 ока.[221]

Чим је дошао Ебу-Бећир-паша у Београд и пошто је поставио кадије и муселиме по пашалуку ради одржавања реда и дељења правде, одмах је наименовао и кнезове по кнежинама, које је народ изабрао. Тако је у Гружи наименован Јовица из Кнића, у Лепеници Милија Вукићевић из Светлића, у Јасеници Ћира из Врбице, Рудничани изабраше Николу из Мутња, у Београдској Нахији Петар из Моштанице, Ваљевци Алексу Ненадовића из Бранковине,[222] а у другим кнежинама други.

Осим старања Бећир-пашина да се у Београдском Пашалуку заведе ред, мир и безбедност, изгледа да је и Порта нешто била предузела те да у први мах олакша дажбине својим поданицима у овом пашалуку и наредила да се поданици за неко време ослободе данка.

Овакав рад Бећир-пашин стекао му је поштовање у народу и народ се њиме хвалио, што се види по одзивима оних наших мемоариста који су оставили помена о њему.[223] Међутим јасно је да је Бећир-паша морао поднети врло много труда око повратка реда и законитости у пашалуку. Дошавши у пашалук, који је опустошен за време рата, често пута није имао доста хране ни за себе ни за своју свиту, већ су све потребе доносили из Земуна. Радећи тако Бећир је имао многе расходе, а приходи још не стизаху у толикој мери да би могао покрити расходе. Међутим беше забранио Турцима под строгом казном да нико ништа не сме узимати од народа из пашалука бесплатно, па да не би дао повода да други узимају није хтео ни сâм ништа узимати. С тога је био принуђен узимати од грчких трговаца новац у зајам.[224]

Овакав ред и овако строге забране нису се никако допадале простим Турцима, те су многи тајно бегали из Београда и враћали се у свој завичај. Други опет морали су доста оскудно живети, што се опет њима према њиховим обичајима никако није свиђало.[225]

Порта међутим по жељи султана Селима III после Свиштовскога Мира предузе да заведе извесне реформе у Турском Царству јер се за време рата с Русијом и Аустријом најбоље видело, колико је Турска слаба, а нарочито се опазило колико је рђава администрација и како је непоуздана војска. Први кораци на реформи тицали су се војске. Султан Селим III хтеде стару турску војску заменити новом, која би била уређена и извежбана по европском начину. Овим је Селим нарочито ишао на то да се опала, покварена и непоуздана јањичарска војска замени новом извежбаном војском по европском начину, која се у почетку звала *низами-џедид.*[226] Овим реформама били су противни не само јањичари него и већина Турака, која је с неповерењем сусретала сваку новину, нарочито ону, која је личила на европске уредбе. Осим тога појачали су ту мржњу на реформе и нови данци, који су се морали ударити на народ ради извођења реформа, пошто се нису могле увести без нових жртава у новцу.

Колико се може закључити према оскудним подацима, који се данас имају при руци, борба против јањичара почета је прво у Београдском Пашалуку. Према обвезама у Свиштовском Уговору Порта је морала завести мир и ред у Београдском Пашалуку. А како се није могло ни помислити на какав ред или на мир, где би остали самовољни јањичари, то им је Порта забранила повратак у земље Београдскога Пашалука. Забрану о уласку јањичара у Београдски Пашалук јањичари су, као што је раније поменуто, примили с великим незадовољством, и одмах су се из Ниша, још док је тамо био Беќир-паша, обратили молбом Порти питајући је: да ли је та забрана издата са знањем султа-

новим. Да ли су јањичари добили одговор на своју молбу упућену Порти за сад се не зна. Истина Земунски Мемоар помиње да су се јањичари, који су се били скупили око Дели-Ахмета, растурили чим је овај погинуо. Али исто тако помиње се у Земунском Мемоару да је пре Кочине Крајине био у Београдском Пашалуку међу знаменитим Турцима зликовцима поред Дели-Ахмета и Кара-Хасан који је после погибије Дели-Ахметове остао и коме је такође као насилнику и зликовцу био забрањен повратак у Београдски Пашалук. Он је био незадовољан забраном Портином да јањичари не смеју ући у пашалук. Међутим како су јањичари заузели опозицију према реформама султана Селима III и како су мислили да им је забраном у Београдски Пашалук погажено неко право које су они раније имали као чувари пограничних градова, то су хтели силом да се поврате у Београд и да заузму власт коју су имали до Кочине Крајине. С тога је Кара-Хасан почео прикупљати око себе јањичаре и друге разне Турке зликовце, који су се после погибије Дели-Ахметове били растурили по Босни, по Видинском Пашалуку, и по Лесковачкој Области. Изгледа да су се њему придружили и неки од оних Турака, који су, незадовољни новим редом у Београдском Пашалуку, побегли из Београда.

Ма да је Бећир-паша и даље одржавао новозаведени ред у вилајету и ма да су се Турци у Београду занимали оправком џамија и подизањем зграда које су порушене за време опсаде,[227] опет заведени мир и поредак у Београдском Пашалуку није трајао ни пуну годину дана. У лето, јуна или јула, 1792 године већ су били упали у вилајет јањичари и Турци зликовци, које је предводио друг Дели-Ахметов Кара-Хасан. Старих јањичара и Турака зликоваца, који су раније живели у Београдском Пашалуку, беше се скупило на 2000 и предвођени Кара-Хасаном допрли до Смедерева, те већ у јулу месецу заузму Смедерево, с намером да се силом поврате у Београд. Из Смедерева пођу

и нападну на Београд, али их Беќир-паша одбије. Они се повуку у Смедерево, где их је Беќир-паша опсађивао надајући се да ће их глађу принудити на предају. Каква је била ова војска Беќир-пашина, која је опсађивала Смедерево и колико је опсада трајала, не зна се, али Кара-Хасан већ 20 августа 1792 беше са својом војском на Врачару пред Београдом. Кара-Хасанова војска имала је доста муниције и неколико топова, које беше узела из Смедерева и повукла собом. Чим је Кара-Хасан дошао на Врачар послао је одмах Беќир-паши три депутата тражећи, да их пусти да слободно уђу у Београд. Беќир-паша, ослањајући се на заповест султанову да се јањичари и разбојници Турци не смеју враћати ни у Београд ни у Београдски Пашалук, одбије њихове захтеве. Кад Кара-Хасан прими одговор од Беќир-паше одмах почне распоређивати војску за напад. Беќир-паша видећи пред собом јачу војску повуче се с гарнизоном од 800 људи у београдску тврђаву и поче се спремати да према својој снази спречи бунтовницима да не завладају Београдом. Али како су јањичари, по свој прилици из Босне или од Сокола, већ били дошли и заузели Ваљево, то се побоја да и ови бунтовници не би дошли у помоћ Кара-Хасану, те пошље писмо земунском команданту молећи га да га пошље шабачком команданту, у коме овоме наређиваше, да задржи ваљевске бунтовнике да не дођу Кара-Хасану у помоћ под предвођењем некаквога харамбаше (Haram-Bache). За овим су 21 и 22 август (1 и 2 септембар по новом стилу) прошли на миру, али 23 августа изјутра у два и по часа бунтовници нападну јуришем на српску варош (Raitzenstadt), која је била према Бари Венецији и савској обали. Оспу ватру из топова и пушака тако, да узнемире чак и Земун. Напад је био с три стране. С две је био лажан, да би опсађене поделили на три стране и ослабили, а прави напад бунтовника био је усредсређен на једно место. Међу Беќир-пашиним трупама било је тајних бунтовничких пријатеља нарочито

међу спахијама. Ове спахије проведу бунтовнике кроз нека тајна врата, која су била код Видин-Капије и уведу у варош. И тако бунтовници најпосле с оружјем у руци уђу у варош и нагнају Бећир-пашу да се с остатком војске затвори у тврђаву, пошто му је био одведен ага јањичарски. Два цариника, Челеби (Cselepi)-Ефендија и Мола (Molla) срећно побегну с касом у земунски карантин. Бећир-паша чим се затворио у тврђаву одмах је заповедио да све лађе које су биле пред градом пређу у Земун. Кад је Кара-Хасан заузео варош као победилац почне се спремати да јуришем заузме и саму тврђаву.[228] Због ове борбе била је прекинута свака веза између Београда и Земуна. Да ли је Кара-Хасан покушавао да заузме Београд јуришем не зна се тачно, али судећи по једној забелешци могло би се рећи да су бунтовни јањичари ударили јуришем и освојили доњи део тврђаве, и ту у Небојши Кули уморили сумпором, димом и осталим смрадом Алај-бега (спахијскога старешину) и мулу београдскога.[229] После овога Кара-Хасанова успеха изгледа да су између Кара-Хасана и Беһир-паше вођени некакви преговори и на основу тих преговора, за сад нам непознатих, Беһир-паша је послао нарочитога курира Порти, тражећи упутства шта даље да ради. Послати курир није се вратио ни до половине месеца септембра. Ово задржавање курира у Цариграду тумачило се у Београду и у Земуну тиме да султан није вољан да пристане на све погодбе, које је Беһир-паша предложио у погледу бунтовника, већ да жели да се бунтовници подчине оружјем. И ако се овако тумачила жеља султанова ипак Беһир-паша није добио помоћи од околних паша.[230] Тако стање остало је у Београду више од месец дана. Беһир-паша остао је и даље затворен у тврђави, бунтовници су и даље држали подграђа и чекали решење султаново, а неред и анархија владали су и даље у Београду.[231]

Како је за време ових нереда било у самом пашалуку не може се тачно рећи. Оливије, француски путник, вели да је било борбе и отпора и по другим градовима по Србији,

али да је свуда узбуна јањичарска савладана.[232] Међутим кнезови су ипак плаћали уредно данак који су имали давати султану. Тај данак примао је велики цариник, који је с касом и својим присталицама био побегао у Земун.[233]

Али како очекивани курир из Цариграда не дође, а Порта не посла пристанак султанов на уговор између паше и јањичара, то се бунтовници реше да јуришем нападну па београдску тврђаву и да је заузму. И заиста 13 (24) октобра нападну на тврђаву поновним јуришем и заузму је не изгубивши више од 30—40 својих људи. Тако је Кара-Хасан са својим јањичарима постао стварни господар Београда. Бећир-пашу истина оставише на његовом положају (dans son poste), а земунском команданту послаше уверење за ћесара (pour S. M. I.), да они неће покварити ни у чему добре односе ни трговачке везе са суседном државом, већ напротив желе, да уживају плодове добрих суседних односа.[234]

Кара-Хасан задржао је Бећир-пашу у његовом положају с намером, јер је хтео да се угледа на свога погинулог друга Дели-Ахмета, који је био толико силан у Београду пре Кочине Крајине да је чак цар Јосиф II радије с њиме преговарао него с пашом београдским као управником пашалука.[235] С тога није хтео са свим да збаци Бећир-пашу као законитога представника султанове власти, већ је желео да сведе ту власт на најмању меру, хтео је да паша седи у Београду а стварну власт да са̂м узме у своје руке. Тако је доцније радио и Осман Пасван-оглу у Видину, тако су, као што ћемо доцније видети, радиле и дахије у Београду после смрти Хаџи-Мустафа-пашине.

Међутим султан Селим III предузео је енергичне мере против Кара-Хасана и његових бунтовника, одредио је новога пашу и послао с војском, да казни бунтовнике и да поврати ред у Београдском Пашалуку. Тај нови паша био је Топал-Ахмет-паша који дође с војском до Гроцке, а бунтовници чим то чују одмах му пођу насусрет с целом

својом војском, оставивши тврђаву и београдску варош готово са свим без своје војске. Топал-Ахмет-паша, извештен о овој непажњи бунтовника, пусти своју пешадију у борбу против њих. И у тренутку кад су најжешће напали на његову пешадију он са својом коњицом (600 спахија) заобиђе бунтовничку војску, уђе у Београд и заузме тврђаву не испаливши ни једнога метка. И тако је Топал-Ахмет-паша испунио један део своје мисије пре него што је знао исход борбе између бунтовника и његове пешадије.[236] Изгледа, јер се по извештајима не зна тачно, да је Топал-Ахмет-пашина пешадија победила бунтовнике и растерала их од Гроцке. То би се могло закључити према једном запису у коме је речено како је Топал-паша разагнао јањичаре.[237] Чим је Топал-Ахмет-паша заузео Београд одмах је отпочео кажњавати без милости оне Турке који су помагали бунтовнике, као и саме бунтовнике који би му пали шака. О том кажњавању пише из Земуна 20 декембра некакав дописник бечким „Славено-Сербским Вѣдомостима“ ово: „Синоћ пукоше два топа у Београду, и одмах смо помислили да је морао неко у Небојши погубљен бити. Данас „(20 декембра) чујемо, да су се била два предводника од „Кара-Хасанових бунтовника тајно увукли у Београд, да „би на своју страну могли врбовати људе, па их познали „и угушили“.[238] Осим овога Топал-Ахмет-паша издао је београдском гарнизону заповест да посече све оне Турке који веле да су власници ове вароши (tous les Turcs, qui se disent propriétaires de cette ville), где их год нађе. Тога ради Топал-Ахмет-паша наредио је многе и честе патроле не само у околини вароши већ и по околним селима и засеоцима, те је тако много тих бунтовника изгинуло.[239]

На тај начин повраћен је мир и ред у Београдском Пашалуку и у Београду и трговина се почела опет водити, јер је роба у великој количини довлачена из Аустрије у Београд за унутрашњост Турске, а исто тако и из Турске за Аустрију.[240]

И тако за овај тренутак султанска је власт одржала победу и јањичари у Београдском Пашалуку нису могли повратити оно, што им је одузето при повратку реда и мира 1791 године. Шта је било с Бећир-пашом за сад се не може тачно рећи. За неко време био је и он у Београду поред Топал-Ахмет-паше. Али овај други имао је стварну власт у рукама.[241] Топал-Ахмет-паша, повративши власт султанову у пашалуку, извршио је своју мисију, с тога је крајем маја 1793 године послан из Цариграда капиџи-баша, који је донео ферман од султана и објавио га 14 јуна уочи Видова-дне по коме је дотадашњи паша морао уступити свој положај овоме капиџи-баши. Исто тако и Азис-Ефендија настојник над царским добрима и другим приходима морао је уступити свој положај капиџи-баши. Ко је био овај капиџи-баша, и како му је било име, тешко је сад одређено рећи. У својим мемоарима прота Матија Ненадовић помиње некаквога Шашин-пашу. Међутим ни у дописима „Славено-Сербских Вѣдомости“ ни у дописима из Moniteur-а не налазимо помена о овом Шашин-паши. А оно, што Прота прича да је било за време овога Шашин-паше, могло је бити раније.

Ми смо раније поменули да је Бећир-паша, кад су јањичари заузели 13 октобра 1792 београдску тврђаву, уговорио с Кара-Хасаном и јањичарима извесне погодбе и да је те погодбе послао по нарочитом куриру у Цариград да их султан одобри. Какве су те погодбе биле ми их не нађосмо поменуте у наведеним дописима. С тога бисмо били готови да оно, што наводи прота М. Ненадовић за Шашин-пашу, припишемо последњим месецима Бећир-пашина везирства. Да то тако узмемо имамо више разлога. Прво: што се у допису из Земуна од 20 декембра 1792 године вели да је за метеже и немире у Београду највише крив Бећир-паша што друге наредбе за умирење људи није издао.[242] Друго: што Карађорђе и прота Матија у молби, коју су поднели султану у име народа, писаној у Остружници 1 маја 1805 године, веле да је српски вилајет пре

тринаест година[243] оправио на Порту 18 својих старешина да моле султана за милост, и да су они измолили од Порте знаменити ферман од 1793 године. И треће: што су према напред изложеним догађајима и према ономе што ће ниже доћи они догађаји које Прота везује за Шашин-пашу могли бити само после 13 октобра 1792 године а пре Митрова дана 1793 године. Нама се чини да су се ти догађаји од октобра 1792 године могли развијати овим редом:

Беһир-паша, пошто су јањичари заузели Београд и београдску тврђаву, водио је с Кара-Хасаном и јањичарима неке преговоре и они су се морали погодити под извесним погодбама тако, да су јањичари могли остати у Београдском Пашалуку, исто тако да и Беһир-паша остане у Београду као управник пашалука. Ту своју одлуку послали су Порти на потврду. А како је долазио ускоро и Митров-дан, то су кнезови из нахија донели порезу и предали је великом царинику Челеби-Ефендији који је због нереда за време борбе између Беһир-паше и јањичара био побегао у Земун. Том приликом можда је Беһир-паша, надајући се да ће султан одобрити његову погодбу с јањичарима, објавио кнезовима да је султан помиловао аге. Исто тако могао је наредити кнезовима да иду у вилајет и кажу народу да прими аге и да се не противе заповести. Тада су се кнезови успротивили томе, јер нису могли никако пристати да се опет поврате у оно стање, које је било пре последњега рата у Београдском Пашалуку. У осталом мисао о аутономији није никако напуштана. Могуће да их је у овој мисли помогао и тадашњи бина-емин Хаџи-Мустафа-паша. Доста је да поменемо како је после ових догађаја народ послао у Цариград осамнаест кнезова да траже права и олакшице од султана. Да је у року од Митрова дана 1792 до августа 1793 године заиста од народа из Београдскога Пашалука слата депутација кнезова у Цариград имамо доказа. Гаја Воденичаревић помиње да је његов деда *Десимир*, који је живео у Црнућу и био оборкнез, кријући ишао са још седам

кнезова у Цариград да се туже султану на зулуме и да траже олакшице народу.[244] Исто тако имамо и један запис Хаџи-Рувимов из онога времена који гласи: „Друге године изађе ђумрук на шљиве и на вино и ракију; на „оку ракије 4 паре, на оку вина 2 паре. И много гоњења „би за то. И смешаше у мирију цареву; и послаше цару „од народа „писаније“ за све уредбе, како се не би мешали Турци у царске послове, окром паше и кнезова“.[245] Потребно је за који тренутак задржати се на овој Хаџи-Рувимовој забелешци. У своме раду на реформама султан Селим III знао је, да му за тај посао треба појачати финансије, и он је издао нове законе о новој каси и о њеним приходима. Пројекти за порезу на ракију и вино израђени су још у половини априла 1792 године. У једном допису од 17 априла посланом из Цариграда страним новинама вели се како је израђено више нових пројеката. Затим се скреће пажња на један пројекат којим ће се ударити тежак данак на поданике султанове, али се од њега надају великом приходу. Тај данак састоји се у намету 2 паре на сваку оку вина а 4 на сваку оку ракије.[246] Пројекат, који се радио у априлу, могао је бити закон у месецу октобру и новембру исте године, а ферман о томе данку могао је донети Топал-Ахмет-паша кад је дошао у Београд. Јањичарски напади на Београдски Пашалук и гажење добивених повластица стечених 1791 године с једне стране а с друге нови намети на ракију и на вино, као и на друге потребе за житак, изазваше отпор у народу. Због тога могла су настати гоњења која помиње Хаџи-Рувим. Народ незадовољан новим стањем спремио је молбу султану у којој је тражио повластице, ако не онакве какве су имале Влашка и Молдавија а оно онакве какве је имала Мореја. У исто време кад је спремљена молба султану изабрана је и она депутација од 18 кнезова, која је однела молбу султану. Молбу су, судећи према причању М. Ненадовића, били снабдели с многобројним потписима. У том послу ишао им

је на руку бина-емин београдски Хаџи-Мустафа, којега је поменута депутација могла тражити за београдскога везира. Цела ова радња Срба морала је бити рађена тајно, без знања Бећир-паше и Топал-Ахмет-паше. Депутација од 18 српских кнезова отишла је у Цариград и предала молбу Порти. Колико се ова депутација бавила у Цариграду неизвесно је. Зна се само толико да се од осамнаест депутата вратило шест, и донело ферман, који је задовољио у неколико потраживање народа. Шта је било са оних дванаест кнезова не зна се, али како је у то време морила куга у Цариграду, можда су помрли од куге или су на други какав начин пропали. Оних шест кнезова, кад су донели ферман и показали га београдском везиру, везир је наредио да се сви посеку, али је ферман остао у вредности. О овој депутацији српских кнезова Карађорђе и прота Матија Ненадовић у поменутој молби султану од 1 маја 1805 године овако говоре: „Добро се сећамо ми, како је пре „13 година вилајет српски оправио светлом довлету 18 својих старешина да моле за највише милости (всевысочайшія „милости просити); од ових осамнаест шест су се могли „вратити у Београд, и кад су управнику града (начельникомъ града) показали ферман, којим је народ милостима „обасут, сви ови шест заосталих старешина беху мачем погубљени, а вилајет љуто гоњен беше“.[247] Да су ови кнезови, који су ферман донели, погубљени, тврди и Гаја Пантелић — Воденичаревић. Он вели: „...но кад се они вратише „у Србију, Турци их, дознавши где су били и шта су свршили, све, где су кога могли ухватити, потуку“.[248]

Од ових осамнаест кнезова, који су као депутати ишли у Цариград, помињу се само тројица, и то оборкнез Деспмир из Црнућа, кнез Раде из Орашца и Петар из Срезојеваца.[249] Имена осталих не знају се.

Ферман, који су кнезови донели из Цариграда, прота М. Ненадовић прича да га је чувао код себе београдски митрополит Методије.[250]

Остаје нам да одредимо ближе време кад је овај ферман дошао у Београд и кад је објављен народу у Београду и у пашалуку. Напред смо поменули да је то било после 13 октобра 1792 а пре Митрова дана 1793 године. У једној забелешци Хаџи-Рувимовој вели се: „И трећи „паша дође из Цариграда и донесе неке адалете (правице) „везане тврдо као паучином“.[251] Видели смо да је први паша био Бећир-паша, други Топал-Ахмет-паша. Трећи паша, који је дошао у Београд за управника, био је онај, који је по ферману од 14 јуна 1793 године примио власт од пређашњега паше и Азис-Ефендије надзорника над приходима царским. Како је име томе новом паши, није поменуто. Али из дописа страним новинама, писаних почетком августа 1793 године, види се да је тај нови паша предузео строге мере против уласка јањичара у Београд. У допису из Земуна од 2 августа 1793 године вели се да Кара-Хасан, који је познат још од прошле године, хоће с 2000 људи са три стране да удари на Београд. И зато је нови паша дозвао из села 3000 Србијанаца, који морају стражу чувати у граду, а ноћу чувају сви хришћани и Турци.[252] У другом једном допису јављено је страним новинама то исто, само с том разликом што се у том допису вели да је нови паша дозвао 300 Срба у Београд, и да су сви у вароши и хришћани и Турци на оружју, очекујући травничкога пашу да им дође у помоћ.[253] У допису „Славено-Сербским Вѣдомостима“ из Земуна од 9 августа вели се да се Турци показују врло умерени према Србима, да им не чине никаква зла и да им ништа не отимају. Затим вели се да је 29 јула дошло у Београд опет 100 људи, а 31 јула да је дошао паша босански у помоћ са 400 људи.[254] Према даљим извештајима који су нам данас при руци овај нови, трећи, паша и чувар града (мѣстоблюститель) био је човек богат, разуман, добра срца и праведан. Он је 7 августа 1793 године добио „печат царски ради потврђења у свом досто-„јанству. Овај печат с царским ферманом уз велику параду

„и пуцњаву топова донесен је у пашин стан и предан с вели-„ком церемонијом.“ У допису се вели да има потпуно поверење свога двора и да је заиста достојан тога. Овај нови паша изгледа да је ступио у договор с Кара-Хасаном, који се спремао крајем јула да нападне Београд и да је умео уверити овога јањичарског бунтовника да се повуче из Београдскога Пашалука. У поменутом допису вели се: Изгледа да ће и сам Кара-Хасан овом паши покоран бити, и, како се чује, он се са својим четницима повратно у Видин, и нада се да ће му овај нови управник (Београда) измолити милост и опроштај од цара.[255] Из овога се јасно види да је нови паша умео да задобије овога вођу јањичарских побуњеника. У осталом ово потврђује и француски путник Г. А. Оливије, тврдећи како је паша београдски савладао бунтовне јањичаре задобивши вође покрета.[256] Још се за овога новога пашу вели у допису од 7 августа: „Са-„дашњи паша и управник Београда врло је расположен „према хришћанима и достојан је веће похвале од пређа-„шњега Топал-Ахмет-паше, који је званије своје уступити „морао. Међу његовим служитељима највише се находи „српских и јерменских хришћана, којима он особито пове-„рење и милост сваким тренутком указује, а кад су при „њему на служби угошћава их непрестано својим јелом „и вином“.[257]

Значајно је да се овде помиње како је Топал-паша морао уступити свој положај овом новом, трећем паши, а још је од већег значаја оно што се даље износи у овом допису. Тамо се даље вели: „По заповести, која је стигла „из Цариграда, стање Срба ставља се у други бољи вид. „Тако свако место добија својега кнеза с годишњом платом „од 50 форината, који за све сељане мора бити добар. На „10 села поставља се један капетан (оборкнез), коме ће „кнезови подносити тужбе свију поданика, а он је дужан „поднети их паши. Да би се умалило турско тиранство и „гоњење хришћана, наређено је да у села, где само хри-

„шћани живе, Турци не само тамо не могу живети већ и „да не долазе, а ако се тамо који појави, капетану одмах „да се предати има." У допису се вели још и то да овакве уредбе давно постоје у Мореји, где хришћани само наложени харач плате, а после тога Турци ни крушке не смеју бесплатно узети.

Осим свега овога што је поменуто види се из дописа од 28 октобра да је нови паша између осталих корисних ствари дао под аренду табак (Taбak—бурмут) у целом пашалуку. Исто тако становници Србије плаћаће извесни данак (или мить) као нпр. за восак и мед по 3 форинте, а за остале производе по 6 форината од стотине. За наплату ових дажбина штампане су признанице грчким језиком. За продају соли наредио је нови паша да се продаје по немачком начину из солара, а не како који хоће, као што је то дотле чињено.[258]

Из овога се види да се нови паша после августа 1793 године старао да поврати ред и мир у пашалуку онакав, какав је био првих месеца по доласку Бећир-пашином. Исто тако старао се да задржи и све оно, што је завео Бећир-паша, како оне мере за ред и јавну сигурност тако и оно што се тиче такса и царина. Ферман, који су кнезови по свој прилици још у половини 1793 године измолили од Порте, и којим је Београдски Пашалук добио извесне повластице сличне онима, које су имали хришћани у Мореји, нови паша још није био објавио, али је припремао земљиште за то и већ радио по њему, као што смо видели из већ поменутих дописа, јер се тамо помиње, да је положај који Срби у пашалуку имају према новим уредбама сличан положају који имају хришћани у Мореји. Нови је паша овај ферман о новом уређењу Београдскога Пашалука најсвечаније објавио у Београду 1 фебруара 1794 године, пред многим народом и пред кнезовима. Навешћемо овде земунскога дописника, те да видимо како је објављен знаменити ферман од 1793 године, који је толико труда стао српски

народ и због којега је пропало и погинуло осамнаест кнезова. Земунски дописник пише из Земуна 2 фебруара:

„Јуче пред подне с београдских бедема опаљени су и „избачени сви топови. Ми испрва нисмо знали шта значи та „толика грмљава топова. Сад пак разумели смо да је била „објава новога фермана, који је дошао од великога султана, „те је прочитан и објављен. По гласу овога фермана са„дашњи паша потврђује се у свом достојанству на три го„дине с титулом „земљеначелника," пошто је цела Србија „(Београдски Пашалук) његовој управи поверена. Србија „се не назива више Башалук већ Монселук, то јест сло„бодна земља, као например Кандија (Крит), Мореја и друге. „Од сада не смеју јањичари у земљу излазити. Овај терет „или иго скинут је сада с врата Србима. Спахије или го„спода земаљска морају становати у Београду и кад Турци „стану путовати, неће им бити слободно изискивати од сво„јих поданика као до сада, па ма то била и највиша лица, „већ морају све за готове новце куповати. И ако би Турчин „ма како насиље хтео народу чинити поданици имају власт „и право свезати га и предати вишој власти".[259]

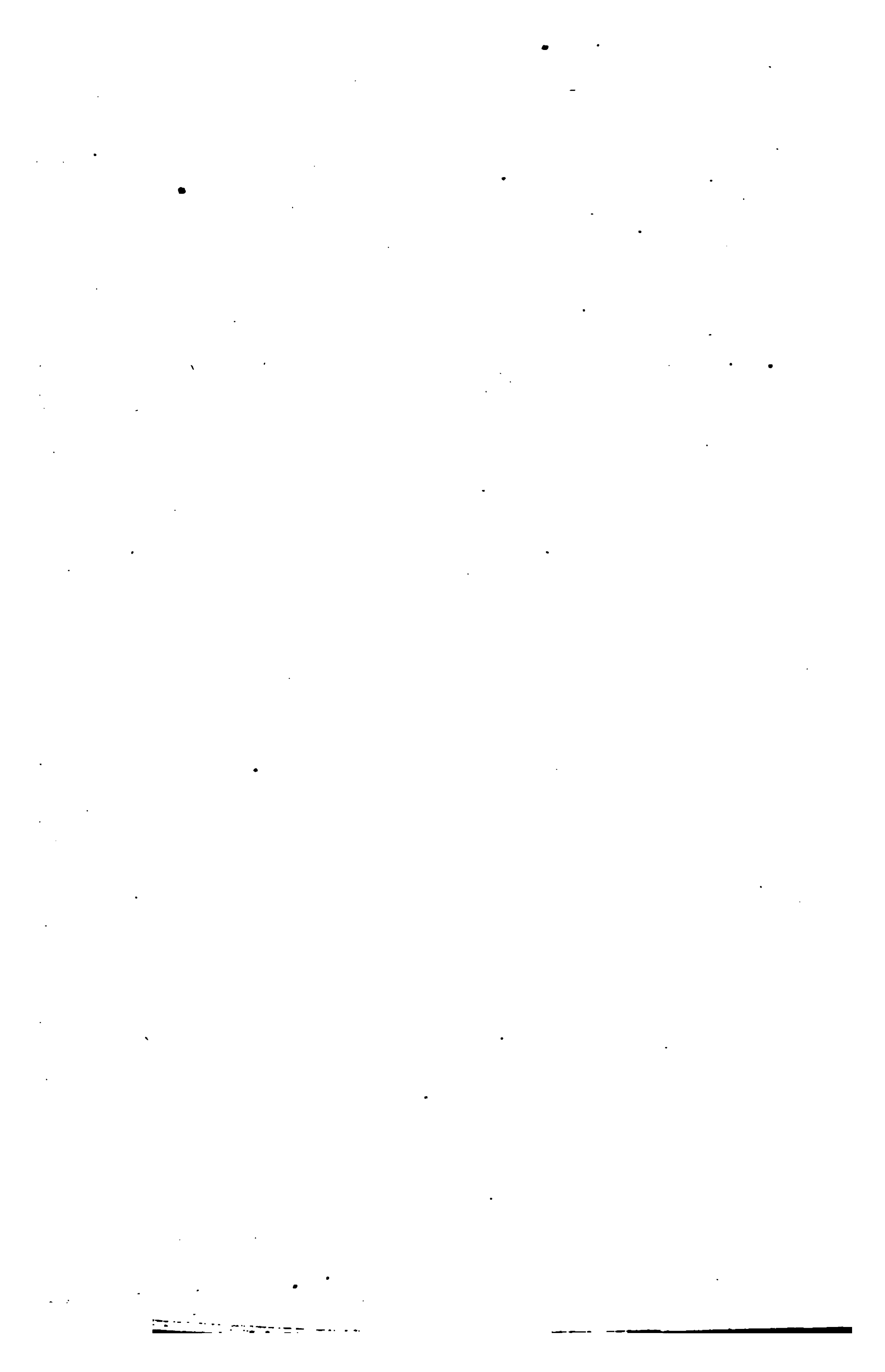
Према свему што смо до сад изложили јасно је да овај нови, трећи, паша није нико други до познати Хаџи-Мустафа-паша, којега је народ назвао сиротињском мајком.

Шта је Карађорђе радио за време Бећир-пашино, и за време нереда које створише побуњени јањичари, ми за сад не знамо. Да ли је и он био међу онима Србима који се беху на позив новога паше скупили у Београд 1793 године јула и августа месеца да чувају Београд од јањичара, такође не знамо. Мемоаристе наше, који су нам оставили по који податак из онога времена, такође ништа не причају о Карађорђу. По свој прилици Карађорђе је за то време мирно боравио у Тополи и занимао се сеоским пословима.

ГЛАВА СЕДМА

ФЕРМАН ОД 1793 ГОДИНЕ

Автономне повластице Крита и Мореје особито Маина. — Програм архимандрита Стевана Јовановића и његових другова. — Права и повластице, које је давао ферман од 1793 године Србима у Београдском Пашалуку. — Докази да су поједине повластице заиста биле обухваћене поменутим ферманом. — Зашто је Порта дала ове повластице Србима у Београдском. Пашалуку?

ГЛАВА СЕДМА

ФЕРМАН ОД 1793 ГОДИНЕ

У претходној глави речено је како је Београдски Пашалук враћен Турцима и како је установљена турска власт. Исто тако казато је како је повраћен углед султановој власти и како су истерани јањичари којима је био забрањен повратак у пашалук. Осим тога видели смо да се с повратком турске управе није вратило старо стање које је било у пашалуку до Кочина рата, већ је пашалук добио неку врсту аутономне управе, која је била слична управи која је тада постојала на Криту и у Мореји. Да бисмо познали какве су биле те аутономне повластице, што их доби Београдски Пашалук, треба да прегледамо аутономна права Крита и Мореје. Становници планинскога дȇла острва Крита очували су своје старе домаће законе и обичаје и под Турцима. Они сами сваке године општим збором народним бирају своје судије и своје управнике. Никакав Турчин није смео улазити у њихов крај. Данка су били ослобођени под погодбом да лети са својих горских висова доносе лед у Канеју и Ретимно. То је тако трајало до 1770 године, када оно Руси оставише Мореју. Тада Турци и на њих ударе, али их не могоше покорити, већ их опсадом нагнају само на плаћање данка, а они остану и даље под влашћу својих изборних старешина.

Према овоме можемо закључити да су становници брдских крајева острва Крита имали ова права:

1. да плаћају данак Турцима одсеком;

2. да сами бирају на општем годишњем збору своје старешине, који су сами купили разрезани данак; и

3. да никакав Турчин не сме улазити у њихове крајеве нити се мешати у њихове послове.

Нешто друкчије беше административно уређење и повластице Мореје.

1. На врху обласне управе био је турски паша а на челу свакога округа стајао је по један турски војвода, који је извршивао пашине заповести и по један кадија који је вршио судску власт. Војводу је постављао паша и његова је дужност била да поред извршне и административне власти купи порезу и остале приходе. Он је имао уза се извесну оружану стражу за своју службу, којом је заповедао буљубаша. Ако буљубаша не врши своју дужност о јавној безбедности како треба могла га је општинска власт на тужбу хришћана збацити. Кадија је судио у грађанским и у трговачким споровима ако би ко тражио његов суд; осим тога кадија је расправљао ситне преступе а у злочинства је улазио само по пашиној заповести. Међутим Грци су се радије служили својим изборним судом или судом својега свештенства.

На тај начин турску власт у Мореји представљају паша и војвода са својим буљубашом и кадијом.

2. Поред поменутих турских власти у средишту округа сваки град, свака варошица и село имали су своју хришћанску општину са својим старешином на челу. Ове старешине бирао је народ а потврђивала турска власт. Они су управљали општинским имањем и осталим општинским пословима. Ако би било што потребно да се нареди за цео округ, војвода би позвао све ове сеоске старешине на збор. Збору је председавао увек кадија а присуствовао је и војвода. Збор ових старешина сазиван је редовно сваке године, а ако се јављала потреба онда и чешће. На годишњем збору бирана су два примата и благајник за годину дана; један од примата био је хришћанин и звао се још коџа-баша,

други је био музломанин и звао се ајан. Избори су вршени већином гласова, а кад би избор био свршен кадија би као председник опет учинио питање, да ли су сви присутни задовољни избором и кад би му се то и опет потврдило онда је давао потврду изабранима. Коџа-баша и благајник морали су се увек налазити уз војводу, јер су њих двојица заједно с војводом чинили окружни савет за текуће послове. Пореза никакве врсте није се смела расписати ни купити докле тај савет не одобри.

Скупштина свију старешина сеоских из целе области скупљала се једанпут у години да би се утврдила општа сума данка и распоредила на поједина села и породице. Ова је скупштина прегледала и рачуне целе области.

Коџа-баша је био представник хришћана у округу, па према томе природни заштитник свакога Грка пред Турцима у грађанским и у кривичним споровима. Он је морао помагати код кадије ако је био спор између Турчина и Грка, а и он и ајан били су дужни присуствовати ако се коме судило за какву кривицу. У управи је он имао велики утицај, јер му је била дужност да се у корист хришћанских интереса заузима код паше, ако би турски управник штогод неправилно учинио. Несугласице између војводе и коџа-баше расправљала је окружна скупштина, а ако ни она није могла да расправи онда је такав предмет слат паши на решење. Али у случају да се турски управник (војвода) служи насиљем, коџа-баша је имао право да му, с пристанком кадије, одузме власт, али у том случају одмах је извештаван паша, који је наређивао шта ће се даље чинити.

Овакве уредбе нису вредиле за целу Мореју. Овде ће се изнети само како је била уређена Маина или Мања.

Сваколика зависност Маине састојала се у плаћању годишњега данка одсеком у 4000 гроша. У свему осталом Мањани нити су за кога што питали нити слушали. Свака варош и варошица, исто тако и свако село имало је сво-

јега старешину (капетана), којега је сам народ бирао. Ови капетани имали су свуколику власт грађанску и војничку. Они су и порезу купили. Мањанске старешине или капетани кад се скупе сви на збор чинили су мањанску скупштину и решавали су о свему што би се тицало Маине. На оваквој скупштини председавао је онај капетан, који је изабран већином гласова. Покупљени данак, који је после 1770 године подигнут на 15000 гроша, полаган је капудан-паши у Цариграду. У судске послове и у осталу управу Маине Турци се нису мешали. Судство се вршило потпуно по народним обичајима а Мањани нису пуштали у своју област никаква турског чиновника.[260]

У главноме ово су автономна права и повластице Крита и Мореје, која се помињу у горе наведеним дописима земунским и у молби, коју су Срби маја месеца 1804 год. послали у Цариград.[261]

Сад да видимо какве је повластице давао Србима у Београдском Пашалуку ферман од 1793 године и у чему су се састојала она автономна права, на основу којих је пашалук назван монселуком или слободном земљом.

Пред свршетак Свиштовскога Мира према програму Стевана Јовановића троношкога архимандрита и његових другова Срби су тражили:

1. да се не поврати више оно стање у Београдски Пашалук, које је било до рата 1788 године;

2. да се данак Порти плаћа одсеком;

3. да се уговором мира једном за свагда утврди цифра данка;

4. да данак купе народне старешине и предају непосредно турској власти;

5. да народом управљају и суде старешине које ће народ сам бирати;

6. да народ између својих најдостојнијих људи бира једнога, који ће бити врховни старешина („комендат") свима, као што је у Влашкој Богдан-бег; и

7. да се све ове повластице утврде уговорним актом турско-аустријским.[262]

Зна се да се Аустрија није хтела заузети за ове повластице, јер се то косило с њеним тежњама. Исто тако ни Турска није хтела пристати да се ове повластице потврђују једним међународним уговором. С тога од тих српских потраживања није ништа ни било. Али оно што Турска није хтела пристати да уђе у ма какав уговор међународнога значаја, она је хтела сама да даде и да задовољи хришћане у Београдском Пашалуку. Она је неке од поменутих српских захтева из програма Стевана Јовановића задовољила још за време Бећир-пашино. Али како су нереди, које изазваше побуњени јањичари крајем 1792 године, то покварили, и како се незадовољство народа јавило поводом нових намета на вино, на ракију и на још неке потребе, то је Порта, на захтев депутације од 18 српских кнезова 1793 године, уредила односе између себе и Срба у Београдском Пашалуку поменутим ферманом од 1793 године, којим је пашалуку дата извесна автономија слична оној, коју су имали становници Крита и Мореје, а нарочито становници морејске области Маине или Мање.

Ферман од 1793 године није сачуван. Данас се не може знати тачно његова садржина али ипак из онога, што нам је остало поменуто у дописима, записима и у мемоарима појединих наших мемоариста, који говоре о том ферману, можемо бар приближно сазнати садржину поменутога фермана. По том ферману Срби су имали ова права и повластице:

1. Забрањено је јањичарима и читлук-сахибијама да се могу враћати и живети у Београдском Пашалуку; укинути су читлуци и давање оних намета које су Срби давали читлук-сахибијама. Срби су имали да дају само спахијско и царско.

2. Данак је утврђен одсеком за цео пашалук и плаћан је на 20.000 ожењених глава по 20 гроша с главе на главу. Данак утврђен овим ферманом није мењан.

3. Народни кнезови у договору с пашом, као управником целе области, разрезују порезу која се после дели на нахије. Порезу не купе турски чиновници већ народни кнезови и предају је непосредно паши у Београд.

4. Управа по нахијама, по кнежинама и по селима била је остављена народу, а народ је бирао кнезове како кнежинске (обор-кнезове) тако и сеоске на својим скуповима по својим обичајима. Ови су кнезови имали годишњу плату од 50 форината, а имали су право држати буљубаше и пандуре према потреби ради реда и безбедности у кнежинама. Изабране народне кнезове потврђивао је паша. У већим местима по нахијама становали су муселими или војводе, такође турски чиновници.

5. Врховни управник целоѓа пашалука био је паша, који је седео у Београду.

6. Судска власт у целој области била је подељена између народних кнезова и турских чиновника (кадија). Мање кривице пресуђивали су сами кнезови и одмах извршивали, а за веће, нарочито ако је био потребан затвор, обор-кнез је слао кривца у окружно место муселиму а кадија му је судио.

7. Спахије (или господа земаљска) морали су живети у Београду и никакав Турчин не само није смео живети у месту, где само хришћани живе, већ није смео тамо ни долазити.

8. Ако би се какав Турчин појавио у местима, где само хришћани живе, а нарочито ако би хтео каква насиља чинити народу, поданици су имали право таквога Турчина ухватити и свезати, па га предати вишој власти.

9. Кад Турчин путује кроз нахије није смео ништа потраживати од поданика, као што је то било до појаве фермана од 1793 године. Ово није смело бити ни онда ако би дотични Турчин био и највиши чиновник. Све што му је требало морао је за новце куповати.

10. Ферманом је зајемчена потпуна слобода исповедања хришћанске вере и обреда. Исто тако и обнављање порушених, опалих или погорелих цркава и манастира. Осим тога нико од Турака није смео закратити српскоме свештенику, калуђеру или епископу да врши своју службу, коју му прописују канони. Турчин се није смео ни мешати у послове српске цркве.

11. Овим ферманом било је одобрено свакоме Србину да слободно може продавати што има за продају, или куповати што му је за куповање. Исто тако трговине ради могао је слободно ићи по свима нахијама.

12. При доношењу разних потреба, житка, и других предмета за продају морали су Срби, улазећи у Београд, на капијама београдским платити бач или неку врсту намета, исто онако, као што је то било заведено за време Бећир-пашино.

Повластице које наведосмо у ових дванаест тачака, а које је морао садржавати поменути ферман од 1793 године, поменуте су у разним записима, дописима и мемоарима. Ми ћемо претрести сваку тачку посебице и навести доказе за њу.

1. Да је забрањено јањичарима да се враћају у Београдски Пашалук, видели смо још кад смо говорили о Бећир-пашином доласку у Београд. А да је та забрана била ушла у ферман од 1793 године помиње и прота М. Ненадовић говорећи: „изваде кнезови 1793 године хатишериф да у „Београдском Пашалуку не буде читлук-сајбија ни ага, нити „њихових десетака, него да се даје само спахијско и цар-„ско“.[263] А помиње је и дописник земунски 2 фебруара 1794 год. у свом допису „Славено-Сербским Вѣдомостима.“ „Од сада — пише дописник — „не смеју јањичари у земљу „улазити. Овај терет или иго скинут је сада с врата „Србљем“.[264] Да је забрањено јањичарима улазити у пашалук помињу Гаја Пантелић и Петар Јокић.

2. Да је ферманом од 1793 године био утврђен данак одсеком и да је плаћан на 20.000 глава, бележи прота М.

Ненадовић на више места. Он помиње како је тај ферман чувао митрополит београдски Методије и да је у њему било уписано да сав Београдски Пашалук има давати порезе на 20.000 глава ожењених по 20 гроша.[265] А у молби српској султану 1804, и у погодбама за мир, које су Срби били поднели Бећир-паши после јуна 1804 године, опет се помиње: да се управља рајом по хатишерифу од 1793 године у коме је записан сваки данак, колико раја има давати у царску хазну.[266] Осим овога што помиње прота М. Ненадовић о утврђеном данку по ферману од 1793, помињу то и српске старешине у својој молби руском посланику А. Италинском, која је писана 3 маја у Остружници.[267]

3. О начину како је разрезивана пореза за време Хаџи-Мустафа-паше, оставио нам је лепих бележака прота М. Ненадовић. Он бележи да су се прво паша и кнезови споразумели о данку. Исто тако кнезови су морали показати турској нахијској власти (муселиму и кадији) све трошкове за нахију, која их је утврђивала с неким одбором угледних Турака. С тако овереним рачунима долазили су кнезови у Београд паши о Ђурђеву-дне и о Митрову-дне. Тим одређеним нахијским данцима додавао је паша своје и своје свите трошкове. Кад се све то утврди на скупштини кнезова у Београду у договору с пашом, тада се напише бујрултија колико порезе долази на целу област а колико на једну ожењену главу. Сад кнезови поделе разрезану порезу на нахије. Кад се то сврши, кнезови се враћају и позову од свакога села по два или по три човека у главно нахијско место, ту дођу и војвода и кадија дотичне нахије те проуче пашину бујрултију и кажу колика је пореза. Затим се пореза разреже прво по кнежинама свака имајући на уму колика је финансијска снага које кнежине. Кнежински кнезови сад сазову скупштину своје кнежине те се на тој скупштини разреже пореза на села дотичне кнежине. После тога кнежински кнезови купили су порезу.[268]

4. По ферману 1793 године нахије и кнежине имадоше своју автономију, и право избора својих кнезова, који су бирани на нахијским и кнежинским скупштинама. Кнез је морао бити урођеник дотичне кнежине. Исто тако биран је и сеоски кнез на сеоском збору. Обор-кнезове или кнежинске кнезове а по гдекад и сеоске кнезове потврђивао је паша. По уредбама које је завео Хаџи-Мустафа-паша а према ферману од 1793 године, како бележи земунски дописник: „свако место добија својега чиннаго кнеза („бирова“) с годишњом платом од 50 форината, који за своје „мора добар бити. На 10 села поставља се један капетан, „коме кнезови тужбе свију поданика морају доносити, а „овај је дужан паши слати их“.[269] Капетан над оних 10 села, које помиње земунски дописник, звао се обор-кнез,[270] управо то је био кнежински кнез и звао се још баш-кнез (главни кнез). Да је паша београдски потврђивао кнезове, које народ изабере, помињу наши мемоаристи који говоре о оном времену. С том потврдом у исто време и обор-кнезови и сеоски кнезови ослобођени су били свакога државног данка. Тако пред нама се налази молба кнеза села Светлића Милије Вукићевића, којом моли да се ослободи сваке државне порезе докле врши кнежевску службу. На тој молби донесено је решење овако: „Докле је молилац у служби реченога села, ослобођава се законом прописане порезе.“ Решење је донесено 12 Реџепа 1211 (1796) године а потписан је Мустафа.[271]

Дужности ових обор-кнезова биле су готово онаке исте као и коџа-баша у Мореји. Он је глава народа из своје кнежине и дужан је своје људе заступати пред војводом, кадијом и пашом. Што је год паша имао да нареди за кнежину, то је морало преко њега ићи. Он је могао војводу (муселима) или кадију, који би народ глобили приликом суђења или затварања, оптужити паши и дигнути са положаја.[272] Исто тако бранио је да беспослени Турци тумарају по његовој кнежини, и оне које нађе могао је не само истерати

већ и казнити. И тако Турци нису смели излазити у народ и мешати се у унутрашњу управу. То је лепо истакао Ф. Вишњић у познатој песми: „Почетак буне против дахија" кад говори о Бирчанин-Илији, где вели:

Он Турчину не да у кнежину,
Кад Турчина у кнежини нађе,
Топузом му ребра испребија,...

Да би обор-кнезови могли вршити своју дужност по кнежини они су имали по неколико пандура и буљубашу над њима. Преко пандура обор-кнез је слао своје заповести сеоским кнезовима, а сеоски кнезови објављивали су те заповести народу. Према томе обор-кнезови сами су се бринули о реду и јавној безбедности у својој кнежини. Кнезови су пресуђивали мале кривице и пресуде или казне одмах извршивали; само за веће кривице, где је био потребан затвор, кривац је слат војводи те га је овај метао у затвор. Оваком већем кривцу судио је кадија, а пресуде извршивао муселим.

За веће послове нахијске и кнежинске састајала се скупштина кнезова у главном нахијском месту (нпр. за Ваљевску Нахију у Ваљеву). На тим скупштинама бирани су обор-кнезови, прегледани су рачуни нахијски, распоређивана је пореза на поједине кнежине а саопштаване су и друге важније заповести које се тичу целе нахије.[273]

5. По захтевима Срба за време примирја од 1790 до 1791 године и по програму архимандрита Стевана Јовановића Срби су желели по угледу на Влашку и Молдавију да имају врховнога старешину, којега би народ бирао између најдостојнијих својих људи. Зна се, да се у томе није успело. С тога је и по ферману од 1793 године врховна власт целога пашалука остала у турским рукама. Паша или, како га народ назива, везир имао је врховну власт целе области. Он је управљао пашалуком у име султана и имао је право осуде на смрт и на помиловање. У допису,

који је послан 2 фебруара 1794 год. из Земуна „Славено-Сербским Вѣдомостима," вели се да је дотадашњи паша новим ферманом потврђен у свом достојанству за три године с титулом „земљеначелника",[274] пошто је управа целе области њему поверена. Он је потврђивао изборе појединих људи за кнезове по кнежинама, и заједно с кнезовима из целе области утврђивао колики ће данак бити. У овом случају Хаџи-Мустафа-паша био је оставио све народне послове обор-кнезовима како је према ферману од 1793 године, али и за друге послове он се редовно договарао с обор-кнезовима и кнезовима, које је сазивао и сам на договор у Београд особито пред Ђурђев-дан или пред Митров-дан, када је било време разрезу порезе.[275]

6. Да је судска власт била дѐлом у рукама обор-кнезова а дѐлом у рукама кадија, јасно је из досадашњега излагања а особито из тачке четврте.

7. Да је Турцима било забрањено долазити у места где само хришћани живе најбоље се види из земунских дописа „Сербским Вѣдомостима," које су у то време излазиле у Бечу. У једном допису вели се: да би се умалило турско тиранство и гоњење хришћана забрањено је Турцима не само одлазити где само хришћани живе, већ ако би који тамо отишао, имали су право хришћани ухватити га, свезати, и предати своме обор-кнезу, а кнез га је слао паши, као вишој власти.[276] Ова забрана Турцима да не смеду ићи по кнежинама јасно се види и из оних горе наведених стихова Ф. Вишњића. Зато је Бирчанин Илија, држећи се права датога Србима ферманом од 1793 године, и гонио је Турке у време дахија и није им дао да улазе у његову кнежину.

8. Ова тачка фермана јасна је, као последица претходне тачке (7).

9. Да Турчин, ма кога положаја био, кад путује кроз кнежине или нахије, није смео ништа тражити од хришћана бесплатно јасно се види из земунскога дописа поменутим

бечким новинама од 2 фебруара 1794 год., јер се у њему изреком каже: „кад Турци стану путовати, неће им слободно бити ништа изискивати од својих поданика као до „сада, па да би и највиша лица били, већ морају све за „готове новце куповати“.[277] У исто време у допису се напомиње како такве уредбе већ давно постоје у Мореји, где хришћани плате само разрезани харач, а после тога Турци не смеју ни крушке бесплатно узети.[278]

10. Да је Србима у пашалуку ферманом од 1793 године призната слобода вероисповести и да су могли слободно оправљати своје цркве и манастире, види се из оне молбе, коју су Срби маја месеца 1804 године послали султану у Цариград. У тачки 6. поменуте молбе вели се: „Иште раја, да имаду ону слободу која им је дата по хатишерифу, да обнављају цркве и манастире, који су пали „и изгорели.“ Исто тако и „сваки обичај своје вере да им „се неправично незапрећава ни од кадије ни од војводе...“[279] Прота Матија Ненадовић и на другом месту говори о слободи, коју су Срби имали по фермину 1793 године у погледу оправке цркава и манастира. Прота бележи: „Цркве и ма„настири стари почну се оправљати и из нова градити „давши само 500 гроша везиру за изун; па гради цркву „где хоћеш и колику хоћеш“.[280]

Колико су се Срби у Београдском Пашалуку користили овим правом, које им даваше ферман од 1793 у погледу зидања и обнављања цркава и манастира, најбоље ће се видети, ако наведем места у којима су цркве и манастири или обновљени или изнова подигнути, у време од 1793 до 1798 године. Тако у то време обновљени су манастири: Рајиновац (1793), Боговађа (1793—94), Светога Архангела у Брезовцу у Јасеници (1795), Рача украј Дрине (1795), Вољавча (1795), Благовештење у Јасеници (1796), Моравци у рудничком округу (1796) и Троноша (1796). Затим црква у Врбици округ моравски (1796) и црква у Гучи (1794—97).[281]

Прота Матија, као што напред наведосмо, бележи, да је само требало везиру дати 500 гроша за изун (допуст) пак гради цркву где хоћеш и колику хоћеш, али из записа се види да такса за поменуте допусте није била 500 гроша, већ 150 гроша, јер је толико дато за бујрулдију (допуст) којом се одобрава обнова брезовачке цркве, и за обнову манастира Троноше.[282] Могуће да је давато 500 гроша за подизање сасвим нове цркве.

11. Да је по ферману од 1793 године било дато право слободне трговине у Београдскоме Пашалуку, тврди Прота Матија, кад бележи: „Трговина је била слободна; ко што „има, коме хоће и по што може, прода.“ Да је то право било дато Србима овим ферманом види се и из оне молбе, коју су Срби 1804 године маја месеца упутили султану, јер у деветој тачки веле: „Раја да имаде продавати сваки „свој манзул (махсоул, производ) оному свакому, који му „даде бољу и већу цену, и трговци да пролазе слободно „по нахијама да тргују као и пређе“.[283]

12. Још за време Беќир-пашино заведена је нека врста трошарине или намета при уласку у Београд. То је остало и доцније за све време док је био у Београду Хаџи-Мустафа-паша, јер се то тврди у напред поменутом акту, у коме је наведена и такса колика је и на што се плаћала.[284]

Најпосле могли бисмо поменути народну хришћанску војску за одбрану пашалука, која је први пут уведена одмах по доласку Хаџи-Мустафа-паше крајем јула 1793 године, кад оно хтеде по други пут да нападне на пашалук Кара-Хасан с 2000 јањичара. Тада је нови паша дозвао 3000 Срба из села у Београд да чувају град од напада, ако би га било.[285] Као што ћемо ниже видети та је народна војска више пута позивана и употребљавана у борбама с Пасван-оглом када је овај хтео напасти и освојити Београдски Пашалук. Да ли је за одбрану пашалука била предвиђена и народна војска, то се не може рећи. На основу онога, што је о народној војсци забележио прота

Матија Ненадовић, [286] ми бисмо рекли да је одбрана пашалука остављена београдском управнику с тим, да он скупи војску о свом трошку и да брани пашалук од јањичара како најбоље зна.

Порти су били добро познати узроци због којих је био незадовољан Српски Народ у Београдском Пашалуку турском влашћу. Исто тако не може се претпоставити да она није ништа знала за оне тежње српских првака за автономијом своје области, тим пре ако је било за време уговора примирја, или за време уговора Свиштовскога Мира, помињато што о жељама и предлозима српских првака. Па како ни Аустрији ни Турској није ишло у рачун да се онакве жеље Срба загарантују и једним међународним уговором, то је Порта хтела после свршенога мира а према поменутим обавезама, које су унесене у IX, X и XI члан Свиштовскога Уговора, сама да заведе такав ред у Београдском Пашалуку којим ће српско становништво бити задовољно. Из бојазни, дакле, да се у Србији опет не јаве нереди и да се због насиља јањичарског, због нереда и несигурности у области, не појави жеља код Срба за оснивањем нове државе или за потпуним оцепљењем од Турског Царства; или најпосле из бојазни, да се Немачка не би опет користила несрећним стањем у пограничним областима и у случају каквога новог рата опет придобила хришћанско становништво за своје намере, као што је то већ неколико пута учинила, Порта се сама решила да даде поменуте повластице Београдском Пашалуку и да их утврди својим ферманом, то јест актом, који она може мењати како и кад хоће. Из поменутих разлога Порта се решила да се у Београдском Пашалуку после Свиштовскога Мира заведе турска власт „на основу правилне примене турскога државног и имовинског права с неким повластицама за хришћане, „а с потпуним искључењем јањичарске службе у њему“.[287]

Порта није дала горе наведене повластице у Београдском Пашалуку баш ради самих Срба већ напротив ради

својега Царства, желећи да одатле отпочне борбу против јањичара и њихових насиља; а најпосле и ради тога да одговори обавезама којих се примила према Свиштовском Уговору.

Гледиште Портино било је правилно, али је њена снага била слаба да издржи борбу с јањичарима у ово време и да одржи заведене реформе у Београдском Пашалуку. Та њена слабост према јањичарима, као и јањичарска насиља биће узрок новим нередима у Београдском Пашалуку, као што ће се то видети из даљих догађаја.

ГЛАВА ОСМА

ХАЏИ-МУСТАФА-ПАША И ПАСВАН-ОГЛУ. — БОРБЕ ИЗМЕЂУ ЊИХ (1794—1799)

Повлачење јањичара из Београдскога у Видински Пашалук. — Даглије и крџалије и њихова насиља. — Видински Пашалук постаје средиште даглија и крџалија. — Пасван-оглу и његово одметање од Порте. — Односи између Видина и Београда и између видинских одметника и Хаџи-Мустафа-паше 1795 године. — Београдски Пашалук у 1796 години и напредак у њему. — Београдски Пашалук и борба против видинских одметника од 1797—1799 године.

ГЛАВА ОСМА

ХАЏИ-МУСТАФА-ПАША И ПАСВАН-ОГЛУ. — БОРБЕ ИЗМЕЂУ ЊИХ (1794—1799)

Кад је дошао за управника Београдскога Пашалука Хаџи-Мустафа-паша, одмах у самом почетку своје управе нашао је начин да склони Кара-Хасана да се са својим јањичарима повуче из пашалука. Земунски дописник 12 августа 1793 јавио је тадашњим „Сербским Новинама" како има изгледа да ће новом паши покоран бити и са̂м Кара-Хасан, и како се чује он се већ са својима повратио у Видин и нада се да ће му нови београдски управник испросити у цара милост и опроштај. Француски путник А. Г. Оливије забележио је како је савладан бунтовнички покушај јањичара у Београдском Пашалуку и како је то учинио београдски паша задобивши вође покрета.

За нас је од значаја оно што се помиње у земунском допису од 12 августа, да се јањичарски вођ Кара-Хасан повукао с 2000 побуњених јањичара натраг у Видин. А то значи да су се побуњени јањичари, кад су у јесен 1792 истерани из Београда и Београдскога Пашалука, повукли у Видин и Видински Пашалук. Како је рат најдуже трајао на доњем Дунаву, и како је почетком 1792 године закључен мир између Русије и Турске, то се у крајевима између Дунава, Црнога Мора и Балкана највише затекло најамника, којима је Порта престала плаћати најам. Ове најамничке војске требале су после рата да се разиђу и врате својим кућама, али оне то не хтедоше учинити, него већином остадоше на окупу под својим старешинама.

Како им Порта беше престала плаћати, они почну живети од отимања и грабежи или одлазити у најам појединим пашама који су хтели да употребе њихову снагу. И цариградске и руске белешке онога времена називају ову разбојничку распуштену скоро подивљалу најамничку војску *даглијама,* то јест брђанима. Међутим у нашим записима онога времена, у познијим руским извештајима и у европских путника онога времена називају се *крџалијама.* Овим именом назвати су по пределу *Крџали* у Родопским Планинама.

Ради потпунијега обележја ко су и какви су били ови подивљали војници навешћемо сведочанства двојице савременика. Први је француски посланик у Цариграду до 1792 године Шоазел-Гуфије, а други је наш Вук Стефановић Караџић. Први вели: „Крџалије су најамни разбојници којима „је слабост владе упустила жалостан утицај на судбину „царства. Имаће већ двадесет година како су се станов„ници турскога села Крџ у Бугарској одметнули у планину „због кињења њихова паше. Одатле су они почели напа„дати караване и пљачкати села по равницама. У овој првој „чети није с почетка било много њих, и сви су били му„employed„слом. Позније она остави веру на страну и увелича „се бројем прибирајући све оне који су тражили шта ће „јести и где ће се склонити и који су бежали или од какве „невоље или од каква злочинства. Пошто су се начинили и „разгласили као страшило, њих стану тражити и наимати „побуњене старешине. Прелазећи час једноме а час дру„гоме, ко би им више пружио, они су у немирима, који су „Тракију одавно ожалошћавали, опљачкали скоро све вароши „те области. Неке су сасвим разорили, као Габрово, варош „бугарску, у једној од најлепших балканских долина, Фа„кију, Кара-Бунар и многе друге, којима ни трага нема“.[288]

Готово исто оваку слику о крџалијама даје и наш Вук Ст. Караџић, само је она много јаснија него код Гуфија. „И у Турака има, — бележи Вук — хајдука, који се „обично зову кесеџије; но они иду на коњима и не крију

„се тако као српски. Кесеџије су се послије пошљедњега „Њемачкога и Турскога рата у Маћедонији биле умножиле „на хиљаде; и будући да их је испочетка највише било из „вароши Крџе, зато се прозову *крџалије*. Они су ишли „јавно на стотине заједно, па нијесу уцјењивали људе, него „читаве вароши, а које им нијесу шћеле или могле уцјене „плаћати, оне су палили и харали, као што су попалили „и раселили знатну Цинцарску варош *Воскопоље*. Они су „између себе највише говорили турски и арнаутски; али „су у друштво своје примали људе од свакога народа и „закона, и будући да су слабо држали и какав закон, зато „се није ни знало, који је ког закона. Сви су имали добре „и накићене коње. Носили су обично плаветне шалваре и „кратке, златом извезене, копоране и ђечерме, а око главе „шарене свилене шалове; оружје им је било оковато у „сребро и у злато; осим пиштоља, ножева и сабаља носили „су сви дугачке пушке, *крџалијнке*, које су се кундаком „и осталом оправом разликовале од осталих пушака. Они „су водили са собом и младе робиње, које су се звале ђу„венџије; оне су им у вријеме боја, у мушке хаљине обу„чене, држале коње, а на беспослици играле уз тамбуре. „Крџалије су се послије и наимале, те војевале, коме је „требало: кад су се нпр. између себе ђе завадиле двије „вароши, или двије паше, или два рођена брата, они су „помагали и ономе, који је боље плаћао“.[289] Султан Селим старао се баш у време својих реформама да обузда крџалије и да сузбије њихова насиља. Из Цариграда су често слати недисциплиновани и бунтовни јањичари против крџалија, али они се нису озбиљно борили против крџалија већ су или бегали испред њих или су и сами прелазили на страну крџалија. Крџалије су највише беснеле од 1795 до 1797 године када се беше највише истакао царски одметник Осман Пасван-оглу. „Кад узмеш од Визе код Цариграда и „од Сливена у Балкан и преко Балкана до Дунава и до „Видина и Ниша, крџалије нису оставиле готово ниједнога

„града да га нису опколиле или напале, уценили, опљачкале или попалиле. Нападале су на главном друму Дренопоље—Цариград и то Баба-Ески, Луле-Бургас, Визу, Ркркилисе. Око Балкана су нападали Јамбол, Сливен, Јени-Загру, Чирпен и многе друге“.[290] Тако је у суседству Београдскога Пашалука постао Видински Пашалук као средиште крџалија и јањичара незадовољних новим реформама султана Селима. Овим метежњацима, разбојницима и незадовољницима придружили су се Кара-Хасан и његови јањичари после прогонства из Београдскога Пашалука, особито од како се истаче у Видину Осман Пасван-оглу и стави на чело свеколике опозиције реформама султана Селима III.

Најбољи извештај о Осману Пасван-оглу оставио је француски пуковник Мерижаж, који је око половине фебруара 1807 године дошао за француског агента у Видин. Овде ће се из тих његових „Notes sur Paswan-Oglu“ навести оно, што је потребно да се обавестимо о Пасван-оглу. Осман Пасван-оглу родио се у Видину 1758 године. Отац његов Омер-ага Пасван-оглу и деда му Пасван-ага родом су Бошњаци из Тузле. Пасван-ага одликовао се у претпоследњем рату Аустрије с Турском (1737—1739), и за заслуге у том рату добио је од везира нека села између Тимока и Видина, од којих се нарочито помињу Бурса и Кирса. Син Пасван-агин Омер-ага наследио је од оца поменута села и био је један од ага̂ барјактара у пашалуку и имао је под својом заставом неколико ратника већином Арбанаса, који су вршили неку службу, пратили га при свечаностима и чували његова добра и углед. Временом порасте још више његов углед а имање му се умножи. Он постаде *назир* у Видину, то јест грађански управник раје и управник порезе. Тиме стече завист у очима других ага. Знајући како се о њему мисли вазда је био готов на борбу, кућа му је била пуна оружја и џебане, осим тога стајао је у вези и с разбојничким четама (крџалијама), које су пљачкале по Србији и Малој Влашкој.

Он је чак с њима делио плен што се доносио у његова села особито у Кирсу. Како је постао тиранин (деребија), то многи жељаху да га се на некакав начин отресу. Мелек-паша опколи његову кућу и после дуге упорне борбе пође му за руком те ухвати Омер-агу и одсече му главу. Осман Пасван-оглу некако побегне с неким људима својега оца у гору те је неко време лутао, па оде у службу некаквом паши арбанаском на граници Босне, који је одавно био на гласу са својега разбојништва. Један од писаца влашке историје из друге десетине XIX столећа вели да је Пасван-оглу у време ових тумарања провео неко време и у Београду у Србији.[201] У том дође и рат између Турске с једне и Аустрије и Русије с друге стране. У Видину на место Мелек-паше дође за везира његов ћехаја Тиро-Хасан-паша. Затим Салапа Ахмет Морали-паша, па за њим Али-паша. За време рата предузе заповедништво над војском велики везир Коџа-Јусуф-паша, а господар Влашке Никола Маврогени, који је уживао особито поверење султаново, доби заповест да уреди лаке чете за војевање по Ердељу и по Молдавији. Овај кнез скупи многе чете арнаутске, а међу њима и много Турака добровољаца. Осман Пасван-оглу дође под заставу Маврогенија и ратовао је први пут у Влашкој, Како рат беше престао услед зиме (између 1788—1789), и како се чинило да се заборавило оно што је било у прошлости, то се Пасван-оглу, имајући брата у Видину Ибрахим-бега, врати једнога дана очевој кући у Видин. Видинске аге знајући одлучан и предузимљив карактер Османов побојаше се његова повратка. С тога одоше Али-паши и изјавише да се они боје освете, те паша посла тројицу најугледнијих кући Османовој да га питају што је дошао и шта намерава. Осман изјави да се он решио оставити се скитачкога живота и да жели мирно живети на имању свога оца. Овај одговор задовољи пашу, али опет посла исте аге Осману поручивши му како није у реду да у ратно време седи беспослен у Видину него како треба

да развије заставу и да пође на војску. Беше му дато три дана на размишљање. Осман се покори заповести пашиној, разви заставу, скупи све саме добровољце и трећи дан оде из Видина. Старци аге испратише га до врата подграђа. Како Турци после незнатних успеха беху сузбијени до Дунава, то Осман Пасван-оглу дође на десну страну Дунава у своје село Бурсу и ту постави страже имајући заповест да зауставља бегунце. У даљим борбама Осман се одликовао. После Свиштовскога Мира 1791 Осман се врати у Видин, али како је Мелек-паша казнивши смрћу његова оца осудио на исту казну и њега ако се јави у Видину, то је Осман морао бити на опрезу пошто та казна не беше опозвата. Али ускоро и Осман пође трагом свога оца, поче упадати у суседне области и пленити их а особито Влашку. Уз њега беше се накупио велики број људи са разних страна и видинске аге почеше се бојати да не освети свога оца. Уз то се тужаше султану господар Влашке на ове честе упаде Пасван-оглове у његову земљу, и султан укори пашу и заповеди му да стане на пут тим нередима. И у пролеће (1793) људи пашини на коњима изненада дојуре у Пасван-оглово село Кирсу и опколе кућу Османову. Овога изненади тај брзи напад али га не збуни. Он обуче некаквога својега друга, који је личио на њега, у своје одело, да му својега коња, па онда с другим својим људима у простом оделу с оружјем у руци ударе на врата Кирсе. Другар му погибе, јер су њега држали за Османа а сâм Осман срећно продре и оде у гору с неколико својих људи. Лутајући по гори Пасван-оглу скупи више разбојничких чета већином од самих крџалија тако да то постаде читава војска жељна награда и плена. У Видину су мислили да је Пасван-оглу погинуо. Али једне ноћи, кад је у Видину било све мирно, дође Пасван-оглу са више од 1000 својих људи, заузме градска врата, докопа се тврђаве и допре до пашина сараја, који је био крај Дунава. Али-паша се нађе у чуду и забуни, јер не беше прошло ни неколико недеља од мниме

смрти Османове у Кирси. Али-паша могао се бранити само неколико тренутака или бежати. Али и једно и друго било је тешко. Осман Пасван-оглу, поставши господарем тврђаве, арсенала и свију градских врата, поручи паши да је сваки отпор узалудан, у исто време понуди му погодбе мира, на које Али-паша мораде пристати и потписати их. После три дана састану се Али-паша и Пасван-оглу у једној одаји сараја, где не беше никаква оружја. По уговору Осман Пасван-оглу би наименован за назира, што му је и отац био. Али-паша га огрне ћурком, али га Пасван-оглу одмах скине бојећи се да није отрован. Од тога времена постао је Пасван-оглу стварним господарем Видинскога Пашалука и одмах се стане светити непријатељима куће своје, а особито онима, који су били криви за смрт оца његова. Многи побегоше, али он заплени њихова имања у корист своју и својих пријатеља. На тај начин Видин постаде средиштем свију разбојника, који су пустошили по Турском Царству на Балканском Полуострву.[292]

После овога што је наведено о Пасван-оглу лако је разумети зашто се Кара-Хасан са својим јањичарима по доласку Хаџи-Мустафа-пашином у Београд повукао у Видин. Осим бунтовних јањичара и разбојничких крџалија почели су се скупљати у Видин и други Турци противници реформама султана Селима III.

Како Осман Пасван-оглу беше знаменит ратник из последње војне, то га његово јунаштво, његова одлучност, ратна срећа и војничка вештина, затим његова бистрина и политичка умешност и увиђавност прославише толико, да се за њега знало у целом мусломанском свету. Уз то како су још о њему и његовом јунаштву, као и о његовим ратним успесима разношене по целом Балканском Полуострву читаве скаске, то га противници реформама истакоше као вођа опозиције. И Пасван-оглу, частољубив и жељан славе, даровит и предузимљив, није оклевао ни тренутка, већ се и сам истакне за вођа опозиције и стави се на чело покрету

против реформама. За врло кратко време он постаде идол свију старо-турских и анархистичних људи у Турском Царству. Од босанских граница до Цариграда стану се њему прикупљати једномисленици, готови да га помажу и крвљу и имањем.

У прво време (1794) односи између Београдскога и Видинскога Пашалука били су и мирни и пријатељски. Хаџи-Мустафа-паша није се мешао у посла Видинскога Пашалука нити је сметао што Пасван-оглу. Али Меријаж помиње да је Београдски Хаџи-Мустафа-паша био наименован за беглербега румелијскога и да му је наређено да стане на пут нередима и у видинској области, као што је то учинио у Београдском Пашалуку, али уједно и да саслуша шта Пасван-оглу хоће. Осман, вели Меријаж, употреби и у овом случају обично и код Турака готово једино средство — мито. Он пошље Хаџи-Мустафа-паши три богата рахта за коње у вредности, како се онда говорило, на 80 кеса (40.000 гроша). Мустафа му на то одговори уздарјем и пошље му дивна кола са шест коња.[293] Заиста из једнога дописа, посланог из Земуна 1 декембра 1794 године „Славено-Сербским Вѣдомостима“ у Беч, зна се да је у то време београдски паша добио врло лепа кола и скупоцене коње у вредности 10.000 форината, али да ли је то уздарје, које је спремао за Пасван-огла, то се не може насигурно рећи.[294] Пасван-оглу жељаше да му се потврди положај, који је силом заузео, а Порта опет не хтеде да остави у његовим рукама тако важну тачку као што је Видин. Видећи да је преварен у својим надама, вели Меријаж, уђе са својим четама у Србију, Хаџи-Мустафину покрајину, опљачка је и страшно уцени узевши 72 кесе намета, да се наплати за дарове, које је раније послао београдском паши.

Штета само што Меријаж није забележио кад је био овај напад Пасван-оглов на Београдски Пашалук. Међутим из извештаја који су слати од француског посланика у Цариграду француској влади у Париз, и из дописа слатих из

Земуна или са граница Турскога Царства страним новинама, види се да је тај напад јањичара из Видинскога Пашалука на Београдски Пашалук био године 1795. Пашама, који су били око Видинскога Пашалука, било је наређено да угуше покрет Пасван-оглов у Видину. А како су незадовољни јањичари, који су се, прогнани из Београдскога Пашалука, склонили у Видин, желели опет вратити натраг и повратити своју ранију власт у Београдском Пашалуку, то су се они, помогнути од Пасван-огла с осталим својим једномисленицима кренули на Београдски Пашалук. Пасван-оглу могао је помагати прогнане београдске јањичаре из два разлога. Прво што је као присталица старога реда и јањичарске власти желео повратити стари ред у Београдском Пашалуку и друго што је и са̂м желео подвластити Београдски Пашалук, од које жеље није одустајао до смрти своје. Непосредан повод за напад Пасван-оглов на Хаџи-Мустафин пашалук помиње Meријаж у својим белешкама о Пасван-оглу. Како је Хаџи-Мустафа био наименован за беглербега, то је морао извршити заповест Дивана и завести ред у Видинском Пашалуку. Уз то још султан беше поставио Ахмет-пашу сребрничкога за пашу у Видину, на место Али-паше, који беше отишао из Видина. Хаџи-Мустафа-паша заповеди своме ћехаја-бегу *Силиктар Хусеину* да пође с војском у Видин и да уведе Ахмет-пашу у дужност. Силиктар пође у пролеће 1795 године на Видин, али га Пасван-оглу сретне и у боју победи. Ахмет-паша у боју погине и сахране га у селу Vibos-у (4 миље далеко од Видина). Пошто Силиктар Хусеин претрпи потпун пораз не остаде му ништа друго, већ да се повуче у српске горе.[295]

О тим нападима јањичара и бунтовника на Београдски Пашалук, с пролећа 1795 године, налази се помена и у наших мемоариста. Тако један од њих казује:

„Баше су опет наваљивале да уђу у земљу и четири „пута су се бйле с Хаџи-Мустафа-пашом. Мустафа-паша „није ни три године био на миру, али ударише баше од

„Видина пред којима су били Хаџи-Бишћо, Кара-Смаил, „Мула-Јусуф, Кучук-Алија, Аганлија и Мехмет-ага Фочић „с малом војском и стигну до Колара (у Смедеревској На„хији). Нешто мало српске војске изађе пред њих, али баше „их на коњима потераше и нагнаше далеко мимо винограде „(с ове стране, горње, од друма) и да не би шумарја, све „би их побили. Сутра-дан стигне Станко Арамбашић с већом „војском и баше га не смедоше дочекати и одоше после „малога боја натраг. То је било око Тројичина-дне до Пе„трових поклада“.[296]

Извештаји, које ми имамо при руци, не помињу овај упад јањичара у Београдски Пашалук, али се у њима помињу други напади, који су могли бити у јулу или у првој половини августа. Тако из једнога дописа, који је послан страним новинама из Једрењета 4 септембра (дакле 24 августа) 1795 године, сазнајемо како су бунтовници код Београда задржани и потучени и да су се побегавши, вратили у видинску тврђаву.[297] Исто тако о овом сузбијању јањичарских нереда у околини Београда помиње и француски посланик у Цариграду Mr. Verninac у својим рапортима. У свом извештају од 25 октобра (14 октобра) 1795 године говори, како је још раније у неком свом писму помињао о нередима код Београда и о покорењу бунтовника.[298] Из даљих извештаја види се да је Порта предузела јаче мере против Пасван-огла и да је већ крајем октобра а почетком новембра било око 30 хиљада људи, који су опсађивали Пасван-огла у Видину.[299] У то време незадовољним јањичарима, прогнаним из Београда, пошло је за руком да постану господари Оршаве,[300] нарочито старешини тих јањичара. Како је околним пашама било наређено да опсађују Видин и да се боре с Пасван-оглом, то је међу њима морао бити на првом месту и Хаџи-Мустафа-паша. Сви сукоби и бојеви који су се догађали између војске Београдскога Пашалука и Пасван-огла нису поменути, али су при крају године 1795 били постигнути доста повољни успеси, и Па-

сван-оглу је нагнан да води преговоре. Страним новинама јављено је тада како су бунтовници из Београда, Србије и Бугарске, после многих битака, покорени, и како је Пасван-оглу морао пристати да отпочне преговоре.[301] Али пре него што кажемо шта је постигнуто преговорима да видимо како је ове сукобе поменуо прота М. Ненадовић, јер ће нам то објаснити зашто је погинуо румелијски беглербег. „Сирома „султан Селим, вели Прота, слао је седам везира на Видин „с војскама да победи Пасманџију, а и Хаџи-Мустафа-паша „из Београда ишао је у Видин и жестоко се тукао. Други пак „везири тајно су узимали новце (мито) од Пасманџије и нису „хтели од свег срца тући га... Но напослетку истури Пасман-„оглу своју војску на Хаџи-Мустафа-пашу и на оно мало ни-„зама, те све растерају. — А други су везири без боја побегли. „И ту погине сребрнички паша, отац Сали-бегов“.[302] Овај сребрнички паша то је горе поменути Ахмет-паша сребрнички.

Док су се водили преговори између Пасван-огла и Порте, дотле је Хаџи-Мустафа-паша чинио припреме, јер је, познавајући добро Пасван-огла, знао да овај неће попустити, и да ће преговоре за мир употребити само на то да добије што више времена, како би се боље утврдио и умножио своју војску новим најамницима. У том смислу налази се и једна вест у страним новинама, у којој се говори, како бунтовници у Бугарској, правећи мир с Портом, немају другу намеру већ да добију времена па да се опет одупру Порти.[303] С тога је Хаџи-Мустафа гледао да се што боље спреми и снабде како с храном тако и с већим бројем војске. Помоћи је тражио од Порте, али је Порта према својој старој спорости оклевала и тако је остављено самоме Хаџи-Мустафи да се сâм спрема. Он је свој гарнизон снабдео храном и другим потребама што је боље могао, али није могао ипак дати онолико хране колико је било потребно, јер је и сâм трпео оскудицу у новцу. Зато се и напомиње у извештајима како београдски гарнизон није добро снабдевен храном.[304]

„Видина пред којима су били Хаџи-Бишћо, Кара-Смаил, „Мула-Јусуф, Кучук-Алија, Аганлија и Мехмет-ага Фочић „с малом војском и стигну до Колара (у Смедеревској На- „хији). Нешто мало српске војске изађе пред њих, али баше „их на коњима потераше и нагнаше далеко мимо виногра́де „(с ове стране, горње, од друма) и да не би шумарја, све „би их побили. Сутра-дан стигне Станко Арамбашић с већом „војском и баше га не смедоше дочекати и одоше после „малога боја натраг. То је било око Тројичина-дне до Пе- „трових поклада“.[296]

Извештаји, које ми имамо при руци, не помињу овај упад јањичара у Београдски Пашалук, али се у њима помињу други напади, који су могли бити у јулу или у првој половини августа. Тако из једнога дописа, који је послан страним новинама из Једрењета 4 септембра (дакле 24 августа) 1795 године, сазнајемо како су бунтовници код Београда задржани и потучени и да су се побегавши, вратили у видинску тврђаву.[297] Исто тако о овом сузбијању јањичарских нереда у околини Београда помиње и француски посланик у Цариграду Mr. Verninac у својим рапортима. У свом извештају од 25 октобра (14 октобра) 1795 године говори, како је још раније у неком свом писму помињао о нередима код Београда и о покорењу бунтовника.[298] Из даљих извештаја види се да је Порта предузела јаче мере против Пасван-огла и да је већ крајем октобра а почетком новембра било око 30 хиљада људи, који су опсађивали Пасван-огла у Видину.[299] У то време незадовољним јањичарима, прогнаним из Београда, пошло је за руком да постану господари Оршаве,[300] нарочито старешини тих јањичара. Како је околним пашама било наређено да опсађују Видин и да се боре с Пасван-оглом, то је међу њима морао бити на првом месту и Хаџи-Мустафа-паша. Сви сукоби и бојеви који су се догађали између војске Београдскога Пашалука и Пасван-огла нису поменути, али су при крају године 1795 били постигнути доста повољни успеси, и Па-

сван-оглу је нагнан да води преговоре. Страним новинама јављено је тада како су бунтовници из Београда, Србије и Бугарске, после многих битака, покорени, и како је Пасван-оглу морао пристати да отпочне преговоре.[301] Али пре него што кажемо шта је постигнуто преговорима да видимо како је ове сукобе поменуо прота М. Ненадовић, јер ће нам то објаснити зашто је погинуо румелијски беглербег. „Сирома „султан Селим, вели Прота, слао је седам везира на Видин „с војскама да победи Пасманџију, а и Хаџи-Мустафа-паша „из Београда ишао је у Видин и жестоко се тукао. Други пак „везири тајно су узимали новце (мито) од Пасманџије и нису „хтели од свег срца тући га... Но напослетку истури Пасман-„оглу своју војску на Хаџи-Мустафа-пашу и на оно мало ни-„зама, те све растерају. — А други су везири без боја побегли. „И ту погине сребрнички паша, отац Сали-бегов".[302] Овај сребрнички паша то је горе поменути Ахмет-паша сребрнички.

Док су се водили преговори између Пасван-огла и Порте, дотле је Хаџи-Мустафа-паша чинио припреме, јер је, познавајући добро Пасван-огла, знао да овај неће попустити, и да ће преговоре за мир употребити само на то да добије што више времена, како би се боље утврдио и умножио своју војску новим најамницима. У том смислу налази се и једна вест у страним новинама, у којој се говори, како бунтовници у Бугарској, правећи мир с Портом, немају другу намеру већ да добију времена па да се опет одупру Порти.[303] С тога је Хаџи-Мустафа гледао да се што боље спреми и снабде како с храном тако и с већим бројем војске. Помоћи је тражио од Порте, али је Порта према својој старој спорости оклевала и тако је остављено самоме Хаџи-Мустафи да се сâм спрема. Он је свој гарнизон снабдео храном и другим потребама што је боље могао, али није могао ипак дати онолико хране колико је било потребно, јер је и сâм трпео оскудицу у новцу. Зато се и напомиње у извештајима како београдски гарнизон није добро снабдевен храном.[304]

По даљим извештајима се заиста види да је Пасван-оглу добио јаку потпору и Порта покуша с још јачим мерама,[305] али сви напори Порте остали су најпосле без успеха. Турска није имала ни оне војске, ни оне оданости, па ни оне једнодушности и реда које је имао Пасван-оглу. Прост свет турски, који је ишао на војну против овога вештога и даровитог вођа бунтовничког, пре се радовао и заносио његовим успесима. Војска, која је ишла на Пасван-огла, ишла је без воље, а они што беху уз Пасван-огла борили су се одушевљено, борили су се вешто и храбро, јер им војевање беше једини занат. Осим тога они су веровали не само у успех свога бунтовничког вођа, већ и свакој мисли његовој. С тога је успех на његовој страни био известан. А паше, које су водиле војске против Пасван-огла, не беху сложне, већ се међу собом гложаху, а често пута беху и подмитљиве. На крају 1795 и у почетку 1796 године Пасван-оглу беше у толикој превази над Портином војском да султан заповеди да се погуби беглербег Румелије. Страним новинама послан је друге половине јануара 1796 године један допис у коме се износи како је султан заповедио да се одсече глава румелијском беглербегу с тога, што је издао план, који је имао да изврши противу бунтовника из Србије, и што је дао маха да се буна још јаче развије и да буде гора него икада пре тога. Глава беглербегова, вели се даље у допису, била је изложена 24 (13) јануара на зидовима сарајским у Цариграду.[306]

Све мере Портине, које је предузимала против видинскога одметника, не дадоше оне резултате, које је Дѝва̑н очекивао, с тога беше принуђена да предузме друге путове и друга средства, кад силом ништа не могаше учинити. И крајем јануара а почетком фебруара 1796 године већ је био успех постигнут толико, да је француски изванредни посланик јавио из Цариграда своме министру у Париз да се Видин покорио, да је Пасван-оглу примио управу на молбу највиђенијих становника видинских и да је са̑м предложио да изврши реформе старих војних установа, због чијих

се одржања он и побунио.[307] Из Меријажевих бележака сазнајемо да је после преговора о миру између Порте и Пасван-огла за кратко време одлучено да се све оно, што је било до сада, заборави; да Пасван-оглу остане и даље назиром, што је био и до сада, а у Видину да се постави нови паша. И заиста нови Хаџи-Али-паша, изабран за видинскога пашу, дође без војске са султановим ферманом, где би дочекан свима почастима, које доликују његовом положају. Нови паша међутим само је по имену био управник Видинскога Пашалука а сваколика власт над целом облашћу остала је и даље у рукама Пасван-огловим, он је и даље управљао и градом и облашћу у име паше и располагао војском, као што је и до тада чинио.[308] Међутим Пасван-оглу се само привидно опростило, јер је Порта била наредила новом паши да Османа погуби чим би му се дала згодна прилика. Али и Пасван-оглу знао је за такву заповест Портину, те се чувао да га не изненади.[309]

На тај начин свршен је први сукоб између Порте и Пасван-огла. Осман остаде и даље једини стварни господар целе горње Бугарске, али и автономија Београдскога Пашалука установљена ферманом од 1793 године одржала се и претурила прве нападе прогнаних јањичара које је помагао у њиховим тежњама Пасван-оглу.

Као што смо видели у овом првом нападу прогнаних јањичара у одбрани автономне београдске области учествовали су и Срби под предвођењем Станка Арамбашића. С њиховим успесима био је задовољан и Хаџи-Мустафа-паша. Међутим према извештајима, који су послати из Земуна крајем априла страним новинама, видимо, да је Хаџи-Мустафа-паша задржао војску још и у априлу на окупу и да је 28 априла извршена маневра и преглед целокупне војске у Београду. О том прегледу дописник из Земуна 1 маја 1796 године шаље овакав опис:

„Прошле недеље при завршетку бајрама улогорио је „београдски паша један део гарнизона на Бањици ($2^1/_2$

„миље од прилике од Београда). Пошто је парадно мане„врисао формирао је два реда од 7000 људи пешака од „вароши до поља између којих је дефиловала коњица од „5000 људи састављена од Срба и Турака, који такође иза„ђоше у поље и маневрисаху с највећом тачношћу. Паша „је после делио награде уз свирку музике. Ваља напоме„нути да је артилерија добила највећу награду.[310]

У истом допису напомиње се још како је видински паша сада у пријатељству с београдским пашом.

На тај начин готово цела 1796 година прошла је на миру у Београдском Пашалуку.

Хаџи-Мустафа-паша Шиник-оглу био је родом из Пловдина и ниједан управник ма кога пашалука у Турскоме Царству, у коме Срби живљаху, није добио такво име, као што га је добио Хаџи-Мустафа-паша. Његова заштита Срба и његово понашање према Србима били су такви да су га наши предци назвали *српском мајком*. С тога ћемо се задржати за који тренут на његовој управи у Београдском Пашалуку. Он се старао, колико је год могао, да потпуно очува оне повластице које је добио народ у Београдском Пашалуку ферманом од 1793 године.

Старајући се да очува заведени ред у Београдском Пашалуку по ферману од 1793 године морао је тражити војску на коју би се могао ослонити, која би била верна њему и која би заиста хтела чувати нови ред и бранити стечене повластице. Ту потребну војску могао је набавити на два начина из две средине. Могао је употребити мусломане из спахијскога реда, који су по дужности морали војевати и могао је узети мусломане под најам, који би као најамничка војска за новац бранили пашалук. Али мусломанска средина у Београдском Пашалуку била је врло малобројна, јер је велика већина становништва била састављена од православних Срба. Осим тога већина простога мусломанскога света у Београдском Пашалуку, као год и у Турском Царству, теглила је старом реду, па према томе желела је успеха

странци, на челу које је стајао Пасван-оглу. С тога Хаџи-Мустафа-паша није се смео усудити да образује војску за одбрану пашалука која би се састојала само из мусломана, већ се морао обратити оној другој средини која је била у надмоћној већини, морао се обратити Србима, пошто је знао да ће Срби, који су имали највише користи од повластица заведених ферманом од 1793 године, искрено и својски бранити пашалук од свију покушаја да се поврати старо стање. Из тих разлога Хаџи-Мустафа-паша послужио се српском војском 1793 и 1795 године. Овакав рад Хаџи-Мустафин стекао му је лепо име у српском народу, те српске мемоаристе онога времена говоре о њему и његовој управи врло повољно. Они сви говоре како је за време његове управе народ био у највећем миру, и није више плаћао него што је ферман одређивао; затим се вели како је трговина била слободна, како су слободно исповедали своју веру, и слободно подизали цркве и манастире. Један од наших мемоариста каже да је: „Хаџи-Мустафа-паша Србе тако пазио „и чувао да га и данашњи дан жале и спомињу и кажу „да је он био Српска мајка. Он је све народне послове „оставио на обор-кнезове, с којима је живео у особитом при-„јатељству, и за свашто се с њима разговарао и договарао, „а Турчин Србина није смео ни погледати попријеко, јер „је он за једнога Србина по неколико Турака давао.“ Земунски Мемоар такође је оставио леп помен о овом паши. У њему се вели: „Овај се управник понашаше према хриш-„ћанима с таквом правичношћу, пријатељством и благошћу „да они заиста у овом вилајету од кад су под Турцима „нису имали бољега управника нити су боље поживели... „Тако причају људи: Чим би какав кнез дошао паши, овај „би га одмах пустио преда се и посадио да седи; затим би „га питао како су његови и да ли им није ко какво зло учинио, „храбрећи га да му слободно све каже и уверавајући га „да ће одмах бити задовољен“.[311]

Београдски Пашалук са својих једанаест нахија могао је имати око 1800 села, јер је 1804 у октобру месецу имао 1806 села, како је забележио у својој песми о устанку Гаврило Ковачевић из Земуна.[312] Београдски Пашалук доста је у погледу насељености коракнуо напред од времена аустријске окупације, јер је онда, као што смо раније поменули, у окупираним областима било 415 насељених села и 342 ненасељена.

Поред напретка који је имао Београдски Пашалук у прираштају становништва било досељавањем или умножавањем било је напретка и у другим правцима. Земља је цветала, стоке је било доста а трговина слободна тако да је сваки могао слободно продати оно што му је за продају коме хоће. Извоз стоке само за Аустрију достизао је вредност близу на 3,000.000 динара, а то је била велика сума за оно време. Занати су такође били слободни и сваки је могао радити онај занат који му се допада. У оно време највише се трговало воловима и свињама, али како је тих година, докле је био у снази ферман од 1793 године, често морила куга у Београдском Пашалуку, па су кужне заразе опажане и на рогатој марви, то је трговина воловима била више пута забрањивана. С тога у таквим приликама цветала је трговина свињама. Овом другом врстом трговине истакли су се у Србији Алекса Ненадовић, Младен Миловановић, Теодосије Марићевић, Никола Милићевић — Луњевица, Милан Обреновић, Радоје Божић из Чумића, Петар Топаловић, па и са̂м Карађорђе је у то време поред пољскога рада трговао свињама. Од трговаца у Земуну, који су се истакли у то време, беху чувени Карамат, Хаџи-Бајић, Вук Мариновић, Драгутин Милутиновић, Милутин Сарајлија, Симин отац, и други. Осим извоза стоке у Србију се онога времена и увозило по нешто, а највише соли, а већ провоз је између Истока и Запада увек био доста велики само кад је било мирно време. У то време био је чувен експедитор у Београду Хаџи-Тома, а старешина трговаца (базрђан-баша) Петар Ичко.

Напредак у пашалуку донео је и веће приходе Хаџи-Мустафа-паши, као управнику целе области. У опште знало се колики је приход имао управник Београдскога Пашалука, јер је још Хамер забележио по дневнику султана Сулејмана I да је санџак-бег од Београда и Смедерева после 1521 године имао приход од 900.000 аспри (18.000 дуката). Тај је приход остао сталан, јер у Турском Царству ранијега времена што се једном заведе није се више мењало. И заиста у једном допису страним новинама, који је послан из Земуна 23 августа 1801 године, вели се да је стални приход Београдскога Пашалука 800.000 аспри. Према томе Хаџи-Мустафа-паша имао је прихода 800.000 аспара (око 20.000 динара) од самога пашалука. Осим тога Хаџи-Мустафа је имао и других прихода као: од суђења, конфискација, разних тарифа, што је поменуту суму утростручавало. Али је он од те велике суме својих прихода морао слати половину у Цариград својим заштитницима тако да је њему остајало годишње 1,200.000 аспара (око 30.000 динара).[313]

Ипак мир, који је трајао у Београдском Пашалуку током 1796 и прве половине 1797 године, није се дуго одржао. Мир утврђен између Порте и Пасван-огла био је привремен. Ни с једне ни с друге стране није се озбиљно мислило на мир. Пасван-оглу је и са̂м знао, као што већ раније рекосмо, да га Порта вара и да вреба само згодну прилику па да га уклони с овога света. С тога је био непрестано на опрезу и спремао се да га Порта не изненади. Исто тако спремала се и Порта да даде отпор нападима Пасван-огловим. Међу околним пашама, који су имали заповест да се спремају за напад на Пасван-огла или за одбрану, разуме се да је на првом месту био Хаџи-Мустафа-паша. С тога се он још крајем лета 1797 године обратио српским нахијским кнезовима прво за новчану помоћ, па кад му ови то не одобрише, онда он по њиховом предлогу прими опет да се пашалук брани српском војском.

Видећи Пасван-оглу да га Порта вара и да неће да га постави за пашу од три репа, као што му је обећала приликом последњих преговора 1795 године, он истера из Видина онога пашу, што га Порта беше поставила, и реши се да удари на околне области Турскога Царства. Вôјске, које су водиле његове четобаше, пошле су једне на Нишки Пашалук, друге на југ а треће на исток. Нас се не тичу успеси, које је имао Пасван-оглу током 1797 године на другим странама, поменућемо само да је на истоку освојио Никопољ и стао претити Ђурђеву. Затим покорио је Севлијево и Базарџик. Пасван-оглове чете нападале су и на Врацу, град у Старој Планини, нападале су на Браилу и на Рушчук. Али је војска Пасван-оглова имала и недаћа као на Варни и на Враци.[314] Из француских извештаја из Анконе у Италији, писаних 17 фебруара (28 фебруара 1797 године 9 Ventose, an V) види се како је јављено да је Пасван-оглу заузео Ниш и да задобија победу за победом без икаквих сме́тња.[315] Међутим с друге стране зна се да Пасван-оглу није заузео Ниш, већ су његове чете долазиле под Ниш, пошто су заузеле све источне крајеве Нишкога Пашалука и добро опљениле. Пасван-оглове су крџалије нападале Ниш, али како нису имале топова, то ништа нису могле учинити нишкој посади, али зато су јако страдала околна села, где крџалије нису ни децу штеделе.[316]

Докле су вôјске Пасван-оглове под разним његовим четобашама ратовале на разним странама лако је разумети да ни Београдски Пашалук нису оставиле на миру. То је знала и Порта те је још марта месеца 1797 године послала нешто војске у помоћ Хаџи-Мустафа-паши.[317] А јањичари и крџалије пустошећи по Нишком Пашалуку дотицали су се и Београдскога Пашалука. Један од четобаша Пасван-оглових, Тосун-ага Крушевљанин, с једним одредом заузме Ћуприју, пређе Мораву и уђе у Јагодину, али га одатле негде у јуну 1797 године отерају српске чете под Стеваном Јаковљевићем из Левча.[318] Међутим бунтовници

нападну поново на Београдски Пашалук, дођу до Пожаревца и ту разбију Хаџи-Мустафа-пашину војску негде око Светога Илије 1797 године, пређу Мораву и заузму Смедерево, па запрете и самом Београду.[319] Како су ишли даљи напади видинских одметника и баша на Београдски Пашалук до јесени 1797 године не зна се, али у јесен навале у таквом броју да за мало нису заузели и београдску тврђаву, јер варош већ беху заузели. И српска и турска војска једва их је отерала од Београда крајем декембра 1797 и почетком јануара 1798 године. Порта предвиђајући да Пасван-оглу жели да оцепи цео северни крај Балканскога Полуострва, видећи његове успехе на све стране и његове везе с Француском и Русијом науми што пре да сврши једном с тим противником Царства Турскога и вере мусломанске. Прва три месеца 1798 године употребљена су на спрему, а већ с пролећа кренула се војска против Пасван-огла, а главни заповедник војске, адмирал Хусеин-паша, опростио се са султаном 30 марта (10 априла) 1798 године. Опсада је трајала све до краја ове године, али како опсадна војска није била на висини својега положаја и ако је имала на расположењу снагу целога царства, то није ни могла постићи жељени успех. Томе је између осталога сметала и завада Француске с Турском због упада Наполеоновог у Египат. С тога је Порта гледала да нађе ма какав начин да скине с врата ствар с Видином. Већ фебруара месеца 1799 године Порта је напустила све своје планове против Пасван-огла и изравнала се с њиме тако, што га је по његовој жељи признала за пашу и што му је оставила Видински Пашалук да управља њиме готово независно.[320]

За све време опсаде против Пасван-огла у Видину била је под Видином и војска из Београдскога Пашалука. Хаџи-Мустафа-паша борио се око Видина са осталим пашама испуњујући заповести султанове и бранећи свој пашалук од напада јањичарских и крџалијских. Али већ у октобру месецу 1798 године он се вратио од Видина у

Београд. И ту је извршио наредбу султанову, којом се заповедало да се у Београду остави само 600 војника, а остала војска да се пошље на другу страну. Порта је већи део војске повукла од Видина и из других области својега царства, јер јој је требало скупити војску против Француза. Пасван-оглу да би код присталица и пријатеља Хаџи-Мустафиних изазвао сумњу и оцепио их од њега он је Мустафу јавно називао својим пријатељем, говорећи како ће се он мало по мало сјединити са својим пријатељем и како ће своје области спојити у једну област те ће Видински и Београдски Пашалук постати једна област. И заиста је у томе прилично успео, јер су се против Хаџи-Мустафе побуниле неке спахије у Београду и тражиле од њега да им он покаже ферман, на основу којега је заведена управа у Београдском Пашалуку.[321]

Положај Хаџи-Мустафин постао је још тежи кад се Порта ӥзмӥрӥ с Пасван-оглом, тим пре што је међу уступцима датим Пасван-оглу био и тај што је укинута она забрана о уласку јањичара у Београдски Пашалук. Порта је ово узела као меру да ослаби Пасван-огла, јер би тиме отишли од њега сви београдски јањичари који су се били у Видин скупили. А Пасван-оглу тражио је ту концесију из два разлога, прво што је тиме хтео да задовољи своје пријатеље који су га тако дуго помагали и да укине нови ред у Београдском Пашалуку и друго, што се надао да ће тиме лакше извршити своју давнашњу жељу, што ће остварити давнашњу тежњу те освојити Београд и подчинити себи Београдски Пашалук.

ГЛАВА ДЕВЕТА

СРПСКА ВОЈСКА У БОРБИ ПРОТИВ ПАСВАН-ОГЛА. — КАРАЂОРЂЕ ЗА ВРЕМЕ ТЕ БОРБЕ

Четовање Срба уз Хаџи-Мустафа-пашу против јањичара и Видинаца 1793 и 1795 године. — Састав српске војске у јесен 1796 године. и прваци који се помињу у тој војсци. — Српске чете одбијају Тосун-агин напад од Јагодине и Ћуприје у лето 1797 године. — Напади Хаџи-Бишћа и Тосун-аге на Београдски Пашалук у јесен 1797 године. — Бегунци из Београдскога Пашалука у Земуну. — Борбе око Београда у новембру и децембру 1797 године. — Одбијање јањичара и Видинаца од Београда. — Нова спрема српске војске и борбе с јањичарима око Смедерева и Пожаревца почетком 1798 године. — Српска војска према Видину. — Карађорђе у борбама око Београда, Смедерева и Пожаревца. — Повратак српских чета кући.

ГЛАВА ДЕВЕТА

СРПСКА ВОЈСКА У БОРБИ ПРОТИВ ПАСВАН-ОГЛА. — КАРАЂОРЂЕ ЗА ВРЕМЕ ТЕ БОРБЕ

Казано је напред како је Хаџи-Мустафа-паша први употребио Србе за одбрану пашалука још крајем јула 1793 године, кад оно хтеде напасти Кара-Хасан с 2000 јањичара на пашалук. Други пут српска је војска употребљена опет при одбрани пашалука од јањичара и крџалија 1795 године. Исто тако видели смо при прегледу и маневрисању београдскога гарнизона крајем априла 1796 године да је коњица, која је дефиловала од вароши до Бањице била састављена од Срба и Турака и да су половину те војске (2500) састављали Срби. Такођер је било Срба пешака и у оној војсци, што је била распоређена од града до Бањице у два реда, између којих је прошла коњица и артилерија. Али је највише Срба било у војсци која се борила од 1797 до 1799 године против побуњених видинских јањичара, крџалија и даглија прикупљених око Пасван-огла, главнога султановог одметника. Како је Хаџи-Мустафа-паша спремио ту српску војску, испричао је до ситница прота М. Ненадовић. Исто тако навео је и разлоге зашто је Хаџи-Мустафа пристао на српску помоћ против јањичара. Хаџи-Мустафа је тражио да се повиси пореза како би имао новца за одбрану пашалука, али тај захтев пашин био је противан ферману од 1793 године, којим је утврђено било колико ће давати Београдски Пашалук порезе на годину. Кнезови су се противили повећању порезе, а паша им на то одговори како му онда ништа друго не остаје, већ да се помири с Пасван-оглом и да пусти јањичаре у Београдски

Пашалук и онда би имао само да брани царево градове и да наплаћује данак по ферману, а о народним пословима не би имао шта више да се брине. Тада кнезови предложе Хаџи-Мустафа-паши како је њима лакше да му помогну против видинских одметника народном војском и војевањем место плаћања и повишења данка, и Хаџи-Мустафа-паша на то врло радо пристане, јер је из ранијих догађаја знао колику и какву војску може саставити од народа. Одмах с кнезовима уреди и начини распоред војске на поједине нахије. Само Београдска и Ваљевска Нахија имале су дати по том распореду 2550 момака. Остале нахије такође су морале дати одређен број момака. Чим су утврдили распоред и број војника по нахијама одмах је Хаџи-Мустафа-паша издао заповести да се објаве по нахијама да се војска скупља. Прота М. Ненадовић казује да је Хаџи-Мустафа-паша, чим су кнезови отишли из Београда, послао бујрулдију у сваку касабу, те је свакога пазарнога дана викао телал: „Чуј, чојече! Ко је Србин а нема дуге пушке, два „пиштоља и велики нож, нека прода једну краву и пусат „себи купи. Тако је од честитога везира заповест. Који то „не набави, педесет штапа по табани и педесет гроша глобе. „Хај, чујте и почујте, така је од везира заповест!“ [322]

Хаџи-Мустафа-паша постави бујрулдијом у свакој нахији по једнога обор-кнеза као заповедника над војском дотичне нахије, а у свакој кнежини по једнога кнеза. Под кнезовима су биле буљубаше сваки са по 70 момака, који су морали бити готови да пођу у свако доба, кад се позову са целокупном опремом. Обор-кнезови, чим су се разишли по нахијама, сваки је у својој нахији позвао кнежинске кнезове а сваки кнез казао је колико војника може дати његова кнежина. Затим је сваки војник уписан у списак и забележено из кога је села. Ти спискови предати су кнезовима и сваки је имао спремити своје уписнике да буду готови на први позив. Пред целом војском српском из Београдскога Пашалука био је старешина *Станко Арамбашић*

из Великога Села у Београдској Нахији, а пред турском некакав *Тахир-Балота*. Од људи, који су у овој српској војсци били буљубаше, наше мемоаристе помињу Матејаша Сељановића из Кусатка, Михаила Сарића из Неменикућа, Карађорђа Петровића из Тополе, Васу Чарапића из Белога Потока, Марка Филиповића из Јагњила, кнеза Милију Вукићевића из Светлића, буљубашу Мату из Липовца у Јасеници, кнеза Јовицу из Кнића, Радивоја Арнаутовића из Саранова у Лепеници, Јована Крстовића из Буковика у Јасеници, кнеза Ћиру из Врбице, Симу Марковића из Борка, Марка Чарапића из Бела Потока, Петра из Велике Моштанице, Јанка Катића из Рогаче (био је велики буљубаша), Лазара Бакала из Кораћице и друге.[323] У Ваљевској Нахији беху обор-кнезови: Алекса Ненадовић, Никола Грбовић и Илија Бирчанин, а буљубаше: Живан Петровић из Каленића, Арсеније Раонић из Лознице, Ђукан из Орашца, Васиљ Павловић из Бајевца и Која из Тулара. Још се помињу кнез Петар из Гложана у Ресави и Стеван Јаковљевић из Белушића у Левчу.[324] У Тамнави шабачкој био је Ранко Лазаревић.

Ова народна војска од оружја имала је дугу пушку, два пиштоља и велики нож. А пошто је ова војска бранила пашалук од султанових одметника то је муницију морао давати сâм управник пашалука, дакле Хаџи-Мустафа. А одело им је било народно. Што се тиче хране изгледа да су и њу сами Срби давали.

Све ово што је поменуто овде о уређењу српске војске морало је бити негде у јесен 1796 године, када се оно спремаше Пасван-оглу да отпочне борбу против султана, јер већ 1797 године Пасван-оглу беше предузео нападе на Нишки Пашалук и његове четобаше беху допрле до Ниша, као што смо поменули у прошлој глави. Међутим Тосун-ага Крушевљанин, један од Пасван-оглових четобаша, крајем маја 1797 године допре до Мораве, пређе реку и заузме Јагодину. Тада Хаџи-Мустафа-паша пошље здружену војску

од Срба и Турака против Тосун-аге. Пред српском војском био је Станко Арамбашић, а пред војском из Јагодинске Нахије био је Стеван Јаковљевић. Обе војске нападну на Тосун-агу, који се беше утврдио око једне џамије. Срби су се борили како треба, али српске старешине опазе да њихова војска страда и спреда и састраг. Турци, који су били умешани међу Србе место да пуцају на Тосунове Турке они, чим заварају Србима очи, испаљују пушке у српску војску. Кад то види левачки буљубаша Стеван Јаковљевић, дође Станку Арамбашићу, потужи му се и рече:

„Ја мојим Левчанима не дам да се више туку, јер они „падају с две стране, већ ви мени дајте да ја са̑м с мојим „Левчанима опколим Тосуна, па ако га сутра не доведем „жива, или не донесем његову главу, на врату сам најтањи: „посеците ме!"

Станко извиди ствар и одобри Стевану те опколи са беличке стране џамију, у којој је био Тосун-ага с 200 својих момака, а од ћупријске стране били су Турци. Али Турци, кад за то чују, брже боље јаве Тосун-аги да на њега иде Стеван с Левчанима, него нека бежи. И ону ноћ Тосун-ага, као божем пробио се кр̑оз Турке и умакао, али су га Турци драговољци пропустили у Ћуприју одакле је отишао у Видин.[325]

Ова борба, прича П. Јокић, била је у Петров пост, а 1797 године Петрове покладе биле су 31 маја, дакле борба је била негде у јуну месецу.

Исте године под јесен крену се две јањичарске војске од Видина на Београдски Пашалук. Једну је водио од Зајечара ка Морави опет Тосун-ага а другу Хаџи-Бишћо ка Београду. Војска, која је пошла ка Морави, заузме Ћуприју, али кнез Петар из Ресаве и Стеван Јаковљевић из Левча скупе Србе и нападну Тосун-агину војску, истерају је из Ћуприје и нагнају Тосун-агу да се врати Видину, као и оно за време Петровких поста. Међутим и она војска коју је водио Хаџи-Бишћо беше продрла до Пожаревца.

Ту их сачека Станко Арамбашић и Тахир-Балота с турском и српском војском и узбију. Они се такође врате Видину, али тамо не остану дуго,- већ поново пођу на Београдски Пашалук. Прођу поред Пореча 25 новембра, и већ су се 26-ог надали у Београду да ће стићи под Београд.[326] Њих опет сретне код Пожаревца Станко Арамбашић и Тахир-Балота негде првих дана месеца декембра, али их видински бунтовници надвладају па заузму Пожаревац, Смедерево, Коларе и Болеч и око Светога Николе дођу изненада и заузму један део београдске вароши после незнатнога отпора. Пролазећи кроз Београдски Пашалук ка Београду Хаџи-Бишћо је призивао народ и говорио му: „Не бојте се, „рајо, ми Србима нећемо ништа, већ се због вас и бијемо. „Ми смо дошли да истерамо само јабанџије, и вама ће боље „бити с нама него с јабанџијама. Ми смо се овде и родили, „па с вама ћемо живети и помрети!“ Сретнувши уз пут слугу некаквога капетана Анђелка где носи две груде сира на обрамници, извади пет гроша и даде му их за оне две груде. Тако су уз пут плаћали све што су потрошили.[327] Многи Турци и трговци побегну из Београда у Земун. Дописник из Земуна јавља 5 декембра страним новинама о бегунцима који су успели да се спасу у Земун: „Овде све „кипти од бегунаца Турака. Број се увећава свакога дана „тако, да се на врат на нос граде бараке од дасака да би „се могли сместити бегунци. Није лако све их хранити. Сви „они, који мисле да могу наћи прибежишта у београдској „тврдињи, они су се већ повукли тамо. Уверавају овде да београдски гарнизон дели мишљење Пасван-оглових присталица „и да вичу на све стране: „живела слобода и једнакост!“[328]

Чим су бунтовници продрли у београдска подграђа Хаџи-Мустафа-паша затвори се у београдску тврђаву. У том чују Ваљевци, да су баше и јањичари заузели београдска подграђа, те Алекса Ненадовић с Илијом Бирчанином и Николом Грбовићем скупе војску и лађама дођу до Су-Капије кроз коју уђу у тврдињу, и дођу Хаџи-Мустафа-паши

у помоћ.[329] Међутим прикупи нешто војске и Станко Арамбашић а Тахир-Балота скупи спахије и пођу такође Београду у помоћ. Хаџи-Мустафа пошље један одред од 400 војника те се пробије кроз јањичаре и пође у сусрет војсци која им је долазила у помоћ и 12 декембра 1797 године отпочне се крвава борба. Станко Арамбашић са српском војском и Тахир-Балота са спахијама нападну по озади, а Хаџи-Мустафа-паша и Ваљевци ударе спреда. Исто тако бунтовници су нападнути и топовском ватром с београдске тврдиње. Борба је трајала више часова с највећим огорчењем и с једне и с друге стране. Најпосле су бунтовници после најупорнијега отпора потучени. Коњица се бунтовничка спасла бегством а пешадија је потпуно потучена и растерана. Један део бунтовника повуче се у српску цркву, где се затворе и почну се очајно бранити. Београдском везиру нису хтели никако да се предаду, већ бимбаша, који је био у цркви, преда се Алекси Ненадовићу, пошто се побратиме и Алекса га пусти да са својим друговима оде у Видин. Многи од бунтовника, који су се борили под Београдом, беху заробљени, и од ових заробљеника Хаџи-Мустафа-паша њих 12 пошље у Цариград. Многи су остали на бојном пољу, а многе главе бунтовничке биле су поређане пред пашиним конаком.[330]

Чим је Хаџи-Мустафа-паша уз помоћ српске војске истерао јањичаре и присталице Пасван-оглове из Београда, настао је да град снабде храном и муницијом. Храну је добио из Земуна а кад је тражио да купи праха и олова за готов новац, одбили су га, јер је било забрањено извозити олово и прах.[331] Осим тога њему стигне у помоћ паша од Травника са 1500 људи.[332]

Око Божића 1797 године још је било Смедерево у рукама Пасван-оглових присталица, а првих дана месеца јануара 1798 године беше пошло од Видина 4000 бунтовника, дођу до Мораве и пређу преко ње и упуте се Београду, али их српска и турска војска сретне на брду више

Смедерева, где Станко Арамбашић, Карађорђе и Тахир-Балота тако распореде војску, да се отвори велика борба. Бунтовници буду разбијени и од стране Хаџи-Мустафа-пашине погине један капетан из босанске војске. Одмах затим отпочето је бомбардовање Смедерева и после краткога времена повуку се бунтовници из Смедерева преко Мораве ка Пожаревцу,[333] пошто су у другом сукобу потучени на Морави. Ускоро су бунтовници били потучени и код Пожаревца и сасвим истерани из Београдскога Пашалука и отерани Видину.

Све ове борбе завршиле су се око 20 фебруара. У овим борбама било је Срба војника под главним заповедништвом Станка Арамбашића преко 6000 људи.[334] Међутим Пасван-оглу, губећи непрестано позиције према Београду, беше јако срдит на београдскога управника претећи да ће му се страшно осветити.[335] Хаџи-Мустафа-паша крајем фебруара а почетком марта 1798 године добије више фермана од султана, у којима је наређивано како да се спреми за даљу борбу против Пасван-огла. По тим заповестима требале су све спахије да буду потпуно спремне, а онима који се заповести не би одазвали, претило им се да ће бити кажњени смрћу и да ће изгубити своја добра. Осим тога султан је наређивао да је свако село дужно да издржава одређени број војника Срба. Помоћна војска српска износила је 5000 пешака и 8000 коњаника, тако да је половином марта било у Београду преко 30.000 војника спремних за борбу. Намера је била да се под Београдом окупи на 50.000 људи па да се пође на Видин. Све је то било спремно 17 марта и крајем истога месеца кренула се војска од Београда Видину.[336] С овом војском отишао је и Хаџи-Мустафа-паша и бавио се под Видином с осталим пашама у борби против Пасван-огла све до јесени 1798 године. Месеца октобра исте године већ се био вратио Београду.[337] Како је почетком 1799 године закључен мир између Пасван-огла и Порте то је и војска распуштена и вратила се својим кућама.

За све време рата између Хаџи-Мустафа-паше и Пасван-огла, као и за време опсаде Видина, борио се и Карађорђе заједно с осталим првацима против јањичара и против Пасван-огла. О томе казују наше мемоаристе и неке појединости. Ј. Ђурић казује како је Карађорђе био заједно са Станком Арамбашићем, а Г. Пантелић казује да није било боја с јањичарима у коме није био и Карађорђе.[338] Кад оно 1798 године беше пошла јањичарска војска од 4000 и допрла до Смедерева (а П. Јокић вели да је то било Беле Недеље — дакле од 1—7 фебруара 1798), тада пође и Карађорђе за Годомин. Али како му баш тада умре један син (најстарији Сима) то „он даде своје оружје и „коње неком Јовану, куму својему, да он место њега иде „у Годомин и да заповеда момцима а Станка поздрави да „му је син умро, те због тога не може доћи.

„Јован оде у Годомин, и пријави се Станку, али му „овај рекне, да Карађорђе мора собом доћи, а жалост „на страну!

„Кад Карађорђе чује такву поруку, узме неколико мом-„чади, и пође. Дотле су они већ били растерали Пасван-„џијине Турке. Дошавши у село Липе, да се превезе преко „Мораве, Карађорђе сретне пет-шест Турака. Запита их: „да ли нису јањичари, а они му одговоре нешто преко. „Реч по реч — док се посвађају и маше се за оружје. „Карађорђе потегне те једнога обори, а момци му једног „убију. Остали у животу утеку.

„Карађорђе одсече главе оној двојици погинулих Ту-„рака, однесе их Станку и Балоти, и каже им шта је учинио.

„Кад дођу у Смедерево, скоче браћа и суседи оних „Турака, које је Карађорђе побио у Липама, јер су они „били из Смедерева:

„— Аман за Бога, пред Бога, Црни Ђорђе поби нам „Турке!

„Балота Ђорђа на одговор:

„— Ти си побио Турке из Смедерева, рече он Карађорђу?

„— Ја сам их питао ко су, одговори овај: — они се „не хтеше казати. Ту се посвађамо. Они тргоше пушке, „али би моја срећа, и они падоше. Ето тако је било.

„— Е па, убио — убио, рекне Балота окренувши се „Турцима: — није човек знао, а они нису хтели да се „кажу, па убио!

„Тим се суд сврши“.[339]

У време боја на Пожаревцу пошто су јањичари били разбијени дође јањичарима у помоћ око 200 пешака; како беше пала магла, они за тренут западну у српску војску и то међу ону војску где је Карађорђе био старешина. На питање: ко су? они кад виде где су запали стану се бранити како нису јањичари, али Ђорђе даде знак Јовану Керти и Миловану Мићићу из Јагњила, те опале сва тројица из пушака на оне јањичаре. Срби како чују пушке опале такође те побију јањичаре. Од ових јањичара само двојица побегну брдом и Срби отрче за њима. Чувши Балота где пуцају пушке, скочи на коња па с неколико делија потрчи да види шта је; и разумевши шта је било, наклопи се и он за онима што бегају; а кад дође тамо где су Срби она два Турчина били пресрели и опколили да ухвате или да убију, онда један од њих видећи Балоту као Турчина, положи пред њим оружје и ухвати му коња за узенђију молећи се да се преда и да му се опрости живот; и Балота га узме на веру. Но Станко, који је такође био на коњу и те Турке терао, дотрчи, па потегне из пиштоља, те онога Турчина пред Балотом убије. Балота га запита: „Зашто то?“ А он му одговори: „То је за оно“ — тј. зато, што је Балота у почетку боја убио некаквога Влаха Бујду, који је био у Пасван-огловој војсци буљубаша, па се предао на веру Станку.[340]

Ово је био узрок да Балота омрзне и на Станка и на Карађорђа.

Кад се измири Порта с Пасван-оглом и кад се разиђе војска својим кућама онда је растурена и српска војска и

људи су се вратили својим кућама, тада су се: и Станко Арамбашић и Карађорђе и Алекса Ненадовић и Илија Бирчанин и Ранко Лазаревић и Петар из Ресаве као и многи други, вратили својим кућама. Прота М. Ненадовић вели да је овај повратак ваљевске војске био око ускршњих поста,[241] а ја мислим да је то могло бити тек око ускршњих поста 1799 године просто из тога разлога, што је тек око 20 фебруара 1799 године обајвљено под којим је условима закључена погодба између Пасван-оглу и Порте,[242] те је настао мир.

ГЛАВА ДЕСЕТА

ПОВРАТАК ЈАЊИЧАРА У БЕОГРАДСКИ ПАШАЛУК И ПОГИБИЈА ХАЏИ-МУСТАФА-ПАШЕ.

(1799—1801)

Значај уговора између Пасван-огла и Порте за Београдски Пашалук. — Повратак јањичара у Београдски Пашалук. — Побуна крџалија. — Нове невоље због јањичара. — Постављање јањичарских првака за чиновнике у унутрашњости пашалука. — Потајна спрема јањичара да поврате старо стање. — Страх од јањичара и сељење српских породица у то време. — Погибија Станка Арамбашића и Ранка Лазаревића. — Напади на Карађорђа и Алексу Ненадовића. — Хаџи-Мустафа-паша казни шабачке јањичаре за убиство Ранка Лазаревића. — Нове намере Пасван-оглове. — Одметници од Порте на Балканском Полуострву и спрема Портина против њих. — Разоружање Срба у Београдском Пашалуку и сеоба због тога у Аустрију. — Прикупљање јањичара у Београд. — Јањичарска буна од 22 јула до 8 августа 1801 године. — Ропство Хаџи-Мустафа-пашино и Портино изасланство. — Неуспеси изасланства и погибија Хаџи-Мустафа-пашина.

ГЛАВА ДЕСЕТА

ПОВРАТАК ЈАЊИЧАРА У БЕОГРАДСКИ ПАШАЛУК И ПОГИБИЈА ХАЏИ-МУСТАФА-ПАШИНА. (1799—1801)

У уговору мира између Порте и Пасван-огла од највећега значаја за Београдски Пашалук било је оно попуштање Портино у погледу београдских јањичара, којима је још 1791 године забрањено да се враћају у Београдски Пашалук. Порта је обећала Пасван-оглу да ће дигнути забрану и одобрити јањичарима повратак у Београд, а Пасван-оглу опет са своје стране обећао је да ће отпустити све странце који се налазе у видинској околини, као и све Портине непријатеље. Шта више обећао је да ће казнити смрћу оне који се не би хтели уклонити.[343] Порта, и ако у ово време није одустала од свију својих планова против Пасван-огла, опет је мислила да ће дизањем поменуте забране против београдских јањичара ослабити моћ Пасван-оглову, јер је знала да ће се сви београдски јањичари вратити у Београдски Пашалук, како им се то одобри. Пасван-оглу пак пристао је на ту погодбу с тога, што је тиме хтео задовољити своје пријатеље, и како ни са̂м није мислио на искрен мир с Портом, то се надао да ће преко београдских јањичара, као својих оданих пријатеља, лакше завладати Београдским Пашалуком, коју мисао, као што смо већ раније поменули, никад није напуштао.

У време кад је закључен мир између Порте и Пасван-огла изађе у Цариграду наредба да је муфтија по Корану нашао за право да се јањичари из Београдскога Пашалука могу слободно вратити на своју очевину.[344] На основу те заповести јањичари се спреме и неки већ у марту месецу

1799 године дођу у Београд. Хаџи-Мустафа-паши беше наређено да распусти крџалије, које је држао под најам за одбрану пашалука и да прими јањичаре. Али крџалије се не хтедоше разићи док им се не исплати најам у 75.000 гроша. Хаџи-Мустафа-паша увераваше их да нема новца у касама, али да ће они добити доцније свој најам. Њих тај одговор није могао задовољити и они у први мах стану претити да ће силом нагнати пашу да им исплати најам, а затим се побуне, и 29 марта затворе све градске капије и нападну на тврђаву. Сутра-дан, 30 марта, настала је страшна борба из топова и пушака. Али Хаџи-Мустафа-паша, имајући велике топове на зидинама, и одреде јањичара, који тек што беху дошли, стане се храбро бранити. После дужега отпора паша исплати тражену суму новаца крџалијама, који добивши најам отиду, те скине једну беду с главе а јањичари му посташе друга. Осим београдских јањичара дођоше с њима заједно још читаве чете разних њихових присталица, момака и беспосличара.[345] Сви они већином беху присталице Пасван-оглове. Београдски јањичари настану сад насилним путем да поврате своја имања и своје куће, које су имали још раније, пре десет-једанаест година, у Београду. Осим тога стану се светити онима, који су им, по њиховом мишљењу, били криви за њихово изгнање из Београдскога Пашалука.[346] Београдске јањичаре против Хаџи-Мустафа-паше непрестано је подбадао потајно Пасван-оглу, а јавно се показивао као пријатељ београдском везиру. Осим тога и сами јањичари мрзели су Хаџи-Мустафу и гледали су згодну прилику да му се освете за све оно што је он у току шест година предузимао против њих. Истина у самом почетку, после свога повратка у Београдски Пашалук, они се притаје и у неколико покажу се као да су вољни слушати пашине наредбе. У почетку Хаџи-Мустафа-паша одреди неке од пређашњих београдских јањичара за харачлије као: Мула-Јусуфа у Крагујевац, Кучук-Алију на Рудник, Мусагу Фочића у Шабац, Асан-агу-Сребрницу у

Ваљево, Мехмед-агу Фочића у Пожаревац, Абдагу у Јагодину, Афиса у Смедерево, а друге неке у Грочанску, Ужичку и Сокôску Нахију. Ове аге покупе харач о Петрову-дне и већ о Митрову-дне Хаџи-Мустафа одреди Кучук-Али-агу за муселима у Крагујевац, Мула-Јусуфа у Ужице, Асан-агу у Ваљево, Мусагу у Шабац, Афиса за војводу у Смедерево, Мехмед-агу Фочића за муселима у Пожаревац, Абдагу за муселима у Јагодину. А друге постави по другим местима.[347] На тај начин Хаџи-Мустафа-паша желео је да јањичарске прваке уклони из Београда и да им даде извесне дужности у унутрашњости. Сад они почну живо радити да придобију и остале Турке Београдскога Пашалука за се, и да их упишу у јањичаре. Они су тиме хтели да поврате потпуно оно стање које је било пре Кочине Крајине, повраћајући себи ранију власт и утицај, а тиме би сасвим уништили оне повластице које је Србима давао ферман од 1793 године. С тога Али-ага, син Хаџи-Мехмеда Климентића, са још двојицом Турака, тајно прођу Пожаревац, Смедерево, Београд, Шабац, Ваљево, Ужице, Рудник и друге касабе, те Турке чаршилије попишу у јањичаре, па се најпосле сврате у Крагујевац где их једва дочека неки Мула-Хасан, Кара-Мустафа и Мула-Хамет кадија, и све Турке у Крагујевцу попишу у јањичаре. Пасван-оглу стојећи непрестано у потајној вези с београдским јањичарима све их више подбадаше против Хаџи-Мустафа-паше. Овај пак предвиђајући шта се спрема и нашта иду јањичари и Пасван-оглу, стараше се како би одбранио Београд[348] и одржао у пашалуку заведени ред по ферману од 1793 године. Не имајући поверења у јањичаре он се више надаше у спахије који још не беху уписани у јањичаре, и у крџалије које опет прикупљаше уза се. Земунски Мемоар напомиње како је чак имао више поверења и у Србе него у јањичаре.[349] И јањичари су такође добро предвиђали да им у сукобу с Хаџи-Мустафа-пашом могу бити опасни Срби, који су се у прошлим сукобима с њима научили добро ратовати, те су с тога

гледали да уклоне појединe главне људе и да Србе тако застраше како им не би пало на ум да се крећу против јањичара. Још 12 маја 1799 године земунски дописник јавља страним новинама: „Београдски јањичари, за које се сумња „да су потајно подбадани, отпочели су све гȍрê испаде и „све већа насиља. Они не само што су насилно заузели „своје куће, већ су јако злостављали оне који су у њима „становали. Осим тога распрострли су такав страх по земљи, „да се гомиле хришћанских породица исељавају из Бео„градскога Пашалука и насељавају у Ћесарове земље“.[350] Осим застрашивања они постепено прилажаху и другим коренитијим средствима. Велика беше њихова мржња против оних Срба који стајаху на челу српских чета које су ратовале против њих и Пасван-огла 1793, 1795 и 1797—1799 године. С тога негде у јесен 1799 године нападну изненада на Станка Арамбашића. Овај беше дошао у Смедерево и заноћио код некога својега пријатеља Грује у Циганској Мáли. Кад се беше распасао, оружје обесио о чивилук и спремио да легне, тада четири делије, спремљени да га убију, огрну ћуркове, потпраше пиштоље и уђу у собу, нападну на Станка изненада. Станко је још само могао дохватити пиштољ те срушити једнога од њих, али и они њега убију заједно с једним момком његовим.[351] Одмах по смрти Станковој јањичари пошљу људе у Тополу да убију Карађорђа, али га у први мах не нађоше код куће. Други пут жена Ђорђева рече им, да Карађорђе није код куће, већ да је отишао на Остружницу и да ће оданде сићи у Београд.[352] Петар Јокић говорећи о смрти Станка Арамбашића наводи како је Ђорђе већ осетио „каква се и њему попара кува; „зато се стане уклањати и избегавати састанак с Турцима. „Погибе му онај с којим је све тајне планове о будућем „избављењу милог свог отачаства и народа кројио“.[353] Уз часни пост 1800 године јањичарске старешине у Шапцу: Бего Новљанин и Ћуртоглија убију из пушака у подне у Шапцу тамнавскога кнеза Ранка Лазаревића, који је био

врло знатан и виђен и један од буљубаша у српској војсци за време ратова против Пасван-огла и јањичара. Доцније покуша Асан-ага-Сребрница, муселим ваљевски, да убије Алексу Ненадовића. После смрти Станка Арамбашића и Ранка Лазаревића сви се кнезови узбуне, а ваљевски кнезови одмах се пожале Хаџи-Мустафа-паши на ова јањичарска насиља. Везир поручи Алекси Ненадовићу да ће одмах учинити што му је дужност, него да се они ништа не брину. И заиста одмах пошље на Шабац 600 сејмена са два топа. Бего Новљанин и Ћуртоглија с друговима својим затворе се у шабачку тврђаву. Сејмени пак стану бити и град и тврђаву из пушака и топова. На тврђави запале куле а Бего Новљанин и Ћуртоглија тајно изађу из тврђаве и Савом побегну у Босну, а град се преда Хаџи-Мустафа-пашиним војницима, који одмах јавно погубе 27 Турака које јањичара, које присталица јањичарских, који су били криви за ову узбуну.[354] После овога догађаја јањичари се притаје за неко време, јер су увидели да у Београдском Пашалуку они не могу имати никако ону власт и онај утицај, које су имали пре Кочине Крајине све донде, докле се не опросте Хаџи-Мустафа-паше, који им показа овим страшним примером у Шапцу да морају поштовати оне повластице које је Србима давао ферман од 1793 године. Али то је био само тренутан и за Србе варљив успех Хаџи-Мустафа-пашин. Јањичари у Србији, имајући јак ослонац у Пасван-оглу, а врло често подстицани од њега, гледаху да се сами докопају Београдскога Пашалука. Мржња између њих и Хаџи-Мустафа-паше беше толика, да ни на који начин не могоше остати заједно у пашалуку. Неко је од њих морао подлећи.

Пасван-оглу се у Видину за време рата Портина с Француском одмарао и спремао. Већ у јесен 1799 године он се изјасни не само против реформама у Турском Царству и против Дивáна дванаесторице у Цариграду, већ и против самога султана Селима III, носећи се мишљу да на место Селима III подигне на турски престо сина пређашњега сул-

тана Абдул-Хамида а стричевића Селимова. Али ма шта да предузме у том погледу, знао је да ће му вазда бити противник београдски управник Хаџи-Мустафа-паша. С тога је између њих расла мржња све јаче и јаче тако, да је из Цариграда пред јесен 1799 године јављено страним новинама, како је Пасван-оглу уценио главу београдскога управника Хаџи-Мустафа-паше.[355] У осталом кад се зна каквим се средствима служио обазриви Пасван-оглу у ранијим приликама сасвим је могућно да је уценио главу београдскога управника. Мислећи непрестано на борбу која му предстоји са султаном, а носећи се антидинастичким мислима и жељом о независности од Порте, Пасван-оглу је непрестано покретао београдске јањичаре против Хаџи-Мустафа-паше и они су се спремали на одсудан удар. За то време Порта је имала врло много посла због нереда̂ који су овладали били у Турском Царству, особито у појединим областима на Балканском Полуострву. Многи заповедници појединих области и градова беху се угледали на Осман-Пасван-огла и одметнули од Порте. Између осталих беху готово самостални господари Али-паша јањински, паша скадарски, Пеливан-паша назван Измаил-бег у Измаилу, Терсаникп-оглу у Рушчуку, Илек-оглу у Силистрији, Реџеп-оглу на малом острву кладовском итд. Порта због оваких и оволиких нереда у својим областима на Балканском Полуострву није могла спремити јаку војску против Видина ни послати помоћи Београдском Пашалуку у случају потребе. Најпосле Порта научена искуством из ратовања с Пасван-оглом 1797 и 1798 године није више мислила нападати јуришима на Видин, већ је предузела друге мере, она је предузела стезање и ломљење издалека и пресецање хране. Тога ради ускраћено је Пасван-оглу шиљање хране из Влашке за новац, на што је дотле имао право по некаквом ранијем уговору. Осим тога Порта је чинила припреме да нападне Пасван-огла, и у јесен 1800 године наредила Саид-паши, сину Батал-пашином, да иде с војском у Румелију против бунтовника. Исто тако запо-

вeђено је Емџи-Осман-паши, Калик-паши и београдском паши да иду против Пасван-огла.[356] Батал-огла су бунтовници потукли близу Једренета, а Пасван-оглова војска победила је војску Хаџи-Мустафа-пашину недалеко од Ниша, у којој је пало око 500 људи.[357] Почетком 1801 године Порта је заповедила београдском управнику Хаџи-Мустафи да спреми војску од 20.000 људи и да пође на Пасван-огла, али Хаџи-Мустафа ту заповест није могао испунити, јер за тај посао није имао потребан новац, а и сами јањичари чинили су му сметње. Међутим како су се због многих одметника од Порте и због нереда, који су овладали у Турском Царству, јавили многи разбојници који су пустошили поједине области, то Порта заповеди Хаџи-Мустафа-паши и појединим пашама у Босни, Србији и Румелији негде крајем априла 1801 да разоружају становништво. Управник Београдскога Пашалука настао је да изврши ову заповест у својој области, али та мера изазва силно незадовољство у становништву. Многи се поплаше од ове мере, бојећи се нереда или изненадних крвавих напада, те се многе породице почну селити из Београдскога Пашалука у Банат и у Срем.[358] Ова емиграција Срба преко Саве и Дунава изазва у становништву како у Банату и Срему тако и у Београдском Пашалуку читав низ нагађања о некаквом новом рату који предстоји између Аустрије и Турске. Ти гласови беху узели толике размере да су аустријске власти у Угарској биле принуђене издати заповест и објавити је по градовима да ће се сваки онај строго казнити који би говорио о неком рату против Турске.[359]

Међутим за то се време беше прикупило у Београд доста јањичара. Између осталих нашли су се ту и Мехмед-ага Фочић, Аганлија-Барјактар — Бошњак, Кучук-Алија Ђеврљић — Рудничанин, Мула-Јусуф — Новопазарац, Мула-Мехмед и барјактар Шахин-Абдија. Они науме да се побуне против Хаџи-Мустафа-паше и изазову нереде, који се мало по мало претворе у праву буну. Свађа се јавила прво између крџалија и јањичара, и праве борбе између њих отпочеше 22

јула 1801 године. Паша успе да затвори градске капије, али јањичари продру на капије и Хаџи-Мустафа са својих 300 крџалија мораде се повући и затворити у горњу београдску тврђаву. Јањичари тада заузму град, арсенал и све магацине; затим 1 августа почну нападати и саму горњу тврдињу и покушају да продру у њу. Запале једну капију, али кад капија сагори, нађу улаз зазидан изнутра. Тада учине јуриш на тврдињу, али их одбије војска Хаџи-Мустафина. Тада јањичари позову остале јањичаре из целога пашалука и постарају се да обрлате на своју страну крџалије који су бранили тврдињу. И заиста један део крџалија задобију. Уз то им дође и помоћ од Пасван-огла и довуче неколико топова, те 8 августа нападну свом снагом на тврдињу. Паша се бранио, колико је могао из топова. Али како тврдиња беше слабо снабдевена муницијом, то паша није имао довољно ни праха ни олова, већ је скидано олово с прозора и с олука и претапано у танад којима су пунили војници пушке и бранили тврдињу. Али и поред свих напора Хаџи-Мустафа-пашиних јањичари продру у тврдињу кроз некакав канал и заузму је. Одмах исеку неколико највиђенијих пашиних присталица а пашу баце под најстрожу стражу. Тако јањичари постану господари Београда, а Хаџи-Мустафа-паша њихов заробљеник. Из Београда се спасао још при првим сукобима Хаџи-Мустафа-пашин син, Дервиш-бег, који беше отишао Нишу да тражи помоћ оцу своме. Ово што су учинили јањичари у Београду учинили су и по другим местима, где су постојали царски команданти, као: у Шапцу, Смедереву, Кладову итд. Свуда су позбацивали царске команданте и поставили своју — јањичарску — власт. Из Београда и поменутих места почеше јањичари сад ширити своју власт по целом Београдском Пашалуку.[360]

За време ове борбе многи трговци и београдски становници побегоше из Београда у Земун. Јањичари кад узму власт у своје руке позову ове београдске трговце и становнике да се врате натраг; али не само да се многи не

хтедоше вратити, већ видећи како се ови насилници понашају према царском управнику и Турцима, побојаше се и сами јањичарске освете, те многи становници не само из Београда већ и из других места почеше прелазити на аустријску страну, молећи власти да их приме за ћесарске поданике. Тада јањичари, да би спречили исељавање, поставе страже по свима путовима, које су спречавале становништву да се исељава из Београдскога Пашалука.[361]

Хаџи-Мустафа-пашу јањичари су непрестано држали под најстрожом стражом. Аустријске власти из Земуна послале су једнога тумача, да се на самом месту обавести о догађајима и да види у каквом се стању налази београдски управник; тумач је затекао Хаџи-Мустафа-пашу око 10 августа, где га чувају две одабаше. Тумач се могао састати с њиме само у присуству 7—8 јањичара, који га нису никако губили из вида. У то је време Хаџи-Мустафа-паша написао једно врло хитно писмо Порти, у коме је изложио све шта је било у Београду. У исто време изјавио је у писму, да ће, ако га ослободи из бунтовничких руку, оставити свој пашалук и све своје имање и повући се у своје село да живи сиромашно, као што је и пре живео.[362] Осим тога Хаџи-Мустафа-паша и сâм је нешто покушао не би ли се ослободио из бунтовничких руку. Он понуди савету који су јањичари образовали, кад су узели власт, све своје имање само да га пусте, али је јањичарски савет одлучно одбио ту понуду.[363] По том јањичари су позивали Пасван-огла да му предаду Београд, али он не дође већ посла само 200 људи, које је довео у Београд 21 августа некакав Пасван-оглов ага. Како се беше пронео глас да Хаџи-Мустафин син, Дервиш-бег, спрема војску да ослободи свога оца, то се јањичари не обрадоваше овако малобројној помоћи од Пасван-огла, па ипак наставише и даље свој насилнички посао, и 28 августа продаду на добош све пашине наките, затим краве, овнове итд. Довде су јањичари били сложни, али сад се посва-

ђају око поделе добити,[364] те почне тињати међу њима потајна мржња, која ће се доцније распалити у борбу.

Међутим Порта извештена о догађајима у Београду, а можда и на основу поменутога писма Хаџи-Мустафа-пашиног одреди нарочитога изасланика и пошље у Београд да извиди целу распру између јањичара и управника и да на некакав начин изравна несугласице између њих. Тај изасланик био је Турнаџи-паша, који је стигао у Београд негде око 4 септембра. Он је објавио јањичарима да им султан враћа сва права која су раније имали. Јањичари радо приме царскога изасланика, обрадују се повратку својих права, ослободе Хаџи-Мустафа-пашу, признаду га за својега старешину и поново се закуну на верност султану.[365] Порта је у овом случају прибегла благим мерама само да би повратила какав било ред у овом пограничном пашалуку, бојећи се да се и у њему не осиле јањичари онако као у Видинском Пашалуку. Али ма да је у почетку изгледало да ће Турнаџи-паша успети да поврати потпун ред у Београду, и да ће сасвим изравнати несугласице између јањичара и Хаџи-Мустафа-паше, ипак жељених успеха није могао постићи и он је у половини месеца октобра отпутовао у Цариград, оставивши тај посао другом царском изасланику. Овај како тако поврати у неколико углед царске власти и јањичари опет признаду Хаџи-Мустафа-пашу за својега старешину. Страним новинама јављено је из Земуна 10 декембра да у Београду влада потпун мир, да јањичари врше заповести пашине у целом пашалуку, и да га признају за свога старешину.[366] Али тај мир и та послушност јањичарска трајали су врло кратко време.

Према Земунском Мемоару изгледа да је Хаџи-Мустафа-паша био створио заједно са базрђан-башом Петром Ичком план како би опет сатро јањичаре у Београдском Пашалуку помоћу Срба и јаких српских хајдучких чета. На чело чета, мислило се, да се ставе што одлучнији и што поузданији људи, који би са 3—400 људи изненада пали под Београд

и напади јањичаре.[367] У страним новинама има вести да се Хаџи-Мустафин син, Дервиш-бег, старао да помогне своме оцу, и да се на ту помоћ надао и сам Хаџи-Мустафа-паша. Не би било немогућно закључити да је Хаџи-Мустафа-паша мислио на заједнички рад својега сина и српских чета, који би имали задатак да у исто време нападну на Београд. Јањичари би дошли између две ватре, те би тако били савладани. Осим тога Хаџи-Мустафа-паша гледао је да створи странку за себе, на коју би се могао ослонити у случају борбе с јањичарима. Он је мислио да се цео тај план изведе приликом неке турске светковине, када је требала већина да изађе из тврђаве по турским обичајима.[368] Тада би паша затворио тврђаву и сачекао помоћ, која му је требала стићи. Међутим јањичари некако дознаду за тај план и науме да се сасвим отресу Хаџи-Мустафа-паше. На дан два пред његову смрт јањичари му опет одрекну послушност, и баце га под најстрожу стражу, изјаснивши се да више никог не признају за господара осим Пасван-огла, који ће доћи да заузме град.[369] Међутим ипак се нашло неколико пријатеља пашиних и на два дана пред смрт јавише му да га јањичари хоће да убију, па му донесу у собу хаљине да се преобуче и побегне. Он се у почетку беше решио да учини по жељи својих пријатеља, али најпосле одустане од тога не желећи да остави жену и кћер. На дан 15 декембра 1801 године изјутра опколи Хаџи-Мустафин стан око 200 јањичара, затим добошем преко телала објаве по целом Београду да сви хришћани затворе своје дућане и да се повуку са својим породицама у своје куће па за живу главу да се до даље наредбе не појављују, а свакога муслиманина, који може носити оружје, позову да устане на оружје и да похита у горњу тврђаву. За тим неколико главних јањичара отиду такође у горњу тврђаву. Од ових двојица отиду и уђу у собу к паши, подмукло му се поклоне, а Кучук-Алија извади два пиштоља испод ћурка и скреше оба паши у прса. Хаџи-Мустафа-паша поими да се

брани, а Кучук-Алија тада потегне нож и у трипут одсече му главу.[370] Чим убију пашу одмах све његове ствари разграбе. Поред ствари узели су му 2000 дуката готова новца и коње врло лепе расе те међу собом поделили. Сутра-дан, 16 декембра, сахране пашу уз паљбу топова, као што њихов канун прописује. У харем Хаџи-Мустафа-пашин, у коме је становала пашина удовица с јединицом ћерком, јањичари нису дирали, већ су се према њима врло добро понашали, јер је јањичар-ага био одредио пашину кћер, која је била врло лепа, да је узме за својега сина.[371]

Хаџи-Мустафа-паша долази међу ретке управнике у Турском Царству, а још међу ређе управнике Београдскога Пашалука, ако не и једини. Он је скоро пуних девет година био управник Београдскога Пашалука и време његове управе остало је у успомени Срба као време благе, добре и мудре управе. Срби су за време његове управе уживали у пуном смислу автономне повластице које им је давао ферман од 1793 године, и навикли се да се пореза одсеком плаћа, да њихови кнезови купе данак, да Турци не смеју улазити у поједине кнежине нити узнемиривати народ по селима. Осим тога по заповести Хаџи-Мустафиној организована је српска војска за одбрану пашалука и Срби су борећи се с јањичарима 1795 и 1797—1799 научили како треба војевати с Турцима. У исто време они су познали какво је стање турске војске, какво им је царство, какве су паше као војсковођи и заповедници итд. Осим тога Хаџи-Мустафа-паша био је највернији присталица реформама у Турском Царству, један од најревноснијих помагача султана Селима III и један од најчеститијих управника, каквих је у то време било врло мало у Турској. Био је одличан заповедник, храбар и неустрашив човек, веран служитељ царства, који вршећи дужност своју уме умрети на дужности.

После смрти Хаџи-Мустафа-пашине јањичари узму свуколику власт Београдскога Пашалука у своје руке и почну радити као што су радили пре Кочине Крајине.

ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА

ДАХИЈСКА УПРАВА И СПРЕМА ЗА УСТАНАК.

(1801—1803)

Састав јањичарске управе у Београдском Пашалуку. — Понашање Аустрије и Порте према београдским јањичарима. — Постављање новога везира. — Завист и свађа међу јањичарима. — Истицање четири дахије. — Портино опроштење дахијама. — Дахије узимају власт над целим пашалуком у своје руке. — Састав дахијских власти унутра по пашалуку. — Несрећно стање у Београдском Пашалуку и дахијска насиља. — Савременици о стању у пашалуку. — Спахије спремају буну против дахија и неуспех тога покрета. — Припреме Срба против дахија 1803 године. — Припреме у договору с црногорским владиком Петром I. — Рад владике Петра I у 1803 години. — Покрети Срба у Херцеговини и пут пивљанскога архимандрита Арсенија Гаговића у Русију. — Мисао о оснивању „Славено-Сербскога" Царства с једним од руских великих кнезова на престолу.— Заузимање бачкога владике Јована Јовановића за Србе у пашалуку. — Мисли о ослобођењу од Турака из 1790 и 1791 опет се јављају међу Србима. — Карађорђе у 1802 години.— Карађорђе у крагујевачкој тамници 1803 године и ослобођење из тамнице. — Карађорђев рад на припремама за устанак. — Његове везе с главнијим људима. — Заклетва у Орашцу 8 новембра 1803 године. — Значај Ваљевске и Крагујевачке Нахије у припремама за устанак. — Карађорђе и Алекса Ненадовић као представници својих крајева и њихов значај у припремама за устанак.

ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА

ДАХИЈСКА УПРАВА И СПРЕМА ЗА УСТАНАК. (1801—1803)

Кад јањичари убише Хаџи-Мустафа-пашу одмах предаду власт јањичар-аги да управља пашалуком до даљега развоја ствари.[372] Осим тога из своје средине образују дȋвȃн, у коме је председавао сȃм јањичар-ага и реше у дивáну да напишу писмо и известе Порту о смрти Хаџи-Мустафа-пашиној. Они у писму изложе разлоге који су их руководили да поступе на онакав начин с пашом, правдајући своје злочинство тобоже рђавим понашањем пашиним и што је ђоја био неверник и више волео Србе него Турке. Затим изјаве у писму покорност Порти и замоле да им се на место Хаџи-Мустафа-паше постави други паша. Кад напишу овако писмо онда пођу по целој вароши и нагнају све становнике без разлике вере и народности да потпишу ово гнусно писмо (à signer cet abominable écrit).[373] Пошто пошљу ово писмо јањичар-ага објави и аустријским војним властима у Земуну и у Петроварадину свој нови положај (пашиног заступника), изјављујући у исто време да ће се тачно држати уговорā, који постоје између Аустрије и Турске.[374] Међутим аустријске власти у Земуну чим су чуле за грозну смрт Хаџи-Мустафа-пашину одмах јаве стафетом у Беч и Петроварадин, па очекујући одговор предузму мере сигурности, те се трговци побоје да се не прекине веза између Београда и Земуна и не затвори граница.[375] Непознато је какав су одговор добиле аустријске пограничне власти, а већ друге половине јануара 1802 године појачаван је војнички кордон на целој граници, уз то још уређен је десетодневни каран-

14*

тин, а војне аустријске власти презирале су бунтовнике и забраниле да им се из Ћесарије преноси храна. Али то није трајало дуго време. Царско-аустријске власти у опште према узурпаторима у Турском Царству удешавале су своје понашање према приликама. Тако је темишварски генерал-командант имао с Пасван-оглом врло блиских веза. Исто тако и земунски обрштер Шерц (Scherz) као војни заповедник у Земуну ускоро после смрти Хаџи-Мустафа-пашине ступи у врло живе везе с дахијама, вазда удешавајући своје понашање према приликама и политичким интересима.[376]

Кад је стигла вест о смрти Хаџи-Мустафа-пашиној у Цариград изненадила је и Порту и султана. Сâм султан Селим тражио је да се ови бунтовници морају казнити. Тога ради држано је више седница Дивáна и тражио се начин како да се скупи војска, која би отишла у Београдски Пашалук и казнила бунтовнике. Али стање је у Турском Царству, а нарочито у областима Балканскога Полуострва, било толико несрећно, а нереди беху узели толико маха, да је било тешко извести ову одлуку Дивáна. Ово несрећно стање царства било је познато и београдским јањичарима, па су се с тога онако и понашали. Имајући у рукама врховну власт они су се лако склонили да испуне формалности према Порти и да је моле за опроштај представивши се као браниоци Порте и султана и изјавивши покорност султану. Порти најпосле ништа друго није остало, већ да у први мах попусти јањичарима, да постави новога управника у Београду и да се до даљих прилика држи пасивно према јањичарима и њиховим представницима у Београду. С тога још крајем јануара а првих дана месеца фебруара 1802 године наименује за београдскога управника *Хасан-пашу* из Никопоља. Београдски јањичари, извештени о наименовању Хасан-паше за београдскога управника, обрате му се писмом и замоле га, да што пре дође у Београд, али у исто време ставе му и погодбу да може доћи само са 300 пратилаца, а ако мисли доћи с већим бројем

војника, они ће пред њим затворити капије и бити готови да се бију с њиме. Иначе ће га дочекати са свима почастима које му према чину припадају. Међутим Хасан-паша није хтео да се крене из Никопоља пре него што дође његов заменик и докле не добије ферман којим га Порта утврђује за мухафиса у Београду. Добивши ферман на нов положај негде друге половине месеца априла 1802 године он преда дужност Мехмед-паши, који је дошао у Никопољ на његово место, и спреми се крајем априла да пође за Београд.[377]

За време док је Порта тражила начина како да поврати ред у Београдском Пашалуку и док се спремао нови управник да дође у Београд и заузме одређени му положај, дотле су јањичари гледали да утврде своју власт. Али у колико су до погибије Хаџи-Мустафа-пашине били сложни у свима својим подузећима, у толико се сад почиње између њих развијати завист, мржња и свађа. Кад су засужњили пашу први пут продали су му, као што је речено у прошлом одељку, све драгоцености и стоку, па делећи добит међу собом већ се беху посвађали. Исто тако кад су га убили и кад су му узели коње и новац они се око поделе опет посвађају тако да више није могло ништа уклонити несугласице и неповерења која се јавише међу њима. Они су били несложни и при бирању чланова за свој дӣва̑н и гледали су с неповерењем један другога. На седницама дива́на, у којима је председавао јањичар-ага, они су претресали поједине ствари непрестано држећи руке на јабукама својих пиштоља, и при сваком покрету њиховом на свакоме се опажа немир и страх једнога од другог.[378] Како се беше разнео глас да је син Хаџи-Мустафа-пашин, Дервиш-бег, негде око Ниша, прикупио војску и да хоће да освети оца, то се међу њима још јаче разви неискреност и неповерење тако да то пређе и у јавну свађу. Највеће поштовање међу њима до смрти пашине имао је Мула-Ефендија (Mollar-Effendie), који је такође имао врло велики удео

у убиству пашином. Бојећи се да Мула-Ефендија не узме власт у своје руке они се посвађају с њиме. При тој свађи они се толико поцепају да се неки изјасне против убица пашиних, а убице пашине почну пребацивати онима који су им саветовали да пашу убију. Мула-Ефендија беше зграбио највећи део пашина блага, те се остали јањичари окоме против њега и хтедоше га убити негде око 20 јануара, и баш кад су се јањичари саветовали којом смрћу да га уморе, он некако побегне из Београда и отиде у Босну. Други некакав јањичар, који је при заузећу горње београдске тврђаве својом руком убио Али-беја, а који је такође имао учешћа у убиству пашином, морао је ноћу кроз прозор куће своје побећи испред бесних јањичара и склонити се у земунски карантин.[379] Од појединих напада лагано пређе се у отворену борбу, која се расплamти по улицама београдским. Страним новинама јављено је овако из Земуна 21 јануара 1802 године о тој борби: „Свађа се понова „расплamтела у Београду и партије су потпуно запливале „у борбу. Они се бију пуцајући по улицама из пушака и „секући се сабљама. Сви су дућани затворени, а многи ја„њичари побегли су у Босну не желећи да имају учешћа у „овим нередима и бојећи се одговорности“.[380] За време ових нереда у Београду измакао је отуда и побегао у Земун виђени Турчин, пријатељ убијенога паше, *Мехмед-ага Коњалија* са својим благом, а за њим и Хасан-бег с братом својим. Међутим у Београду су се наставили и даље нереди.

У овој међусобној борби јањичарској најпосле се истакоше њих четворица, који узеше свуколику власт Београдскога Пашалука у своје руке. Ову четворицу ми смо већ раније помињали а то су: *Фочић Мехмед-ага*, син некаквога старог Фоче Ефендије Херцеговца, доброг зналца турских закона и врло уважена Турчина међу београдским Турцима. Фочић Мехмед-ага био је човек предузимљив, храбар, поносит и добар говорник; затим *Аганлија-Бајрактар* Босанац, раније је био прост лађар — чамџија, те вукао

лађе на једек уза Саву. Доцније постане субаша у неком селу и убије некаква Турчина, те се сакрије у село Конатице. Поставши дахија био је међу њима најбољи за народ. Трећи *Кучук-Алија Ђеврљић* родом Рудничанин, који је око године 1800 био муселим у Крагујевцу. Овај јањичар био је између другова најбољи јунак али и највећи зликовац, био је то човек одлучан, смеон, неумољив и један од највећих крвопилаца Турака, који су од вајкад у Београду седели и народом управљали, и најпосле *Мула-Јусуф* Новопазарац.[381]

Међутим Порта се непрестано налазила у неприликама, и у ово време није имала начина да казни убице Хаџи-Мустафа-пашине, а бојећи се Пасван-оглових тежња да не заузме Београд, она се реши да се чини невешта свему ономе што се догодило у Београду последњих месеца. Али се реши да одвоји од Пасван-огла београдске јањичаре, с тога им опрости под погодбом да приме за пашу човека, којега им је Дӣвāн одредио. Капудан-паша пошље нарочитога татарина у Београд с писмом, у коме се изјављује, да ће им Порта опростити и предати све потпуном забораву што је било, само ако пристану на пашу којега им је Порта одредила, и ако обећају да ће у будуће бити мирни. Татарин је стигао у Београд 10 маја и поздрављен пуцњем из топа. Чим татарин прочита писмо Капудан-пашино, и саслуша пристанак јањичара, одмах им прочита ферман којим се бацају у заборав све јањичарске кривице и опрашта све оно што су до сад учинили.[382]

Овим је актом Порта истина одвојила београдске јањичаре од Пасван-огла, али је њиме потпуно уништен ферман од 1793 год. о автономним повластицама Београдскога Пашалука. Међутим повластице, које су Срби крвљу стекли и права за која су, бранећи их, трипут крв проливали, нису се могли једним актом наједанпут укинути. Нови ред у Београдском Пашалуку с кнежинским повластицама и одређеним данком трајао је пуних десет година и створио је основицу новим правима српским, која се нису могла

лако уништити. Народ се навикао на слободну радњу, на слободну трговину, на слободу вероисповести и кнежинску автономију с избором кнезова и обор-кнезова. Повратити стање у Пашалуку за десет година ўназа̂д и уништити све тековине једним потезом пера, била је ствар не само немогућа, већ је од јањичара и Срба створила два непријатељска стана, који ће а пре а после запливати у крваву борбу до истраге једне или друге стране.

Чим су дахије добиле опроштај од Порте постале су још дрскије и безобразније.[383] С тога су одмах предузеле да уреде своју власт по целом пашалуку. Наше мемоаристе као год и Земунски Мемоар истичу поменуте четири дахије као најглавније међу јањичарима у Београду. Они између себе поделе цео пашалук тако, да сваки добије две три нахије на управу. Затим сваки постави своје људе по главним местима у нахијама. Тако је Кучук-Алија имао на Руднику брата *Сали-агу*, који је био муселим и један од највећих насилника, којега Шумадија памти из овога несрећног времена. Фочић Мехмед-ага имао је опет брата *Мусагу* у Шапцу; на којега су Срби гледали као на петога великог дахију. Међу дахијским муселимима онога времена помињу се још у Пожаревцу *Кучук-Сали-ага*, а кад овај погибе замени га *Омер-ага*; у Крагујевцу је био *Кара-Мустафа*; у Ваљеву *Пореч-Алија*; у Карановцу *Пљака*; у Ужицу *Алил-ага Џавић* итд. Осим муселима по паланкама и градовима поставиле су дахије у сваком селу по једнога субашу и по једнога ханџију махом од најомрзнутијих и најгорих зликоваца. У сваком хану било је на расположењу субаши или ханџији десетак момака, које је народ хранио и давао им што му год затраже.[384]

Кад је дошао Хасан-паша из Никопоља у Београд за београдскога везира, застао је већ свршену јањичарску уредбу и понамештане јањичаре по свима местима и селима у пашалуку, а како је био човек већ у годинама, то му ни старост није давала да што снажније предузме против

дахија, или да мења оно што је већ застао у Београду као свршену ствар, већ је само носио име паше, остављајући свуколику власт и све послове дахијама, често пута чинећи се и невешт свима насиљима која уништаваху раније заведени ред и крвљу стечену автономију у пашалуку. И дахије и њихови чиновници радили су тако као да су хтели за годину две дана да надокнаде све оно што су пропустили за време од 10—12 година док су били ван Београдскога Пашалука. Хтели су да се наотимају блага и имања, хтели су да се одену у чоху и у кадифу, да набаве добрих коња и добра оружја. Мало по мало па се вратише она насиља, која се беху зацарила пред Кочину Крајину. Све наше мемоаристе подједнако описују та насиља.[385] Један од мемоариста говорећи о злом стању српскога народа пред устанак износи јасну слику онога времена: За време дахија „навале — вели В. С. Караџић — из околни крајева, особито из Босне и из Арнаутске, све беспослице и крвници „и бескућници у Биоград, као орлови на стрвину; и даије „ји све радо попримају, једно, да би се могли бранити, ако „би цар и на њи војску подигао, као на Пасманџију, а „друго да се између себе један од другога чувају. Бошњаци „су највише долазили на лађама под именом *чамџија*... Мlоги „су тада у Биоград дошли голи и боси, пак се онђе одма „оковали у сребро и у злато и обукли у свилу и у кадифу, „и узјали на атове с ратовима.

„Како су даије проћерале праве спаије, они сад постану и спаије и читлук саибије, и по свим селима по„граде анове и чардаке, и помећу своје субаше... Сад већ „ни судија други није било у земљи осим даија и њиови каба„даија и субаша: кнезови су послије Аџи-Мустајпашине „смрти одма изгубили власт у народу, а и кадија, ђе се „који налазио, није смио од њи ни помолити свога ћитапа. „Они су људма судили и пресуђивали по својој вољи, људе „били и убијали, оглобљавали, отимали (или узимали као „своје) коње и оружје, и друго, што им се гођ допало,

„најпослије стану силовати жене и ђевојке: изгонили су ји „у коло, да играју пред њиовим ановима и чардацима, или „пред чадорима, па које су им се допадале, оне су узимали „к себи; тако данас једну, а сутра другу: кашто по једну, „а кашто и по двије и по три у један пут“.[386]

Слично овоме само краће описује дахијска насиља и П. Јокић: „Сад настане право ропско стање, — вели он — „за српски народ. Цркве и манастири дођоше под копите „турских коња; људи, имање, поштење жена и девојака, „све је то служило да се подмири турско насиље. Данци „се умножише: спахијама десето а јаничарима девето и „неки тродупли порези ударише се. Јадни народ опаса се „ликом. Е, већ пропишта и мајчино млеко од тешка зулума“.[387] У појединим местима опевана су та насиља у краћим народним песмама, у којима је оцртано стање пре дахија и за време дахија. Тако једна говори о стању у Ужицу:

О Ужице, мали Цариграде!
Док бијаше, добро ти бијаше!
Кроза те се проћи не могаше
Од ћошака и од ћепенака,
Од дућана и од базрђана,
Од момака и од ђевојака,
Од зумбула и од каранфила,
А од кад те баше освојише
Све се пушиш, кан'да шљиве сушиш.

Исто тако лепо се обележава песмом и стање у Шапцу за време дахија:

Шабац граде, мој велики јаде!
Кроза те се проћи не могаше
Од Мусаге и од Алил-аге,
Од сребрних ножа и пушака,
И од њина велика јордама.[388]

Најпосле и славни Филип Вишњић, певајући знамениту песму „Почетак буне против дахија“, ставља Турцима у уста ове стихове:

Цар умрије, а ми остадосмо,
И ми нашег цара не слушасмо,
Већ велики зулум подигосмо:
Погазисмо њихово поштење,
Свакојаке б'једе износисмо,
И на рају глобу навалисмо,
И гријоту Богу учинисмо.[389]

Доста потпуну слику дахијскога насиља у Београдском Пашалуку даје писмо које су 3 маја 1804 године послали Карађорђе и српске старешине из Остружнице руском посланику у Цариград. Они се жале на насиља јањичарска и дахијска, наводећи у чему се састоје поменута насиља:

„Данас пак — говори се у поменутом писму — када „су јањичари постали још јачи и почели све гори бивати „узевши оружаном руком Београд од Мустафа-паше и пошто „су га живота лишили, узели су у своје руке власт над „целим пашалуком. Њих четворица, именом Фочуглија, „Кучук-Алија, Аган-Али, Мула-Јусуф и пети Мусага Фо„чуглија, разделише између себе цео пашалук, и над нама „поданицима царевим, који у њему живимо, од којих само „хришћана има скоро 100.000, почели су таква зла, насиља „и немилосрђа чинити, да нам ништа друго није остало, „већ узети оружје у руке и бранити се од напада турских. „Кроз три године трпесмо небројено насиља, од којих само „ова помињемо:

„1. Наше свете цркве и манастире Турци огњу пре„дадоше, калуђере и свештенике наше растераше као гладни „вуци стадо оваца.

„2. Недораслу децу нашу мушкога пола осквринише а „женску децу лишише девојаштва; лепе жене и девојке „силом одведоше и преведоше у успоманску веру. Ниједан „отац није господар деце своје, нити је муж господар жене „своје, већ сваки неутешно гледаше очима својим турска „насиља над децом својом и над сродницима својим.

„3. Не само што морадосмо давати названи харач по „ферману изданом 1793 године, већ и порезу, коју нам наметнуше дахије тако, да сви наги остадосмо и још никако „себе откупити не могосмо, јер речене дахије силом мача „принудише наше кнезове и кметове да целу земљу под „звани чифлук ставе и подвргну под несносан јарам.

„4. У сваком селу од стране дахија постављен је по „један субаша, а осим тога и по један ханџија, и сваки „од њих по 50 беспосличара и гладница држи, које народ „мора хранити и давати им све, што они затраже под прет-„њом да буду живота лишени они, који не би тражено дали.

„5. Ови насилници сасвим искључише из броја заштитника вере наше архипастире и свештенике, и они уме-„шаше своје руке у закључивање бракова. Они заведоше „обичај да одвајају жене од својих законитих мужева и „силом нагоњаху свештенике да их привенчавају за друге. „Једном речју они погазише закон хришћански и цркве, и „нико им се не смеде противити.[390]

„6. Ми поданици не само да дајемо уговорени десе-„так нашим спахијама, већ морадосмо давати такође и да-„хијама тродупло, па после с нашом децом и домаћима „скапавамо од глади.

„7. Турци јањичари тако немилостиво нас гонише, да „дахије, који пре просјаци беху, толико се сад обогатише „да сваки има по неколико милиона у новцу и у злату.“

Занимљиво је видети како се ова тачка о богатству четворице дахија потпуно слаже с поменутом песмом Филипа Вишњића, у којој народни песник пева:

„Кад краљеви на нас војштит' не ће
„Како ће нам раја досадити,
„Кад нас има у седам дахија
„У свакога по магаза блага?
„Каква блага? Све мека дуката,
„А све пуста блага лежећега;
„У нас, браћо, четири дахије,

„Аганлије и Кучук-Алије
„И у мене и Мула-Јусуфа,
„У свакога има пуста блага
„Небројена по двије магазе.“

У осмој тачки наводе даље српске старешине:

„8. Ако би дошао ма који од Турака у које му драго „село, поданици су дужни по цену живота давати му све, „што потражи.

„9. Ми поданици нисмо слободни нашу стоку, волове, „овце, вуну и друго трговцу или купцу по цени продавати, „већ дахије силом мача све то од нас узимају, по вољи „својој, па потом трогубо препродају.“

У молби својој коју су Карађорђе и Прота Ненадовић поднели у име народа султану а која је писана 1 маја 1805 године у Остружници стање Срба пред устанак такође је јасно представљено. У тој молби они износе:

„Добро се сећамо како је пре 13 година српски вилает „послао светлом довлету својих 18 старешина да моле за нај- „више милости. Од ових 18 старешина могло се само њих „шест вратити у Београд и кад су ових 6 кнезова старешини „града (београдском паши) показали ферман, којим је народ „обдарен, били су свих шест посечени, а вилает је љуто „гоњен. И много смо пута ми наше муке најпокорније пред- „стављали Вашем Величанству, па никада никаква успеха „не постигосмо.

„Али ипак никада тако ужасно и нечовечно ми нисмо „били гоњени каѣ за време дахија — одметника и бунтов- „ника од В. Величанства, — који завладаше нашом облашћу „пошто су законите наше управнике растерали и многа „знатна лица посекли; а нас пак, што смо се ми с нашим „пашом, по заповести његовој њима дуго противили, почели „су до крајње нечовечности мучити; а да се наше бивше „спахије нису удружиле с јањичарима и дахијама и да нису „с њима склопили пријатељство и међусобни уговор против „нас, то никада не би могли јањичари — бунтовници против

„В. Величанства — овом облашћу завладати. И тако су „спахије биле узрок свима нашим несрећама, јер су нам у „оно време заповедили да пашу оставимо, а они — њих „700 — здруживши се с 200 јањичара завладају и градом „и везиром. Ми пак, не гледећи на то што нас је и Хаџи-„Мустафа-паша самовољно глобио и нас — верну рају В. Ве-„личанства — толико преко својих подчињених нападао, да „су многи од нас оставили своју отаџбину и имање и морали „бежати на ћесарску страну, ипак смо — не гледећи на „све то — њега поштовали не само као нашега старешину, „којега нам је дао наш пресветли цар, већ смо на његову „заповест устајали и оружали се и бранили њега и царски „град све дотле, док нам наше спахије под казном смрти „не забранише да се држимо везира. Те исте спахије на-„гнаше нас да се њима као агама, а њиховим коњима као „спахијама клањамо. А кад се ми после војне вратисмо „својим кућама, многе верне слуге В. Величанства побише, „потом наше кнезове и старешине сазваше и насилно њих „и цео народ на зулум и чифлуке нагнаше. И од тога вре-„мена настају најужасније наше беде и најнесносније стање. „Дахије су свуда постављале своје подчињене, који су се „према нама разбојнички понашали. У сваком месту и у „селу биле су субаше — ови стални злковци и најнечо-„вечније убице и мучитељи нашега вилаета. Ми смо с нашим „воловима на посао ишли, а они су нам их одузимали, овце „и другу најбољу нашу стоку одгонили су; и што су год „добро и ново видели по нашим кућама, отимали су нам. „Одводили су нам жене и децу нашу од рада, којим живимо „и на свој рад батинама терали. Изнуравали су нас бес-„прекидним радом и дању и ноћу без хране и без одмора „тако да нисмо имали кад не само јести већ ни воде пити, „и што нигде у свету до сад није било: они нису давали „времена ни бедним матерама децу своју надојити. Они су „нечасно и без срама као зверови жене и кћери наше, на-„очиглед пренеражених мужева, отаца и браће нечовечно

„нападали и силовали, а многе су наше жене посекли, које „се нису хтеле одазвати њиховим ниским пожудама. Девојке „и удовице наше насилно су удавали намећући се за кумове „и сватове. Олтаре су наше разорили а цркве наше затворали „у време највећих празника наших, и ми смо морали ради „отворања цркава многе новце давати... Ништа нама, о све- „милостиви царе наш, ништа нама наше није било осим „јединога ваздуха. Ни имање, ни част, ни безбедност, ни „живот!...“[391]

Самим повратком јањичара у Београдски Пашалук и завођењем старога реда, који је постојао пред Кочину Крајину, са свима оним злочинствима и насиљима, које су собом доносиле необуздане читлук-сахибије, субаше и ханџије с десетинама својих момака, сакупљених од самих гладница и иелица, изазваше борбу између Срба и јањичара од првога дана. Срби су бранили законити ред установљен на основу Свиштовскога Уговора и на основу фермана од 1793 године, што би требала Порта да чини; а јањичари пак, заједно с влашћу која је представљала и Порту, нападали су из дана у дан и рушили зајемчена права Срба, газили су све што је Србима било свето и драго. Србима је било тешко вратити се за пуних четрнаест година уназад и живети оним животом којим је народ живео 1787 године, подносећи поново не само онаква већ и гора и тежа насиља. Тешка искушења у прошлости, автономан живот од 1793 до 1801 године и несносна насиља подношена у оном тренутку изазваше и још јаче развише међу првацима у народу оне мисли о автономији и о независности своје области које се беху јавиле за време примирја 1790—1791 године. Они жељаху бољу и светлију будућност. Народ је имао прилике у прошлим бојевима с јањичарима и Пасван-оглом да осети снагу своју. Он се у честим сударима и борбама с Турцима и јањичарима научио војевати. Па опет се за кратко време уздржавао од отворене буне, јер се надао да ће сама Порта, као законита власт, стати на пут дахијском насиљу.

Међу Турцима, који живљаху по градовима у Београдском Пашалуку, било је доста њих који нису ступили у јањичаре, било је доста Турака, који нису одобравали понашање дахија. Међу њима било је Турака које су дахије јако увредиле и оштетиле дарнувши у њихова права и у њихова имања. Ове Турке као пријатеље убијенога Хаџи-Мустафа-паше дахије су јако гониле, а нарочито царске спахије, које су дахије и јањичари мрзели још и с тога што су ишли заједно са Србима и борили се у рату против јањичара и Пасван-огла. С тога су многи од спахија оставили Београдски Пашалук и отишли у Босну, у Ниш или у Видин; али један део беше прешао преко Саве, те једни живљаху у Земуну а други у неким другим местима поред Саве.

Огорчене су спахије с другим царским Турцима желеле да истерају из Београдскога Пашалука јањичаре и дахије и да поврате своја добра и своје куће у Београду, а то се могло постићи само тако, ако би се вратило оно стање, које је било пре повратка јањичара у Београдски Пашалук, то јест ако би се повратио ред, који је био заведен по ферману од 1793 године. Како је Хаџи-Мустафин син, Дервиш-бег, који је у то време живео у Филипопољу,[392] непрестано помишљао да освети смрт својега оца, то су спахије почеле полагати сву своју наду у њега. Осим тога спахије су се надале још на двојицу угледних спахија. То су била двојица браће: Хасан-бег и Мехмед-ага, којима се придружи и Мехмед-ага Коњалија. Хасан-бег беше врло угледан Турчин у Београду, уз то и главни благајник (дефтердар) Хаџи-Мустафа-пашин, а обојица беху врло богати људи, имајући велико имање у пашалуку и на њему многобројне кмете, који су им земљу обрађивали. Били су то душевни људи и добри господари, па су имали много присталица у народу, с тога су дахије мислиле погубити и ову двојицу заједно са Хаџи-Мустафа-пашом. Али како се они десише у време пашине погибије у доњој тврђави, докопају на време чун,

побегну у Земун и спасу се крвничкога ножа.[393] Пошто су одседели у карантину прописано време, настане се у Земуну код Краљевића. Осим ове двојице било је још имућних Турака и спахија у Земуну. Сви су се они старали да изведу преокрет ствари у пашалуку и да истерају јањичаре и дахије. Због добрих суседних веза с дахијама магистрат земунски морао је пазити будним оком на ове Турке у Земуну а нарочито на оне који су становали код Краљевића. И заиста Хасан-бег са својим братом није седео у Земуну скрштених руку. Спахије су спремале устанак против дахија а глава завере био је Хасан-бег. Осим тога он је стајао у везама с адакалским заповедником, а преко овога и са Цариградом, одакле је добијао новац и муницију. Како је спахијска спрема за устанак била све живља и развијенија, земунска власт имала је разлога да све више пази на кретање ових спахија који су као гости боравили у Земуну, а ваљало јој је нарочиту пажњу обратити на кретање Хасан-бегово као на главу завере. Хасан-бег је имао за свога повереника некога Стевана Станошевића (по свој прилици од Станошовића из Велике Моштанице), који је с овом двојицом Турака као са својим пређашњим спахијама био добро познат. Они су са Стеваном тајно уговорили да овај прикупи и наоружа што год може више људи, плаћајући им месечно по 12 гроша, па с њима да пређе на ону страну у пашалук и да с турским поданицима (рајом) дочекује непријатељске Турке и убија. Осим тога Станошевић је био Хасан-бегу повереник и у његовим везама с адакалским заповедником, јер га је Хасан-бег слао с једним својим момком у Оршаву да му донесе 1000 форината. Кад се врати из Оршаве Хасан-бег дочека га у Панчеву и ту, примивши паре, даде му 10 форината за труд. Ту Марко Добрача скупи покупљене људе и пређе преко Дунава у пашалук. Даљи развој ове Хасан-бегове завере према једном акту онога времена овако се развијао: „18 (6) јуна „1802 године пошље Станошевић Филипа Николића спахи-

„јама, који у оно време становаху овде (у Земуну), то јест „Хасан-бегу и Мехмет-аги, да донесе барута и олова. Ова „двојица Турака спреме око подне све што је било по-„требно у колиби својега винограда, па се у вече сви са-„стану онде и сваки узме онолико патрона колико је који „хтео а речено им је да сељацима у пашалуку поделе ту „муницију. Поменута виноградска колиба била је код „пи-„варскога обора“ недалеко од Тошина Извора. Из вино-„града се чета крене Сави, где на обали наиђу на поспале „рибаре, који се пробуђени поплаше видевши толике нао-„ружане људе које су држали за хајдуке. Рибари превезу „ове људе на ону страну Саве и ови предузму одмах пут „према Авали. У саму зору (7 јуна у суботу) стигну до „турскога села Жаркова, одакле се повуку према Белом „Потоку, где их је изван села очекивало више турских по-„даника. Овде им Станошевић раздели петнаест туцета пуних „фишека. Њима се придружи и раја те поседну огранке „планине Авале. И ту су узалуд чекали од суботе до чет-„вртка (од 8—13 јуна) на непријатељске Турке. За то време „овим скупљеним људима давали су храну сеоски кнезови, „пошто су од Хасан-бега и Мехмет-аге имали одобрење да „подигну 200 гроша од кнеза Палалије из Бегаљице. Ме-„ђутим последњега дана (то јест 13 јуна 1802) стигне им „гласник с поузданом вешћу да су београдски Турци (да-„хије), који су стајали на Морави и чекали иностране „Турке, потукли својега непријатеља. Чувши ову вест народ „се растури а Станошевић с неколико другова врати се „преко Саве, где га у Сурчинском Риту ухвате“.[394]

По овим белешкама, пореклом из архиве Земунскога Магистрата, види се само рад од стране земунских спахија, али шта је урађено са стране адакалскога заповедника, ништа се не види. Међутим несумњиво је да је и он нешто предузео против београдских јањичара и дахија, и то ће бити они „инострани Турци“ које су дахијски јањичари потукли на Морави. Да је то тако види се из бележака

с друге стране. Стране новине онога времена имају извештаје из Земуна који су писани један дан пре доласка Станошевићевог изасланика Филипа Николића у Земун, дакле 5 (17) јуна 1802 године, а други 10 (22) јуна у понедељак. У првом од тих извештаја јавља се 5 јуна 1802 године: да се некакав Турна-ага, који је и сâм побегао од јањичарског насиља, налази с једним одељењем војске од 1400 људи код Пожаревца и мисли да удари на Београд. Добру трећину његове војске чине Срби са својим вођима (Haramibaschen). Они су сишли с планина и придружили се Турнааги, а већином су то становници Београдскога Пашалука, који су, лишени свега, побегли у шуму.[395] У другом извештају од 10 (22) јуна говори се нешто јасније него у првом. Тамо се вели: према писмима из Земуна стигла је вест у Београд 5 (17) јуна: да један корпус од више хиљада људи под заповедништвом Јусуф-аге (Jussum-aga) иде против Београда и да се већ налази код Пожаревца. У Београду се одмах јави узбуна и већ сутра-дан, 6 (18) јуна, послан је један одред јањичара од 400 људи да брани прелаз на Морави. Већина богатих породица склонила се у београдску тврђаву и у друга сигурна места. — Иста писма јављају да се већ од неколико ноћи (то јест од 6—10 јуна) чује јака топовска пуцњава у правцу од Београда. Вели се да је Јусуф-ага позвао јањичаре да му предаду Београд, али му ови нису ништа одговорили. Мисли се да овим ратним походом управља Хаџи-Мустафа-пашин син.[396]

Пошто су ови први покушаји Хасан-бегови пропали и пошто се сељаци, који су се били прикупили око Стевана Станошевића у Белом Потоку и око Авале, растурили, Хасан-бег с братом својим и момцима остави Земун и пређе у Србију, јер су његове припреме, како тврде белешке Земунскога Магистрата, биле много ширега обима. Народ у Шумадији био је доста припремљен. У земунским белешкама вели се да је Хасан-бег „већ био спремио и муницију и на„роду раздао, али један његов повереник, његов рођени

„брат — дакле Мехмет-ага — отпочне сувише рано, те све „беше осујећено.[397] О овоме је нешто забележио и Вук Караџић. Његова белешка о спахијској буни гласи: „Ђекоји „од ови бјегунаца и прођераника, особито од спаија и од „они, који су за Аџи-Мустајпаше били у господству, огле„дали су неколико пута, да подигну народ Српски на даије, „и да ји побију или прођерају; но некако им се није дало. „Особито је о томе радио *Асан-бег*, бивши тевтерђаја, и „некакав *Мемед-ага Коњалија*, који је у Њемачкој пре„прављао џебану за овај посао. Један пут су се били до„говорили и кнезови с овим царским Турцима и одредили „дан, јамачно да устану на даије, и Коњалија претури у Ср„бију подоста џебане, те се нешто по народу разда, а нешто „се сакрије на Авали; но Асан-бегов брат почне у Пожа„ревцу прије одређенога дана, и баше га онђе разбију и „убију, а Асан-бег по том утече преко Каравлашке у Ца„риград; и тако се овај посао поквари са свим, и даије „остану господари од Бијоградскога пашалука“.[398]

Овај неуспех спахијске буне учинио је да су и друге спахије, које су се још у Србији бавиле и могле се погодити с дахијама, сад морале оставити земљу, избећи из Београдскога Пашалука, и разићи по околним пашалуцима.

Колике је размере била заузела ова спахијска спрема за устанак против дахија по унутрашњости пашалука не може се одредити, али је она имала доста знатних последица за устанак, који се јавио почетком 1804 године. Хасанбег с братом и са Мехмед-агом Коњалијом беше придобио око шездесет највиђенијих српских првака које кнезова које свештеника, који му обећаше да ће помоћи Дервишбега, чим се појави с војском против дахија. Ови народни прваци беху потписали чак и некакав акт (unterfertigten 60 der ersteren Knezen und Poppen ein ihnen vorgelegtes Original-Verzeichnis),[399] који ће доцније — првих дана јануара 1804 године — послужити као писан доказ против народних првака и убрзати сечу кнезова и свештеника.

Тако је покрет Срба и царских спахија с другим Турцима као царским присталицама, који је замислио још Хаџи-Мустафа-паша пред своју погибију, пропао у самоме почетку. За Србе је било јасно да се ништа не може урадити против дахија и јањичара под предвођењем спахија, и да на тај начин не могу повратити силу ферману од 1793 године ни обновити онај поредак у Београдском Пашалуку који је био заснован на основу поменутога фермана. Осим тога они су увидели да автономне повластице засноване на ма каквом царском ферману не могу бити ни поуздане ни дуготрајне у разривеној Турској Царевини, у којој се управници појединих области одмећу од султана и у којој необуздани, самовољни и дивљи јањичари још имају толико снаге и утицаја да могу и да умеју омести и изиграти сваку заповест султанову. С тога се међу српским првацима поново јављају мисли о автономији своје области или да уз помоћ какве силе извојују себи независност, и већ 1802 године они помишљају на који би се начин могли опростити јањичара и дахија и утврдити мир и ред у пашалуку своме на дуже време. Пропаст спахијскога покушаја против дахија показа Србима да им не остаје ништа друго већ да се ослоне поглавито на своју снагу и на своја средства. Првенство и заповедништво при покрету морали су узети сами у своје руке. И та мисао била је јасна свима виђенијим Србима онога времена у Београдском Пашалуку, особито онима који се истакоше као старешине у фрајкорском кору 1788 и 1789, или у рату против јањичара и Пасван-огла за време од 1793 до 1799 године. С друге стране осећали су се мали и слаби да поведу сами борбу против дахија и јањичара, јер су знали да ови зликовци имају јак ослонац у Видину и у Босни, па и ако би успели да потисну дахије и јањичаре у свом пашалуку, осећали су да не би могли одолети Босни и Видину ако би јањичари и Турци ових области дошли у помоћ београдским дахијама и јањичарима.[400] Тога ради они не одбише сасвим ону помоћ, која

би им у случају устанка могла доћи од стране спахија, а било је и таквих Срба који су се надали на помоћ с које друге стране, особито после оних повластица које добише становници Јонских Острва, где се основа република под заштитом Русије 1798 године. Повластице и слобода, које добише Јонска Острва под заштитом Русије, имадоше велики утицај на све хришћане Балканскога Полуострва, па разуме се и на Србе, јер они у самом почетку устанка помишљају и желе да добију онакву слободу и онакве повластице какве већ имају становници Крфа.[401]

Велика дахијска насиља нагнаше, као што видесмо, и Србе и спахије да заједнички раде против јањичара и дахија. У први мах истакоше се спахије као вођи покрета а Срби као њихови помоћници, али после спахијске погибије у Пожаревцу спахије се повлаче и постају само помоћници, а на прво место као вођи покрета истичу се Срби. Ту заједницу између Срба, спахија и царских — добрих — Турака лепо је оцртао г. Ст. Новаковић овим речима:

„У свакој радњи где се удружују два елемента, сама „по себи антагонистична, не може другојачије бити, до да „сваки од тих елемената заједнички ради по невољи, али „да тегли својим мислима. Осим тога су као о свакој бу„дућој работи, мисли и о овоме биле нејасне и мутне. „Главни је покретач непрестано био притисак дахија и „њихова самовољна и насилничка владавина. То је био узрок „који је састављао уједно тако супротне елементе као што „су Срби и Турци“.[402]

Ове мисли биле су нејасне и мутне само дотле док се код српских првака није сасвим преломило и решило у души да се треба борити с насилницима. Они су пристали у почетку уз спахијски покрет желећи да с добрим — царским — Турцима заједнички пораде против дахија, као што су и раније заједнички војевали против њих, док су се они били окупили око Пасван-огла; али кад је покушај спахијске буне пропао, и кад су насиља узела све веће размере

они се реше сами на устанак против дахија, а разуме се да им је добро дошла свака помоћ, па долазила она од царских — „добрих“ — Турака или од спахија или с ма које стране. Њима је у почетку устанка била потребна сарадња царских Турака и због тога да пред простим светом, пред масом и пред страним светом истакну мисао како је борба отпочета само против дахија и јањичара, прикривајући тако главну мисао, то јест да се боре на првом месту за автономне повластице својега пашалука и на другом месту за независност земље своје. Ове су се мисли и у почетку самога устанка развијале и распрéдале једна из друге, као год и оно у време преговора за примирје и за мир од 1790 до 1791 године. У осталом те мисли развијају у почетку покрета за устанак готово они исти људи, који су их покретали и развијали и 1790—1791 године.

Пошто је угушен спахијски покрет против јањичара и дахија почну се сами Срби спремати на отпор и борбу против дахија. Те припреме предузете су одмах после пропасти спахијскога покушаја и трајале друге половине 1802 и целе 1803 године. Рад на тим припремама данас је још непознат у правој својој боји, али се он опажа по неким напоменама мемоариста; он је био неминован и морао је постојати, само што га оскудно градиво, које нам стоји на расположењу, још не може да открије у пуној јасности. С тога је тешко саставити једну целину и изнети тачну слику свега онога што је рађено за пуну годину и пô дана пред устанак. На овом се месту покушава да се даде колико толико јасна слика тих припрема за устанак, које су чињене током 1803 године.

Напоменуто је раније како је међу јањичарима владала слога, док су се борили против Хаџи-Мустафа-паше, а да се међу њима чешће јављао раздор после пашине погибије. Исто тако јављали су се међу дахијама и јањичарима често раздори после угушене спахијске буне у Пожаревцу. Страним новинама јављено је већ првих дана

месеца фебруара 1803 године како је мир у Београду опет поремећен због несугласица које су избиле међу јањичарским командантима и шефовима,[403] а то ће рећи и међу самим дахијама. Прву вест о раду Срба у Београдском Пашалуку против јањичара и дахија даје нам Вук Караџић, говорећи о неком писму, које је писао Алекса Ненадовић своме пријатељу, аустријском мајору Митезеру у Земун, и вели: да је писано у почетку 1803 године.[404] Према садржини писма и према оним горе наведеним вестима биће тачно да је писано негде у фебруару. Прота Ненадовић наводи први део писма овако:

„Поздравље теби, господине мајору Митезеру у Зе-„муну, од мене кнеза Алексе и од проте, да знате да смо „ми ове дахије позавађали и они ће се скоро међу собом „потући, за то молимо: преправите џебане и официра, а „војске доста имамо да нам помогну да дахије одавде оте-„рамо. Ако томе писму не верујете, питајте базрђан-башу „Петра Ичкоглију или Јанка Зазића из Скеле и Еладију „из Забрежа, они ће вам из уста све казати“...[405]

Ово писмо падне у шаке Турцима, а доцније дође у руке и самим дахијама. У први мах на њега дахије нису толико пажњу обраћале, али кад Аустрија крајем марта а почетком априла 1803 године поче појачавати и попуњавати гранични кордон код Земуна новом војском ради сигурности, бојећи се да се нереди опет не распале у Београду,[406] то дахије посумњају на Алексу Ненадовића и побоје се да не дође до рата између Аустрије и Турске или да Аустрија не пошље Србима своје официре, који би почели да спремају народ на оружје, као оно 1787 и 1788 године.

Исто тако пред Цвети (дакле пре 29 марта 1803 године) била је растурена некаква посланица по Београдском Пашалуку, за коју се каже да ју је писао Хаџи-Рувим, који у то време беше побегао из манастира Боговађе у Студеницу.[407] Да ли је која од ових посланица пала дахијама

у руке, не зна се, а да су дахије за њу знале сведочи доцнија погибија Хаџи-Рувимова.

У колико су јањичарска и дахијска насиља постајала многобројнија и несноснија у толико је рад српских првака био живљи и одсуднији. У некаквом манастиру састане се неколико кнезова (по свој прилици у манастиру Боговађи), те у име народа напишу тужбу султану, у којој изложе сва насиља, која трпе тражећи заштите против јањичара и дахија. Тужба буде послана у Цариград.[408] Осим ове тужбе ови су се кнезови, према једној белешци од непознатога писца од 5 декембра 1804 године, заверили да за осам месеци подигну буну против дахија.[409] С друге стране сазнајемо да су прваци у Шумадији такође радили и спремали народ за устанак старајући се у исто време да се приготови и потребна муниција. Тако је Карађорђе са својим друговима и пријатељима око 13 јула 1803 године уговарао с неким земунским трговцима како да се набави олова, барута, хартије и других потреба. У исто време изгледа да су Карађорђе и његови другови дали и писмену обавезу да ће земунским трговцима исплатити све оно што буду они потрошили набављајући потребну муницију.[410] Осим тога Карађорђе је око Светога Илије (20 јула 1803 године) слао поједине људе главним првацима по Шумадији те их припремао да заједнички устану против јањичара и дахија,[411] а и сам је лично прошао многа села по Шумадији и наговарао народ како не треба трпети више турска насиља, већ како треба једном слошки устати против Турака и стати на пут тим насиљима, како више неће пасти на ум Турчину ни да изађе у вилает, а камо ли зла да чини.[412] Шта више један од наших мемоариста приповеда како су се неки прваци из Крагујевачке Нахије, особито из Крагујевачке и Смедеревске Јасенице, састали о Светом Арханђелу (8 новембра 1803 године) у Орашцу, на некој свадби, и издвојивши се од осталих сватова после ручка, сишли у неку јаружицу, недалеко од домаћинове куће. Ту се раз-

говарали и договарали да устану на Турке. После разговора и договора ту су се пред протом буковичким заклели: да ће тајну чувати и да ће својски радити за устанак на пролеће. После те заклетве један по један изађу из јаружице и врате се међу сватове.[413]

Ове припреме за устанак, чињене кроз целу 1803 годину, нису могле остати сасвим неопажене од стране Турака, и због тога насиља су се могла појачавати и постајати све несноснија. Народу је било врло тешко, те многи побегоше у хајдуке тако, да се скоро десети део народа похајдучи. Мало која кнежина да није имала по којега харамбашу најмање с десетак друга, а осим тога било је пет пута по толико људи који се нису били сасвим одвргли у хајдуке, него су само зазирали од Турака и крили се по шумама и по другим селима код својих пријатеља и познаника.[414] Сви ови људи потуцајући се по шуми и кријући се од Турака, били су готови да устану на први позив против Турака.

Ове припреме око устанка као да нису остале само у границама Београдскога Пашалука. Према неким доста нејасним вестима, с краја 1803 и с почетка 1804 године, изгледа као да су Срби из Београдскога Пашалука стајали у вези с тадашњим црногорским владиком Петром Петровићем I. По тим вестима може се доста приближно закључити: да је владика знао за намеру својих сународника у Београдском Пашалуку, да је с њима стајао у вези и да је сам током 1803 године чинио припреме да нападне на Турке. Шта је владика Петар радио у Црној Гори током 1803 године у погледу спреме народа на борбу против Турака за сад се не зна све, али је радио и доста и одлучно. У једном врло поверљивом извештају руског посланика у Бечу, грофа Разумовскога, министру иностраних дела у Петрограду А. Чарториском, који је писан 8 марта 1804 године, налазимо једну забелешку некаквога известиоца (Mr. de Mollia) од 25/13 декембра 1803 године, која доста ра-

светљава радњу владике Петра I у години 1803, нарочито друге половине. У забелешци се говори: „Црногорски вла- „дика стара се од некога времена да узнемири и побуни „своје суседе. Он је наоружао 300 својих људи, па је тај „број мало по мало нарастао преко хиљаде тако, да данас „износи скоро 2000 добро наоружаних и добро извежбаних „људи. Бојати се оних забуна које могу доћи, јер нико „неће мислити да црногорски владика ово ради сâм, без „каквих великих потпора, и каквога ослонца. Он би се бојао „у том случају и својега народа, кад би све ово сâм, на „своју руку радио. Он је скинуо свештеничко одело и обукао „војничко, генералску униформу, па вежба и учи сâм своје „војнике с необичном марљивошћу и предузимљивошћу, и „за чудо народ га не само јако поштује, већ гледа као „јунака. Говори се да ће он своју војску подићи на 12.000 „људи, али већина људи не мисли тако. Бечки Двор гледа „на то као на опасност и зло. Средства за трошак долазе „му издалека, ако су из Русије онда то неће бити страшно „за пријатеље добрих намера, што не би био случај ако „долазе из Француске.

„Ове вести црпене су из сасвим поуздана извора. Оне су „од лица, које има у оној земљи (Црној Гори) блиских веза“.[415]

Нека ова белешка о владици Петру и не буде у свему тачна, нека је и претерана у погледу броја војника, опет је она тачна у погледу владичине спреме и његова рада. Спрема црногорскога владике Петра Петровића I стоји у вези са спремом Срба из Београдскога Пашалука за устанак. Да је то тако може се видети из једнога писма владичиног, које је писано 10 јануара 1804 године (дакле пре сече кнезова), дечанском игуману Хаџи-Данилу Паштровићу. У писму владика Петар јавља игуману Хаџи-Данилу да зна и да пази, да сачува ћивот Светога Краља (Стевана Дечанскога), свете мошти, крстове и утвари црквене, јер — наставља владика — „имамо намеру ми Црногорци и Срби „с београдске стране скочити на оружје противу наших

„непријатеља Турака, ако можемо и вас да избавимо... и „надамо се да ће и славна Русија помоћи свима хришћа-„нима да се ослободе турскога ига“.[416]

Међутим покрет овај за ослобођењем од Турака није постојао само у Београдском Пашалуку и у Црној Гори. Слабост Турске, одметање појединих обласних управника — везира и паша — од Порте и заснивање автономне управе на Јонским Острвима под заштитом Русије, толико су утицали на Србе у разним областима Турскога Царства да су мислили како је заиста једном дошао давно жељени час да се Срби ослободе турскога ропства. Та мисао можда није била толико јака у Београдском Пашалуку колико у крајевима који су били према Јадранском Мору, особито у крајевима око Црне Горе; али насиља јаничарска и дахијска нагнала су Србе у Шумадији на већу и бржу акцију. Они су се надали на Црну Гору и на Херцеговину, као што ћемо доцније видети из њихових веза с Црном Гором и херцеговачким племенима у самом почетку Првога Устанка. Ова велика тежња Срба да се што пре отпочне борба против Турака и нада да ће им Русија помоћи, толико беху обузели становништво у Херцеговини, да се најпосле пивљански архимандрит Арсеније Гаговић реши да у име херцеговачкога митрополита отиде у Петроград и да се извести, у колико се српска племена у Херцеговини и Брдима могу поуздати у Русију, ако би отпочели борбу против Турака. У новембру 1803 године Арсеније већ је био у Петрограду а 2 декембра примљен је и представљен цару Александру I.[417] Али пре него што је архимандрит представљен цару било је наређено тајном саветнику Д. Татишчеву да испита Арсенија, зашто је дошао у Петроград, у чије име и зашто жели да изађе пред цара. Татишчев је то учинио 21 новембра и већ сутра-дан, 22 новембра, о томе известио министра иностраних дела, грофа Александра Романовића Воронцова. У том рапорту износи се како је пивљански архимандрит Арсеније Гаговић негде крајем 1802

године или почетком 1803 пошао из Херцеговине и једва стигао у Петроград. На питање: зашто је пошао из Херцеговине и какав је узрок његовом доласку у Петроград, архимандрит је одговорио: „Како народ у Херцеговини, а „исто тако и сви хришћани, који пате под игом турским, „мисле да је најпосле дошао тренутак њихова ослобођења; „да Отоманска Порта у данашњем свом растројеном стању „нема више снаге да задржи њихову општу тежњу и да ће „бити принуђена пристати на њихову жељу да се они од „ње оцепе; да је мисао о ослобођењу раширена по целој „оној области и да народ јако узбуђује; да херцеговачки „митрополит, који је одан Руском Престолу, старајући се „о добру својега народа, не желп ништа предузимати у том „правцу (то јест у погледу ослобођења народа од Турака), „докле о томе не сазна вољу Господара Императора, и ако „Император одобри њихову намеру то у том случају моли „да располаже њиховом оданошћу; а ако не добије одо„брење за тако предузеће, то ће се митрополит старати „да умири узбуњени народ, склањајући га да чека боље „време“.[418]

Кад је Д. Татишчев тражио од архимандрита Арсенија пуномоћије од старешина онога краја и од митрополита херцеговачкога, он је одговорио да такво пуномоћије није смео понети собом, бојећи се да на свом путу не падне непријатељима у руке, већ је уговорио с митрополитом да ако њихова намера буде одобрена у Петрограду, то ће он митрополита известити и тада ће митрополит у кратком времену преко рускога консула у Дубровнику, Шарла Фонтона (Charles Fonton) послати молбу свију знаменитих људи из Херцеговине и из *Србије* да их Његово Царско Величанство прими под своју заштиту. Још је овоме додао архимандрит: „да су сви они, који исповедају православну веру, „готови да се придруже Русији и да дођу под скиптар „руски, али у случају да Господар Император због удаље„ности оних крајева нађе као непробитачно то присаједи-

„њење, то они мисле да кад би се сви Словени на југу „ујединили у једну целину и, састављајући Словено-Српско „Царство, сачињавали би државу, која би била достојна „једнога од великих кнезова, којега би Његово Император-„ско Величанство одредило да буде њихов цар“.[419]

Руски политичари у оно време били су противни овоме и саветовали су како архимандриту Гаговићу усмено, тако писмом и митрополиту херцеговачком да се постарају да народ ўмйрё и очекну до „удобнѣйшаго“ времена. Ово су руски политичари чинили с тога, што су мислили да ове покрете у српском народу намерно изазивају Французи.[420]

У оно време кад је црногорски владика писао поменуто писмо дечанском игуману Хаџи-Данилу, није могао знати расположење Русије, јер се у то време архимандрит Арсеније још бавио у Петрограду. Исто тако још не беше стигао у Котор ни гроф Марко Ивелић, који је био послат с нарочитом мисијом из Петрограда у Црну Гору. С тога је ваљда и могао владика Петар I рећи дечанском игуману како ће „и славна Русија помоћи свима хришћанима да се „ослободе турскога ига.“

Осим владике црногорскога Петра Петровића I за припрему Срба у Београдском Пашалуку на устанак, чини се, да је знао и бачки владика Јован Јовановић, јер је познато да су постојале јаке везе између Срба и владике J. Јовановића још 1788 године. Те се везе између њих нису никако ни прекидале. Он је 14 јануара 1804 године писао Амвросију, митрополиту новгородском и петроградском и молио га нешто за Србе под Турцима. На жалост то се писмо није нашло међу осталим писмима, која је он упућивао у Петроград и која се налазе у Архиву Мин. Иностр. Дела, али се налази одговор Амвросијев, из кога се може унеколико видети зашто се владика J. Јовановић обраћао молбом Амвросију. Одговор је Амвросијев од 19 марта 1804 године, у коме се каже: „Писмо В. Преосвештенства од „14 јануара ове године добио сам и срдачно захваљујем

„на њему. Описано зло стање ваших прилика јако је дарнуло срце моје и желео бих све учинити ради избављења, „али уклонити све то једини је Бог у стању. Њему подигнимо руке наше. Он је праведан и зацело ће ублажити „подвиги злостраданія“, јер он управља судбином. „Он неће постидети ни ту наду, коју ви полажете на моћ „возљубљеног помазаника Његова, Благочестивога Нашега „Императора... Смем В. Преосвештенство уверити да је „Њ. Императорско Величанство свагда расположено добрим „намерама према Словено-српским својим једноверницима“.[421] Да је епископ бачки заиста морао молити Амвросија за заштиту Срба видимо из другога његовог писма писаног истом митрополиту у Петроград 14 октобра 1804 године, у коме се захваљује митрополиту на милосрђу и старању „за све „нас а особито о бедном и прежалосном народу који већ „неколико векова тужи дан ноћ у тешким варварским и „зликовачким оковима и из дубине душе своје вапије за „помоћ од Свевишњега Творца и жели да се избави онога „ада и тиранског заточења турског милошћу Његовога Императорскога Величанства“.[422]

Ове везе које су имали Срби из Београдскога Пашалука с бачким епископом до сече кнезова појачале су се доцније кад се устанак распламтео. И Карађорђе му с осталим старешинама из Топчидерскога Логора 15 јула 1804 године у једној молби износи јаде и невоље српскога народа и моли: да се он са своје стране заузме и поради за помоћ код рускога цара.[423] А из другога Карађорђевог писма од истога дана и из истога места још се јасније види ранија веза између владике Ј. Јовановића и Срба из Београдскога Пашалука. У овом другом писму Карађорђе пише владици у Нови Сад и вели:

„Српски оче, што си Србију напојио твојим речима, то „и данашњи дан онај дух стоји у нашим срцима и вама се „Србија јако препоручује и нада се, да ћете, колико сте год „у стању, нама помоћи“.[424]

и дође у Тополу, па не нађе Карађорђа код куће, јер беше отишао на кумство у Жабаре Јовану Керти, те му крстио сина Петра (који је 1847 године био кмет у Жабарима). Кад сврше крштење седоше да пију и то: *поп Филип, домаћин Јован Керта,* крштени кум *Карађорђе* и комшије: *Јован, Живен, Величко* и *Илија,* док ето ти Дели-Мехмеда на врата, уђе у кућу, па викне на Карађорђа: „Хајде, бре, „да ми покажеш пут!“ — На ово му Ђорђе одговори: „Иди, Турчине! Без вође си дошао, без вође иди, слеп „ниси; знаш откуд си дошао, знаш куд ћеш ићи, очи „имаш!“ — Тада се Турчин залети на њега да га извуче напоље и да му одсече главу. Али Карађорђе се ухвати с њиме у коштац и тресне га покрај огњишта. Чалма му спадне с главе и ȳмало не падне у лонац који стојаше поред ватре; оружје му Ђорђе избаци напоље, где га жене залију водом. Затим га стане газити и гњечити коленима. Зубе му није поломио нити му је ока истерао, али му је ребра с ртеницом саставио тако, да је мало жив отишао.[426]

После овога пред Цвети 1803 године (Цвети су биле 29 марта) Карађорђе је због једнога случаја допао затвора. На четири пет дана пред Цвети Карађорђе с Марком Филиповићем из Јагњила пројаше кроз Паланку и прође поред кафане дугачкога Сали-баше, у којој је било дванаест Турака. Како се познавао са Сали-башом још од повратка свога из Немачке, поздрави се с њим онако с коња. Други Турци нису познавали Ђорђа. Сали-баша, пошто Ђорђе и Марко мину, рекне својој дружини:

— Видесте ли онога Црног момка, што се са мном поздрави! Што је год жива двоношца у Срба, у Турака, и у Немаца — бољега јунака нема од њега!

На то ће Авдија Хаџи-Марић, јунак па гласу, одговорити овако:

— Вала, ако ја њега не свежем, и ако вам га не дотерам амо везана, нека нисам Авдија него Каурин!

Једни од оних Турака што беху у кафани почну га још више дражити, обећавајући му ко једну ко две кесе блага; а други стану га одвраћати и разбијати од те намере. Али се Авдија још више љутио и зарицао. Најпосле ће Сали-баша рећи:

— О, Авдија, весела ти мајка, немој ићи, нећеш моћи ти тај посао свршити, па ћеш се грдно осрамотити!

Други дан Авдија заиста узјаше коња и узевши некога Милана из Кусатка за калауза удари уз Кубршницу, па преко Рајковца и Загорице оде у Тополу. Ђорђа нађе код оваца; он подојио јагањце па их залучио, умио се и сео да руча. Авдија одјаше коња, намакне дизгине себи на руку па се иза вајата продере:

— Еј, бре! Излази да ми покажеш пут!

— Иди Турчине с Богом, одговори Ђорђе: — Како си дошао онако и иди: слеп ниси!

Турчин се још јаче продере и опсује крст!

Ђорђе изиђе, а Турчин пред њега с ножем у руци и прихвати га руком за раме хотећи га оборити.

Ђорђе га шчепа, баци пода се, и узме гњавити и месити га. Само је пазио да му не пребије руку и не избије око, а унутра су му све кости пуцале од Ђорђевих удараца. Пошто га тако добро изгрува, узме му коња и оружје: уседне на свога коња и оде право у Крагујевац муселиму.

Авдија пак, кад се освести од боја, скине с ногу чизме, преметне их на штап, па бос оде у Паланку и онде Турцима каже: да га је Ђорђе са 40 хајдука савладао и отео му коња и оружје. Турци му нису веровали, али су се чинили да му верују, јер је Авдијина брука била и њихова брука. С тога се неколико Турака с Авдијом дигну на тужбу муселиму у Крагујевац. Међутим Ђорђе је био затворен, ма да је муселиму испричао све шта је било, а кад дође Авдија с дружином из Паланке исприча муселиму како га је тобож' Ђорђе затекао са својих 40 хајдука у неком лугу, па га ухватили и били и коња му отели. Они

16*

Турци, његови другови, то потврде. А кад за то чују кнезови из Крагујевачке Нахије, и кад сазнаду да је Ђорђе у затвору у Крагујевцу, брже боље дођу у Крагујевац: Кнез *Јовица* из Кнића у Гружи, кнез *Ћира* из Врбице у Јасеници, кнез *Милија Вукићевић* из Светлића у Лепеници, а из Тополе дође око 25 људи. Онда муселим призове кнезове и људе преда се, па се обрне Тополцима:

— Је ли, море, Тополци, зашто држите у Тополи хајдука Карађорђа?

— Не, ага, ми не држимо хајдуке!

— Како не, кад ето Ђорђе напао на Турчина са 40 хајдука и отео му коња и оружје?

На то ће један од Тополаца рећи:

— Ако то буде истина, ево нашег мáла, нашег робља и наших глава! Дај абер у вилает, па ако се нађе у све нахије, да је Ђорђе ма коме 2 паре узео, онда ево наших глава!

У том поче говорити нешто кнез Ћира, а муселим га прекине с речима:

— Отур, кнеже Ћиро! Оди седи ти, а ја ћу устати!

Овај му одговори:

— Није мени дао Бог да седим, већ је то теби дао! — По том стане бранити Карађорђа, како он није хајдук, већ радник и миран човек. Тада се муселим обрне опет Тополцима, на што му ови опет одговоре.

— Честити ага, ако он буде хајдук, ено наших 25 кућа, па све у ропство и наш мâл нек пропадне, али он није хајдук, већ орач и копач, али му ви Турци не дате с миром копати и орати!

Пошто сва три кнеза то већ по неколико пута потврде, муселим пусти Карађорђа из затвора жива и здрава, пошто му Ђорђе даде 100 гроша (око 14 дуката).[427]

Тако се Карађорђе између Цвети (29 марта) и Ускрса (5 априла 1803 године) ишчупао из руку турских и опростио затвора у коме је могао пропасти.

Пошто се Карађорђе опростио тамнице гледаше да више не допадне у шаке Турцима. Вративши се у своју средину он отпоче живо радити са својим пријатељима и познаницима на припреми народа за устанак. Њему као негдашњем фрајкорском подофициру, као старом хајдуку и неуморном ратнику, као другу и пријатељу Станка Арамбашића, који је гледао све политичке промене у Београдском Пашалуку од 1787 године до његова затвора у Крагујевцу пред Ускрс 1803 године, није могао остати непознат онај велики покрет у српском народу за ослобођење од Турака. који је био захватио Црну Гору и Херцеговину и за који се још новембра 1803 године сазнало чак и у Петрограду. Није могао он у време дахија бити неосетљив према свему јањичарском насиљу, кад је још за живота Станка Арамбашића помишљао на ослобођење своје отаџбине и свога народа. И заиста после његова изласка из крагујевачкога затвора сав се предао послу и колико је год могао радио у друштву првих људи у Шумадији на припреми народа за устанак. Док је Алекса Ненадовић у Ваљевској Нахији с првим људима из своје околине спремао народ на устанак, дотле је и Ђорђе обилазио поједина шумадијска села и сваком приликом говорио народу: како не треба трпети јањичарска насиља, већ како треба устати против Турака и својом снагом учинити „да Турчин не сме више ни у вилает изаћи „а камоли учинити какво зло Србину.“

Тај Ђорђев рад на припреми народа за устанак јасно се види из казивања наших мемоариста. Један од њих приповеда:

„Једном, и то ми се све чини на једну годину дана „пре него што ће Карађорђе противу Турака закрајинити, у Петрове Посте, који подужи тада бејаху (трајали „су 4 недеље, од 31 маја до 29 јуна 1803 године) тако „бејаше сушно да су око нас све воденице поточаре биле „пресушиле, да с једне стране људи нису имали где самлети помало кукуруза за хлеб, а с друге стране приспели

„летњи послови, па је тешко на далеко воденицама ићи и „од рада се одвајати... Једном мом стрицу припала невоља „без хлеба па се договори с једним својим комшијом да „натоваре на коње по две вреће кукуруза, да оду и да „самељу... и баш уочи Вратоломије (10 јуна у вече), јер „тај дан не радимо, спреме да путују ноћу по хладовини, „и оду. Ту ноћ, као што су сами казивали, терали су добро „и освану с оне стране реке Кубршнице, одакле се пут „на лево Жабарима одваја, а они на десно, на једном по-„љицу растоваре коње, да се мало одморе и попасу, и док „се они и коњи одморе, на Кубршници умију и што поједу. „И тек што су они коње растоварили и хтели поћи на „Кубршницу да се умију, изађе из гаја некакав човек, по-„висока раста, црномањаст, с два пиштоља за појасом, дугом „пушком о рамену и секиром на руци, те к њима. Назове „им: Добро јутро! Ови му одговоре не познајући га. Он „спусти секиру с руке и пушку с рамена, извади пиштоље „иза паса... па поче да се умива на Кубршници... Кад се „непознати човек умије, приђе к њима, а они како су нешто „јели, понуде и њега, али он не хтеде већ их запита от-„куда су:

„— Из Смедеревске Нахије, из села Кусатка, одго-„ворише они.

„— А како ви тамо с вашим Турцима пролазите? За-„пита их он.

„— Врло тешко, зулум је прекипео, и сваки дан све „горе бива, а нимало боље!

„Кад онај човек саслуша то, поче им овако говорити:

„— Море, браћо, докле ћемо се ми овако у тузи један „с другим састајати, докле ћемо јадиковати и стрепити од „Турчина као зец од кера и од ловца? Зар нису и Турци „од меса? Та и њих ће куршум пробијати, као што нас „једног по једног, на правди Бога, пробија. Турци виде, „да смо се поплашили ка' зечеви, и да њихово зло трпимо, „с тога и чине од нас, што хоће; већ хајте, браћо, да се

„сви заједно дигнемо против Турака, а ја се уздам у Бога, „да ћемо моћи томе крвавом злу на пут стати и учинити „да тај Турчин неће смети више ни у вилает изаћи а то „ли какво зло учинити Србину!

„— Ми му на ово ништа нисмо одговорили, а он је „ћутећи још мало поседио, па се диже и оде некуд преко „гаја у планину. Нас двојица онемили смо били, бојећи се „да ко није видио, кад је онај код нас био, и да ко није „чуо шта се с нама разговарао, те би ми погубили главе. „У великом смо страху и воденици отишли и кући се вра„тили и целим путем смо презали, да нас ко не стигне или „пред нас не изађе и позове Турцима у Рудник или Кра„гујевац". [428]

Овај црномањасти човек није био нико други већ Карађорђе, као што наводи сам мемоариста који ово приповеда. Ово казивање Симе Банковића из Кусатка значајно је још и с друге стране, јер износи како су дахије биле задале ужасан страх народу, да се прости људи бојаху и самих разговора о устанку, те се отуда даде лако закључити колико је требало рада и напора да се и већи део народа придобије за устанак.

Карађорђе је и даље свој посао наставио. Како је 13 јула 1803 године, о Светом Аранђелу летњем, славио манастир Вољавча, то пође Карађорђе с Драчким калуђером Максимом, тополским кнезом Матејом и Гајом Пантелићем, рекавши им:

— Коекуде, хајдемо у Вољавчу, тамо ће данас бити света, а доћи ће и Сали-ага из Рудника, да видимо шта ће да ради!

Сва четворица оду манастиру. Кад би после подне пукоше пушке више манастира као да сватови иду. Свуда викнуше: „Ето, Сали-аге!" — И скочише на ноге, тако исто и оне крајнице (младе девојке), које ће дворити Салиагу. Калуђери вољавачки склоне Ђорђа и његове другове

на манастирски таван, одакле се могло све лепо видети шта се ради.

Калуђери изађу те дочекају Сали-агу. Он дође и седе, а оне девојке — краљице — узеше га дворити и служити онако како је он завео. Тако је барјактар-девојка стајала пред њим са барјаком, краљ-девојка држала је ибрик с ракијом, наливала у филџан и додавала краљици-девојци, а ова је запајала Сали-агу филџаном. Иза тога би краљ-девојка ољуштила крушку или јабуку, па, исекавши је на кришке, додавала је краљици, а ова је својом руком залагала Сали-агу!..

Сад пред њим почне коло играти а свира им неки Лука Ракић. У том ето ти некаква погурена старца Милутина из Овсишта. Гајдаш, спазивши Милутина старца, да заметне шалу, викну:

— Пуштајте старца! Хоће старац да игра!

Сви се на то почну смејати из гласа, а старац се расрди, зграби оне гајде и баци на земљу говорећи:

— Овде није место за смеј, него да се људи Богу моле.

Тада гајдаш Лука и један Сали-агин момак дохвате старца и стану га немилице тући.

Карађорђе гледајући ово с манастирскога тавана плане, узме пушку и рече:

— *Ви гледајте сваки по једнога, а ја ћу Сали-агу! Остале ћемо лако, па ћемо поћас наћи 25 друга и срести Турке, ако пођу с Рудника, побићемо се и почети крајину!*

Али Матеја, тополски кнез, метну једну руку на једну зурку (мазгалу) а другу на другу:

— Не, ако Бога знаш, рече му он! — ниси ли прешао преко Јасенице, ниси ли видео ливаде покошене и њиве пожњевене: шта је чуда пласта̂ и крстина̂! Сад је Турцима ласно војевати: за месец дана могу земљу поробити. Остави, док зберемо летину, па ћемо се летос договорити и спремити, па кад зима дође ми ћемо за ноћ попалити 600 ханова и у свакоме по два Турчина да убијемо биће

их мање 1200, а толико ћемо наших момака оденути и наоружати.

Ђорђе на то само јекну и спусти пушку.[429]

После манастирске славе Ђорђе се врати кући у Тополу, где му после неколико дана дође Драгутин Милутиновић свињарски трговац који је у Земуну свињама трговао. Драгутин се бавио у Тополи два три дана и ту се договарао с Карађорђем и с кнезом Матејом, да ће, у случају устанка, додавати из Немачке барута, олова, кремења, пушака, хартије и друго што буде потребно за војску. Још су уговорили да у том послу помаже Драгутину *Милош Урошевић*, такође трговац из Земуна, који је био родом из *Кабадара* Јагодинске Нахије, па с оцем *Обрадом* и стричевићем Милосавом побегао у Немачку.[430]

По Светом Илији 1803 године Карађорђе, једно не могући свуда доспети сâм, а друго што су га многи познавали, па чим би се где појавио, људи су жуборили: „Ето „Црног Ђорђа!“ — „Ето туда прође Црни Ђорђе!“ — а он је хтео да свршује претходне послове око кретања народа тихо, без велике ларме и узбуне, — често је слао поједине људе с порукама чувенијим Србима и позивао их у друштво да заједнички устану на Турке. Тако је слао *Васи Чарапићу, Јанку Катићу, Милану Обреновићу* у Брусницу и *Милоју Тодоровићу* у село Црнчу, у Јагодинску Нахију. А сâм Карађорђе ишао је у Крсну *Обраду*, и у Азању *Ђуши и Вујици*, браћи *Вулићевићима*, затим у Ресаву кнезу *Петру* из Гложана и *Стевану Синђелићу*. Један од његових посланика беше дошао у село Ботуње *Младену Миловановићу*, и рекне му:

— Газда Младе, поздравио те Ђорђе, да устанеш с њим на дахије, ти идеш по вилаету и знаш поуздане људе, па да их све спремиш, да буду готови, кад дође време да устанете!

— Мени, душо, није нужда, као што је Ђорђу, одговори Младен: — Али ми јест нужда од хаџија. Ја имам

бујрултију од везира и од ага̂, да слободно тргујем, али кад са свињама прођем кроз Тополу, морам ханџији Ибрахиму дати дукат на чекмеџе; кад ударим на Орашац и ту дукат на чекмеџе; кад дођем у Рогачу и ту дукат на чекмеџе; на Барајево и ту дукат; на Губеревац и ту дукат; на Моштаницу и ту дукат. И где год дођем на хан, морам на чекмеџе дати дукат: то је мени тешко! Зато ћу послушати Ђорђа и с њиме ћу пристати. По вилаету доста браће знам, и сви ће ме послушати. Тако поздрави Ђорђа! [431]

Од овога времена Карађорђе се ретко виђао у Тополи код своје куће. Обично је бивао или у Вољавчи, или у Благовештењу, или у Букуљи. Одлазио је често и у Смедеревску Јасеницу Станоју Главашу. По каткад само задржао би се код куће. У јесен, о берби грожђа, гледао је при једном весељу да убије Сали-агу, Рудничког Бика, али како су тада могли страдати многи невини, особито људи, жене и девојке, што су дворили Сали-агу, то га је оставио у овај мах, гледајући згоднију прилику.

Да за који тренутак погледамо какав је изгледао Ђорђе, кад би се за време јесени 1803 године навраћао својој кући. Неки Сава Дангубић, марвени трговац из Херцеговине, лучио је стоку по Србији. Обично је с јесени стоку капарисавао, па у пролеће долазио, лучио и одгонио у Задар на продају. Тим се послом находио у Шумадији у јесен 1803 године. Дошавши пред ноћ у Тополу нађе се у невољи где да ноћи. У хан Турцима није смео ићи, а у селу опет баш никога није познавао. У тој невољи заустави се пред некаквом кућом талпињачом иназове Бога. Некаква жена прими му Бога и приђе да прихвати коња.

— Могу ли, снахо, ја ноћити овде? Запита је трговац.

— Можеш, брате, што не би могао, одговори она.

А где ти је домаћин? Запита он.

— Он ће доћи до мало час.

По том веже коња под стреху, трговац уђе у кућу и унесе своје бисаге, у којима је имао подоста новаца, све

белих пара. Осим тога трговац је носио неколико тестета добра барута, те поклањао понеком калаузу, ради пријатељства. Домаћица, која му коња прими, оде да начупа сена за коња, а трговац остаде седећи крај ватре мислећи да ли ће осванути жив.

У неко доба ноћи сину грлић од пушке кроз врата, па одмах за њим уђе и човек, висок, сув, препланута лица са шубаром до самих очију, а на њему дугачки гуњ.

— Добар вече, рече он: — и добро ми дошао, брате!

— Боље те нашао! Прихвати трговац и упита: — јеси ли ти домаћин од ове куће?

— Коекуде, настави он: — после Бога зовем се ја; а ко зна чија ће бити до послетка!

Ту се упитају и кажу један другом. Домаћин рече, да се зове Ђорђе, па затим брже оде, насече дрва и донесе те наложи на ватру. Мало доцније донесе жена ракије и пасуља те повечерају. Домаћин ћути, једва проговори по коју реч, а трговац је мислио да је пао у руке каквом хајдуку. После вечере принесе домаћин још дрва и наложи на ватру, донесе и сена те простре трговцу, домаћица донесе неку шареницу а домаћин узме трговчеве бисаге, стави их место јастука па ће рећи трговцу:

— Ето, брате, дрва доста, па старкај ватру, да ти не буде зима, а ја одох у вајат да спавам.

За тим узме пушку и изађе. Трговац оним дрвећем, што је домаћин донео за ватру, подупре врата и сву драгу ноћ не заспа бојећи се да га овај необичан домаћин не убије кроз талпе. Кад би рано ујутру — још нигде зоре, а домаћин викну:

— Јеси ли будан, брат-Саво?

— Јесам, брат-Ђорђе! — одговори трговац, па ђипи те отвори врата.

Трговац беше намерно оставио да се ватра згаси само да је у мраку, а кад Ђорђе види то рећи ће:

— Ао, мој брат-Саво! Па ти си озебао ноћас, ватра ти се загасила.

Ту опет попију по чашу ракије, а кад се расване домаћин испрати трговца до иза Тополе, па после оде стоци а трговац на орашачки хан. На растанку трговац даде домаћину два тестета барута.

Кад је трговац на пролеће, 1804 године кад се беше дигао устанак у Шумадији, дошао од страже до страже до логора на Врачару, још издалека довикне му некакав човек:

— А откуд ти, брат-Саво? То је био онај исти Ђорђе, његов домаћин из Тополе. То је био Карађорђе.[132]

Обилазећи поједина села у Шумадији, састајући се с првим људима, с кнезовима и свештеницима, Карађорђе је често пута свраћао у село Буковик под Букуљом своме побратиму Јовану Крстовићу и проти Атанасију Антонијевићу. Приликом једнога састанка у разговору с протом упита Карађорђе проту:

— Коекуде, чича прото, знаш ли ти да Турци мисле мене да убију?

— Знам, како да не знам, одговори прота.

— Па, коекуде, шта велиш?

— Велим ти: купи дружину, па се биј с Турцима! Јер, ако ћутиш, погинућеш јамачно; а ако устанеш, можѐ дати Бог да буде и што боље.

У непрестаном послу, стално на опрезу од Турака, договарајући се с пријатељима, склапајући побратимства и хватајући везе, Карађорђе је дочекао и јесењи Аранђеловдан (8 новембра 1803 године). Рад његов и других људи у оном крају већ је био ухватио доста дубок корен. Њихови напори нису били узалудни. У народу се опажало врење, а јањичарска насиља хватаху све већи мах. Она беху све несноснија и све тежа. Најпосле се први људи одлуче да се гдегод састану и поразговарају шта треба да раде. Они су се и пре тога састајали по двојица по тројица, било на слави или на сабору, на свадби или на крштењу. Али у

већем броју нису се никад нашли на окупу. О Аранђеловудне 1803 године *Стеван Томић* из Орашца жењаше својега сина *Максима*. Људи, који су спремали устанак, уговоре да се састану на овој свадби у Орашцу и у скупу поразговоре. Стеван пристане да се том приликом састану код њега молећи само да буду пажљиви, те да он не буде што крив Турцима. Сватова беше доста дошло на свадбу а међу њима више првих виђених људи из околине. Стари сват беше некакав трговац из Жабара, зет Стеванов, а Карађорђе беше дошао као старосватски момак. Кад прота буковички сврши венчање сватови седоше за ручак.Једе се и пије се, наздравља се и весели, као на свадби. Почеше сватови и да играју, тада ће прота, тобож', као стар човек устати иза трпезе, јер не може дуго да седи, па се кроз шљивар низ брдашце упути некој јаружици. Мало затим поустајаше и многи други, који су за совром седели. Карађорђе ћуташе и гледаше како они устају иза совре и један по један замичу кроз шљивар у ону јаружицу, куд оно беше отишао прота Атанасије. Најпосле устаде и он и рече Петру Јокићу:

— Хајдемо, Петре, да мало проходамо.

Петар устане, пође с њим те кроз онај шљивар сиђу и сами у ону јаружицу. Кад стигну тамо, а то на једној малој раванчици, до потока, опкољеној са свих страна густим лугом, поседали: *Стеван Филиповић* из Јагњила брат Марка Филиповића, *кнез Ђука* из Јагњила, *кнез Вићентије* из Корaћице, *Матеја Каратошић* из Копљара, *Марко Катић* из Рогаче брат Јанка Катића, *Сердар Сима* из Даросаве, *Јован Крстовић* из Буковика. Поред њих било је још и других људи, које је застао овде Карађорђе дошавши с Петром Јокићем. Ови људи разговарали су се полако с протом, а кад дође Карађорђе с Петром Јокићем и седне међу оне друге људе, запита ће прота Карађорђа за П. Јокића:

— Ко ти је то, Ђоко?

— Ово је син нашег Милосава, одговори он.

— Е, добро, добро, рече прота: — отац му је добар човек, само нека и он буде онакав!

После разговора и договарања поче прота говорити:

— Браћо, ево већ толико стотина година прођоше, откако се сва наша слава закопа у гроб на Косову. Одонда се наши ножеви, сабље и пушке завлаче у кладе. Свети Божји олтари, који су за наших царева и краљева красили Србију као цвеће, данас су штале за турске коње. Образ наших жена, сестара и кћери гази се ногама као да смо ми сви право робље. Браћо, земља стење, а небо над нама плаче, гледајући наше муке. Него, браћо, у име Створитеља Бога и Спаситеља нашега, да устанемо на оружје! Бог ће нам помоћи, а и цар ће то одобрити; јер ове наше крвопије и њему о глави раде!

На то сви присутни одговоре:

— Тако је и треба да устанемо!

Сад прота Атанасије извади из џепа крстић, они људи сви устану, он им рече да дигну по три прста у вис, што они учинише, а прота ће наставити:

— Браћо, да се закунемо да ово ником нећемо одати, а пре се марта не може почети, јер ће Турци жене и децу поробити; а кад зене март, ми ћемо жене и децу у шуму, у збегове, а ми пушке по среди, па у име Бога на Турке! Сад сви реците: Амин! Он поче:

— Ко издао, издало га тело, пожелео али не могао поћи!

Народ на то викну: — Амин!

— У кући му се не јављало ни старо ни младо, од руке му се све скаменило; у тору му овце не блејале, у обору краве не рикале!

Народ и по други пут викну: — Амин!

— Да Бог да̂, да се у сињи камен претвори да се други на њега угледају; не био срећан ни дуговечан, нити лица Божјег икад видео!

Народ на то и по трећи пут викну: — Амин!

Одмах после ове страшне заклетве приђу сви и иждубе крст. Старији људи наставе разговор и договорише се да сваки гледа да још по кога задобије, али на кога би се посумњало да ће јавити Турцима, таквоме да се ништа не говори. Осим тога углавише да се до марта месеца (1804) ћути. По том један по један, као што су сишли, изиђоше из потока, па најпосле за њима изиђе и Карађорђе с Петром те горе у совру. Ту се опет пило, играло и веселило до пред сами мрак. У мрак Карађорђе пође с Јокићем кући у Тополу, уз пут сврате се на Јокићево трло у Крћевцу, где мало повечерају, па Карађорђе оде на своје трло, где се у то време прикривао бојећи се да изађе у село.[433]

По Светом Аранђелову-дне Карађорђе се спреми и с Андрејом Јокићем отиде до Остружнице, где се састане са земунским марвеним трговцима *Милошем Урошевићем* и *Костом Добановчанином;* прегледају неке раније рачуне и набаве неколико ока барута. Према казивањима неких од наших мемоариста могло би се закључити да је том приликом био на састанку и Драгутин Милутиновић и да су тада коначно закључени преговори о набавци барута на случај устанка. Том приликом, можда је Драгутин побележио имена људи, који мисле устати на оружје а који би му доцније били као јемци за наплату новца, изданог на разне набавке. А можда му је дат тај списак и оном приликом, кад је био пред Светог Илију у Тополи и у Шумадији. Ово се напомиње овде с тога, што ће доцније тај списак бити један од узрока сечи кнезова.[434]

Из Остружнице Ђорђе се врати у Тополу и некако пред Божић (1803) дође Петру Јокићу и каже му:

„Петре, ово више не може овако бити. Ја се морам „или куд уклонити, или ћу погинути; него ти помешај моју „стоку с твојом па чувај. Тополци знају да ја немам деце „да ми је чувају, па ће рећи да сам вама платио, да је „ви чувате, а ја ћу да идем у Ресаву, у село Ресавицу, „неком мом пријатељу *Марку.* Ако погинем, тамо ме тра-

„жите, ако ли останем жив, ја ћу доћи на оно, што смо „у Орашцу рекли“.[435]

Ни по одласку своме у Ресаву Карађорђе није седео скрштених руку. Познате су његове везе још израније са Станојем Главашем и с људима, који су били у чети Главашевој, као што су Милосав Лаповац родом из Лапова, Ђорђиц из Вишевца, Вуле Илић из Колара, Милета из Глибовца, Милован из Плане, Кара-Стева из Влаола у Пожаревачкој Нахији и Вељко Петровић из Леновца.[436] Осим тога за време свога бављења у Ресави Карађорђе се познао и спријатељио с неким Миленком (по свој прилици Стојковићем), који је радио на припреми појединих људи за устанак у Пожаревачкој и Смедеревској Нахији.[437] Затим је Карађорђе, у време свога бављења у Ресави, ишао у село Крсну *Обраду*, у Азању *Ђуши Вулићевићу*, а састајао се и с момком кнеза Петра Стеваном Синђелићем.[438]

У Ресави и по селима око Мораве Карађорђе је провео до пред Светога Саву 1804 године, а уочи Светог Саве врати се у село Тополу, где ће га застати и сеча кнезова, као што ћемо доцније видети.

На основу казивања наших мемоариста, и на основу писма владике црногорскога Петра I дечанском игуману Хаџи-Данилу Паштровићу, јасно се види да су се Срби из Београдскога Пашалука током 1803 године спремали на устанак против Турака. Тај покрет упућен је на првом месту против јањичара и дахија, пошто се турска власт у пашалуку беше изметнула у војничку јањичарску управу и у самовољу појединих јањичарских зликоваца, беспосличара и насилника, који у свом обесу не оставише на миру ни светиње српскога народа, ни имовину, ни личну безбедност људи, ни образ жена и девојака. Можда су по неки од првака мислили и на опште ослобођење од Турака; можда је било људи који су мислили онако као што је мислио црногорски владика у Црној Гори и као архимандрит пивљански Арсеније Гаговић у Херцеговини, али општа невоља,

која је настала због насиља дахијског и јањичарског, обратила је свуколику пажњу српских првака у Београдском Пашалуку на првом месту против дахија и јањичара, а општу мисао — ослобођење од Турака — потисла на друго место.

Рад Срба на овој спреми за устанак, према данас познатим датима, у главноме има два средишта. Једно је на северозападу од Рудника, у долини Колубаре и Тамнаве, у Ваљевској Нахији, а друго је на североистоку од Рудника, у долини Јасенице и Кубршнице, у Крагујевачкој Нахији, оба дакле у подножју Рудника, баш у оном крају где је последњи пут сунце слободе 1459 године зашло Немањићској држави. У првом средишту Срби су се окупили око некадашњега фрајкорског официра Алексе Ненадовића, а у другом највише се истиче радом својим некадашњи четник и фрајкорски подофицир Ђорђе Петровић, коме у овом тренутку прећаше велика опасност од дахија. И једна и друга личност прави су представници својих крајева, уједно и представници две струје које ће се доцније у устанку још јаче развити.

Ваљевски крај са северне стране отворен је према Аустрији; веза између људи у Ваљевској Нахији и људи из Срема врло је јака. Трговина је између ових крајева била врло жива, а неоспорно је да је био снажан утицај и најобразованијих људи нашега народа онога времена, којима је било средиште у Карловцима око славнога митрополита Стефана Стратимировића, човека врло разумна и обдарена политичким талентима. Све то беше узрок те је Ваљевска Нахија била напреднија — културнија — од Крагујевачке Нахије. Зато је у време какве опасности становништво из Ваљевске Нахије већим дѐлом налазило склоништа у Срему. И онда се лако може разумети што се први људи из Ваљевске Нахије при првим мислима на устанак надају на аустријску помоћ, ако не на какву другу, а оно на помоћ у муницији и у спремним официрима. Исто тако Ваљевци при овој спреми мисле на сарадњу избеглих спахија

из Београдскога Пашалука, па с тога преко њих шаљу своју молбу султану. Осим тога међу првим људима у Ваљевској Нахији било је у оно време више писмених људи, који своје мисли и своје намере поверавају хартији и јављају људима или аустријским властима у Срему шта се ради у њиховом крају и шта намеравају. Ваљевци су у раду отворенији, јер и опасност лакше могу избећи него они у Крагујевачкој Нахији.

Крагујевачка Нахија затворена је са свију страна високим планинама осим источне где се пружа моравска равница. Од ондашњега културног средишта српскога народа, од Карловаца и Срема, одвајају је Београдска и Ваљевска Нахија. Она није плодна као Тамнава и Колубара; трговина у њој није развијена као у Ваљевској Нахији. Њено је земљиште брдовитије и шумовитије него у Ваљевској Нахији. У случају опасности народ се у њој већим дêлом повлачи у збегове по гудурама око Венчаца, Букуље и Рудника, око манастирâ: Никоља, Благовештења и Вољавче. С тога прваци из Шумадије с Карађорђем раде много обазривије. Они имају скоро у сваком селу поуздана човека који зна за спрему на устанак против Турака. Он познаје само неке људе, зна да се спрема на борбу, али ко то ради, не зна. Карађорђе обилази те сеоске прваке, али скоро ниједан од њих не зна где ће Ђорђе пасти на конак и где ће бити сутра-дан. Сваки првак прибира око себе поједине људе из своје средине, врбује једнога по једнога и договара се с њима, али тај шири круг није знао који су прваци у том покрету. Што се год ради ради се усмено и поуздано преко поверљивих људи, а мисли се не поверавају хартији. Рад се чува у највећој тајности. Ако би за тај рад шумадијских првака сазнала каква турска удворица или какав шпијун, такав је одмах уклањан с овога света, — убијан је — чему су и данас сведоци многи гробови, који су расејани уз Букуљу више цркве села Буковика.[439] Карађорђе као један од најглавнијих првака у Шумадији, који

највише ради на покретању народа за устанак, не само да је стари ратник и официр из Кочине Крајине, већ је буљубаша и ратник из времена борбе с Пасван-оглом. Он је стари хајдук и саветник Станка Арамбашића. Он не прекида везе са старим харамбашама хајдучким и са чувеним хајдуцима; он цени њихов рад и њихову борбу и увлачи их у овај припремни рад за устанак. У овом послу он се ретко куд креће без Станоја Главаша и харамбаше Ристе из рудничке Каменице. Они су му и побратими и помоћници у раду.

Целокупна ова спрема за устанак 1803 године у Шумадији крунише се заклетвом по црквеном реду. Први људи из Крагујевачке Јасенице и из њене околине састају се на један мали скуп и заклињу се пред свештеником, да ће, ако Бог да̂, на пролеће 1804 године устати на Турке и отпочети борбу на што даде Свевишњи и срећа јуначка. У говору свештеника, који заклиње ове прве заточнике слободе српске, опажа се она мисао која се потпуно развила тек после првих бојева 1804 године; опажа се мисао која се први пут јавила међу српским првацима у Београдском Пашалуку пред повратак Београда Турцима у руке, а која је 1802 и 1803 године загревала црногорскога владику Петра I и херцеговачке главаре; опажа се мисао да се Срби потпуно ослободе Турака својом снагом, да се извојује независност и слобода. Али уједно у том говору опажа се и бојазан да се народ не препадне од великога задатка, за који је потребна много већа снага него она непаоружаних српских мишица онога времена. С тога свештеник, служећи народу и народној мисли, уверава браћу своју да ће им у борби са̂м Бог помоћи, а рад тај да ће им и са̂м цар одобрити. При свршетку заклетве шумадијски свештеник тражи да се поменути договор чува у тајности као највећа светиња и страшну клетву заједно са свима присутним баца на онога који би свету ствар народну издао Турцима.

У Ваљевској Нахији на челу народнога покрета стоји Алекса Ненадовић праунук старога кнеза Станоја који је такође кнез нахије. Он је негдашњи официр добровољачког кора, добар домаћин с јаком задругом, богат и разборит човек, добар говорник и праведан судија; а у Шумадији истиче се на чело народне ствари Ђорђе Петровић, човек, који није јак старином у Шумадији, чијега су оца Турци погубили, човек ћуталица, али искрен и правичан, одлучан и предузимљив, који је у борби без страха с гвозденом вољом; човек који од рођења не зна за миран живот, који свеколики углед што га има у народу није наследио од предака, већ лично, са̂м, стекао; који је био подофицир у добровољачком кору, али који је и хајдучки живот водио и горка хајдучка хлеба окусио. Он је последњих година пред устанак добар домаћин и добар трговац. Кућа му је истина од талпина, али његово богатство знаде и велики дахија Фочић Мехмед-ага, јер вели:

Док погубим Црнога Ђорђија
Из Тополе села поносита,
Који с бечким тргује ћесаром;
Он је кадар сву цебану купит'
Од бијела града Варадина,
И оружје, што је за потребе,
Он је кадар на нас завојштити,
Он царује а ја субашујем.

Док су се Срби у Београдском Пашалуку спремали против дахија и јањичара дотле опет међу овима није било мира. У својим међусобним раздорима јањичари не осташе на ономе где смо их оставили у години 1802. Истина у прво време поменуте четири дахије беху сложне. Оне, имајући свуколику власт у својим рукама, нису обраћале готово никакву пажњу београдском паши, радиле су све на своју руку. С тога је паша, ма колико да је био трпљив, био незадовољан с оном незнатном влашћу којом је располагао. Као службени представник Порте и султанове

власти био је одговоран пред Диваном за све оно што се уради у пашалуку; али како је он могао бити одговоран кад су му дахије присвојиле скоро свуколику власт? Стар и немоћан да се бори с дахијама и јањичарима Хасан-паша тражио је неколико пута од Порте да га опозове и уклони из Београда,[440] али Порта то не хтеде учинити, те му молбе остадоше узалудне. Међутим 1802 године почеше се дахије завађати са својим суседом Хаџи-Сали-бегом из Сребрнице у Босни. Аганлија је на њега и војску кретао, долазио до Дрине и опленио Азбуковицу, малиђану Хаџи-Сали-бегову.[441] Али ни међу самим дахијама није било слоге ни љубави. Завист и властољубље није им дало мира и они су почели зазирати један од другога. Завист и зазирање изметнуше се у раздор и они беху готови потући се међу собом, као што се помиње и у оном писму, које је Алекса Ненадовић писао мајору Митезеру у Земун. У писму Алекса, као што наводи у својим мемоарима Прота, између осталога пише мајору Митезеру: „Да знате, да смо ми ове дахије међу собом позавађали и они ће се скоро између себе потући“.[442] Ко је завадио дахије између се? Да ли су се они сами позавађали или их ко други завади, не зна се тачно, али је завада између њих бивала све јача тако, да су је најпосле међусобном борбом расправљали. У манастиру Петковици, под планином Цером, налази се забелешка како је 1803 године био велики рат међу Турцима („бисть веліка бранъ междꙋ Агареномъ“).[443] Наше мемоаристе не помињу никакву борбу међу београдским Турцима у 1803 години. Међутим јављено је страним новинама још у почетку априла како је Аустрија појачала гарнизон на граници према Земуну због тога, што се боји да се опет не распале нереди у Београду.[444] Исто тако послата је вест из Земуна страним новинама 20 новембра (2 декембра по н. ст.) како Алија није тако срећан против бунтовника као на Отоманском Двору. Затим се напомиње: „ми смо већ „говорили о једном нападу који је он предузео против бун-

„товника а који је рђаво испао. Он је покушао с другим „у коме није боље прошао него у првом. Говори се да је „остало на бојном пољу 350 људи". [445] У другој једној вести која је послана страним новинама из Земуна 9 (21) јануара 1804 године јавља се како је топом с београдских зидина 31 децембра 1803 (12 јануара 1804 год. по н. ст.) објављен свршетак Рамазана. Затим се јавља како је везир београдски врло незадовољан што је његова власт ограничена, и он је, како се говори, тражио од Порте да му уважи оставку. „Овом је везиру пошло за руком да измири Кучук-„Алију и Аганлију, чији је раздор изазвао тако крваве при-„зоре". — Још се напомиње у овој вести како се говори да ће се Србија поделити на поједине спахилуке или дистрикте којима ће управљати спахије. [446]

На основу наведених вести и бележака даје се закључити, како је друге половине 1803 године, баш у време највеће спреме Срба за устанак, наступила несугласица и свађа међу београдским дахијама, која је довела Аганлију и Кучук-Алију до борбе и до крвавих сукоба и да је у самом почетку 1804 године, дакле одмах по свршетку Рамазана, пошло за руком београдском паши Хасан-аги да их измири.

Ова свађа и сукоб између Аганлије и Кучук-Алије беху стара болест јањичарска; али је питање како су се они, ма и посредовањем београдскога паше, тако брзо измирили, јер то није био обичај између завађених јањичарских првака. Они су такве спорове решавали само оружјем. Мир између Аганлије и Кучук-Алије повраћен је тако брзо само с тога што је јањичарима и дахијама запретила велика опасност од Срба. Они су се измирили, можда за време, само док угуше сваки покрет међу Србима у Београдском Пашалуку и док сузбију сваку помисао Срба на устанак. Они беху сазнали за намере Срба и предузели сечу српских кнезова и старешина у Београдском Пашалуку, као што ће се то видети из главе која за овом долази.

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

СЕЧА КНЕЗОВА И САСТАНАК У ОРАШЦУ

Сазнање о спреми за устанак прекида међусобну свађу код дахија. — Дахије добише писане доказе о спремању Срба на устанак. — Дахије већају какве мере да предузму против Срба. — Дахијске одлуке о сечи кнезова и других првака. — Кад су дахије изишле у нахије? — Сеча кнезова. — Кад је сеча извршена? — Број жртава које су пале за време сече. — Напади Турака на Карађорђа. — Време тих напада. — Последњи напад на Карађорђа. — Покрети за устанак у Јасеници. — Покретачи траже Карађорђа. — Први договор за скупљање чета у Копљарима. — Позив главних људи на састанак у Орашац. — Састанак Скупштине у Орашцу 2 фебруара 1804 године и избор Карађорђа за врховнога старешину устанка. — Где треба тражити почетак устанку? — Кога је дана била Скупштина у Орашцу?

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

СЕЧА КНЕЗОВА И САСТАНАК У ОРАШЦУ

У претходној глави напоменули смо шта је и како је спремано за устанак међу Србима у Београдском Пашалуку. Исто тако поменуто је како су дахије сазнале понешто за ту спрему из писма Алексе Ненадовића мајору Митезеру у Земун 1803 године. Можда је ово писмо први пут обратило пажњу дахијама да се нешто заиста спрема у народу против њих; али изгледа да дахије у први мах нису поклониле потребну пажњу ни том писму ни покрету који се јављао у народу. У томе као да их је много омео онај међусобни раздор и борба, а нарочито поменути крвави сукоби између Аганлије и Кучук-Алије. Из једне друге белешке зна се да се састало 12 кнезова негде у Ваљевској Нахији у неком манастиру почетком 1803 године, где су написали молбу султану и заверили се да за 8 месеци дигну буну против дахија. Некакав калуђер из тога манастира мрзећи Хаџи-Рувима отиде у Шабац и открије ту заверу шабачком муселиму, а овај дахијама.[447] Судећи по овој белешци састанак кнезова морао је бити у манастиру Боговађи пре 9 марта 1803 године, јер је ускоро после овога састанка Хаџи-Рувим морао бежати из манастира Боговађе а затим и из Београдскога Пашалука и отићи у Студеницу где је стигао марта месеца 1803 године, а одатле у Свету Гору.[448] Друга једна белешка помиње да је Хаџи-Рувим морао бежати из манастира Боговађе због „гоњења про„клетих Агарјана (Турака) правде ради“.[449] Осим овога Турци су за спрему Срба на устанак сазнали нешто и

с друге стране. Они сазнаду од кнеза Максима Губеревчанина за некакав разговор проте Марка Дољанчевића који је вођен у механи дашчари у Остружници, те склептају проту и пронађу некакво писмо, из којега сазнаду за договор између царских Турака и кнезова. Сима Милутиновић Сарајлија о томе пева:

У пô зиме кад' ни чему доба,
Кром свјериа (завера) и приготовљања,
То узнаду и Дахие мрзске
Од М(аксима) Губеревчанина,
Изланувша с' тад' у Остружници
Попу Марку, што причуо други
За дашчарном десивши се крчмом,
Скелеџија, ил' му јолдаш неки,
Склептају га, и пронађу писмо
С' Цара Турци Кнезов' списивања...
Тог' Дахие глупца нехотицом
Сва узнаду Сербства намјерења,
Шта смишљено, и што с' ожидава (очекује)...[450]

По казивању једнога мемоаристе за припреме људи из Крагујевачке Нахије дознале су дахије од некаква момка, који је био у радњи земунског трговца Драгутина Милутиновића. Он је код Драгутина видео списак људи, који су хтели устати на Турке, па је отуда преписао неких 20—30 имена, дошао у Београд и дао дахијама за неку малу награду. Мемоариста који је ово казивао не вели одређено кад је то било, али каже да је то било пред оно време кад су уговорили да се дигну,[451] а то је свакако негде првих дана месеца јануара 1804 или крајем декембра 1803 године. Али поред свега овога што су дахије дознале о спреми Срба на устанак оне су добиле и јачих доказа, после којих више нису могле оклевати. После спахијске буне још су се неко време задржавали у Земуну познати пријатељи убијенога Хаџи-Мустафа-паше спахије: Хасан-бег и Мехмед-ага Коњалија. Они негде у пролеће 1803 године отиду у Цариград и однесу султану српску молбу,

у којој су се српски кнезови и свештеници жалили султану против дахијског насиља и молили га да их заштити од тих беда и невоља. У Цариграду Хасан-бег добије у серају за диван-ефендију. Мехмед-ага Коњалија не доби ништа и почне се кајати. Он се обрати дахијама за опроштај и повратак у Београд; у исто време замоли их да му се поврате његова добра али под погодбом да им открије заверу српских старешина. Дахије једва дочекају овакву погодбу, пристану да опросте Мехмед-аги и допусте му да се врати у Београд. Он дође крајем декембра 1803 године и преда дахијама оригиналан акт (original Verzeichniss), на коме је било потписано 60 првих кнезова и свештеника (60 der ersteren Knesen und Poppen).[452]

Кад дахије добију и овај акт с оригиналним потписима српских кнезова и свештеника и имајући у рукама писмо које се везује за Алексу Ненадовића, затим писмо које су нашли у Остружници и онај списак од 20—30 српских првака који су добили од момка Драгутина Милутиновића земунског трговца, потпуно се увере да су се Срби заверили устати против њих и против јањичара, као што Сима Сарајлија пева:

Сва узнаду Сербства намјерења,
Шта смишљено, и што с' ожидава...

Кад су сазнали намере Срба и уверили се колика им опасност прети од општег устанка раје у Београдском Пашалуку, то се посредовањем београдскога Ага-Хасан-паше одмах после Рамазана (31 декембра 1803 године) измире, јер се само тако може разумети Moniteur-ова белешка од 21 (9) јануара 1804 године: да је београдском везиру пошло за руком да измири паше (читај дахије) Кучук-Алију и Аганлију, чији су раздори изазвали онако крваве догађаје.[453] Жељни још одавно да се на некакав начин освете свима виђенијим српским кнезовима и свештеницима,[454] који су им криви били још од борбе Срба с Пасван-оглом, они су

једва дочекали ову прилику. С тога чим се измире између себе почеше се саветовати, шта им ваља предузети против Срба. Ово саветовање морало је бити одмах по њиховом измирењу, свакако после 1-ог а пре 15 јануара 1804 године.

Шта су дахије на свом ве́ћу решиле да предузму против Срба види се из свију извора како из оних који су писани у оно време одмах после извршене сече тако и из оних који су писани позније. Исто тако у томе се слажу и све наше мемоаристе. У писму земунскога проте М. Пејића, које је писано на неколико дана по сечи кнезова, вели се да су дахије, од како су на себе власт узеле, гледале прилику осветити се неким виђенијим Србима, што су ових дана и учинили.[455] Карађорђе са српским првацима у писму руском посланику у Цариград, од 3 маја 1804 године, вели да су дахије смислиле „исећи мачем све кнезове и друге старешине у целој Србији (Београдском Пашалуку) а по том све мушке старије од 15 година тако, „да им се нико не би могао противити од оних који остану „у животу“.[456] Исто тако и Земунски Мемоар помиње како су дахије решиле да мало по мало истребе све мушке главе којима је у време последњега рата Аустрије с Турском (1788 до 1791) било по десет година, па затим да се на остатак навали с мачем у руци и да се истурчи.[457] Да су дахије на свом ве́ћу донеле овакво решење тврде све наше мемоаристе као: J. Ђурић, П. Јокић, Г. Пантелић, В. С. Караџић, прота М. Ненадовић, Сима Милутиновић и непознати писац чланка: Geschichte der Ereignisse in Serbien in den Jahren 1804—1812.[458]

О том ве́ћу београдских дахија дивну слику даје славни песник Српскога Устанка Филип Вишњић. Он пева како се скупило свих седам дахија:

Аганлија и Кучук-Алија,
И два брата, два Фочића млада,
Мемед-ага и шњиме Мус-ага.

Мула Јусуф велики дахија,
Дервиш-ага градски таинџија,
Старац Фочо од стотине љета;
— — — — — — — — — — —
Пошеташе брижни невесели
Низ Небојшу кулу Јакшићеву,
Одшеташе у каву велику,
Пак сједоше по кави великој,
Све сједоше један до другога,
Старца Фочу вргли у зачеље,
Бијела му брада до појаса,
Пак повика све седам дахија:
„К нама брже, хоџе и 'ваизи!
„Понесите књиге инџијеле,
„Те гледајте, што нам књиге кажу,
„Што ће нама бити до пољетка.“

Кад бисмо се могли за тренутак пренети у Београд онога времена и сагледати све шта се онда у Београду догађало, видети ондашње улице и каване, саслушати шта се збори међу јањичарима и ерлијама Турцима, чути ватрене и храбре младиће и старе, искусне, Турке шта говоре и о чему се препиру, тада бисмо добили јасну слику онога времена и сазнали тежње и жеље како јањичара тако и ерлија. Али та се слика за сад не може дати. Међу Турцима у Београду у оно време владале су у главноме две струје: једна која је желела мира и реда, која је желела да се врати стање какво је било под Хаџи-Мустафа-пашом. То су биле присталице спахија. Друга је струја била јањичарско-дахијска која је желела да огњем и мачем толико застраши народ да му никад не падне на ум бунити се. Ову другу струју појачавао је и некакав фанатичан дервиш који је ноћу крстарио по улицама београдским где становаху Турци, и на глас, упола певајући, опомињао правоверне да се чувају од ђаура.[459] Те две струје избиле су и у самом већу јањичарском и дахијском. Чак је било и међу дахијама људи који су желели да се с народом блаже поступа, као што је био стари Фоча-Ефендија. Народни песник пева како

су оџе и 'ваизи световали дахије да буду попустљивије према народу па свој савет завршили овим речима:

Турци, браћо, све седам дахија!
Тако наши инџијели кажу,
Да ће ваше куће погорети,
Ви, дахије, главе погубити;
Из огњишта проник' ће вам трава,
А мунаре попаст' паучина,
Не ће имат' ко језан учити;
Куд су наши друми и калдрме,
И куда су Турци пролазили
И с коњскијем плочам' задирали,
Из клина ће проникнути трава,
Друмови ће пожељет' Турака
А Турака нигде бити не ће.

Међутим најбољи јунак међу њима и најкрволочнији међу дахијама Фочић Мехмед-ага на савете хоџа и 'ваиза одговори кратко и јасно:

Дишер море, хоџе и 'ваизи!
Мол'те Бога и језан учите
Сваки данак, а све по пет пута,
Не брин'те се нама дахијама:
Док је нама здравља и памети,
И док нам је биоградског града,
Ми смо кадри управити градом,
Око града сиротињом рајом.
Кад краљеви на нас војштит' не ће,
Како ће нам раја досадити,
Кад нас има у седам дахија,
У свакога по магаза блага?
Каква блага? Све мека дуката,
А све пуста блага лежећега;
У нас, браћо, четири дахије,
Аганлије и Кучук-Алије,
И у мене и Мула-Јусуфа,
У свакога има пуста блага
Небројена по двије магазе;
Нас четири када устанемо,

Устанемо на ноге лагане,
А магазе с благом отворимо,
Просућемо рушпе по калдрми,
На дукате покупити војску;
Нас четири велике дахије
На четверо разд'јелити војску,
На четверо к'о четири брата,
Поћи ћемо из нашега града
Кроз нашије седамн'ест нахија,
Исјећ' ћемо све српске кнезове,
Све кнезове, српске поглавице,
И кметове што су за потребе,
И попове српске учитеље,
Само луду ђецу оставити,
Луду ђецу од седам година,
Пак ће оно права бити раја,
И добро ће Турке послужити.

Врло је занимљиво ово певање Вишњићево, које се потпуно поклапа с оним што се говори у Земунском Мемоару који је писан, као што је поменуто раније, негде између јула и октобра 1804 године;[460] и оним што у два маха помиње Карађорђе с другим народним старешинама у својим молбама. У Земунском Мемоару вели се да су дахије решиле да погубе све оне мушке главе које су у време последњега рата Аустрије с Турском имале по 10 година, дакле у ово време 23 или 24 године. У поменутим Карађорђевим и старешинским молбама вели се: да су дахије решиле да погубе све мушке главе старије од 15 година.

На основу свих наших извора дахије су на својим већима, која су држале прве половине месеца јануара 1804 године, решиле да грубом силом против српских главних људи предупреде устанак који се спремао, и тако да одрже оно стање које су оне створиле у Београдском Пашалуку после смрти Хаџи-Мустафа-пашине. Њихове одлуке, које су донеле на својим већима, могле би се у главноме овако истаћи:

1. Да побију све знатније кнезове, кметове, свештенике и друге знатније људе у пашалуку као и оне који знају да читају и да пишу.

2. Да њихова места попуне новим кнезовима, кметовима и старешинама.

3. Да те нове кнезове, кметове и старешине домаме у град и да их држе као таоце дотле, докле од раје не покупе оружје што га она има и не сместе у градове.[461]

4. Кад би све ово учиниле онда су мислиле истребити све мушке главе које су имале више од 15 година а остатак силом мача истурчити.

Оваким одлукама дахијским био је противан стари *Фочо Ефендија*, отац Фочић Мехмед-аге и Мусаге. П. Јокић вели да је Фочо дахијама, кад су се договарали шта да раде против Срба, рекао:

„Немојте ви у рају дирати, зашто је ова раја плахо-„вита; а друго, раја је у шумама: њој су шуме градови. „Ви ћете посећи једнога, два, и три кнеза, а други ће по-„утицати, па ће вам после ови главе поскидати; него се „ви раји подобрите, живите с њима у љубави, особито с вла-„диком и поповима, а тако како сте наумили учинићете „веће зло!“[462]

Исто овако наводи и Сима Милутиновић у песми: „Начало устанка Сербов',“ где вели:

Неуважив мудрост Фоче старца
Преокренут' с' Рајом поступати,
А Кнезове, Кмете и Попове
Предусретат' ласком и дружењем,
Пријатељит' и съубјат' се ш' њима,
Побраћат' се и сприокумљиват'
Даривaт' им добре воље знаке;...[463]

Још јасније то истиче народни песник Ф. Вишњић у поменутој песми. Кад је Фочић Мехмед-ага побројао које им кнезове и народне старешине ваља побити онда му Фочо поче говорити:

„Нуто момка! и нуто памети!
„С којом р'јечи на пашалук сједе!
„Узми синко, Фочић-Мемед-ага,
„Узми сламе у бијелу руку,
„Мани сламом преко ватре живе:
„Ил' ћеш ватру са тим угасити,
„Или ћеш је већма распалити?
„Ви можете, и Бог вам је дао,
„Тако силну покупити војску,
„И поћ' ћете, синко, кроз нахије;
„Једног кнеза преварит' можете
„И на вјеру њега домамити;
„Своју ћете вјеру изгубити,
„Једног посјећ', а два ће утећи,
„Два пос'јеци, четири одоше,
„Они ће вам куће попалити,
„Ви, дахије, од њих изгинути.
„Ал' ви тако немојте радити,
„Него мене старца послушајте:
— — — — — — — — — — — —
„Прођите се глоба и пореза;
„С кнезовима ви се побратите,
„Кнезовима ате поклањајте,
„Кметовима осредње парипе,
„С поповима у дослуку буд'те,
„Не би л' и ми уз њих преживљели,
„Јера наше дуго бити не ће.
— — — — — — — — — — — —
Ал' говори Фочић-Мемед-ага:
„Мој бабајко, не слушам те стари."

Своје одлуке дахије нису одлагале, већ чим су се решиле на сечу одмах пошљу заповест у сваку касабу својим муселимима да сваки муселим погуби својега кнеза, а како су се бојали да многи од кнезова не би побегли у шуму, то су заповедили да се та сеча кнезова и других старешина изврши у исто време.[464] Па ни саме дахије нису седеле скрштених руку. Кучук-Алија отишао је преко Баничине у Ћуприју, Мула Јусуф изађе у Грочанску Нахију, а Мехмед-ага Фочић оде из Београда преко Зеока и Бого-

vаће у Ваљево, па одатле у Шабац.[465] Сваки од ових дахија пошавши у нахију повео је собом повећи број јањичара. Тако се помиње да је Фочић Мехмед-ага повео собом око 200 момака.[466]

На основу свега горе реченог може се доста поуздано рећи да је Фочић Мехмед-ага изашао у крајеве према Сави и око Колубаре, Мула Јусуф у крајеве према Дунаву у Грочанску Нахију, Кучук-Алија у Поморавље са задатком да захвати нахије које додирују Поморавље; а Аганлија изгледа да је остао у Београду једно да у Београду имају свога поузданог човека, а друго да се нађе један од њих који би могао у случају неуспеха повести преговоре са заосталим старешинама народним.

Кад се дахије разиђу по нахијама почну убијати кнезове и старешине народне. Многе су погубиле саме дахије, а многе њихови изасланици и муселими по касабама и ханџије по селима. Али многи кнезови и кметови одређени за сечу измакну и побегну у шуме и планине па се придруже хајдуцима и хајдучким харамбашама.

Саветовања дахијска завршена су негде прве половине месеца јануара; свакако око 10—12 јануара они су били већ готови са својим одлукама. Док су прикупили људе и спремили се за пут такође им је требао који дан. И на основу тога могло би се закључити да дахије нису изашле у народ пре половине јануара 1804 године.

Прота М. Ненадовић вели да је Фочић Мехмед-ага изашао у месецу јануару, поручивши ваљевским кнезовима да долази на теферич у лов. Уз пут ударио је на Зеоке и ручао код кнеза Станоја, па је после дошао у Боговађу и одатле отишао у Ваљево.[467] Пут од Београда до Ваљева могао је трајати у најмању руку 2—3 дана, јер је било зимње време, а од Београда до Зеока има 11 часова хода, а од Зеока до Ваљева око 7, свега дакле 18 часова хода. Зна се и то да се Турци онога времена не одликују сувишном журбом на путу, па ни Фочић није за дан с 200

момака прејурио од Београда до Ваљева. Кад је дошао до Ваљева изашли су му ваљевски кнезови у сусрет, па кад дођу у Ваљево Фочић одмах тројицу метне у затвор и стави им синџир на врат и обе руке у једно гвожђе (у лисице). Може се узети да је то било истога дана кад је Фочић Мехмед-ага дошао у Ваљево. Сутра-дан Јаков је прикупљао новац да би могао дати откуп за брата. Скупио је 19.500 гроша (2785 дуката), а Турци Ваљевци били су обећали да ће у вече све дати. Али кад сазнаду да ће Фочић и узети новац и погубити кнезове, то не хтедоше дати, извињавајући се да нису при новцу, већ да ће кроз неки дан набавити, али не хтедоше рећи Јакову зашто не могу новац одмах дати. С тога је Јаков морао ићи у Бранковину те покупити од чељади и жена накит само да састави тражену суму новаца. И око тога посла морало је протећи неки дан, можда 2—3 дана. Према томе Мехмед-ага Фочић морао је поћи из Београда најпозније 15 или 16 јануара, јер су ваљевски кнезови погубљени 23 јануара 1804, а то је био уговорени дан, када је требало, како веле неки од мемоариста, извршити сечу свуда по пашалуку.[468]

Дахија Кучук-Алија ударио је на Смедеревску Јасеницу, дође у Селевац и погуби селевачкога кнеза Максима и кнежева рођака попа Милована. Из Селевца дође у Паланку и у Баничину, ту домами кнеза Теофана из Орашја и погуби. Затим (нема сумње преко Плапе) дође у Баточину где погуби усред бела дана лаповскога кнеза Онасоја Илића, човека стара и угледна. Из Баточине преко Јагодине одјури са својим сејменима у Ћуприју где домами обор-кнеза Петра из Гложана, Рајицу, кнеза из Забрђа у Млави, Станишу и попа Милосава и свима поодсеца главе.[469] Да дахија Кучук-Алија зими отпутује од Београда Ћуприји, задржавајући се у неким местима било због одмора и ручка или да домами још којега народног првака и погуби, требало му је више од десетак дана, јер се у оно време путовало обично од Београда до Ћуприје за 26 часова,[470] а

кад је рђаво време и више. Према томе њему је требало скоро 5—6 дана да употреби на пут, а толико му је требало и док је извршио сечу домамљених кнезова, свештеника и других првака по разним местима у која је долазио. То значи да се није кренуо из Београда позније од 16 јануара, јер је већ 28 јануара био у Београду, кад је тамо дошао Хаџи-Рувим из Боговође, и издао заповест да се ухвати и погуби. Према томе даје се закључити да су се дахије разишле по пашалуку око Светога Саве, неки дан пре а неки дан доцније. Београдски митрополит Леонтије у једном свом писму од 1 августа 1816 године помиње да је сеча извршена 16 јануара 1804 године,[471] а да̑ се мислити да то није дан сече, већ дан поласка дахија из Београда да изврше сечу кнезова. И ако се на више места у наших мемоариста као и у неким документима из петроградских и бечких архива помиње, како је сеча кнезова извршена једнога дана, а на неким местима „једнога дана и једнога часа“, опет по природи самих догађаја тај посао није свршен за један дан, већ у року од 10—15 дана у најмању руку, ако није трајао и дуже. На једном месту по немачким белешкама вели се да је сеча кнезова извршена за 14 дана, јер се тамо наводи: „који се год међу „Србима истакао образовањем, угледом и утицајем, беше „убијен. Број жртава за 14 дана дошао је до 95“.[472]

У колико се данас знаде последња жртва дахијска у време погибије кнезова била је погибија Хаџи-Рувима 29 јануара 1804 године, а прва жртва то је погибија Марка Чарапића, па онда Стевана Андрејића Палалије. С. Милутиновић, певајући о почетку устанка, помиње ове прве жртве овако:

Пак изађе Мула-Јусуф п'рви,
У Врчину нагнијездивши се,
С' булументом себ' крвника̑ равних,
Прокомешат' Србадију туда,
И оплѐвит замјечене ближе;
Кнеза Марка у Калуђерицам' (село)

И на свадби дешенога нађу,
К'о најближег' и погубе најпре,
— — — — — — — — — — —
Још у Гроцкој кротка Палалију
Звањем кнеза, нег' ангела нрављу...[473]

А Филип Вишњић пева да је прво погинуо кнез Стеван Палалија:

Првог српског кнеза преварише:
Домамише кнеза Палалију
И у Гроцкој њега погубише.

У осталом и Вук С. Караџић помиње да су дахије најпре посекле Стевана Палалију.[474] После Палалије Вишњић помиње кнеза Станоја Михаиловића из Зеока. Г. Ст. Новаковић, расправљајући о сечи кнезова у својој књизи „Устанак на дахије 1804 године" према казивању проте М. Ненадовића, мисли да је кнез Станоје погубљен 24 јануара а најдаље 25,[475] дакле после погибије ваљевских кнезова: Алексе Ненадовића и Илије Бирчанина, јер су они погубљени 23 јануара. Међутим баш по казивању самога проте М. Ненадовића не може бити ни 24 ни 25 јануар као дан погибије кнеза Станоја, јер прота казује како је Фочић послао своје момке назад у Зеоке да одсеку главу кнезу Станоју, па у Боговађу Хаџи-Рувиму,[476] али не каже одакле их је послао, да ли из Ваљева или из којега другог места пре него што је стигао у Ваљево. Баталака у својој „Историји Српскога Устанка" вели да је Мехмед-ага Фочић дошао на конак у Боговађу, па је одатле сутра-дан, пре него што је пошао за Ваљево, послао три момка да погубе кнеза Станоја и кнеза Симу Марковића и да им главе у Београд однесу.[477] Из даљега Протиног казивања види се да је био *петак* кад је погинуо кнез Станоје из Зеока:

„Оду његови момци — вели Прота — у Зеоке и нађу „кнеза Станоја код куће, кажу му да иду у Београд, и да „их је ага послао, и хоће онде да ручају. Кнез их дочека. „Кад су седели у кући поред ватре, један петао дође пред

„врата и кукурекне, а Турчин узме шишану и рекне: „Хоћу „ли, кнеже, убити онога ороза за ручак?“ Кнез му одговори: „Имамо ручка доста а и тако је петак, али баш кад хоћеш „а ти удри.“ Турчин запне шишану пак окрене најпре на „отворена врата на петла, а затим је спусти те кнезу Ста„ноју према себи скреше у прса, који падне“.[478]

Овде се може поставити питање: да ли је ово *петак*, пети дан у недељи, или је иначе *постан* дан. Сеча је извршена уз месојеђе 1804 године, према томе није био никакав други постан дан осим *среде* и *петка*, и кнез Станоје из Зеока морао је погинути у среду или у петак. После Св. Саве 1804 године среда је падала 20 и 27 јануара, а петак 15, 22 и 29 јануара. Према томе 15-ти јануар био би сувише рано за погибију кнеза Станоја ма да Ј. Ђурић узима тај дан као дан погибије кнеза Станоја,[479] а 27 и 29 јануар били би сувише позни, и онда остаје среда 20 јануара или петак 22 јануара као дани кад је могао погинути кнез Станоје. Наше би мишљење било да се смрт кнеза Станоја десила у среду 20 јануара 1804 године.

На основу више реченог прве жртве биле су: кнез Стеван Палалија, кнез Марко Чарапић и кнез Станоје. Они су погинули између Светога Саве и 20 јануара, а последња жртва био је Хаџи-Рувим, који је погинуо 29 јануара 1804 године. И народни песник Ф. Вишњић помиње као последње жртве у време сече погибију ваљевских кнезова и погибију Хаџи-Рувима:

Када до два кнеза погибоше
На ћуприји насред Колубаре:
Кнез Алекса, Бирчанин Илија;
Аџи-Рувим насред Биограда,
Једног дана, а једнога часа:
Виш' њих јарко помрчало сунце.[480]

Све наше мемоаристе и сва документа, која су нам дошла до руке а која су писана исте године кад је био устанак, једногласно тврде да је сеча кнезова извршена у

исто време.[481] Један од мемоариста вели да су дахије расписале, разуме се на своје муселиме, да свакојако гледају да се сви они кметови, буљубаше и други одабранији људи у једно време потуку.[482] Други од мемоариста, прота Ненадовић, вели да су дахије у сваку касабу својим муселимима послале заповест тајно и *одредиле им дан* да сваки муселим свога кнеза погуби.[483] Ово исто помиње се и у молби српских старешина руском посланику у Цариграду А. Италинском од 3 маја 1804 године, као и у српској молби султану од 1 маја 1805 године. Најпосле се може узети да су ова казивања сасвим тачна, јер са̑м успех, који су дахије очекивале од сече, неминовно је захтевао да се погибија кнезова изведе у што краћем времену, па се може веровати да су дахије наредиле својим муселимима да сечу изврше у један дан или још боље рећи у одређено време и да главе погубљених старешина пошљу у Београд. Међутим близу је памети да се такав посао, као што смо и раније поменули, није могао извршити баш у један дан, него је можда већина заиста и погубљена истог дана, рецимо 23 јануара, кад су посечени и ваљевски кнезови, али неки су погубљени раније, а неки доцније, неки пре 23 јануара а неки после. То је зависило од пута којим су дахије ишле по пашалуку и како су ишле. Прота земунски М. Пејић у своме писму С. Стратимировићу, писаном негде између 30 јануара и 3 фебруара 1804 године вели: „Ових „дана је извршена освета над Србима, коју су јаничари „давно желили“.[484]

Према свему што смо досад изложили може се ово утврдити:

1. Дахије су, пошто су се одлучиле на сечу народних старешина, издале тајно заповести својим муселимима по градовима и касаба̑ма да домаме кнезове и друге прваке, да их побију и да им главе у Београд пошљу.

2. Поред тога што су издале заповести својим муселимима и саме су се решиле да пођу у поједине нахије,

„врата и кукурекне, а Турчин узме шишану и рекне: „Хоћу „ли, кнеже, убити онога ороза за ручак?“ Кнез му одговори: „Имамо ручка доста а и тако је петак, али баш кад хоћеш „а ти удри.“ Турчин запне шишану пак окрене најпре на „отворена врата на петла, а затим је спусти те кнезу Ста„ноју према себи скреше у прса, који падне“.[478]

Овде се може поставити питање: да ли је ово *петак*, пети дан у недељи, или је иначе *постан* дан. Сеча је извршена уз месојеђе 1804 године, према томе није био никакав други постан дан осим *среде* и *петка*, и кнез Станоје из Зеока морао је погинути у среду или у петак. После Св. Саве 1804 године среда је падала 20 и 27 јануара, а петак 15, 22 и 29 јануара. Према томе 15-ти јануар био би сувише рано за погибију кнеза Станоја ма да Ј. Ђурић узима тај дан као дан погибије кнеза Станоја,[479] а 27 и 29 јануар били би сувише позни, и онда остаје среда 20 јануара или петак 22 јануара као дани кад је могао погинути кнез Станоје. Наше би мишљење било да се смрт кнеза Станоја десила у среду 20 јануара 1804 године.

На основу више реченог прве жртве биле су: кнез Стеван Палалија, кнез Марко Чарапић и кнез Станоје. Они су погинули између Светога Саве и 20 јануара, а последња жртва био је Хаџи-Рувим, који је погинуо 29 јануара 1804 године. И народни песник Ф. Вишњић помиње као последње жртве у време сече погибију ваљевских кнезова и погибију Хаџи-Рувима:

Када до два кнеза погибоше
На ћуприји насред Колубаре:
Кнез Алекса, Бирчанин Илија;
Аџи-Рувим насред Биограда,
Једног дана, а једнога часа:
Виш' њих јарко помрчало сунце.[480]

Све наше мемоаристе и сва документа, која су нам дошла до руке а која су писана исте године кад је био устанак, једногласно тврде да је сеча кнезова извршена у

исто време.[481] Један од мемоариста вели да су дахије расписале, разуме се на своје муселиме, да свакојако гледају да се сви они кметови, буљубаше и други одабранији људи у једно време потуку.[482] Други од мемоариста, прота Ненадовић, вели да су дахије у сваку касабу својим муселимима послале заповест тајно и *одредиле им дан* да сваки муселим свога кнеза погуби.[483] Ово исто помиње се и у молби српских старешина руском посланику у Цариграду А. Италинском од 3 маја 1804 године, као и у српској молби султану од 1 маја 1805 године. Најпосле се може узети да су ова казивања сасвим тачна, јер са̂м успех, који су дахије очекивале од сече, неминовно је захтевао да се погибија кнезова изведе у што краћем времену, па се може веровати да су дахије наредиле својим муселимима да сечу изврше у један дан или још боље рећи у одређено време и да главе погубљених старешина пошљу у Београд. Међутим близу је памети да се такав посао, као што смо и раније поменули, није могао извршити баш у један дан, него је можда већина заиста и погубљена истог дана, рецимо 23 јануара, кад су посечени и ваљевски кнезови, али неки су погубљени раније, а неки доцније, неки пре 23 јануара а неки после. То је зависило од пута којим су дахије ишле по пашалуку и како су ишле. Прота земунски М. Пејић у своме писму С. Стратимировићу, писаном негде између 30 јануара и 3 фебруара 1804 године вели: „Ових „дана је извршена освета над Србима, коју су јаничари „давно желили“.[484]

Према свему што смо досад изложили може се ово утврдити:

1. Дахије су, пошто су се одлучиле на сечу народних старешина, издале тајно заповести својим муселимима по градовима и касаба̂ма да домаме кнезове и друге прваке, да их побију и да им главе у Београд пошљу.

2. Поред тога што су издале заповести својим муселимима и саме су се решиле да пођу у поједине нахије,

те да неке главније од кнезова сами домаме и погубе. Тако је Мехмед-ага Фочић пошао у Ваљевску и Шабачку Нахију, Кучук-Алија у Смедеревску и Ћупријску Нахију, а Мула Јусуф пошао је у Београдску и Грочанску Нахију. Аганлија изгледа да није никуда излазио из Београда.

3. Дахије су своје одлуке о сечи кнезова донеле негде после 1 јануара 1804 године а пре 14 истог месеца. Доневши одлуке одмах су се спремиле да пођу по нахијама, узевши сваки собом појачи одред јањичара. Дахије, које су се решиле да изађу у нахије, морале су поћи из Београда најдаље 15 или 16 јануара и неке већ су се вратиле у Београд пре 28 јануара, извршивши сечу по нахијама кроз које су пролазиле.

4. Сеча кнезова извршена је у исто време по свима нахијама, али не једнога истога дана. Седмица од 17-ог до 24 јануара 1804 године може се сматрати као права *страсна недеља* српске слободе, као што је назива г. Стојан Новаковић,[485] а то је таман од изласка дахија из Београда до погибије ваљевских кнезова, јер је у то време изгинуло највише најодличнијих и највиђенијих српских кнезова и старешина. Било је жртава и пре и после ове седмице, али мање него ове недеље.

Број жртава које су пале за време ове сече разно је забележен како у изворима који су најближи самом догађају тако и у онима који су доцније писани. Први је поменуо број одсечених глава земунски прота Михаило Пејић у поменутом свом писму, које је стигло у Карловце 4 фебруара, где вели: „Тако је до данас 72 мртве главе које кнезовске, „које свештеничке, које од осталих све поглавитих људи „(у Београд донесено). И једино мртве главе у Београд „доносе се".[486] У поменутој српској молби руском посланику у Цариграду А. Италинском од 3 маја 1804 године вели се да је у време сече изгубило живот 150 које кнезова које других отмених људи.[487] Земунски Мемоар пак помиње да је за кратко време погубљено до 70 људи.[488]

Исти број — 72 — који помиње М. Пејић, помиње се и у српској молби султану писаној 1 маја 1805 године.[489] У поменутом извештају немачкога мајора Ј. Митезера од 29 (17) маја 1807 године помиње се да је приликом сече погинуло 123 лица.[490] Како је мајор Митезер живео у време сече кнезова у Земуну, то је могао приближно сазнати број жртава које су пале за време сече кнезова. Најпосле да наведемо једну белешку по немачком извору, у којој се помиње да је за 14 дана изгинуло 95 првих људи.[491] Тачан број жртава тешко је утврдити, али свакако он није мањи од 70 људи.[492]

Осим погибије кнезова, свештеника, трговаца, буљубаша и других знаменитих људи у време сече кнезова спаљено је село *Врчин* у Грочанској Нахији, затим село *Ливадице* у Пожаревачкој Нахији. А у Млави исечени су многи људи, којима ми данас не знамо имена. Исто тако у Илани у Смедеревској Нахији погинуло је више лица, за која се мислило да су рођаци хајдука Милована, а чија се имена такође не знају.[493]

Кад изгибоше оволики народни прваци народ се пак, коме је зулум и онако био додијао, стане већма и већма бунити: не знајући нико, зашто Турци секу, сваки се морао бојати да и на њега ред не дође. „Кад се већ стане бро„јати: — вели В. С. Караџић — овога су посјекли, онога „убили из пушке, онога затворили, онога нијесу нашли „код куће, овај утекао, а онај се сакрио; онда ови бје„гунци стану тражити један другога.“

Кад су се састали ови бегунци у веће гомиле, и кад су се њима придружили и хајдуци, који су у оно доба године били по јатацима, „стану се — казује даље В. С. Ка„раџић — договарати шта ће сад радити. „Турци (веле) „све зулуме измишљаше, пак сад најпослије наумише, да „нас све исијеку и побију. Ту сад другога суда ни спасе„нија нема, него да се бранимо, и да бијемо и ми њих: „кад ћемо везани женски мријети од њихових џелата и „сеиза, боље је да мремо јуначки, као људи, барем да за-

„мијенимо своје главе и да покајемо своју браћу; а жене „и ђеца и куће ако нам и пропадну, ни онако нијесмо „господари од њих.“ Овакови разговор никоме није био тако „по вољи, као хајдуцима, и родбини онијех, што су их „Турци побили, а ни остали нијесу ништа могли рећи про„тив њега“.[404]

Сад да се вратимо Карађорђу.

Пред саму сечу кнезова и пред сам излазак дахија из Београда Карађорђе се беше вратио из Ресаве у Тополу, али не беше сам већ са Станојем Главашем и с неколико Станојевих хајдука. Саставши се у Крћевцу (данас заселак села Тополе) с Петром Јокићем Карађорђе је рекао Петру да је дошао да види оне пријатеље, који су били у Орашцу на заклетви. — „Ово ми је друштво: ово је, показавши руком, „Станоје Главаш. Ти си га и пре чуо. Имам још једнога „друга, неког Миленка, који је остао да по пожаревачкој „и смедеревској нахији још кога друга врбује. Тек ти ћути. „Ја ћу, као што ти кажем, сад све разгледати, па ћу опет „онамо отићи; а кад Март наступи, ето мене!“[405]

Овај долазак Карађорђев из Ресаве у Тополу био је по причању П. Јокића на два дана пред Св. Саву, а то би било 12 јануара 1804 године.

У Тополи, у подрумини некога Милисава, П. Јокић је с Карађорђем и са Станојем истога дана ручао кад се састао с Ђорђем, па је после ручка отишао овцама а Карађорђе је са Станојем остао онде. Колико се Карађорђе бавио онде сад се не зна, тек је њега сеча кнезова застала у селима око Тополе и он се више није ни враћао у Ресаву.

Да је и Карађорђе био у оном списку људи, које су дахије намерне биле побити, види се из причања свију наших мемоариста. То казују: Ј. Ђурић, Г. Воденичаревић, П. Јокић, С. Милутиновић, Г. Ковачевић, Вук С. Караџић, а помиње и народни песник Ф. Вишњић. Најпосле то тврде и поуздани извори, као што су Земунски Мемоар и забелешке Божидара Грујовића, као што ћемо даље видети. Како је

дакле и Карађорђе био у списку оних људи, које је требало погубити у одређено време, требало га је домамити какогод. Пошто је он током 1801 и 1802 године био и трговац, то су мислили да га домаме у Крагујевац као трговца и убију. Један од мемоариста казује како су се дахије у то доба довиле како ће добавити и похватати оне пописане људе, које су хтеле поубијати. Оне промене крагујевачкога муселима *Мехмет-агу* а на његово место метну за муселима Кучук-Хусејина. Чим се промени муселим ваљало је свима трговцима доћи да старе трговачке изуне (допуштења) замене новим те да могу опет трговати. Нови муселим Кучук-Хусејин позове трговце да дођу, и тако дође Мата, буљубаша из Липовца, кнез Јовица из Кнића и Младен Миловановић из Ботуња. Звали су и Ђорђа али он није хтео доћи. Кучук-Хусејин сву тројицу баци у тамницу, Јовицу и Мату ускоро посече а Младена баци у гвожђа. А кад многи не хтедоше доћи они су почели хватати их и сећи.[496] Наше мемоаристе говоре да су дахије одредиле биле *Узун-Мехмеда* с дванаест Турака да иду у Тополу, да ухвате Ђорђа и да убију. Ови Турци дођу у Тополу. Међутим баш у то време беше погинуо некакав Турчин под Венчацем (убио га Јанићије Ђурић с Благојем из Маслошева), па тополски ханџија Ибрахим беше позвао ханџију жабарскога и шумњанскога и још људи да иду у потеру. Можда се овој потери придружио и Узун-Мехмед са својим Турцима, надајући се да ће и Ђорђа у потери с осталим сељацима наћи, пошто се морало дићи цело село у потеру. Ову потеру, која је поуздано била, помињу и П. Јокић, и Г. Пантелић, и Ј. Ђурић.[497] Г. Пантелић не помиње због чега је била ова потера, али помиње Петар Јокић, а да је она била због убијеног Турчина под Венчацем говори и сам Ј. Ђурић, који је Турчина убио. Г. Пантелић вели за Узун-Мехмеда и његове Турке да „се они учине као да су дошли у Тополу да дижу људе „у хајку говорећи: „сви до једнога хај'те у хајку!“ па да

„Ђорђа у хајки убију па на добрим коњима да утеку. Али „Ђорђе се сакрио и није изашао; а ноћио је на нашем „тр̂лу, па од тр̂ла ујутру, таман кад хајкачи да доспеју за- „седачима, пројури на вранцу и утекне и нико га не спази. „А кад Турци сагнаше и другу хајку испод Бање, онда „науме да бегају, сад Кара-Хусејин (који је био с Узун- „Мехмедом) упита мене: „Гајо, што не дође Карађорђе у „хајку?“ — Није код ку̂ће — одговорим му ја — већ у Циду- „љама преко Мораве, скупио 240 вепрова те жири у Агиној „планини“. — Турци онда пирнуше и одоше у Београд“.[498]

Пошто је Фочић Мехмед-ага морао ићи у Ваљевску Нахију, мислећи, према ономе, што се у тој нахији спремало, а што су дахије сазнале из похватаних писмених доказа, да ће се прво тамо устанак развити; затим пошто је Кучук-Алија морао ухватити Моравску Долину, а Мула-Јусуф Београдску и Грочанску Нахију, јасно је да су морали послати нарочитога човека да ухвати Ђорђа. Дахије су то морале учинити у толико пре, што је Карађорђе у народу био познат као човек с великом војничком практиком и с веома одсудном вољом.[499] Јер су дахије морале мислити кад погину: Алекса Ненадовић, Илија Бирчанин, оба Чарапића и обор-кнез Петар из Гложана, да су тиме изгинуле све главније народне војсковође из времена борбе Срба с Пасван-оглом. Остаје им још само Карађорђе, који је био најчувенији после Станка Арамбашића, али чији рад на кретању народа оне нису толико познавале колико рад ваљевских првака. Кад се узму ови разлози на ум онда је лако разумети зашто су дахије морале послати нарочитог човека да убије Карађорђа. У имену човека, коме је поверен тако знатан задатак да ухвати и убије Карађорђа, не слажу се наше мемоаристе. Ј. Ђурић и Г. Пантелић веле да се звао *Узун-Мехмед*, П. Јокић вели да се звао *Хаџи-Климента*, Ф. Вишњић назива га у песми *Узун-Мехмед-кавеџијом*, а Сима Милутиновић *Узун-кавеџијом*.[500] По нашем мишљењу сва ова разна имена тичу се једне лично-

сти. Узун-Мехмед могао је бити кавеџија, можда је пореклом Арбанас Климента, а могао је бити хаџија. У сваком случају Узун-Мехмед кавеџија био је некакав поуздан Турчин јањичар, на кога су се дахије потпуно могле ослонити да ће њихову заповест тачно извршити.

Само собом намеће се питање кад је био овај напад на Карађорђа? Ј. Ђурић казује да је с Благојем из Маслошева убио некога Асан-агу, спахију и гос(подара врб)ичкога(?) 13 јануара 1804 године[501] под Венчацем, а помиње и потеру која их је гонила. Потеру су састављали људи из Бање и Липовца. П. Јокић такође прича да га је 13 јануара у вече позвао тополски ханџија Ибрахим и рекао му да ће сутра-дан (дакле 14 јануара) с ханџијом жабарским и шумњанским и с другим људима пћи у потеру, а њему (П. Јокићу) нареди да остане и чува хан да га лопови не похарају.[502] Можда је Узун-Мехмед овом приликом дошао са својим Турцима из Београда да нападне на Карађорђа, јер су, по нашем мишљењу, дахије прво издале заповести и послале своје изасланике да их изврше, па су тек онда оне саме пошле из Београда у нахије. Отуда и мислимо да је Узун-Мехмед могао стићи у Тополу око Св. Саве и тражити Ђорђа.

Наши домаћи извори помињу неки два а неки три напада на Карађорђа у оно време. Гаврило Ковачевић у својој песми помиње три напада на Карађорђа. Тако исто и С. Милутиновић вели да су га два три пута тражили да смакну.[503] И доцније мемоаристе помињу неки два а неки један напад на Ђорђа.[504] Г. Пантелић вели на једном месту: „Кад су „Турци дошли по Карађорђа (и Младена), онда убише и „Мату из Липовца. Дозвао га Кучук-Хусејин муселим и „онде га посекао а Младена је уватио и метнуо у гвожђе“.[505] Овај би се напад могао узети као други. О њему опширније говори Ј. Ђурић: „Други пут — вели Ђурић — одреде дахије опет истога Узун-Мехмеда каба-дахију да пође „да убије Карађорђа и главу му одсече и у Београд дахи-

„јама однесе. Узун-Мехмед је сву ноћ ишао како би освануо „код куће Карађорђеве; но Карађорђе ту ноћ тревивши се „у Крћевцу у планини, а не код куће, пођe рано да иде „до куће и кад дође на реку Кубршницу близу његове „воденице да пређе преко друма, а Узун-Мехмед идући „друмом стане са својих 12 Турака и рекне: „Море оно „је Карађорђе, видите ли где из шуме само с једним другом „иде и наш пут пређе; но сад ко је јунак нека трчи за њим... „јер ће он из једне шуме у другу где има доста хајдука; „ово је његова хајдучка кућа“.[506]

Овај напад по свој прилици био је баш у оно време кад је требало отпочети убиства по свима нахијама, а то би било око 17 јануара, кад је почела страсна недеља српске слободе.

Последњи напад на Карађорђа најважнији је, јер у њему треба тражити почетак устанку, као и у ономе, што је настало одмах после овога напада на Ђорђеву личност.[507] Овде ћемо одмах навести најпоузданије и самом времену најближе изворе, који помињу овај прави и најозбиљнији напад на Карађорђа. На првом месту наводимо Земунски Мемоар с тога, што је писан негде после 5 (17) јула а пре 16 (28) октобра 1804 године.[508] У њему се описује сеча кнезова и вели се: „Тако се деси да сви они које овај „догађај (то јест сеча кнезова) огорчи, а који су били за-„писани у листи за хватање и убијање, побегну у шуме и „у планине особито у већим нахијама (Београдској, Ваљев-„ској, Рудничкој и Крагујевачкој). И тако беше цео ви-„лает у нереду и узбуни, ма да још нико није мислио на „отворен рат против насилника. Али кад дођоше седам „Турака, од оних, које су дахије послале да убијају, у „село Каменицу у Београдској Нахији,[509] место становања „Ђорђа Петровића названог Црним (Кара) у намери да га „ухвате или убију, опколе му кућу и позову га да изађе. „Он одговори да им не верује. Али кад му они довикнуше: „да им може слободно на веру изаћи, он им одговори: „ја

„излазим на реч и на веру", — и како беше наоружан „дугом пушком и двама пиштољима, пође да изађе. И у „тренутку кад ступи на кућни праг опази да Турци подигоше пушке и сабље против њега, с тога опали први он, „смлати двојицу и побегне у оближњу шуму".[510]

Други најближи сведок овога напада на Карађорђа јесте Земунац Гаврило Ковачевић, који је штампао своју песму о устанку Срба на Турке негде у јесен — око Митрова дана — 1804 године. У једној напомени он вели: „На „Ђорђа су трипут Турци долазили; један крат њих 7 дошло, „и онда је Ђорђе два убио а једнога ранио и после је по„бегао у шуму".[511] Као што се види Г. Ковачевић такође тврди да је било три напада на Карађорђа и да се при последњем нападу сукобио с Турцима, двојицу убио, једнога ранио и онда побегао у шуму.

Трећи је доказ самога Карађорђа, који је казивао 9 јуна 1805 године Божи Грујовићу о почетку устанка. Грујовић бележи овако казивање Карађорђево:

„Из уста јего слишах начало возстанија Сербов. Пришедши к њему Турци да га секу као и друге, он их растера, побегне, сазове Станоја (Главаша). И први дан њих „4 била су, трећи дан њих 9, седми дан 300, а десети дан „2000 скупили се говорећи: ако нам је по самом гинути, нека у гомили гинемо".[512]

Шеснаест година после овога напада на Карађорђа некакав немачки писац, који је познавао добро српски језик, написао је расправу: „Историја догађаја у Србији од 1804 „до 1812 године" и овако описује поменути напад на Ђорђа: „Било је то 15 (3) фебруара године 1804, кад се известан „број Турака, под изговором да купи харач, приближи кући „Ђорђевој. Црни Ђорђе обавештен раније о правој намери „њиховој наоружа своје момке, нападне на Турке, чим се „појаве, већину побије и побегне својем пријатељу, харам„баши Станоју Главашу у гору".[513]

Народни песник Ф. Вишњић, певајући како је био одређен Узун-Мехмед кавеџија да иде у Тополу и погуби Карађорђа, наставља:

Кад то чуше дванаест делија,
Одмах добре коње посједоше,
И пред њима Узун кавеџија.
Отидоше у село Тополу
У суботу уочи неђеље;
На освитак неђељи дођоше
Прије зоре и бијела дана,
И Ђорђијне опколише дворе,
Ударише с обадвије стране,
А са двије стране повикаше:
„Изиђ' амо, Петровићу Ђорђе!"
Тко ће љута змаја преварити?
Тко ли њега спаваћива наћи?
Ђорђе се је јунак научио
Прије зоре свагда уранити,
Умити се и Богу молити,
И попити по чашу ракије:
Бјеше Ђорђе прије уранио
И отиш'о у доње подруме.
Када виђе око куће Турке,
Он се њима јавити не ћеде.
Јави им се млада Ђорђијница:
„Да Бог с вама, Турци, ноћас био!
„Шта тражите овђе у то доба?
«Ђорђе сада пред кућом бијаше,
„Ту сад бјеше, пак некуд отиде,
„А ја не знам куд је отишао.»
А то Ђорђе и гледа и слуша.
Кад је Ђорђе избројио Турке,
Чашу попи, а пушку потпраши,
Узе доста праха и олова,
Па изиђе својему обору
Међу своји дванаест чобана;
А кад дође, чобане избуди,
И овако чобанима рече:
„Браћо моја, дванаест чобана!
„Устаните, обор отворите,

„Из обора ишћерајте свиње,
„Нека иду, куда коме драго;
„А ви, браћо, мене послушајте,
«И шарене пушке потпрашите;
«Ако Бог дâ, те се оно стече,
«Што сам данас радит' наумио,
«Честите ћу вас све учинити,
«Оковати у сребро и злато,
«А у свилу обућ' и кадиву.»
Сви чобани једва дочекаше,
Ишћераше свиње из обора,
Пак шарене пушке потпрашише,
На мах они за Ђорђем пођоше.
Оде Ђорђе право своме двору,
А кад Турке с чобанима виђе,
Онда Ђорђе овако говори:
«Чујете ли, дванаест чобана:
«Сваки јако глајте по Турчина,
«Ал' немојте пушака метати,
„Докле моја најприје не пукне,
„Ја ћу гледат Узуна Мемеда,
„Виђећете, што ћ' од њега бити.»
То изрече Петровићу Ђорђе,
Земљи паде, пушци огањ даде,
Пуче пушка, остат' пуста не ће;
Ђе је глед'о, Ђорђе погодио,
Мртав паде Узун са кулаша.
Кад то виђе дванаест чобана,
На мах пуче дванаест пушака,
Мртви паде онђе шест Турака,
Шесторица на коњма побјеже.

Исто овако само с незнатним додатцима или одступањима пева о овом нападу на Карађорђа Сима Милутиновић.[514]

Све ово, што је наведено, доста је да утврди да је последњи напад на Карађорђа заиста постојао, да је Карађорђе заиста, убивши некојега од нападача, издро и дохватио се шуме, где се састао са Станојем Главашем. Према казивању Ј. Ђурића Карађорђе се, после онога првога напада Турака, кад га нису нашли код куће, а то је после

његова доласка из Ресаве, налазио по селима око Тополе. Тако кад је Ј. Ђурић, у друштву с Благојем из Маслошева, убивши Асан-агу спахију испод Венчаца, пошао да тражи Карађорђа сазнао је да се Карађорђе бавио неколико дана у Липовцу код Леке Николе, затим неки дан у Буковику код Јована Крстовића, па онда у Даросави код Симе Сердара. Из Даросаве можда је Карађорђе дошао у Тополу кући својој, где су га Турци застали и напали.

Овај последњи напад на Ђорђеву личност могао је бити негде између 24 и 31 јануара 1804 године. Има разлога мислити да је тај напад био у *недељу 31 јануара,* јер према народном песнику Ф. Вишњићу тај последњи напад на Карађорђа био је у недељу:

Кад то чуше дванаест делија,
Одмах добре коње посједоше,
И пред њима Узун кавеџија.
Отидоше у село Тополу
У суботу уочи нећеље;
На освитак нећељи дођоше
Прије зоре и бијела дана,
И Ђорђијне опколише дворе,...

Нама се чини да ово певање народнога песника није далеко од истине и биће по свој прилици тачно из ових разлога:

1. Кучук-Алија морао се вратити из Поморавља од Ћуприје у Београд 27 или најдаље 28 јануара, јер је 28 јануара (у четвртак) у вече послао неколико Турака да му доведу из београдске митрополије Хаџи-Рувима, те га је погубио сутра-дан 29 јануара.[515]

2. Чим су дахије: Аганлија, Мула-Јусуф и Кучук-Алија (Фочић Мехмед-ага по свој прилици још није био стигао из Шапца) виделе, да међу донесеним главама нема главе Карађорђеве, и кад су сазнале да га њихов изасланик Узун-Мехмед кавеџија није нашао код куће, мorale су одмах поново послати Узун-Мехмеда с добром пратњом да

по што по то ухвати Карађорђа, па или жива да га доведе или главу да му у Београд донесе. Та је заповест могла бити издата или у петак 29 јануара, дакле истога дана, кад је Хаџи-Рувим посечен, или сутра-дан у суботу 30 јануара.

3. Узун-Мехмед кавеџија могао је поћи у суботу с дванаест делија тако, да је могао стићи ноћу између суботе и недеље у Тополу с намером да у зору изненади Ђорђа и затекне код куће.

4. Како се Ђорђе, кријући се по околним селима око Тополе, чешће навраћао кући у Тополу, то се могао свратити кући у суботу у вече и Турци су га могли у недељу у зору затећи код куће и напасти.[516]

5. Што се у немачкој белешци помиње 15 (3) фебруар као дан напада на Карађорђа, тај је дан могао бити забележен као дан кад је вест о нападу на Карађорђа стигла у Земун или у Карловце. А да та вест стигне из Тополе у Београд и у Земун требало је бар 1—2 дана. За њу су могли чути у Земуну одмах по повратку оних Турака који се живи спасоше и из Тополе умакоше у Београд.

Помињали смо раније да је Карађорђе дошавши из Ресаве у Тополу дошао заједно са Станојем Главашем и са још неколико Главашевих хајдука. Од тога времена Главаш са својим хајдуцима није одлазио из околних села и Тополе, нити се Ђорђе растајао од Главаша, осим случаја кад се навраћао својој кући у Тополу. Онога дана кад је Ђорђе, опкољен у својој кући од Турака, издро кроз Турке, отишао је одмах Станоју Главашу. Сима Милутиновић о томе пева:

Карађорђе међутим је издро
И у лугу наш'о јасеничком
Побратима Станоја Главаша
С хајдуцима, та с јунац'ма ретким
Окле јавно четовати смисле
И одметат' Шумадију храбру.[517]

Према правцу, којим се Карађорђе кретао на дан два пред Орашачки Збор, даје се закључити да је Карађорђе,

пошто се пробио кроз Турке, отишао у Крћевачку шуму и тамо се састао са Станојем Главашем. Из Крћевачке шуме упутили су се планином према Белосавцима и Копљарима где су 31 јануара дошли на конак Матији Каратошићу, чија је кућа била истина у Копљарима али близу села Белосаваца и Крћевачке шуме. Ту је Карађорђа нашао Јанићије Ђурић, по свој прилици 31 јануара у вече, на вечери.

Међутим они људи, што су били у потери за Јанићијем Ђурићем због убијенога Турчина, као и они који су однели убијенога Турчина на Рудник да се сахрани, кад су се враћали с Рудника низ Јасеницу, већ су се били договорили да не трпе више турски зулум. А кад падну на конак у Тополу, они се договоре, кад су већ на окупу, да ноћу ударе на тополски хан, да хanџију убију и хан запале. Тополски кнез Матија не желећи да се прва крв пролије у његову селу намисли да поплаши Турке нека беже. С тога позове преко свога бирова тополскога ханџију Ибрахима и каже му како је село пуно војске, него нека бежи. Ибрахим чувши то дотрчи хану и повиче Турцима који су ту били: „Бежите!“ [518]

Турци поскачу, и на врат на нос, ко одреши коња, ко пресече поводник, па поскачу на коње и побегну у Крагујевац. Сутра-дан, кад они људи виде да је тополски ханџија побегао, одвоје се један део Тополаца и Жабараца и похитају у Жабаре да убију жабарскога ханџију, али и он им некако умакне. Они онда отиду у Шуме, али шумљански ханџија беше утекао у Сараново и кад ови људи стигну у Сараново а то шумљански и сарановачки ханџија скупили 30—40 Сарановаца. Ханџије се затвориле у хан а Сарановци стали око хана па не даду ни приступити. Ту се мало пропушкарају, па преноћивши у Саранову пођу сутра-дан и дођу у Трнаву пред кућу Милоја Љубичића (Петровића) и ту затекну Младенове калаузе на скупу где збирају новце да Младена откупе из крагујевачког затвора.

Кад Тополци и Жабарци кажу Младеновим калаузима да хоће да бију Турке, калаузи повикаше:

„Кући, весели били! Зар ми скупљамо новце да човека вадимо из тамнице, а ви сад хоћете буну?“

Ови се пренеразе, нарочито кад им Младенови калаузи рекоше да ће, ако се не ткане буне, казати у Крагујевцу, те ће их све повешати. Ови се сневеселе и врате у Жабаре, неки ту заноће а неки се разиђу кућама. Кад сутра-дан а оно њих свега шесторица, и они договоривши се врате се у Тополу да виде шта је с оним другим људима који су се вратили с Рудника и заостали у Тополи. Кад дођу у Тополу дознаду: да су они људи, што су били заостали у Тополи, отишли у Буковик проти буковичком да се договарају да устану на Турке. У том је већ Алекса Дукић био запалио тополски хан, па дошао те запалио и жабарски. Ова неколицина придружи се Алекси Дукићу, па преноћивши у Загорици дођу у Јагњило и запале јагњилски хан. Ту се већ беше скупила дружина од 70—80 друга. Кад се из Јагњила крену Копљарима и Врбици да виде шта је било с оним људима што су отишли из Тополе ка Врбици и Буковику да траже буковичкога проту и да се договоре да устану на Турке не чекајући месец март, како су били уговорили прошле јесени о Св. Аранђелу, сретне их Матија Каратошић и Марко Катић, које је био послао Карађорђе да их траже и доведу у Копљаре. (То је могло бити по свој прилици 1 фебруара 1804).

Овако казује П. Јокић о покрету Тополаца, Жабараца, Бањанаца, Загоричана и Јагњилаца.[519]

С друге стране пак Јанићије Ђурић пошто је убио Асан-агу спахију под Венчацем склони се испред потере, која је била дигнута против њега, у Венчац планину, па кад је чуо да су многи кнезови посечени, а нарочито кад је чуо да је погинуо и Хаџи-Рувим, пође тражити Карађорђа. Од Леке Николе под Брезовцем, првога пријатеља и јатака Карађорђева, сазна, да је Карађорђе отишао

своме побратиму Јовану Крстовићу у Буковик, наложивши Леки, ако би га ко потражио, да иде у Буковик Јовану Крстовићу. Кад Ј. Ђурић дође у Буковик не нађе Карађорђа код Јована, већ ту чује да је отишао у Даросаву Сими Сердару. Дошавши у Даросаву Ј. Ђурић сазна да је Ђорђе био у Даросави али да је отишао у Копљаре и да је наредио: ако би га ко потражио, нека га тражи у Копљарима код Матије Каратошића. И заиста Ј. Ђурић нађе Карађорђа са шест другова на вечери код Матије Каратошића (по свој прилици 31 јануара у вече). С Карађорђем је био и Станоје Главаш и неколико друѓа̂ Главашевих.

Кад се састану и разговоре о несрећном стању, које је настало у народу после оне страшне сече кнезова, реше да се даље трпети не може, већ да одмах почну скупљати чете на све стране да пале ханове по селима и да убијају ханџије и друге Турке; а који год од Срба не хтене с њима у друштву устајати против Турака таквога силом нагнати, који би се пак успротивио таквога убијати као и Турчина.[520]

Из Копљара се одмах пошљу гласници у разна села по околини да се позову људи на скупштину у Орашац код кнеза Марка. Све је ово решено оне ноћи после вечере по свој прилици између 31 јануара и 1 фебруара. Те ноћи морали су се разићи и изасланици који су имали да позову људе из околних села на састанак у Орашац. Дан састанка био је одређен 2 фебруар — Сретење — 1804 године. Тако су могли Марко Катић из Рогаче и Матија Каратошић из Копљара, послани од Карађорђа, срести 1 фебруара Петра Јокића и Алексу Дукића с њихових 70—80 друга, који су ишли ка Врбици пошто су запалили хан у Јагњилу.

Као што се из изложених догађаја види на аранђеловском скупу 8 новембра 1803 године шумадијски првaци договорили су се и заклели да се устанак покрене у пролеће 1804 године у марту месецу. Али сеча кнезова, све-

штеника и буљубаша изазвала је покрет раније, изазвала га је још у зиму крајем јануара. Људи у Јасеници, чим су однели онога Турчина што је погинуо под Венчацем, већ се у свом повратку низ Јасеницу беху договорили да убијају ханџије. И док је један део тих људи отишао у Жабаре, Шуме, Сараново и Трнаву да тамошње ханџије Турке похвата и побије, дотле је други део отишао буковичком проти Атанасију Антонијевићу да се договарају да устану на оружје. А баш је тај прота и извршио ону прву заклетву 8 новембра 1803 године у Орашцу испод куће Стевана Томића, кад је овај женио својега сина Максима. Докле су они први тумарали по Жабарима, Шумама, Саранову и Трнави, дотле су ови други отишли проти и ваљда су се састали с њиме. Шта су се они договарали с протом ниједан од мемоариста не помиње, али се зна да је пре повратка оних из Саранова и Трнаве дошао у Тополу Алекса Дукић и спалио тополски хан, па дошао у Жабаре те и ту хан запалио. Саставши се у Жабарима с Петром Јокићем и његовим друговима отиду у Јагњило те и тамо хан запале. Докле су овако ови гонили ханџије и палили ханове, дотле је Јанићије Ђурић са десетак својих другова тражио Карађорђа.

Самим овим радом Јасеничана већ је у неколико обележен правац којим се имао кретати народни покрет. Остало је само да се овом покрету, који је изазван сечом кнезова и погибијом других народних првака, даде законити облик да се настави с одобрењем и договором Народнога Збора, да се изабере старешина и заповедник, који ће по овлашћењу Народног Скупа а у име народа повести овај сечом кнезова и насиљима већ усталасан народ, који је мање више био готов, нешто из страха нешто из освете, да се диже на оружје и бије с Турцима.

Изаслати људи из Копљара одмах су обишли села по Јасеници и она под Рудником, те су се већ почели прибирати у Орашац. Како је у то време кнез Марко Савић

из Орашца женио својега сина Луку, а свадба трајала три дана (у недељу 31 јануара, у понедељак 1 фебруара и у уторак 2 фебруара), то су се ови људи почели код њега прикупљати, и нису на себе толику пажњу обраћали, јер је у Марковој кући весеље: кнез жени сина, па нико није ни обраћао пажњу што свет долази. Кад је Карађорђе дошао у Орашац са Станојем Главашем причао је доцније исти Лука, Марков син, проти М. Ненадовићу да је с њима дошло сто дру́га̄,[521] затим дође и прота буковички Атанасије; за њима поиздолазише и други људи. Ј. Ђурић вели да се било скупило до 300 храбрих и добрих јунака, а П. Јокић вели да су били дошли сви људи који су били на заклетви о Светом Аранђелу и још око 500 људи.[522]

„У Орашцу — прича П. Јокић — бејаше Карађорђе, „Станоје Главаш, буковички прота Атанасије и скоро сви „они који су о Светом Аранђелу били на оној заклетви, и „још 500 људи. С нама дође 70—80, те тако нас бејаше „прилично на скупу. Састајући се они се радоваху нама, „а ми још више њима.

„Карађорђе се пољуби са мном, па рече:

„— Море, Петре, зар ти запали наш хан? Па чујем „да си и жабарски потпалио?

„— Бог ме, брато, наш је хан запалио Дукић па дође „те жабарски потпалисмо заједно.

„— Пријатељу — рече на то Дукић: — ми и јагњилски претворисмо у пухор!

„— Зар и јагњилски, упита Карађорђе?

„— И јагњилски.

„— Коеку́де, баш ако ће; тако и треба. Они су палили први наше куће; сад да палимо и ми њихове.

„Већ беше мрак.

„Ми свиноћисмо у Орашцу".[523]

О доласку Карађорђеву у Орашац вели Ј. Ђурић, који је с њим заједно дошао, да је Карађорђа нашао у

Копљарима са шест друга на вечери код Каратошића, да су се те ноћи договорили да почну чете купити и палити турске ханове, и да су разаслали потајно људе да се скупи главна скупштина у Орашац код кнеза орашачкога Марка. „И тако *тај дан* буду позвани главни Срби по „Јасеници и око рудничке планине... да што скорије дођу „у Орашац... *Исту ноћ* Карађорђе премести се из Копљара „у Орашац“.[524]

Поред Карађорђа на скупу у Орашцу беху од главних људи ови: прота Атанасије Антонијевић, Станоје Главаш, Хајдук-Вељко, Вуле Илић-Коларац, Милосав Лаповац, Ђорђиц из Вишевца, Јован Крстовић из Буковика, Алекса Дукић, Арсеније Ломо, Танаско Рајић, Јанићије Ђурић, кнез орашачки Марко Савић, трговац Теодосије Марићевић, Алекса Јаковљевић, кнез из Кораћице Вићентије Петровић, кнез тополски Матија Јовичић, Михаило Бацак из Јагњила, Матија Каратошић из Копљара, Милутин Савић из Гараша, Марко Катић из Рогаче и многи други.[525]

Сутра-дан рано у саму зору поставе стражу према турском хану, који је био на западу више данашње орашачке цркве на 80—100 метара под Орашачким Брдом (данас је ту воћњак Миленка Минића). Људи који су били дошли у Орашац почну се прикупљати више Марићевића Јаруге код два велика бреста на једном зараваньку опкољеном са свих страна густим лугом.[526]

На скуп дође од кнез-Маркове куће[527] и Карађорђе са Станојем Главашем, кнез-Марком и осталом дружином. Затим се искупе и сви други. После поздрава и питања за здравље отпочео се разговор. Сваки је у души знао зашто је дошао на овај збор, те им о томе није требало много говорити. На збору се више почело разговарати о томе: ко ће сад бити старешина пред народом? Знали су они да ниједна кућа не може бити без старешине, а камо ли толики народ кад започиње овако велики посао. Требало је наћи једнога између њих, кога ће питати и слушати. У

том Ђорђе каже народу зашто су позвани, па им онда скрене и сâм пажњу како треба да изаберу старешину говорећи:

„— Чујете, браћо, ми кад почињемо овај посао, треба „да изаберемо између нас једнога, који ће бити глава пред „нама, кога ћемо ми сви слушати, јер без тога није вајде „ни почињати овај посао.“

На то ће рећи буковички прота Атанасије:

„— Тако и треба, брате, Ђорђе! — Ја први а тако „и сви ови овде хоћемо да нам баш ти будеш старешина „и глава, а ми ћемо те сви слушати.“

„— Коеку́де, — одговори Ђорђе — ја хоћу свуда „с вама, али нећу пред вама. Узмите кога другог за ста„решину. Ето Станоја, ето Вула, ето кнеза Марка и Теодо„сија, па узмите кога хоћете а ја ћу га најбоље слушати.“

Сад се неки од људи обрну Станоју Главашу и почну нудити му да се прими старешинства, на што им Станоје одговори:

„— Добро, браћо, ја сам хајдук и мене хајдуци слу„шају и слушаће ме; али сав народ нису хајдуци, па ће „људи сутра рећи: куда ћемо ми за хајдуком? У хајдука „нити има куће ни кућишта: сутра кад Турци навале, он „ће у шуму, а ми ћемо остати на мејдану, да нас Турци „робе и харају. Него ви поставите старешину какога човека „између вас, који је и досад био с народом, а ја ћу чи„нити, што могу, као и досад.“

Кад понудише Теодосија Марићевића да се прими старешинства, он одби изговарајући се да не може бити старешина хајдучким четама. А кад опет рекоше да Ђорђе треба да се прими старешинства, и кад он то одби, запита га Прота:

„— А зашто се ти, брате, Ђорђе, не би примио да „будеш старешина, кад те ми сви хоћемо?

„— Нећу за то — вели Ђорђе — што ви нисте на„учили војевати, па ћете се после неколико дана предати „Турцима, а знате онда шта мене чека.“

„— Нећемо, нећемо! — гракну народ: — ти пред нама „а ми ћемо за тобом па — у воду — у воду; у ватру — у „ватру! само нека си ти старешина.

„— Опет се, браћо, ја не могу примити. Ја сам љут „и прêк па ко не послуша, или пође на страну, ја ћу „онога да убијем; а кога ухватим у најмањој издаји, онога „хоћу да обесим и на страшне муке да ударим; тада ћете „ви на мене замрзити и сваки на своју страну разграђи-„вати, па онда ништа од нас неће бити, што би Турци „једва дочекали, те би горе пропали него сада."

На овај говор Карађорђев сви људи повикаше како њима баш такав старешина и треба а кад уз то још Станоје Главаш:

„Забубњао колик' игда мог'о":

„— Побратиме, Ђорђе, ако се ти нећеш примити тога „старешинства, ја из ових стопа идем са својом дружином „оним путем откуда си ме довео!"

Чувши ово Ђорђе упита народ: хоће ли они сви да им он буде старешина:

— Хоћемо! — Одговорише као из једнога грла.

— *Хоћете ли?*

— Хоћемо! — опет се понови.

— *Дигните сваки по три прста у вис!*

Сви дигну. Тада Ђорђе опет упита:

— *Хоћете ли?*

— Хоћемо!

— *Хоћете ли?*

— Хоћемо!

— *Хоћете ли?*

— Хоћемо! Хоћемо! Хоћемо! — одјекну и по трећи пут са свију страна.

— *Онда хоћу и ја вас,* рече Карађорђе.

Одушевљење и весеље обузимаше масу народа, нарочито се млађи људи беху развеселили, који управо нису разумевали колико је то велики посао.

Тада прота Атанасије, беле косе и браде као снег, баци себи на врат петраиљ, извади крст и јеванђеље и поче говорити народу шта је старешина и како га треба слушати, како му треба бити веран; затим како се не треба плашити Турака, како треба да су сложни као браћа и да се не издају, како треба да се боре против Турака до последње капи крви. После тога прота запали воштани свитак и поче читати молитву молећи Бога за помоћ у овом великом послу народном којега се по невољи лаћају. Затим закуне све присутне на збору страшном заклетвом: да сви буду сложни и старешини своме верни. По том ижљубе сви крст и јеванђеље.

За време док је прота упућивао народ да буде веран старешини, сложан и храбар и докле је читајући молитву молио Бога да помогне невољном народу у праведном подузећу његовом, дотле обузимаше срца присутних јунака снажно одушевљење и велики занос који постепено опојише душе храброшћу и раздраганошћу свију присутних на збору. Сваки је у души осећао да се отпочиње велико дело које ће потомство помињати, дело достојно великих људи и великих жртава, самопрегоревања и пожртвовања. Свакоме се у оном тренутку, кад се заклињао на верност првом старешини своме, при оној великој љубави, слози и простодушној искрености, чинило као да је крила добио. Изгледало им је, кад се они тако сложно на посао крећу, кад се с толико љубави и прегнућа прихватају оружја, да нема те силе која им може одолети.

И заиста о том великом одушевљењу јунака с Орашачкога Збора знаменити војвода Вуле Илић-Коларац овако је причао у Бесарабији Сими Милутиновићу и Лазару Арсенијевићу:

„— Ви знате да сам ја са Станојем био хајдук и да ми „срце и нарав беху подивљали у хајдуковању; али на том „сабору у Орашцу пошто се Ђорђе прими старешинства... „и пошто је Прота, сав бео као овца, држећи воштани сви-

„так у руци очитао молитву; пошто смо се ми сви уз њега „Богу помолили за помоћ, и кад смо се заклињали да један „другог изневерити нећемо, коса ми је на глави, чини ми „се, дупке стајала; чињаше ми се да сам окрилатио и да „нећу више ногама по земљи ходити, него да ћу од тада „почети летети; чињаше ми се да је са̂м Бог с неба међу „нас сишао и да се већ тај Турчин ни у Шаму одржати „не може“.[528]

* * *

Господин Ст. Новаковић у својој књизи „Устанак на дахије“ вели да прави почетак устанка од 1804 године треба тражити у нападу дахијских људи на Карађорђеву личност и у ономе што је одмах по томе настало.[529]

О почетку устанка имамо помена у писаним изворима савременим самоме устанку. Тако у Земунском Протоколу од 10 маја (28 априла ст. ст.) 1804 године, на коме су потписани представници аустријске власти, који су се тада десили у Земуну, бележи се да је устанак почео 4 фебруара (23 јануара) 1804 године. Сам протокол овако се започиње: „Данас, 10 маја (28 априла ст. стила) 1804 године састављен је и закључен у Земуну овај протокол по „молби (freundnachbarschaftliche Ansuchen) неколико пута „изјављеној од суседнога пријатеља, београдскога господина „губернатора Хасан-ага-паше и тамошњих дахија Његовој „Екселенцији у Краљевини Славонији и Војводини Срему „постављеноме земаљском команданту господину ђенерал-„фелдмаршал-лајтнанту барону Генејну, којој се с друге „стране придружило покорно умољавање (demüthiges Flehen) „*хришћанских Срба, који су од 4 фебруара (23 јануара) „1804 године против дахија на оружје устали (zu den Waffen „getreten)*...“[530]

Према овом протоколу аустријске пограничне власти, кад су покушале да посредовањем измире Србе и дахије и да угасе пламен устанка који је пламтио у Србији, узи-

мају да је непосредан почетак устанку у самој сечи, и у ономе што је после тога настало, дакле устанак је по овом протоколу отпочео одмах после 23 јануара.

У поменутој молби старешина Српскога Устанка, послатој 3 маја 1804 године руском посланику у Цариград, старешине, говорећи о сечи кнезова, обележавају саме кад је почео устанак „...потом — веле оне — кад ми остали „видесмо ове жалосне појаве и безбожно понашање Турака, „поплашисмо се, остависмо куће и огњишта, стоку: овце „и волове, и све наше имање и побегосмо у дубраве и у „шуме, само да се спасемо од турских ужаса. И ово се „деси месеца јануара у зимње време кад велики број жена „и деце наше помре које од студени под ведрим небом а „које од глади. Ми пак, који можемо оружје носити такођер „стражарећи дан ноћ и борећи се с Турцима, многи из„гибосмо“.[531]

Из ове молбе самих старешина, који су устанак покретали, види се да његов почетак долази у јануару месецу, одмах после сече кнезова. Скоро исто овако српске старешине говоре о почетку устанка и у својој молби султану од 1 маја 1805 године. Говорећи о сечи кнезова веле: „...и најпосле (дахије) ужасан договор учинише: уништити „сасвим сав народ српски, то јест све старије од 15 го„дина. И овај ђаволски, безбожни и нечовечни план поче „се 23 јануара 1804 године, дан тужан роду српском, који „ће се са сузама кроз векове помињати... Тада сав народ „доведен до крајњих граница стрпљења врло се „озлоби“ „и свуда се на оружје диже“.[532]

Из поменутих навода савременика и главних покретача самога устанка — дакле устaшких старешина — прави непосредан почетак устанку треба ставити у дане одмах после сече кнезова, таман исто онако као што то казују наше мемоаристе П. Јокић и Ј. Ђурић, које смо раније у овој глави навели. А то се потпуно слаже с оним што је рекао г. Ст. Новаковић да прави почетак устанка од 1804

треба тражити у нападу дахијских људи на Карађорђеву личност, само што бисмо ми рекли место: „у нападу на Карађорђеву личност“ у „нападима на Карађорђеву личност,“ пошто је тих напада било више и што су се људи у Јасеници баш у време тих напада већ били узбунили и пошли да терају и убијају ханџије по селима око Тополе.

После првих покрета и почетка самога устанка најзнатнија је и најодсуднија сама организација устанка, која је извршена на Орашачкој Скупштини шумадијских првака, када је изабран старешина устанку, када је Ђорђе Петровић изабран за *врховнога војводу*, или како се у оно време писало: за **„Верховнога Вожда.“** На Орашачкој Скупштини Карађорђу је општим признањем дата пуна власт као господару и старешини. Сви присутни на Скупштини заклели су се и заверили на верност своме новоизабраном старешини, љубећи крст и јеванђеље као главне символе вере своје. На тај начин и старешинство и власт Карађорђева потекли су из народнога збора, потекли су из Скупштине онога времена као јединог и правог извора власти у демократским земљама, те је тиме уједно у самом устанку и заснивању српске државе обележено каква ће бити управа у новој српској држави и где ће бити главни извор свакој власти. Ми ћемо доцније у другој књизи видети да је за време Првога Устанка власт вазда потицала из договора и из Скупштине као што је у почетку Устанка међу Србима прва власт била власт договора и Скупштине.[333]

* * *

На завршетку ове главе потребно је утврдити тачно, колико се то може према изворима који се данас имају при руци, кога је дана био Орашачки Збор, када је Карађорђе изабран за Врховнога Вожда.

Да би се то питање могло решити како треба потребно је поћи од одређених датума.

Данас се тачно зна да су ваљевски кнезови погубљени *23 јануара 1804 године.* Тај дан забележио је М. Ненадовић у својим мемоарима.[534] Исто тако 23 јануар помиње се као дан када су дахије намислиле извршити сечу кнезова и у молби српских старешина султану, која је писана 1 маја 1805 године у Остружници, као што смо мало час напоменули. Затим видели смо да се 23 јануар помиње у Земунском Протоколу као дан од кад је почео устанак Срба хришћана против дахија. Према томе 23 јануар 1804 године потпуно је одређен дан, а Орашачки Збор, на коме је Карађорђе изабран за Врховнога Вожда, био је после 23 јануара. Најзнатнији догађај после Орашачкога Збора, који је имао пресудан утицај на ток устанка, био је први сукоб с Турцима. Тај први сукоб с дахијом Аганлијом био је у селу Дрлупи. Питање је: кога је дана био тај сукоб Карађорђев с Аганлијом?

Најближи извор том догађају јесте писмо проте земунскога Михаила Пејића карловачком митрополиту Стевану Стратимировићу, у коме прота описује одлазак Аганлијин са 400 Турака и са 20 Срба пандура против устаника. Затим се описује сукоб између Турака и Срба и вели се да је Аганлија рањен донесен у Београд.[535] Штета само што на овом Пејићевом писму нема датума кад је писано, али је зато забележен дан кад је примљено у Карловцима, а то је 23 фебруара 1804 године. То значи да је прота Пејић писао ово писмо 20 фебруара, можда дан позније или који дан раније. Према овоме сукоб између Турака и Срба у Дрлупи, у коме је Аганлија рањен, био је пре 20 фебруара 1804. У једном допису посланом страним новинама из Земуна 23 фебруара (6 марта по новом стилу) вели се: „Пре неки дан (21/9 фебруара) послале су (дахије) једно „одељење војске од 400 пешака Турака против Срба. Али „ову војску дочекају Срби најживљом ватром и после кратке „борбе растерају је тако, да је претрпела знатне губитке".[536] У овом земунском допису страним новинама имамо дан,

кад је Аганлија са 400 Турака изашао из Београда и отишао против Срба устаника, а то је уторак *9 фебруара* по старом стилу или *21 фебруара* по новом. Нема сумње да су се дахије решиле да пошљу једнога између себе против Срба устаника тек онда пошто је устанак организован и пошто је Карађорђе изабран за Врховнога Вожда. Према томе организација устанка и избор Ђорђа Петровића за старешину били су свршени пре *9 фебруара*. Могло би се посумњати да је Moniteur-ов дописник из Земуна тачно забележио датум Аганлијиног одласка из Београда. Али та сумња отпада кад се тај датум може потврдити и другим писаним извором. Лазар Поповић — писар-Лаза — написао је биографију свога стрица Павла Поповића, доцније, у време Устанка, саветника у „Правитељствујушчем Совјету," коју смо раније помињали у овој књизи; и у тој биографији описујући помрачење сунца, које је било на Три Јерарха — 30 јануара 1804 године — вели:

„Не прође неколико дана али ето ти Аганлије из Београда, који с неколико стотина Турака дође у село Сремчицу (два сата далеко од Вранића) *8 или 9 фебруара* и одатле поручи свима кметовима и поповима по околним селима, који је год права раја, да му сви у Сремчицу дођу. Они дођу, а он пита:

— Рајо, ко попали ханове? Ко поби субаше?

Они одговоре:

— Хајдуци!

— Море, знате ли ви — рече Аганлија — да смо се ми с два краља каурска — с Немцем и Московом — тукли, па нам ништа нису могли учинити, а Црни Ђорђе подигао је чету и мисли да ће он кадар бити нама досадити, пак подвикне по турски — Ај, анасана..." [537]

Аганлија није одмах отишао из Сремчице. Дошавши 9 фебруара у Сремчицу позвао је кметове и попове из околних села, и докле су му они сви дошли прошао је читав дан. У поменутом писму земунскога проте Пејића вели се:

да је Аганлија дошао у Сремчицу „и ту кȍнакује, предани, „а после кад настуни друга ноћ наши Сербљи чују тај глас...“ А то значи да је Аганлија у Сремчици провео и 10 фебруар па тек *11 фебруара* кренуо се и стигао на конак у Дрлупу.

Аганлија је према томе могао водити онај наведени разговор с кнезовима и поповима из Сремчице и околних сёла *10 фебруара.* И из тога се разговора види да је Карађорђе пред устаницима већ истакнут као вођ.

Сутра-дан по доласку Аганлијином у Дрлупу, дакле *12 фебруара* вођени су преговори између њега и Карађорђа, и после преговора десио се сукоб у коме су рањени и Аганлија и Станоје Главаш. Да је тај сукоб морао бити *12 фебруара,* види се опет из поменутога рукописа писар-Лазиног у коме се вели: како је Аганлија потучен у Дрлупи и како је рањен предузео пут за Београд и дошао у село Враnић *13 фебруара,* где је ручао у кући Матије Мирковића па затим отишао у Београд. Најпосле да се поменути сукоб између Карађорђа и Аганлије десио *12 фебруара* записао је у својим мемоарима и J. Ђурић, који је и сам био с Карађорђем у овом сукобу.[538]

Према свему овоме тачно је да је сукоб између Карађорђа и Аганлије био *12 фебруара* 1804 године. А према тврђењу свију наших мемоариста догађај у Дрлупи био је после Орашачкога Збора. Према томе Карађорђе је изабран за врховнога војводу пре 12, пре 11, пре 10 и 9 фебруара. Турци су у Београду морали сазнати пре поласка Аганлијиног из Београда да је био збор у Орашцу и да је Карађорђе изабран за старешину. А да вест из Орашца у оно време и у онаким приликама стигне у Београд требало је неколико дана — бар 3—4 дана — тако, да су Турци и дахије у Београду могли знати да је устанак организован тек око 6 или 7 фебруара и решити да се Аганлија пошље против Карађорђа и устаника. На основу овога дан састанка Орашачкога Збора пада на прве дане месеца фебруара.

Јанићије Ђурић, као што смо видели, тачно је забележио дан сукоба у Дрлупи, с тога ће се овде као основица у даљем истраживању узети његово казивање пратећи Карађорђа од 12 фебруара па до последњих дана месеца јануара, јер се сад несумњиво зна да је Орашачки Збор био после 23 јануара а пре 12 фебруара.

По казивању Јанићија Ђурића имамо:

да је Карађорђе 11 фебруара (четвртак) освануо у Јагњилу па одатле прешао преко Космаја и дошао у Рогачу на конак, где је чуо да је Аганлија с војском у Дрлупу дошао;

да је Карађорђе 10 фебруара (среда) пошао из Тополе, пошто се ту задржао три дана, и дошао у Јагњило, где је провео ноћ између 10 и 11 фебруара;

да је 9, 8 и 7 фебруара (уторак, понедељак и недеља) Карађорђе провео у Тополи прикупљајући војску;

да је 6 фебруара (субота) Карађорђе освануо у Врбици, где му је дошла вест из Шаторње од Кара-Петра Трешњевичанина да се купе Турци на Рудник. Карађорђе пошље Кара-Петру J. Ђурића да му испоручи заповести, и да се врати у Тополу где ће и он — Карађорђе — истога дана на конак стићи;

да је 5 фебруара (петак) Карађорђе освануо у Даросави, одатле пошао с војском и дошао у Буковик и Врбицу;

да је 4 фебруара (четвртак) Карађорђе освануо у селу Венчанима са својом војском, па одатле пошао и дошао у село Даросаву на конак;

да је 3 фебруара (среда) Карађорђе са својом дружином стигао у село Стојник, где чује од некакве двојице трговаца да некакви Турци иду из Београда Руднику и да ће пасти на конак у Сибницу. Тада се Карађорђе врати с дружином у Сибницу, где дочекају Турке, неке побију а неке живе похватају, па одмах се одатле крене с војском на Миросаљце, Тулеж и Стрмово, дижући народ на оружје кога силом кога милом и дође на конак у Венчане;

да је 2 фебруара на Сретење (уторак) Карађорђе с другим људима освануо у Орашцу, да су се рано изјутра сви прваци искупили и на заравањку код два бреста до Марићевића Јаруге одржали збор, изабрали старешину, и положили заклетву. Затим запалили хан у Орашцу, па се одатле кренули и дошли у Раниловић и ту запалили хан у сами заход сунчев. Затим ноћу (између 2 и 3 тј. између уторника и среде) дођу у село Дрлупу, запале хан, и побију Турке, па одатле исту ноћ отиду у Рогачу, из Рогаче исту ноћ пређу у село Дучину, где такође хан запале и побију Турке, и још исте ноћи у само свануће дођу у село Стојник (Београдске Нахије);

да је 1 фебруара (понедељак) Карађорђе осванyо у Копљарима код Матије Каратошића заједно са Станојем Главашем и Ј. Ђурићем, па су одатле још рано изјутра послали људе да позову прваке околних села на Скупштину у Орашац, а они су цели тај дан остали ту, па су ноћу између 1 и 2 фебруара прешли и сами у Орашац;

да је 31 јануара (у недељу) рано изјутра био напад на Карађорђа, да је он смлативши двојицу тројицу Турака издро између Турака и побегао у Крњевачку шуму, где је нашао Станоја Главаша с његових неколико друга, па одатле отишли на конак Матији Каратошићу у Копљаре, где их је истога дана у вече на вечери нашао Јанићије Ђурић са својом дружином.

Овако се кретао Карађорђе из дана у дан од 1 до 12 фебруара према казивању Ј. Ђурића.[339] Треба видети да ли се казивања Ј. Ђурића слажу с казивањима других мемоариста.

2 фебруара 1804 године — на Сретење — одмах после Орашачкога Збора запаљен је хан у Орашцу. Затим су се сви кренули Београдској Нахији и дошли у сами заход сунчев у Раниловић; и пошто су подигли села Дрлупу, Рогачу и Дучину освaнули су у селу Стојнику. П. Јокић вели тако исто да су сви, овако са збора, истога дана пошли

и дошли у село Дрлупу на конак где су поклали Аганлијине краве.[540] Љубисав Радојичић из Раниловића причао је 1841 године: „У месецу фебруару у Орашцу, среза „јасеничког, Округа Крагујевачког турски хан запалисмо „... Из Орашца приспесмо у Раниловић срез турилско-ко„лубарски Округ Београдски, и ту хан, из којега су Турци „раније измакли, запалисмо и у Дрлупу, све више добија„јући друштва, одемо и ту хан запаљен буде. Из Дрлупе „приспесмо у Рогачу, где смо већ 600 друга задобили, за„палисмо хан рогачки и у Стојник одступисмо".[541] Најпосле и Гаја Пантелић казује да су из Орашца отишли у Раниловић.[542]

3 фебруар. Овога дана Карађорђе је освануо у Стојнику (београдском) где му — по казивању Ј. Ђурића — дођу два Рудничанина трговца — Тома терзија и Никола Ракић — идући из Београда, и јаве за неке Турке, које је Кучук-Алија био послао на Рудник своме брату Салиаги да — као комисија — испитају: ко уби онога Турчина под Венчацем? Затим јаве му да ће ти Турци стићи на конак у Сибницу. Карађорђе одмах пође Сибници и у путу сретне Арсенија Лому са 80 дру̑га̑, који се беше њему кренуо. Кад се састану они се упуте заједно у Сибницу, дочекају Турке те неке побију а неке живе похватају. Затим одмах пођу те подигну на оружје села Миросаљце, Стрмово и Тулеж и дођу на конак у Венчане.[543] Љубисав Радојичић не помињући дан вели: „запаливши хан рогачки „одступимо у Стојник и ту после једнога сата приспе неки „момак, коме сад не знам имена, те јави Карађорђу да 20 „Турака с неким писмом иду Сали-аги на Рудник... код Сиб„нице, на некој ћу̑прији на сибничкој речици, дочекамо „Турке, тројицу убијемо а остале живе похватамо." (Ј. Ђурић вели да су 17 живих Турака ухватили[544]). И П. Јокић казује исто овако за овај догађај у Сибници, само што је он испреплетао позније догађаје с овима првих дана месеца фебруара.[545]

4 фебруар. Карађорђе је преноћио у селу Венчанима и овога дана освануо ту. Одатле, пошто подигне и то село на оружје, пређе и дође у Даросаву и ту преноћи код својега побратима Симе Сердара.

5 фебруар. Карађорђе пошто је издао извесне заповести пређе из Даросаве у Буковик па одатле у Велику Врбицу.[546] Ј. Ђурић не каже где је Карађорђе ноћио између 5 и 6 фебруара, зато каже Г. Пантелић да је Карађорђе ноћио у Орашцу.[547]

6 фебруар. Карађорђе је осванује у Орашцу и ту му дође вест за долазак карановачких и ужичких Турака на Рудник. Чим чује за ову вест одмах пошље Ј. Ђурића Кара-Петру Трешњевичанину у Доњу Шаторњу са 10 коњаника и са заповешћу да Кара-Петар ухвати бусију на Јасеници и ако пођу Турци низ Јасеницу да их пресретне и побије. У исто време заповеди Ј. Ђурићу да се, кад испоручи ову заповест, врати одмах у Тополу, где ће и он — Ђорђе — доћи на конак. Тако је Ђорђе 6 фебруара у суботу дошао у вече у Тополу и ту преноћио.

7, 8 и 9 фебруара, дакле у недељу, понедељак и уторак Карађорђе је провео у Тополи прибирајући војску како казује Ј. Ђурић.[548] Да се Карађорђе ових дана бавио у Тополи и скупљао војску тврди и Г. Пантелић, само што он не наводи поименце дане.[549]

10 фебруар. Овога дана Карађорђе је пошао из Тополе и дошао у Јагњило на конак.[550] Ово исто тврди својим казивањем и Гаја Пантелић. Он вели: „ноћише у Орашцу, па дођоше у Тополу и сакупише војску (не вели колико се дана Карађорђе бавио у Тополи сакупљајући војску), а абер стиже: Аганлија дошао у Дрлупу...“[551] Затим даље помиње како је Карађорђе из Тополе дошао с војском у Јагњило и ту преноћио издавши њему (Гаји) неке заповести које се тицаху рудничких Турака.

11 фебруар (четвртак). Ј. Ђурић вели да је Карађорђе из Јагњила прешао преко Космаја и дошао у Рогачу на

конак и ту је чуо да је Аганлија већ дошао у Дрлупу.[552] Петар Јокић казује како је Карађорђе бавећи се око Космаја дошао у Кораћицу, где је војска поклала нека спахијска говеда за вечеру, месо поделили, попекли и вечерали. „Карађорђе, Станоје Главаш и Прота Буковички — „казује даље П. Јокић — легоше у хану да спавају (не „вели да ли у кораћичком или рогачком хану), а ми — „који по кућама а који наложише ватру на пољу да пре„ноће. Иде снег како Бог хоће. Док тек дође човек:

— Добар вече!

— Бог ти помогао, одговорисмо ми.

— Где је Ђорђе? — Запита он.

— У хану, спава.

— Ја сам рад да му нешто кажем, вели он.

Онда ја брже одем и викнем:

— Брато, Брато!

Уста он и рече:

— Шта је Петре?

— Ево човека једног, који има нешто да ти каже.

— Шта је, брате, казуј: — рече Карађорђе одмах.

— Бог ме, ево Аганлије из Београда: он води до 600 Турака, а кренуо је и посавску кнежину. ко год може оружје носити. Вечерас паде на конак у Дрлупу у Јевића кућу".[553]

Кућа Јанка Јевића била је у Дрлупи на крају села, овамо до Рогаче.

И Љубисав Радојичић казује да је Карађорђе у Кораћици чуо за Аганлијин долазак у Дрлупу.[554]

Све ово што казује П. Јокић и Љ. Радојичић било је дан пре сукоба у Дрлупи, дакле 11 фебруара 1804 године.

12 фебруара у петак био је сукоб у Дрлупи између Карађорђа и Аганлије, као што је раније утврђено.

На основу свега овога, што је горе речено, види се шта је Карађорђе радио свакога дана од 1 до 12 фебруара, види се где је био сваке ноћи на конаку. Пратећи тако кретање

Карађорђево свакога дана од дана сукоба с Аганлијом у Дрлупи јасно се види: да је Орашачки Збор био на *Сретење* рано изјутра — дакле *2 фебруара 1804 године.*

Према нашем истраживању мислимо да је потпуно јасно: *да је Орашачка Скупштина, на којој су шумадијски прваци изабрали Карађорђа за Врховнога Вожда устанку, била* **на Сретење 2 фебруара 1804 године.**

У осталом треба поменути да је још 1862 године Јован Хаџић у својој књизи: „Устанакъ Србскій подъ Црнымь Ђорђемь" рекао да је Карађорђе изабран за старешину устанка *на Сретење 2 фебруара 1804 године.*[555] Он је могао сазнати тачно кад је био састанак у Орашцу и од старих људи, јер је дуго провео у Србији и слушао казивања многих очевидаца и људи који су били на самом Орашачком Збору, као: Петра Јокића и Јанићија Ђурића. Слушао је и казивања Јелене жене Карађорђеве. Осим тога он је имао врло много оригиналних докумената и бележака из времена устанка. Писцу ових редака познато је да је Ј. Хаџић имао сва документа која се тичу Првога Устанка, а која су се налазила у архиви кнеза Александра Карађорђевића, с тога је могао: било из казивања сарадника устанка било из докумената тачно сазнати кад је била Орашачка Скупштина и кад је Ђорђе изабран за старешину устанка. Штета само што није означио откуда је сазнао.

Године 1904 крајем месеца јуна изашла је једна белешка у „Дневном Листу", у којој пенсионовани казначеј Округа Подринског, стари Милош Милисављевић (син Карађорђева војводе Милисава Ђорђевића) између осталога вели: „Ја овим целом свету знања ради јављам да је Карађорђе 2 фебруара 1804 године на Сретење скупио „прваке српске у потоку Растишту крај села Орашца среза „јасеничког Округа Крагујевачког, до сванућа договорили се, „њега за вожда изабрали и отпочели у име Бога радити".[556]

У овој белешци покојни М. Милисављевић није рекао откуда зна да је скуп у Орашцу био 2 фебруара 1804

године. Надајући се да ће он имати каквих писаних података о томе (а знали смо да има неких докумената из Првога Устанка) отидемо по Петрову-дне 1904 њему и запитамо га: на основу чега он тврди да је Скупштина у Орашцу била на Сретење 2 фебруара 1804 године? На што нам стари Милош кратко ово одговори:

„Господине, написмено немам ништа, али то знам од „људи који су били на Скупштини у Орашцу и бирали „Карађорђа за старешину и палили ханове. Ето тако *Алекса „Дукић* из Бање причао ми је још 1829 године у Врбици, „а затим 1830 године у Београду да су Карађорђа бирали „за старешину устанка на Сретење пошто су запалили хан „у Тополи. Затим причао ми је *Милосав Лаповац* неколико „пута да је Скупштина у Орашцу била на Сретење а на„рочито *Ђорђиц* из Вишевца, који ми је био и пријатељ, јер „је његова кћи била удата за једнога мог братанца. Ето, „и он ми је казивао да је као хајдук био уза Станоја Гла„ваша и да је Скупштина у Орашцу била на Сретење „Господње.

„Отуда ја знам, господине, да је избор Карађорђев „био на Сретење 2 фебруара 1804 године; а немам ни„каквих писаних доказа. Они који су били на Скупштини „у Орашцу причали мени а ја теби.“

Тако је завршио стари М. Милисављевић своје казивање, а после тога састанка нашега на неколико месеци умро је.

За време ревизије народних школа 1906 године казиваше нам у Загорици 14 јуна г. Милоје Бабић учитељ, који је врло дуго учитељовао у Орашцу, да му је у Орашцу 1884 године приповедао неки Марко Васиљевић, старац од 82 године, да је избор Карађорђев био на Сретење.

Успех наших истраживања у погледу дана кад је био Орашачки Збор и избор Карађорђев задржава се *на 2 фебруару 1804 године.*

ЗАВРШЕТАК

Београдски Пашалук до краја седамнаестога столећа био је врло ретко насељен. Земљиште му је било обрасло густом често пута непролазном шумом, због које је велики део пашалука назван *Шумадијом*. Становништво у њему живело је по кућерцима, који су се налазили склоњени од путова по шумама и планинама, подносећи турску власт и господство својих спахија; али ипак стање народа није било тако несносно све донде докле овај пашалук не постаде граничном облашћу Турскога Царства, јер је у њему осим спахија мало било других Турака а нарочито је мало било јањичара. И ово мало Турака што је било у пашалуку већином је живело по градовима и по паланкама, излазећи ретко кад у народ, који је опет плаћао спахијско и царско и мирно живео на својем огњишту. Али чим је Београдски Пашалук крајем седамнаестога и почетком осамнаестога столећа, нарочито после 1839 године, постао граничном облашћу Турске Царевине, увећавао се све више број јањичара а с њима, што је било неминовно, увећаше се злоупотребе и умножише насиља. Ови распуштени и покварени војници настанивши се у пашалуку не оставише никога на миру него самовољно узимаху од народа што им се год свиђало, чинећи свакојака насиља, докле најпосле не доведоше народ дотле да се, изгубивши свако стрпљење, мораде прихватити оружја и ступити у отворену борбу противу својих опаких и несносних господара.

И ако је стање народа у Београдском Пашалуку било тешко и несносно опет је становништво бројем све више

расло нарочито досељавањем из старе историјске колевке у којој је и поникла народност српска. Богата и плодна земља Београдскога Пашалука с густим шумама, које су служиле као заклон од Турака, мамила је људе с неплодних црногорских и херцеговачких кршева, с Васојевићских и метохијских брда, те су кад мањим кад већим гомилама силазили и насељавали се по Београдском Пашалуку, особито по склоњеним местима и крајевима у које су Турци слабо залазили, мешајући се са старинцима. Укрштање и мешање старинаца у Београдском Пашалуку с досељеницима из осталих крајева шире српске отаџбине учинише те Београдски Пашалук постаде права слика целе српске отаџбине, у коме је била сажета духовна снага целога нашега народа са свима добрим и рђавим одликама његовим. Због тога Београдски Пашалук крајем осамнаестога и првих година деветнаестога столећа постаје снажно средиште српске свести о народности, а Шумадија постаје колевка васкрсле Србије.

Међу првим досељеницима осамнаестога столећа у Шумадији беху као што је поменуто и Карађорђеви предци, који се населише на источном подножју Рудника између Јасенице и Лепенице, где се већ први потомци њихови прилагодише животу и обичајима старинаца задржавши многе особине својих брђанских предака. Најбољи представник тога новог колена прилагођеног шумадијским старинцима а задржавши брђанске особине својих предака беше Карађорђе, који поред све бурне младости своје постаје вредан радник, домаћин и трговац као најбољи старинац шумадијски, а у исто време он је добар борац и вешт ратник као и најбољи црногорски брђанин. Али није био само он један такав, на стотине се могло наћи таквих људи у оном дивном и великом нараштају, чија су се прса надимала витештвом и жарком љубављу према слободи народа свога и отаџбине своје, успевши да запале Турско Царство и да покрену оснивање народних држава на Балканском Полуострву.

У Београдском Пашалуку друге половине седамнаестога столећа беху код становништва нејасне тежње за слободом. Народ је трпео турско господство, подносио терете и дажбине и сносио насиља. Путници духовници, који су баш при крају овога столећа чешће одлазили у Русију, доношаху отуда разне црквене утвари: сасуде и крстове, разне књиге: јеванђеља, псалтире, требнике и минеје, које Руси поклањаху, те њима замењиваху у својим опалим богомољама разграбљене старе српске утвари, сасуде и рукописне књиге. Уз то руски цареви постају ктитори и обновиоци старих српских задужбина. Све ово наводило је Србе да се нечем могу надати од великога и братског народа руског. Али те наде у оно време беху нејасне и неодређене, оне беху као некакав сан. Желела се слобода али под којим погодбама, то је ретко ико од ондашњих српских првака могао рећи.

Међутим успеси Немачке Царевине у борби с Турцима крајем седамнаестога столећа, долазак ћесарске војске у Београдски Пашалук, затим појава грофа Ђорђа Бранковића и његов договор с патријархом Арсенијем III учинише те нејасне мисли о слободи и неодређене тежње добише одређенији облик. Становници Београдскога Пашалука, као и они из осталих српских покрајина, надаше се да ће их широка хабсбуршка царевина, као хришћанска европска сила првога реда, ослободити Турака. С тога је српски народ у ратовима Аустрије с Турском (1688—1690 и 1717 до 1718) одушевљено дочекивао немачку војску, прихватао се оружја и попуњавао редове немачких регимената, борећи се храбро против Турака, жртвујући и имање и крв своју. Али и најодушевљенији људи из Српскога Народа у Београдском Пашалуку изгубише наду у Аустрију и клонуше духом особито за време аустријске окупације Београдскога Пашалука (1718—1739), када се Аустрија отворено показа својим радом да није дошла Србима као ослободилац већ као туђин и освајач, који се не стара само о својим ко-

ристима, већ који хоће да уништи православље а с њиме и српску народност, насељавајући по окупираним земљама туђине и ширећи католицизам преко разних католичких редова калуђерских, као што данас ради у Босни и Херцеговини. Због таквога рада Аустрије никада се није могла створити између Српскога Народа и ћесарских освајача она трајна веза која поуздано обезбеђује власт над подчињеним земљама. Аустрија је сваки пут долазила Србима као освајач и одлазила као туђин, остављајући српски народ разочаран, изнурен и разређен, а отаџбину његову опустошену, попаљену и разривену. Овакво понашање Аустрије према Србима беше узрок да српски прваци из Београдскога Пашалука пред Кочину Крајину пошљу депутацију у Беч и потраже од цара Јосифа II јаче јемство па да и по трећи пут пристану да се уз Аустрију боре с Турцима. Али кад и по трећи пут српском народу остадоше наде неиспуњене а жеље незадовољене, кад и по трећи пут Аустријанци дођоше као туђини и освајачи, па не успевши ништа, оставише после Свиштовскога Мира Српски Народ у пашалуку не само разочаран већ проређен и ужасима рата обрван да се са̂м као какав тешки болесник после велике болести опоравља и брине о својој будућности, тада се јави она велика мржња против Аустрије и Немаца њених, тада се јави онај снажан протест, тада јекну свако српско разочарано и увређено срце из дубине душе своје:

Од сада, оци и браћо, ко је год Србин нека Немцу (Аустријанцу) не верује! Пазите се да не пострадате преваром Немца, пазите се ради потомака ваших, пазите се ради спасења и будуће науке!

Овакав аманет оставише нам наши разочарани и преварени предци после рата 1788—1790 као опомену за будућа времена. И заиста оно што су наши предци у оно време преварени и изнурени гледајући разорену отаџбину, сањали: да потраже заштиту које друге европске силе, учинише у самом почетку устанка њихови синови, јер већ

крајем 1804 године видимо сина Алексе Ненадовића проту Матију где у друштву с другом двојицом иде као народни изасланик у Петроград и тражи од Русије искрену и истинску помоћ народу свом у љутој невољи.

Али није само у Београдском Пашалуку народ осећао да је преварен од стране Аустрије. То су осећали Црногорци, Босанци и Херцеговци. С тога прва појава руске заштите на Јонским Острвима изазвала је велику наду у свију хришћана на Балканском Полуострву, а особито у српских племена према Јадранском Мору. И заиста у то време постоје и блиске и снажне везе између Русије и црногорскога владике Петра I; исто тако видимо херцеговачкога архимандрита Арсенија Гаговића из манастира Пйвё где одлази у Петроград и у име браће своје не само што тражи помоћи, већ предлаже Руском Двору да се заснује „Славено-Сербско“ Царство на чијем би престолу био један од великих руских кнезова.

Најпосле понашање хабсбуршке монархије према Србима, који су били под њеном влашћу, беше толико непријатељско и народу тешко да се два највиђенија представника Срба у Аустрији — карловачки митрополит Стефан Стратимировић и бачки владика Ј. Јовановић — обраћају Русији с истим предлогом као и А. Гаговић и траже заснивање „Славено-Сербског“ Царства.

Тако је хабсбуршка монархија желећи да буде освајач на Балканском Полуострву, желећи и радећи да уништи православље и српску народност, одбила за свагда од себе Српски Народ, јер она ни до данас није одустала од тих својих старих тежња, што се најбоље види по данашњем њеном раду и у сваком подузећу како у окупираној Босни и Херцеговини тако и по Старој Србији.

У свима ратовима Аустрије с Турском од краја седамнаестога до краја осамнаестога столећа Српски Народ, ратујући уз Аустрију, само је губио и разочаравао се. Његова отаџбина плењена је и паљена је; војске су је газиле и

пустошиле неколико пута. Зна се да је тешко селу куда војска прође, а на земљишту Београдскога Пашалука за сто година наступајући и одступајући шест пута су се сударале турске и ћесарске војске. Али поред свега тога Српски Народ имао је од ових ратова и неке користи у накнаду за многобројне поднесене жртве.

Крајем седамнаестога и почетком осамнаестога столећа дођоше под аустријску власт српски крајеви с леве стране Саве и Дунава чије раније ретко становништво умножише досељеници из средишта старе српске државе, који пређоше преко Саве и Дунава под патријарсима: Арсенијем III и Арсенијем IV. У овим крајевима радом српских митрополита: Мојсија Петровића и Вићентија Јовановића засноване су ниже и више школе тако, да Карловци и Нови Сад постадоше друге половине а особито пред крај осамнаестога столећа, за време митрополита Стефана Стратимировића и владике Јована Јовановића, најјача просветна средишта у непосредној близини Београдскога Пашалука. Ова културна средишта Српскога Народа имала су најпре јак утицај на умове у Београдском Пашалуку, а доцније у Устанку народни прваци из Срема и Бачке указиваху неоцењиву помоћ браћи својој у борби њиховој како саветима тако и разним средствима. Осим тога ратови хабсбуршке монархије по Београдском Пашалуку, за последњих сто година до устанка, уздржали су и оборили трајну турску власт у овом пашалуку, која никад више није могла доћи до оне јачине, каква је била до 1688 године.

Аустријска војска и њена тактична вештина од краја седамнаестога до краја осамнаестога столећа стајале су на врхунцу свеколикога војног знања у целој Европи онога времена. Срби ратујући трипут уз ћесарску војску против Турака примили су доста од ондашње аустријске војне вештине нарочито за време последњега рата Аустрије с Турском (1788—1790), када је више од 20.000 српских војника и официра прошло кроз аустријску ратну школу. Ова

војна знања примљена од аустријских официра у замену за небројене жртве, као и извежбани војници и официри послужише доцније као основа војној вештини и уређењу српске војске у борби против Пасван-огла, а нарочито устаничкој војсци у борби против Турака.

Исто тако и ратовање Срба уз Хаџи-Мустафа-пашу против Пасван-огла користило је много оним српским првацима и војницима који ће доцније отпочети устанак, јер Срби на првом месту остадоше непрестано под оружјем, на другом оно војно знање, што га стекоше у Кочиној Крајини, имадоше прилику да га по други пут самостално употребе и на самом делу још боље утврде. У овим ратовима с Пасван-оглом и јањичарима Срби су се још боље научили како треба ратовати с Турцима; познали су слабе стране Турскога Царства; познали су турску војску, њену спрему и начин њенога ратовања; познали су какве су турске паше као војсковође и заповедници. У исто време познали су и сами боље своју отаџбину сазнавши добро поједина главна места своје отаџбине згодна за одбрану и напад. Осим тога народ се навикао војној дисциплини, војном реду и послушности под својим властитим заповедницима.

У време преговора за примирје и за мир (1790—1791) српски прваци и родољуби сазнали су какве автономне повластице имају у Турском Царству поједине области, па видећи да се њихова отаџбина мора опет повратити под турску власт тражили су да им се при уговору мира даду онакве повластице какве имају Влашка и Молдавија. А кад им се та жеља не испуни они у последњем тренутку потражише од ћесара незнатне потпоре па да сами властитом снагом извојују самосталност својој отаџбини. Ма да у својим тежњама нису успели до закључка мира опет од својих мисли о автономији или о независности своје отаџбине нису никада одустајали. Они су стално тежећи автономији заиста и постигли неке успехе после Свиштовскога Мира, добивши познати ферман од 1793 године, на основу којега је народ

у Београдском Пашалуку уживао скоро десет година кнежинску автономију развијајући слободно све своје послове. Повластицама заснованим на ферману од 1793 године већина народа беше задовољна, мањина је желела и даље проширење тих повластица, а било је и таквих који су желели потпуно ослобођење од Турака. Обрт у Портином понашању према Пасван-оглу због Француске експедиције под Наполеоном у Египат и попуштање београдским јањичарима, који се беху скупили око Пасван-огла, као и повратак њихов у Београдски Пашалук учинише, да се униште повластице које је Србима давао поменути ферман од 1793 године. Тежње јањичара да поврате себи ону власт у пашалуку, коју су имали до Кочине Крајине, изазваше погибију Хаџи-Мустафа-пашину и његових пријатеља, те с тога њихови пријатељи и присталице изазваше у договору с неким српским првацима буну, која би у самом почетку угушена огњем и мачем. После ове спахијске буне насташе јањичарска насиља још гора и несноснија него што беху она пред Кочину Крајину. У Београдском Пашалуку настаде стање потпуно противно оним кнежинским повластицама, које су Срби уживали скоро десет година.

Међутим баш у ово време беше потиснута Француска с Јонских Острва и на њима се заснова Република Седам Острва, која доби слободну управу под заштитом Русије. Глас о заснивању слободне управе на Јонским Острвима под заштитом Русије имао је необично јак утицај на све хришћане Балканскога Полуострва а нарочито на српска племена према Јадранском Мору, која помишљаху да је при онако разривеном стању у Турском Царству куцнуо давно жељени тренутак њиховом ослобођењу од Турака. Та мисао о ослобођењу простираше се од Јадранскога Мора преко Црне Горе, Брда и Херцеговине, дотичући се Београдскога Пашалука, па прелазаше у Срем и Бачку захватајући тако и део Срба под аустријском влашћу. Та мисао спаја најглавније представнике Српскога Народа, јер видимо

да на њој раде бачки владика Ј. Јовановић, карловачки митрополит С. Стратимировић, херцеговачки архимандрит из Пйвē Арсеније Гаговић, дечански игуман Хаџи-Данило и црногорски владика Петар I. Овај последњи пак хвата везе с првацима из Београдскога Пашалука и заједнички припремају устанак против Турака.

У Београдском Пашалуку народни прваци под притиском јањичарско-дахијским такође су се припремали за устанак, који је требао да буде у пролеће 1804 године у марту месецу кад озелени гора; али сеча кнезова и других народних првака, коју извршише дахије сазнавши за припреме устанка, учини те устанак плану раније, у зиму крајем јануара и почетком фебруара 1804 године.

Међу људима који се истакоше за време Кочине Крајине и за време ратовања с Пасван-оглом и видинским одметницима истакло се неколико људи, који су се могли ставити на чело устанка и повести народ у борбу прво против јањичара и насилника затим против Турака за ослобођење. Међу њима прво место заузимаху: Станко Арамбашић, кнез Петар из Гложана, Карађорђе Петровић, Алекса Ненадовић, Јанко Катић, Ранко Лазаревић, Илија Бирчанин и Васа Чарапић. Али како је сеча кнезова извршена онако изненада сатрла већину ових народних првака, то остаде у Шумадији Карађорђе као једини, који беше погодан у оно време да се стави на чело устанку и да поведе народ у борбу против вековних непријатеља Народа Српскога. Како није припадао ни кнезовима ни богаташима, ни свештенству, Карађорђе као добар домаћин и сточни трговац беше прави представник живога и покретног становништва сеоског; беше прави представник оне живе масе Српскога Народа:

Која глȍбā давати не може,
Ни трпети турскога зулума.

Он беше скоро једини човек у народу, који је прошао скроз цео Београдски Пашалук, који је познавао сва места

и све прве људе. Као представник ратоборних брђанских племена и шумадијских старинаца, као стари ратник и хајдук, добар зналац војничких навика и војничкога реда, прекаљен у вечитој борби с непријатељем, уз то човек гвоздене воље, беше заиста једини у оно време погодан да као вођ поведе народ у борбу против непријатеља. Народ је добро познавао све поменуте особине Карађорђеве тако потребне једном устаничком заповеднику и старешини, па га је заиста с тога и истакао за својега Врховног Вожда. И Ђорђе је оправдао то народно поверење. Он креташе народ на устанак огњем и мачем уклањајући без милости све што му стајаше на путу. С тога је Ђорђе Петровић прави представник онога дивнога и великог нараштаја, чија је прса загревала велика мисао о слободи свога народа а који отпоче ону славну и велику борбу за васкрс српске државе, за васкрс слободе српске.

НАПОМЕНЕ

НАПОМЕНЕ

1 Писац ових редака зна по предању да су се његови стари доселили од Црне Горе силазећи низ Лим у време преласка патријарха Арсенија IV. Исто тако зна се да су се једни населили у Опарићу у Левчу, други у селу Светлићу, у Лепеници (данас крагујевачки срез), а трећи близу Ивањице. Зна се такође да се породица *Акшама* у Бресници, у љубићском селу, доселила у време сеобе за патријарха Арсенија IV. Један део ових Акшама прешао је у Бачку и населио се у Ади (види: „Насеља српских земаља.“ Књ. II, стр. 62—63).

2 У Државној Архиви у Београду налази се кратка забелешка о животу Мирка, стрица Карађорђева, у којој је наведено предање о пореклу предака Карађорђевих по причању унуке Миркове Јелене, која је живела до 1885 године. Предање је записао Милан Кузмић из Мраморца.

3 Сербианка I, стр. 63. *Напеа* или *Напаје* то је нимфа по грчкој митологији, која је становала по долинама и гајевима. *Артемида* опет богиња лова и заштитница живота људскога и животињског, која дарује бујан и свеж живот; она је уједно заштитница при порођајима и заштитница младежи. Кћи је Зевсова и Летина, а сестра Аполонова.

4 Целу диплому гледај међу прилозима под бр. 26.

5 Марко Миљанов. Племе Кучи у народној причи и пјесми. Београд. 1904. Стр. 340 под именом села *Врањ*. — Људи из Херцеговине и Црне Горе казивали су ми да је раније постојао обичај да кад се неко досели у које село и настани у какво братство, онда је морао примити славу братства у које се населио. Можда су и предци Карађорђеви доселивши се у село Врањ примили према томе обичају да славе Светога Климента ако им то није била слава из какве старе прошлости.

6 Њ. Величанству Краљу Петру I, док се бавио на Цетињу у Црној Гори, долазили су неки Арбанаси из села Матагужа и говорили су како су они од једнога фиса, да су сродници по старини и да су се Карађорђеви предци иселили из поменутога села.

7 Што се тиче села *Мачетева* изнећу у изводу предање које је забележио г. Др. Мита Лукић, професор, док је био у Призрену. Он је 1903 године био у манастиру Свете Тројице, шест сата̂ далеко од Призрена, идући за Феризовић у путу је стигао неке Арнауте, који су га распитивали о приликама у Србији, питајући га, ко влада у Србији? Где су потомци Карађорђеви итд. Један од тих Арнаута рекао је да

су Карађорђевићи његов фис и да се њихови старији знају више од стотину година: „Ја сам одонуд — и показа руком у планину — од села Мачетева, нема два сата од Призрена. Оданде је и Карађорђев отац био. А наше пријатељство је још од памтивека. Кажу нам, да су моји стари били Срби, али ја не знам и не верујем, у осталом може бити, јер је ова сва земља некад ваша била. Ето све то, што видиш, па чак до мора... У нашем селу, у старо време било је много Срба, сада нема ни једнога. Ту у Мачетеву живела је наша кућа лепо са оцем Карађорђевим, ето, као браћа. — А у селу је било и Турака и Срба и Арнаута. За нас Арнауте пишу и у новинама, како смо зли људи. А зар Турци нису зли људи? Ето, баш тај зулум турски зближио је још већма кућу Карађорђевог оца са кућом мога прадеде.

У нашем селу беху два зулумћара Турчина, ама тешки су били и Богу и људима. Од њиховог господства и беса не можеш селом проћи. Убијају кога хоће, па им нема суда. Убијају и Србе па и нас Арнауте, па чак ни својим рођеним Турцима нису дали мира.

Све су ми то моји стари причали, а да дођеш у наше село, сви би ти тако исто казали, зна се то још и данас. А Карађорђев отац био је љута гуја. Знали су то и та два зликовца Турчина, па им ипак ђаво није дао мира.

Једног дана напали су Карађорђевог оца, али су били лоше среће. Сигурна рука састави оба зликовца са земљом. Пуче глас по селу и сви се упропастише и Срби и Арнаути и Турци. Оба зликовца аге били су богати, имали су велику задругу, а Карађорђев отац жену и ситну децу, најстарије му дете беше Карађорђе, али и он још није био за пушку.

Карађорђевом оцу није друго остало, већ да избегне и изнесе главу своје жене и оне ситне деце. Тако је и учинио. Избегао је го̂ као пиштољ са женом и децом у планину. Ни тестију са водом није понео собом. Турци се подигоше, навалише на кућу јуначног Србина, а кад не нађоше никога дома, они целу кућу сравнише са земљом, па се дадоше у потеру. Нико није знао где су бегунци, само мој прадеда, који се увек пазио са том кућом. Он је примио Бога и побратимство и дао је Карађорђевом оцу бесу, да га неће издати. И није га издао, нити икоме поверио где су бегунци. Али казао је то својој жени, мојој прабаби. А она узеде бардак са вином, и две проје па у гору. То предаде Карађорђевом оцу и мајци и мараму пуну фишека. Бегунци сретно избегоше у Београдски Пашалук." — Застава за 1904 годину (вечерњи лист). Бр. 229. Подлистак.

8 То предање да је Карађорђе старином Куч унео је г. Радован Тунгуз-Перовић Невесињски у своју приповетку „Након сто година." (Види Горштакиње I. Београд 1906, стр. 37).

9 Љ. Стојановић. Стари српски записи и натписи II, стр. 114.

10 Види о томе Меморијал о Климентама почетком XVIII столећа. Споменик Срп. Краљ. Академије Наука. Књ. XLII. Стр. 54—61 (особито стр. 59—60).

11 J. Раичъ. Исторія разныхъ славенскихъ народовъ. 1795. IV, стр. 193.

12 Српски Етнографски Зборник. Књ. IV. Насеља Српских Земаља. Књ. I. Стр. CLXXV—CLXXVII.

13 *Биоска* село у срезу златиборском, Ужичкога Округа на реци Ђетињи с леве стране на горњем току недалеко од села Кремана.

14 У Државној Архиви у Београду налази се записана кратка биографија стрица Карађорђева *Мирка Јовановића,* у којој је записано и предање о предцима Карађорђевим по причању Миркове унуке Јелене, која је живела 115 година, а умрла 1886, и по казивању Спасоја Јањића из Доње Раче, који је живео преко 100 година. Опширније предање о пореклу предака Карађорђевих налази се у мене, које ми је побележио потомак Мирков Милан Кузмић, сељак из Мраморца. Брат деде Карађорђевога, Радак, имао је синове Милинка и Радивоја. Милинко је имао сина Васу од којих су данас Васићи у Мраморцу. Други брат Карађорђева деде Јована *Митар* који се доселио у Башин, имао је синове Арсенија и Марка. Арсеније имао је сина Маринка, који је живео у Церовцу. А Марко је имао: Стевана, Алексу, Димитрија, Петра, Павла, Гаврила и Миленка, који је данас управник Државне Штампарије; имао је и три кћери: Марију, Велику и Станику, од којих је данас само ова последња жива.

15 Оригинал овога свидѣтелства налази се у писца ових редака. Види међу прилозима. Бр. 25.

16 Белешке Милана Кузмића о Мирку Јовановићу налазе се у Државној Архиви у Београду.

17 Да је Карађорђе имао стрица у селу Мраморцу, тврди и Карађорђев секретар Јаннћије Ђурић. Гласник. IV. Стр. 87 и 88.

18 Село *Вишевац* често се налази у књигама забележено под именом Вишевци (у множини). Међутим у Лепеници нико га не назива тако већ *Вишевац,* нпр. *човек из Вишевца,* или *идем у Вишевац* итд.

19 Споменик Срп. Краљ. Акад. књ. XVIII. Стр. 63—74. — Ст. Новаковић. Устанак на Дахије. 1904. Стр. 197.

20 Грађа I. Стр. 168. — Ст. Новаковић. Устанак на Дахије. 198—199.

21 Споменик Срп. Кр. Академије. Књига XXXVII. Стр. 73—74. Путопис де Хе-а 1621 године.

22 Ст. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. 1906. Стр. 126—127. — Путопис де Хе-а. Споменик Срп. Краљев. Академије Наука.

23 Lettres de milady Marie Wortley Montague. Roterdam. 1764. Tome I. Стр. 136. Марија Монтеги (Milady Mary Wortley) чувена енглеска госпођа са својега духа, образовања и лепоте била је кћи војводе Кингстона (Kingston), рођена је 1690, а удала се 1712 за лорда Wortley-Montague-а и пратила је својега мужа 1717 кад је као посланик ишао у Цариград. Научила је турски језик и задобивши наклоност султана Ахмета III, могла је ући у сарај и познати се с обичајима турским боље но ико до тога времена.

24 Lettres de Milady Montague. Roterdame. 1764. I. Стр. 143—145. — Ст. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. 1906. Стр. 128, 381 и 382.

25 Lettres de Milady Montague. I. 158—159.

26 На истом месту I. Стр. 171—172.

27 Ст. Новаковић. Хаџи-Калфа или Ћатиб-Челебија, турски географ XVII века. Споменик Срп. Краљ. Академ. Наука. Књ. XVIII. Стр. 99—100. — Од истога писца Село. Глас Срп. Краљев. Академ. Наука, књ. XXIV. Стр. 205. Навод је из Miltheil. d. k. k. Kriegs-archivs. — Види још и Насеља Српских Земаља. Књига I. Стр. 31.

28 Глас Срп. Краљев. Академије. Књига LXIV. Чланак Д-ра Драг. М. Павловића: Финансије и привреда за време аустријске владавине у Србији (од 1718—1739). Стр. 67—68.

29 Белешке с пута француског посланика витеза од Сен-Приста (St.-Priest) у Годишњици Николе Чупића. Књига XVII. 1897 год. Стр. 151.

30 М. Ђ. Милићевић. Кнежевина Србија. 1876. Стр. 253.

31 Ст. Новаковић. Путничке белешке о Балканском Полуострву XVII и XVIII века. Годишњица. Књ. XVII. Стр. 151.

32 Уз Грамбергово писмо кнезу А. Прозоровском од 26 јуна 1808 године приложене су маршруте на поједине стране кроз Србију. Описујући маршруту од Београда Нишу Грамберг је прошао од Колара до Паланке па тај пут овако обележава: „По дорочѣ горисмо и густой лгасъ, на половинѣ имѣемся фонтанъ“. А од Паланке до Баточине такође вели да је „дороча горисма и густой лгасъ. — Из мојих преписа из петроградских архива.

33 Да је Карађорђева мајка Марица била родом из Мȁслошева а кћи Петра Живковића забележно је Јанићије Ђурић (Гласник IV. Стр. 83), а он је то могао тачно знати пошто је и сȃм из Крагујевачке Јасенице из села Страгара, а Маслошево и Страгаре село су до села. Могао је то сазнати и од саме Марице, која је живела све до 1811 године, као што се види из натписа на надгробном камену на тополском гробљу које је на левој страни речице Каменице у брду према цркви. Овај крај, где је гробље, зове се још „под Бором“ или „у Митровчићу.“

На камену стоји крст (ІС ХР / НІ КА) испод крста 1811. Испод године два крста мања а испод ова два креста још један већи. Испод овога већега крста стоји овакав запис: **Зде почїваетъ раба Божїа Марїца Господара Георг. матї.**

Овај запис прочитао сам и преписао 15 јуна 1906 године.

И Гаја Пантелић-Водевичаревић помиње да је Карађорђева ујчевина била у Маслошеву и да је Карађорђе чешће ујацима одлазио (Види Забелешке Исидора Стојановића у Архиву Срп. Краљ. Академије. Бр. 1417).

34 Ј. Ђурић. Гласник IV. Стр. 83. — Радован Радошевић, Карађорђев буљубаша, причао је Исидору Стојановићу, професору Лицеја 18

августа 1848 године да се Карађорђе родио у селу Вишевцу. (Гласник III. Стр. 139).

35 Животъ Кара-Ђорђа Петровића од М. Светића у „Историі Народа Србскогъ" од Д. Давидовића. Београд. 1846. Стр. 129—130.

36 Годину Карађорђева рођења 1752 забележио је његов секретар J. Ђурић (Гласник IV. Стр. 83). Та је година узета и у овој мојој књизи. К. Ненадовић наводи да се Карађорђе родио 1762 године, али није казао на основу чега то тврди. („Живот и дела Великога Ђорђа Петровића—Карађорђа." Беч. 1883. Стр. 1).

Тешко је тачно рећи које се године родио Карађорђе. Ако би се остало при првој години, то јест при 1752 као години Ђорђева рођења то би њему у време устанка било преко 50 година. Како других података немамо то се ми задржавамо при овој години. А да тако учинимо даје разлога и Баталакино казивање. Како је Баталака неко време живео код Карађорђа у Хотину могао је приближно знати колико му је година било. У Карађорђевој биографији Баталака вели да је Ђорђу 1815 године могло бити око 65 година. (Види рукописе Карађорђеве у Архиву Академије Наука међу осталим списима Баталакиним). Што се тиче дана рођења Ђорђева J. Ђурић наводи 21 декембар. (Гласник IV. Стр. 83). Међутим ја сам узео 3 новембар с тога, што руски агент у Србији К. К. Родофиникин у своме писму главном заповеднику руске војске на Дунаву писаном 9 јануара 1808 године помиње тај дан као *рођендан* и *имендан* Карађорђев. У писму се вели:

„Къ Георгію дню я былъ приглашенъ къ Черному Георгію въ деревню, растояніемъ отсюду за сто верстъ, праздновать день его рожденія и имянинъ. (Писмо међу нашим исписима из петроградских архива).

37 Први је то предање о рођењу Врховнога Вожда забележио Сима Милутиновић, Сарајлија у својој „Сербианки", и вели о њему ово: „Ово су ми о Карађорђу све расказивали Шумадинци, што би „обично тада при Совјету стражу чували, а особито и најчистије неки „стари Тополац; у оно сам вријеме ја писарем ту био, и не знајући на „што ће ми, све сам ипак испитивао и услађавао се таким о њему и „о што чему расказивањ'ма; ако се што с памећу не слаже, ја га ни-„јесам измислио, него по њиову просту и верну дознавању вјерно пред-„ставио". (Сербианка, част II, стр. 186).

Ова се напомена Симина односи на његову песму која пева о рођењу Карађорђевом и о неким цртама „вождове ћуди." (Сербианка. II част. Страна 9—32).

Сима пева како је Марица родила сина и вели:

„Прем је призрак још кроз таму био
„При свем том јој синула је свјетлост
„Пред очима у окружју дома,
„Да неколик' трајала ј' минута,
„Чак у кући примјетна је била,
„Та с' ужасну и ту догођени.
„Особито гост дешени Турчин,
„А спахија од истога села,
„Што и викну: „Да не гори штогод?"

Кад је спахија повечерао и легао да спава:

„Сном захрка мирно свјестна сердца,
Док отпоче изговарати се
Ко на јави преплашеним гласом:‟
„„Ја нијесам Мурат, Обилићу!
„„Ни дахија, нити кесеџија,
„„Већ спахија и наследник оца,
„„Добра, блага, ка'но и сам што сам,
„„Бога ради, не дајте ме рајо,
„„Ви бар знате шта сам и какав сам,
„„Све вас пазим к'о што су ми стари.‟‟

Сутра-дан, кад је Турчин уранио, одмах рече да му се доручак спреми, јер беше наумио за Крагујевац кући поћи. Па због страшна сна нешто невесео. А кад домаћин сам спреми и изнесе Турчин га запита:

„Сам што с' труди куд ли му је жена?
„На то Сербо простоумно приче:
„„Нејмаш чут' шта, мучила се сву ноћ,
„„У прозорје примирила с' једва
„„Неколико...‟ — „Пак родила, је ли?‟
„„Јесте, ага,... балаво шковрче...‟
„„Дај донес' га! Кад је мојом срећом...
„„Да га видим и даривам мајци!
„„А снио сам да ћу с' радовати
„„И великог пријатеља стећи,
„„Зар мом' сину другом што бит' негда
„„Јер и дрво с' на дрво услања.‟

Пошто отац изнесе дете Турчин га дарива цванциком и рече:

„Валах, билах, мусафа ми мога!
„Мила ми је и угодна радост
„Добри људи, колик' исто своја;
„Здрав ти био, и жив, и напредан!
„Баш је нешто, и сином ти син је,
„Сретан ти је, тек му с' храном старај.‟
(Сербианка. II. Стр. 10—15).

После Симе Сарајлије забележио је ово предање о рођењу Карађорђевом Јанићије Ђурић. Он прича да се ону исту ноћ, кад се Ђорђе родио, десио на конаку некакав Турчин. После вечере заспи а Карађорђе се роди. Чујући Турчин плач детињи а збуњен и уплашен неким страшним сном, јер сањаше да га је некакав страшан лав шчепао оштрим ноктима да растргне. У том страху скочи и истрчи из куће напоље и види преко неба некакву силну светлост у облику дуге. Он се још више уплаши и уђе у кућу, кад Марица већ окупала и повила дете. А Турчин рече Марици:

— Шта си родила, млада, мушко или женско?

Она му одговори:

— Вала ага сина сам родила.

— Е да ти је срећан, млада, и нека знаш да ће ти син бити велики јунак и велики човек, ја сам у оном часу, кад се он родио у великом страху био, и тек што ме хтеде некакав лав растргнути, ја чујем плач детета. Обузет страхом скочим иза сна, видим неку велику светлост напољу, мишљах да је свануло и сунце огрејало, но кад искочим напоље, то нити је свануло нити сунце огрејало, већ угледам велику дугу преко неба од југозапада на исток пружену. Вала твој син мора велики човек бити и с млогим милетом (народом) заповедати."

Ујутру Турчин уставши пође, и при поласку рече Марици:

— С Богом остај, млада! Чувај добро сина тога, и памти добро што сам ти казао. (Гласник IV. стр. 83—84).

Године 1851 причао је Петар Јокић г. М. Ђ. Милићевићу о рођењу Карађорђевом овако:

„Баш каде Марица хтела родити Ђорђа, дође у вече Турчин на конак. Петроније је био некуд отишао. Жена се узмучила, хоће да роди, а Турчин у кући! За то изађе напоље, и у часу роди дете пред кућом, у voћу.

Турчин изиђе на поље и, видевши што је, рече:

— Марице, ти роди дете?

— Ето, ага! одговори она.

Турчин јој рекне те она с дететом уђе у кућу к ватри, а он изађе напоље.

Мало час дође и Петроније. Он наложи ватру и, с Турчином, преноћи напољу. Сутра-дан рано оде Турчин. Мати Карађорђева приповедала ми је: да је, чим је дете пало на земљу, видела међу детињим плећима месец да сија; то је видео и Турчин. За то је и рекао:

— Марице, ти ниси родила сина, него Господара. Па је извадио 20 пара и дете даривао." — (Споменик Српске Краљ. Академије XIV, 1.).

У Смедеревској и Крагујевачкој Јасеници причало се да је Карађорђе био *аловит*, и да је свакад за време битке, у којој је он био дувао ветар с његове стране. Исто тако прича се да је, кад га је мајка родила, под пазухом крилца имао.

Ово је писац ових редака слушао од своје мајке још у детињству, а она од својега деде Ранче, који је ратовао уз Карађорђа од 1806 до 1813 године.

И Ј. Новић Оточанин пева по предању стараца:

Није чедо, ка' што жена рађа,
Већ страхотна створа змајевита,
Неподобно на њем' обиљежје:
Крила су му перо самоставно
Што из оба поникло рамена,
А крило му бива и покриље,
Окоште му и ноге и руке,
Како да је од двије године,
Ка' мазија тијело му чврсто.

(Карађорђије. II. Сад. 1864, стр. 11).

38 Гласник Срп. Уч. Друштва III. 139.

39 Годишњица Н. Чупића. Књ. XVII, стр. 84.

40 Lettres de Milady Montagy I, 1764. Стр. 177.

41 Годишњица Н. Чупића XVII. Стр. 150.

42 Споменик Срп. Краљев. Академије Наука. Књ. XXXI. Стр. 142.

43 Види: Рукопис у архиву Срп. Краљ. Академије Наука под бр. 1415, у коме су записи Исидора Стојановића: Грађа за новију Српску Историју, нарочито Карађорђева времена.

44 Причање Петра Јокића о догађајима и људима из првог српског устанка 1804—1813. Споменик Срп. Краљ. Акад. Наука. Књ. XIV, стр. 2.

45 Гласник II. Стр. 241.

46 Споменик XIV, стр. 2.

47 О сељакању оца Карађорђева из Вишевца у Жабаре, из Жабара у Загорицу види Гласник Срп. Уч. Друштва. Књ. III, стр. 139 до 140. — Рукопис Исидора Стојановића у архиву Срп. Краљ. Академије Наука. Бр. 1415. — Споменик Срп. Краљ. Акад. Наука. Књ XIV, стр. 1—2. — Гласник IV, стр. 84.

Занимљиво је да наведемо овде како је по казивању Гаје Воденичаревића-Пантелића насељено село Загорица. Поред Петра Мула Хусејин населио је у Загорицу још и ове људе: Пантелију Десимировића, Јована Живковића, обојицу из Жабара, Вртара и његова брата Панту из Светлића, Недељка, Добривоја и Станоја из Раче, Ђорђа Живановића из Ракинца, Михаила Прелу и Симеуна Ћосу из Кусатка, Петра Чокића из Маслошева, Милована Марковића из Иванче, Станка и Станоја, браћу Миросављевиће из Кусатка, Стевана Марковића и Мијата Аврамовића из Иванче, Пантелију, Симу и Антонија из Саранова итд. Мало је од ових људи, који су драговољно дошли, већ их је више пребегло у Загорицу од турскога насиља (Рукопис Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академ. Наука. Бр. 1415).

48 Гласник II, стр. 241.

49 Гласник IV, стр. 84.

50 О овом догађају знаменитом у животу Карађорђевом нешто је поменуо Јанићије Ђурић (Гласник IV, стр. 84—86), а најлепше о њему прича Петар Јокић (Споменик XIV, стр. 3. — Види то исто и у књизи г. Мил. Ђ. Милићевића: Карађорђе у говору и у твору. 1904. Стр. 2—4).

51 О одласку Ђорђевом ка Фазли-баши прича П. Јокић (Споменик XIV, 2—3) и Ј. Ђурић (Гласник IV, стр. 88—89).

52 Споменик XIV, стр. 2.

53 Гласник IV. Стр. 89.

54 О овом догађају казује Ј. Ђурић у Гласнику IV. Стр. 89. Али опис тога догађаја није цео штампан на поменутом месту. Друга половина описа налази се у рукопису Ј. Ђурића (види Архив Српске Краљ. Акад. Наука под бр. 1418). Нешто друкчије описао је тај догађај Ј. Ђурић у неком другом примерку својега рукописа, од којега

сам један табак, на коме се налази описан баш овај догађај, видео у г. Мите Петровића. — П. Јокић такође помиње за овај догађај (види Споменик Срп. Краљ. Академије. Књ. XIV. Стр. 2).

55 Гласник IV. Стр. 86—87. — Ј. Ђурић вели да је ово било 1779 године.

56 Гласник IV. Стр. 87—88.

57 Забелешке Исидора Стојановића у Архиву Срп. Краљ. Академије под бр. 1416.

58 Сербианка II. Стр. 16.

59 Овако је причао о смрти Карађорђева оца Петра Прока Јанковић Ма̀сло̄шевац, своме унуку Радовану Прокићу, који и данас живи у селу Ма̀слошеву. Прока је био брат од ујака Јелени, жени Карађорђевој, а живео је до 1863 године. Кад је умро имао је 84 године. Радован Прокић казивао је то мени 23 јуна 1906 године у Ма̀слошеву. Са̂м сам, лично, био на месту где је била воденица, у којој је погинуо Карађорђев отац. И данас се познаје ја̂з и место где је воденица била. Она је служила дуго после тога, и шипови од ње постојали су, вели чича Радован Прокић, до пре десетак година.

Исто тако био сам и на месту где су оних пет гробова. Данас нема ни побијених каменова ни оних плоча. Место тога нашао сам две три рупчине до поврх колена. Питао сам чича Радована: где су каменови и плоче? Он ми не умеде да каже. Онда дозовем једнога сељака, који је с копачима копао кукуруз испод шумарка, те с њим отпочнем разговор:

— Је ли, пријатељу, ово твој шумарак?

— А, мој је, господине, 'ма што питаш?

— Шта је било овде на овом месту?

— Па, били су, господине, неки гробови.

— Колико их је било?

— Четири или пет, не умем ти сад право казати.

— Је ли било каквога камења?

— Било је, господине, две, три ли плоче не баш велике и два камена побијена у земљу.

— Па где је сад то камење?

— Е, господине, где је? Пре три четири године била је овде у Ма̀слошеву и околини читава дружина, која је тражила закопано благо, па су дошли једне ноћи те копали целу ноћ, па кад нису ништа нашли, а они полупали оно камење и плоче па побацали унутра и малко озго засули земљом. Ето, видиш, колике су рупчине још и сад.

— А знаш ли ти чији су били ти гробови?

— Ко ће то знати, господине, то су давнашњи гробови. Неки причају да су ту закопани неки хајдуци, који су побијени с Карађорђевим оцем у воденици, која је била ено, онамо на Јасеници, где улази поток Курјовац (овај поток зову и Курјовац место Куртовац). Али ако ти то не уме казати чича Радован ја ти ништа више не знам рећи.

Питао сам чича Радована, зашто се онај поток зове Курјовац или Куртовац? Он ми је на то одговорио да је ту, поврх тога потока

погинуо онај субаша Курто који је убио оца Карађорђева, па био сахрањен одмах више потока на левој страни, где му је до лане стојао камен, који је на врху имао као главу обавијену чалмом. Лане су га радници разлупали.

Одмах се дигнем и одем на место где је био камен, и заиста ту сам видео бело комађе од разлупана камена.

По том Курти назван је и поток Куртовац или Курјовац. А кад је погинуо не знам. Кажу да је погинуо у Кочину Крајину.

60 План о деоби земаља Турскога Царства између Русије и Аустрије, као и план о оснивању две независне државе најбоље се види из преписке између Катарине II и Јосифа II (Arnth: Joseph II und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel. Wien 1869. Стр. 143—156 и 169—175). — Види о томе и дело г. Стојана Новаковића: Турско Царство пред Српски Устанак. Београд 1906. Стр. 13—23.

61 О овом доласку попа Николе Радомировића и другова у манастир Вољавчу и о раду тих агената гледај: „Српски Сион, званични лист православног архијерејског синода Митрополије Карловачке за духовне, црквене и јерархијске ствари.“ Срем. Карловци. Година 1904. Бр. 5. Стр. 115.

62 О раду ових аустријских агената и официра по Београдском Пашалуку пред Кочину Крајину ваља видети расправу Д-ра Драг. М. Павловића професора Универзитета у Гласу Срп. Краљев. Академије Наука. Књига LXVIII. Стр. 110—111. — За тим „Српски Сион“ 1904. Бр. 5. Стр. 114—115.

63 Чича Радован Прокић из Маслошева, по казивању својега деде Проке Јанковића, кад ми је испричао о смрти Петровој рече, да се Марица после тога вратила у Загорицу и удала за Петронија Тополца. Међутим праунук Маринков Петар причаше ми у Тополи 15 јуна ове 1906 године пред тополском црквом, а за тим у кући попа Ђоке, да је Марица узела у кућу Петронија, јер је Ђорђе тада још био у Паланци код Фазли-баше. Петар је то слушао од својега оца Танасија, а Танасије је син Стеванов, унук Маринка брата Карађорђева.

64 Сербианка. II част. Стр. 17. Код Симе текст гласи:

> У Краину, и к'о при неволіи,
> Маічица му другог' узме мужа,
> Да домашніост приоблакша себи;
> Наумивша већ' виділа сина
> Одметнув се све презрет' за време...

65 Први је колико је мени познато, Вук С. Караџић још 1828 године забележио да се отац Карађорђев звао Петроније, говорећи како је Ђорђе убио својега оца Петронију при преласку у Срем. У напомени испод текста вели: „Ваљда зато се звао *Петровић* (место *Петронијић)*, што људи не знаду ни за каква светог Петронија, па мисле, да је тô изврнуто од *Петар.*“ (Грађа за српску историју нашега времена. 1898 I. Стр. 114). — Јокић такође казује да се отац Карађорђев звао *Петроније,* али Јокић не зна да се Карађорђе родио у Вишевцу,

већ вели у Жабарима (Краг. Округ). У осталом Сима Милутиновић у истој песми, коју смо поменули раније, кад говори о поласку Карађорђевом да пређе у Срем помиње да је с њим пошао *очух* а не *отац*:

„Са Тополом очух му с' укани
„К'о старјешом истог' села бивши,
„Да с' прочима наоколним' Сербам'
„У Њемачку преметнут' се могну
„За безбједност свога... и својати."
(Сербианка II. Стр. 17).

Како сам био чуо још у пролеће 1906 године о предању, како је погинуо отац Карађорђев, то сам први пут причао г. Ст. Новаковићу у његовој кући 15 априла по подне између 4 и 6 часова. Ту се беше десно и г. Драг. Франасовић генерал у пенсији. Чувши шта ја причам г. Стојану рече: „Карађорђе је убио очуха а не оца, то ми је причао некакав старац још раније док сам ишао по регрутацији војника." А да се мајка Ђорђева Марица по други пут удавала, и да се удала за Петронија Тополца, казивао је прота М. Ненадовић Његовом Величанству Краљу Петру, кад је овај био дечко од 8—9 година.

66 Отац Јанка Николића и Босиљке *Никола* и брат му *Петар* дошли су у Мàслошево из Ужичке Нахије, из села *Мачката*. Јанко је имао синове: Ћиру, Проку, Димитрија, Јанићија и Михаила. Прокини су унуци од сина му Ђорђа: Радован, Гаја и Јован, који и данас живе у селу Мàслошеву и сви су доброга стања. Радован ми је и казивао о пореклу својих предака и о Николи оцу Јеленином. — Да се отац Јеленин презивао *Јовановић* а звао *Никола*, забележио је у биографији Карађорђевој Баталака, која се налази међу његовим рукописима у Архиви Срп. Краљевске Академије. У „Народним Новинама" за 1842 годину, бр. 9. јавља се о смрти Јелениној и назива се Јелена Петровић рођена *Јованетић*.

67 О овом догађају на јагњилском сабору казивао ми је поменути чича Радован Прокић, опет по причању својега деде Проке, а Јеленина брата од ујака.

68 Кад ми је о овоме причао чича Радован Прокић, додао је ово: „Деда ми казиваше како је Никола погинуо, и добро памтим да „је поменуо место *Кошарна*, и да је то место близу Паланке, али „где је, ја не знам. Ишао сам својим послом више пута до Па„ланке али нисам чуо да се ма које село зове Кошарна". — На то му ја рекох да се данашње село Баничина у срезу јасеничком Округа Смедеревскога до 1860 године звало *Кошарна*, а од тада *Баничина*.

69 О овоме нападу у Ђорђичиној кући на Станоја Главаша и Ђорђа, причао ми је 1896 год. Радојко Вукићевић из Светлића, старац од 90 година.

70 Споменик XIV. Стр. 2.

71 Забелешке Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљевске Академије. Бр. 1415.

Црква у којој се венчао Карађорђе налази се у селу Горовичу између два брда у једној ували на једној раванчици, поред старога

пута, који је водио од Чумића преко Трнаве, Горовича и Жабара. Ова црква постојала је у добром стању још 1736 године. Онај који је тада обилазио парохије, овако описује ту цркву: „Црква на манастирско „подобије сачињена сва од камена, долготоју 10 кловтера (хвати) а „ширинoју кловтера 4, висинoју не может ни измерити сја, на свод „сведена, покривена ћерамидом. Олтар преграђен даскама липовим. „На олтару врата двоја и на њима завеси от картуна. Во олтару „св. трапеза от камена на столпу каменом должинoју цјади 5 шири-„нoју цјади 3..... На цркви врата двоја.“ (Споменик Срп. Краљев. Академије. Књ. XLII. Стр. 169—170). Ову сам цркву први пут видео 1887 године 28 јула, а последњи пут 1889 године. Онда, кад сам је последњи пут видео, била је тако запуштена да је стока унутра улазила. Кров пропао, свод се срушио, а сва су платна около била читава. Прича се, да је то био манастир и да је задужбина деспота Стефана Лазаревића.

72 Дѣла Димитрія Давидовића. Књ. I. Исторія Народа Србскога. У Београду. 1846. Стр. 148.

73 Гласник XXX. Стр. 98—99.

74. Гласник IV. Стр. 89.

75 Записи Ис. Стојановића. Архив Срп. Краљевске Академије. Бр. 1415.

76 О овим аустријским агитацијама по Београдском Пашалуку и по Србији говори и архимандрит троношки Стеван Јовановић са Србима из осталих крајева у својој молби, коју су написали 24 авг. 1790 године и поднели царском комисару и српско-црквеном Сабору у Темишвар.

Молба се почиње:

„Ми бѣдный Сервіаны и Бошняци братія ваша испод тѷрецкога „ига ѿсвободити се толико ѣако обнадеждиваныи ѿтъ нѣколико лѣть „ожидавакомъ, і радостію з великимъ желаніемъ нашега избавленія прежде „войни чрезъ различныхъ цесарскихъ посилаемыхъ к намъ офицеровъ.“ (Гласник XX. Стр. 42).

77 При руци ми је оригинални атестат, у коме се говори о овом позиву. Атестат је писан у Јакову 19 августа 1795. Потписао га је Хаџић лаитнант а посведочили капетан Чикић и Радич Петровић и својим печатима утврдили. Оригинал је својина унуке Јована Новаковића—Чардаклије а ћери Михаила Чардаклије госпође Бимбићке. Копију истога документа видео сам у Архиву Минист. Иностр. Дела у Петрограду 1904, међу хартијама Петра Новаковића—Чардаклије. Види међу прилозима бр. 10.

78 Види расправу Д-ра Драг. М. Павловића: „Прилог Историји Кочине Крајине“ у Гласу Срп. Краљ. Академије. Књ. LXVIII. Стр. 112.

79 Љ. Стојановић. Стари српски записи и натписи. II. Страна 271 и 465.

80 Мемоари. Издање Срп. Књиж. Задруге. 1893. Стр. 18—19.

81 Српски Рјечник (Вуков), под речју *читлук*.

82 Земунски Мемоар у Архиву Српске Краљев. Академије. Број 389 fol. — Види и дело Ст. Новаковића: „Турско Царство пред Српски Устанак.“ Издање Срп. Књижевне Задруге. 1906. Стр. 305—306.

Цео мемоар види у Срп. Књиж. Гласнику, 1907. за мај.

83 Овај Пуза или Пузлеша доцније погинуо је у Собовици у једној јарузи, која се и данас зове „Пузина Јаруга.“ Она се налази на новом путу, који води од Песковите Пољане ка Наталинцима између села Десимировца и Белих Бара. На секционој карти није обележена.

84 Забелешке Исидора Стојановића, у Архиву Срп. Краљ. Академије. Бр. 1415.

85. Забелешке Исидорове. Архив Академије Бр. 1415.

86 Сербианка I. Стр. 62—69 у песми „Честитост.“

87 Забелешке Исид. Стојановића. Архив Срп. Краљев. Академије. Бр. 1417.

88 Д. Б(антишка) К(аменски): „Путешествіе въ Молдавію, Валахію и Сербію.“ Москва. 1810. Стр. 119—120. Писма, која се односе на Србију, превела је на српски Јелена М. Вукићевића под именом: „Писма једнога Руса о Србији 1808 године.“ Београд 1901. Поменуто место на стр. 16.

89 П. Јокић вели да је узрок Ђорђевом одласку у Срем убиство Турчина, које је Ђорђе извршио на Кубршници (Споменик Срп. Краљ. Академије. Књ. XIV. Стр. 3). Ј. Хаџић опет вели да је томе узрок убиство тројице Арнаута, које је Ђорђе побио у кући својој (Д. Давидовић. Исторія Народа Србскога. 1846. Стр. 130—131). Сима Милутиновић наводи као узрок преласку Ђорђевом убиство Турчина и жељу да склони породицу на сигурно место (Сербианка. II. Стр. 17). А Ј. Ђурић наводи просто као узрок преласку то, што је Ђорђе, видевши да ће рат настати, желео да склони на сигурно место своју породицу. (Гласник IV. Стр. 92).

90 Сербианка. I. Стр. 69.

91 О тим ужасним и варварским пустошењима од 1716—1718 године види расправу Д-ра Драг. М. Павловића: „Финансије и привреда за време аустријске владавине у Србији (од 1718—1739).“ У Гласу Срп. Краљ. Академије. Књ. LXIV. Стр. 1—2.

92 Гласник XXX. Стр. 104.

93 Гласник XXX. Стр. 106.

94 О овом догађају, као што смо поменули, наши мемоаристи разно бележе. Осим С. Милутиновића — Сарајлије (Сербианка II. Стр. 17—22) сви други казују да је Ђорђе својега оца убио. Навели смо раније да се у некојих наших мемоариста помињу два имена као име оца Карађорђева: *Петар* и *Петроније*. Ми смо навели у тексту казивања људи о смрти оца Ђорђева Петра, и навели смо, да се Ђорђева мајка Марица удала по други пут за Петронија, који је био Тополац. Исто тако поменули смо шта је о томе поменуо у песми Сима Милутиновић—Сарајлија, у „Сербианки.“ Он је први од наших људи написао о смрти Карађорђева оца. И још у оно време 1826 наштампао да се Ђорђев отац звао Петар, да-је он раније умро, чак пре женидбе Карађорђеве, да се његова мајка преудала, а на стр. 17. II част вели да се **очух** Карађорђев кренуо са Тополе:

„да с' прочима наоколним' Сербам'
„У Њемачку преметнут' се могну,
„За безбједност свога... и својати."

Други од наших мемоариста, који говори о смрти Карађорђева оца, јесте Вук С. Караџић. Његово казивање о првом устанку довео је славни историк немачки Леополд Ранке у везу с европским догађајима и тиме дао прву јасну слику о српском устанку. Та Ранкеова књига о српском устанку наштампана је 1829 год. под насловом: Die serbische Revolution. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen. Von Leopold Ranke. Mit einer Charte von Serbien. Hamburg. 1829. У том делу (које је доцније прерадио Ранке и које је г. Ст. Новаковић превео на српски и штампао тек 1892, пошто га је 1864 год. била забранила цензура) говори се да је Ђорђе убио својега оца, и вели да се отац Ђорђев звао *Петроније*. Али у напомени додаје: „Говорили су да му је то био очух; „али смо се ми од најбољих Кара-Ђорђевих познаника известили, да „му је истина био отац" (види: „Србија и Турска у деветнаестом веку," написао Леополд Ранке. Превео Стојан Новаковић. Београд. 1892. Стр. 121). После Вука помиње Јанићије Ђурић у својим казивањима о догађајима из живота Карађорђева да је Ђорђе убио свога оца (Гласник IV. Стр. 92—93). Јанићије је био секретар Карађорђев за сво време првога устанка и могао је бити тачно обавештен. Овај свој посао радио је J. Ђурић још пре 1823 год. али је он штампан тек 1852. Јанићије вели да је било име оцу Ђорђевом *Петар*, а не Петроније. За овим долази казивање Петра Јокића, које је бележио г. М. Ђ. Милићевић још 1851 год. а које се могло штампати тек 1891 године. Штампала га је Срп. Краљ. Академ. Наука у „Споменику" књ. XIV. Јокић вели да се отац Ђорђев звао *Петроније* дакле исто онако као и В. С. Караџић, и прича да је Ђорђе на путу идући да пређе у Срем убио својега оца Петронија (Споменик XIV, стр. 3—4). Г. Воденичаревић, чија је казивања бележио проф. Лицеја Исидор Стојановић 1847 год. и 1849 а која ни до данас нису у целини штампана, вели да се отац Карађорђев звао *Петар*, и да је њега идући за Срем убио Ђорђе. Најстарији помен о томе, да је Карађорђе убио својега оца, налази се поменут у писму рускога војног агента у Београду К. К. Родофиникина, од 17 фебруара 1808 год., које је писао кнезу А. А. Прозоровском главнокомандујућем руске војне на Дунаву (писмо се налази у Војно-Ученом Архиву Главнога Штаба у Петрограду. Препис код мене.), затим у путопису *Д. Б. Каменског*, који је био у Београду 1808 год. првих дана јуна месеца. Његово дело носи наслов: „Путешествіе въ Молдавію, Валлахію и Сербію." Москва. 1810.

На овом месту изложићемо шта сваки од њих прича о смрти Карађорђева оца. К. К. Родофиникин у поменутом писму пише кнезу Прозоровском о Карађорђу ово:

„Односно Црнога Ђорђа, о коме је Вашој Светлости речено да „је био официр у аустријској служби, имам част јавити да је он био „само солдат у добровољачком корпусу, који су скупили Аустријанци „од Срба за време њихова последњег рата с Портом. С тога није чудо „ако овај човек нема ни најмањега разумевања о политичком положају

„своје нације. Ако је наименован за врховнога вођа Српског, то му „није донело достојанство његово или војна вештина, већ једино његова свирепост, која је засејала страх у срца народна, јер је овде „више Срба погинуло од његове руке него Турака. Познато је свима, „а и он сам не крије да је свога оца убио из пушке својом руком, и „својега рођеног брата обесио својим рукама на очи матере своје.“ (У мојој збирци писама).

Д. Бантишка Каменски у свом путопису по Молдавији, Влашкој и Србији (а на стр. 120—122) овако прича о убиству оца Ђорђева: „Кад се врати у отаџбину (разуме се из Срема) он ступи на ново „поприште. Повлачи се у густе шуме, постане старешином хајдука, напада „непрестано на Турке, побеђује их. Жене, старци и деца све то једном „речју постаје његовом жртвом. Турци желећи да се освете Србима за „убиства, која је чинио Црни Ђорђе, осуђују на смрт 26 главних српских старешина војних и једнога архимандрита и спреме се да нападну „самога Црнога Ђорђа оружаном силом. Срби са свих страна скупе се „око Црнога Ђорђа, само једини престарели отац његов, који је до тога „времена живео с њим, хоће да га остави, корећи га за убиства, која „је починио и за проливање невине крви и за неминовну погибију која „прети свима сиотачественицима (земљацима). Он, шта више, хтеде отићи „Турцима да им преда својега сина и све његове саучеснике. Узалуд „га је Црни Ђорђе молио, он не хтеде послушати ту молбу, упути се „Београду. Црни Ђорђе упути се за њим и последњи пут замоли га, да „се врати. Старац упорно одби молбу и син беше принуђен убити оца „свога!..“

Ј. Ђурић о том случају прича овако:

„... знајући да ће рат између Немаца и Турака бити, и како „шума озелени после Воскресенија науми да узме мајку, жену, браћу и „сестре и пође да бега у Немачку... да мало попре спасе фамилију и „пође са своји неколико друга и оца позове са собом. Путујући прву „ноћ дођу у пусти Стојник и ту у Кљештевици зађоше; но Петар, отац „Карађорђев, упита Ђорђа: „Ђорђе! а куд си то ти наумио да идеш „с нама?“ — Овај му рекне: „Нешто се Турци узмутили, да се уклонимо с онога друма.“ — А Петар: — „Ја видим да ћете ви да бегате у Немачку а ја нећу да остављам моју кућу и моју баштину“ — „пак повиче на своју жену Марицу: — „хајде натраг са децом, ако „нећете, ја идем одмах у Орашац у хан (где је било 30 Турака на „скупу) — да кажем да вас све поробе.“ И тако одмах пође, да јави „Турцима, а Ђорђе му рекне: „Отац, врати се натраг, грех на твоју „душу.“ А он то и не слуша. Онда Марица извади своју сису и закуне „Ђорђа: „Ђорђе арам ти млеко моје, које си ти подојио из ове сисе, „ако онога пса не убијеш; убите га да не јавља Турцима за нас, боље „да он један погине но 30 душа да падне у ропство.“ — Чујући Карађорђе материну заклетву, он заповеди свом другу и побратиму Ђорђу „Остојићу из Остружнице: „удри, побратиме, те уби.“ Овај потегне пушком „те Петра убије.“ (Гласник IV, стр. 92).

Готово исто овако, само с разликом у времену, прича о смрти Карађорђева оца и Г. Водeничаревић. (Архив Српске Краљ. Академије Наука. Бр. 1415).

П. Јокић прича о томе овако:

„Спреми се (Ђорђе) са својом породицом, да бежи у Аустрију. „С њим пођe и један му познаник, ком су Турци такође били кивни.

„Путујући тако, дођу између села Лисовића и Губереваца (у Округу „Београдском).

„Ту се старац Петроније покаје што се кренуо из својега завичаја не хтедне ићи даље, него се врати натраг. Сви се сад нађу у „чуду, јер ако се он врати, од часа ће потера за њима: они ће сви „изгинути, а жене и деца отићи у ропство. Сви су молили Петронија, „да бар до Саве дође с њима докле они пређу на ону страну, па после „нек иде куд хоће. Он се никако не хте склонити на то.

„Најпосле рекне Марица, Карађорђева мајка:

„— Убите га! Сва грехота на моју душу! Волим за њега једнога „одговарати Богу, него да оволике нас Турци заробе.

„Ђорђе намигне на неког Илију,[1] а овај потегне пиштољем и „убије га. После га затрпају у некој Црвеној Јарузи.“ (Споменик Срп. Краљ. Академије Наука. Књ. XIV. Стр. 3—4).

По ономе, што је напред речено о оцу Карађорђевом Петру, и што су о њему забележили наши мемоаристи, зна се да је Петар с оцем Јованом дошао од црногорских брда и да се с оцем настанио у Вишевцу. По смрти оца прешао је у село Мраморац; из Мраморца у Жабаре, из Жабара у Загорицу, из Загорице у Маслошево. Зна се још и то да је обично живео по турским кованлуцима, те и кад би пошао са сином у Срем, за њега не би ништа необично било прећи у Срем, нити би му било тешко оставити кућу своју. Он се сељакао с места на место, из села у село целога живота и за њега ништа необично не би било да се и у Срем пресели, тим пре што није имао никакве баштине како мемоаристи тврде, већ је било толико пусте земље да је његово где се год настани и огради или само обележи. Поред онога и ово би био један од разлога да онај човек, којега је Ђорђе убио у Стојнику при одласку у Срем, није био Петар, отац Ђорђев. Напротив човек, којега је Ђорђе убио, вели: „ја нећу да остављам моју кућу и моју баштину“ (како вели Ј. Ђурић), жао му је *завичаја*, како вели П. Јокић. А завичај је место где се ко родио и навикао. Сима Милутиновић вели да је тај човек, који се кренуо с Ђорђем у Срем, био неки *старешина* у селу, па и то се не би могло односити на оца Ђорђева Петра. Према свему овоме излази да се напред изнесена казивања не односе на убиство оца Ђорђева *Петра*, већ на очуха *Петронија*, који је био родом из Тополе, који се није никуд из свога завичаја селио, који је имао своју кућу и своју баштину (а баштина је имање од оца наслеђено) и коме је заиста могло бити жао да остави кућу своју, баштину и завичај свој, а којега још као очуха није бог-зна колико срце болело за пасторчадима. Он је могао и претити да их изда Турцима, и тражити да се натраг врате. Што га по причању мемоариста Карађорђе назива оцем, то није чудо, јер се очух још и данас од стране пастор-

[1] М. Ђ. Милићевић, који је бележио ово казивање Јокићево, вели како му је Јокић причао да му је Карађорђе казао да се тај човек звао *Илија*, али му не памти презимена, нити зна откле је био родом.

чади тако назива. На основу свега овога ја бих био мишљења да је Карађорђе овом приликом убио очуха Петронија, а не оца Петра, да му је отац Петар завршио свој живот онако, како смо казали на свом месту. Затим мислимо да је тачно казивање С. Милутиновића као и предање у Маринковић потомака и казивање чича Радована Прокића да се мајка Ђорђева Марица по други пут удала за другога човека.

95 Баталака. Историја Српскога Устанка. Стр. 92.

96 Гласник IV. Стр. 94. — Споменик XIV. Стр. 4. — Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1415.

97 Прота М. Ненадовић. Мемоари. 1893. Стр. 8—9.

98 Споменик XIV. Стр. 4.

99 Тако Јокић прича да је Карађорђе отишао из војске из Сомбора (Споменик XIV. Стр. 4.). Међутим Д. Б. Каменском причали су јуна месеца 1808 године у Београду, да је Ђорђе, ступивши у аустријску војску, дошао до *сержанта* (старији подофицир — наредник); али и ту га нова, не мања од пређашње, несрећа стиже. Капетан тога пука, у коме се он находио, хтеде га казнити за учињену погрешку. Карађорђе га убије, и поново се крије у своју отаџбину. (Д. Б. К. Путешествіе въ Молдавію etc. Стр. 120. Српски превод Јелене М. Вукићевића: „Писма једнога Руса о Србији 1808 године.“ Београд. 1901. Страна 16.

100 Ове појединости о повратку Ђорђевом из Срема у Србију казује П. Јокић (Споменик XIV. Стр. 4—5).

101 Мемоари проте М. Ненадовића. 1893. Стр. 7.

102 Гласник XXX. Стр. 114—115.

103 Споменик XIV. Стр. 5.

104 Др. Драг. М. Павловић „Прилог историји Кочине Крајине и Михаљевића Фрајкора“ у Гласу Срп. Краљ. Академије Наука. Књ. LXVIII. Стр. 112—113. — Прокламацију грофа Ласција Српском Народу види међу прилозима бр. 3.

105 У Српском Државном Архиву у Београду налази се молба Младена Вукомановића од 6 октобра 1849 године (унутрашња преписка 1849), упућена кнезу Александру. Помињући заслуге својих предака, помиње и свога претка проту Милована Вукомановића и вели да је 1787 године ишао са још неколико првака у Беч цару Јосифу II као депутат народни. То исто помиње и у својој аутобиографији, која се налази у професора г. Богољуба Премовића у Крагујевцу, додајући како су тим депутатима у Бечу дата два фишека златна новца, као прва помоћ да покрећу народ да се диже против Турака.

106 Забелешке Исидора Стојановића. Архив. Срп. Краљ. Академије. Бр. 1417.

107 Овај поп Ђорђе то је Дели-Ђорђе Николајевић родом из Честина а био је поп у Пајсијевићу; а Влајко, то је Влајко Стојковић из Жаркова, доцније фрајкорски капетан (Мемоари. Стр. 8. Гласник IV. Стр. 90. Глас Академије Наука. Књ. LXVIII. 40).

108 М. Видаковичъ. Исторія Славено-Сербскаго Народа. Бѣлградъ. 1835. IV. Стр. 170.

109 М. Видаковичъ на истом месту. Стр. 170—172.

110 Гласник IV. Стр. 90.

111. Препис овога уговора налази се у Архиву Министарства Иностраних Дела у Петрограду међу хартијама Петра Чардаклије (М. И. Д. С. П. Глав. Архивъ I—8—1804—6 № 2). Види цео препис међу прилозима. Бр. 1. — А да су уговор испунили и после Ј. Новаковића — Чардаклију поставили за капетана види се из другог акта у прилозима бр. 2.

112. Прота Матија. Мемоари. Стр. 8. — Др. Драг. М. Павловић у Гласу LXVIII. Стр. 111—112. У Љ. Стојановића, Записи. Књига III, на стр. 109 има запис овакав: „1787 ноемвріа 21-го отворише Сербљи и Бугари Београд уочи воведенія ноћу.“ Г. Др. Драг. М. Павловић на поменутом месту вели такође да је то било између 2 и 3 декембра по новом стилу, дакле између 20 и 21 новембра по старом стилу. О овом догађају прича и В. С. Караџић у „Даници“ за 1829. стр. 11—12. — Голубица IV, стр. 248 и 249.

113 Гласник IV, стр. 91.

114 Мемоари. 1893. Стр. 8—9. — Ђорђе, брат Влајка Стојковића, такође беше заостао у београдској тврђави. Кад Турци уморе некога Трајка и Ђеру, Ђорђе побегне са још неколико на Дорћол и сакрије се у некакав хан уходе поткажу Турцима и ови опколе хан и позову Ђорђа и другове да им се предаду. Али се ови затворе и не хтеду се предати, тада Турци запале хан те сви погоре унутра. Жена Ђорђева Стана остане у Београду са ситном децом између које се помињу синови Радован и Риста. Ови су се доцније презивали Стојковићи а по стрицу Влајку, који је храбро ратовао против Француза и у Монсу написао свој тестаменат, презивали су се и Влајковићи. Доцнији јунак Ђока Влајковић потомак је овога Ђорђа Стојковића, који изгоре у хану на Дорћолу.

115 Мемоари. 8—9, у напомени. Види и Триковићево уверење међу прилозима. Бр. 4.

116 Архив Срп. Краљ. Академије. Забелешке Исид. Стојановића. Бр. 1415.

117 Глас LXVIII, стр. 118.

118 Да је бачки епископ Јован Јовановић позивао народ својим манифестом од 28 марта 1788 године види се из молбе, коју су српски прваци упутили царском комисару 24 августа 1790 год. (Гласник XX, стр. 42—49). Исто тако види се и из једне молбе, коју су Карађорђе и друге старешине упутиле истом епископу 15 јула 1804 год. У овој молби Карађорђе с другим старешинама опомиње епископа Јовановића како је двор аустријски позвао народ српски у помоћ против Турака својим манифестима „како преко фелдмаршала от Ласција, тако и преко „Вашега Преосвештенства од 28 марта 1788 године, које сте Ви разаслали по граничним пределима турским и скоро по целој Турској, „обећавши Србима многе милости, заштите и дарове… Вами, Госпо-

„дине, који сте нарочито граничне пределе турске прошли од Уне до „Мораве и даље страном Турском до Влашке и људство на рат и вер-„пост к Немцима поощтравали“ и т. д. (Оригинал ове молбе налази се у Гл. Архиву Мин. Иностр. Дела у Петрограду. I—8—1804—6 № 2. 1 лист 4—7). Види међу прилозима Бр. 22.

119 Голубица IV, стр. 233.

120 Споменик XIV. Стр. 6.

121 Споменик XIV. Стр. 6. *Буљубаша* долази од речи *бöлык* што значи одељење, гомила и реч *баша* старешина; бöлык *баша* пак старешина или заповедник над пешачким одељењем.

122 Забелешке Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академ. Бр. 1415. У осталом и фрајкорци су били скоро тако исто наоружани. Носили су пушку с бајонетом, два пиштоља за силавом (Pistollenfuteral oder Svilai), криву хусарску сабљу и фишеклију. Од одела носили су на глави висок калпак с црвеним теменом и белим пером. Уз то имали су и фес, осим тога неку врсту кабанице с рукавима и великом јаком која се могла преко главе пребацити; затим црн гуњ с црвеним гајтанима и белим пуцадма, плаве широке чакшире, црвене чарапе, опанке и пар местава. Официри су се носили готово исто тако: плав прслук, панталоне, чизме, сабљу и пиштоље (Глас LXVIII. Стр. 114—115). — М. Видаковић овако описује фрајкорско одело:

„Сви у своjем обичном оделу: у црни гуњци, с црвени заоши-„љасти на главах капами; у чарапах и опанцих на ногу: по два пи-„штоља за појасом, и с пушком дугом о рамену, а сабље сваки није „ни имао, но подугачке ножеве.“ (Исторія Славено-Сербскаго Народа у Бѣлграду. 1835. Кн. IV. Стр. 177).

123 LXVIII књига Гласа Срп. Краљ. Акад. Наука. Стр. 140—141.

124 На истом месту. Стр. 141—142.

125 Гласник IV. Стр. 94—95.

126 Забелешке Исид. Стојановића. Архив Срп. Краљев. Академије. Бр. 1415.

127 На истом месту.

128 Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen. Wien. 1854. S. 287.

129 Забелешке Исидора Стојановића у Архиву Срп. Краљ. Академије Наука. Бр. 1417.

130 О нападу немачке војске на Београд и о заузећу Београда, као и о раду српских добровољаца под Михаљевићем види Годишњицу Николе Чупића. Кн. IX. Чланак генерала К. С. Протића: „Одломци из историје Београда“ а особито стр. 94—139.

131 Види писмо студеничке братије карловачком митрополиту од 9 фебр. 1790 год. у Архиву Карлов. Патријаршије. Бр. 33 год. 1790.

132 О доласку добровољаца и капетана Симића у Студеницу гледај: Die freiwillige Theilnahme etc. стр. 327. Затим Гласник XX. стр. 77. Годишњица IX. стр. 142, а нарочито писмо архимандрита студе-

ничкога Василија Јовановића писано цару 4 априла 1791 год. које је штампано у Гласнику XX, стр. 56—57.

133 Види о овоме писмо рашкога митрополита Јоаникија од 12 септембра 1791 године, писано из Новога Пазара карловачком митрополиту Стефану Стратимировићу. У Карловачком Архиву оригинал под Бр. 222. Види писмо цело међу прилозима под бр. 5.

Исто тако види у истом Архиву и писмо под бр. 33 год. 1790, од 9 фебруара.

134 Др. Драг. Павловић, Прилог историји Кочине Крајине у Гласу Срп. Краљ. Академије. Књига LXVIII. Стр. 147.

135 О повлачењу капетана Симића из манастира Студенице и о изласку калуђера из манастира гледај поменуто писмо рашкога митрополита Јоаникија од 12 септембра 1791 год. међу прилозима. Затим писмо студеничке братије од 9 фебруара 1790 из Београда карловачком митрополиту у Архиву Карлов. Патријаршије. Број 33. 1790 год. Потом молбу Василија Радосављевића, студеничкога архимандрита, немачком цару од 4 априла 1791. Гласник XX. Стр. 56—57; Гласник књ. XXI. Стр. 74—75.

136 Гласник Срп. Уч. Друштва. Књ. XXI. Стр. 75. Да је Карађорђе пратио мошти Светога Краља од Студенице до Београда прича П. Јокић. Споменик Срп. Краљев. Академије Наука. Књ. XIV. Стр. 6.

137 Глас Срп. Краљ. Академ. Наука. LXVIII. Стр. 147—148.

138 *Смишаљ* планина била је на истоку од Пожеге сат удаљена. Данас је гора исечена, али постоји брдо *Смишаљ*.

139 О јунаштву Карађорђевом на Пожези види забелешке Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академије Наука. Бр. 1417.

140 О овом нападу капетана Радича и Карађорђа на Пожегу говоре тројица од наших мемоариста. Најопширније казује Јанићије Ђурић (Гласник IV, стр. 96—98), али не говори кад је то било, ни које је године, ни у које доба године. Међутим Гаја Пантелић—Воденичаревић, који краће прича о нападу Радичевом и Карађорђевом на Пожегу, истичући Карађорђево јунаштво при том нападу, вели да је то било после освајања Београда и Карановца. Г. Пантелић приповеда о томе овако: „Карађорђе је био код капетана Радича и кад је узет Београд, „остаде царска војска на Врачару а Михаљевић диже фрајкор и оде „те узе Карановац. На Пожегу су дошли у лето, око Тројичина-дне. „Ту Турке сагнаше у џамију итд.“ (Забелешке Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљев. Академије. Бр. 1417. Напомена 12). П. Јокић помиње само да је за време Немачкога Рата Карађорђе био код Радича буљубаша над четницима и да је војевао на Пожези, Чачку и Карановцу с аустријском војском (Споменик XIV, страна 6).

141 Гласник IV, стр. 98—99.

142 Љ. Стојановић. Стари српски записи и натписи. Књ. II, стр. 291.

143 Ст. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. 1906, стр. 23, 27, 28 и 29.

144 Adolf Beer. Die Orientalische Politik Oesterreichs. 1883. S. 128—129.

145 Ibid. 129.

146 Глас Акад. Наука LXVIII, стр. 151 и 152.

147 Прва песма Доситејева о заузећу Београда штампана је 1789 године у Лајпцигу а друга о избављењу Србије штампана је у Бечу у штампарији Курцбековој такође 1789 године.

148 Песма Јована Рајића написана 1789, а штампана је у Бечу 1791 у штампарији Курцбековој под насловом: **Бой Змаѧ са Орлови на краткω ωписанъ ѿ І. Р. А. к' лѣто 1789. Въ Віеннѣ при Іωсифѣ благородномъ ѿ Кѹрцбекъ. 1791.** Књига није пагинирана, већ су само обележени табаци с А, В, С итд., а прва четири листа на табаку обележена су с А, A_2, A_3 и A_4, тако после В, B_2, B_3, B_4 итд. Наведена места налазе се на листу 44 (F_4) и на листу 45 (F_5) и 46.

149 Види расправу Д-ра Драг. Павловића: Прилог историји Кочине Крајине у Гласу Српске Краљ. Академије Наука. Књ. LXVIII, стр. 151 и 152.

150 Споменик Срп. Краљ. Академије. Књига XIV. Стр. 6.

151 Мемоари проте Матије Ненадовића. Београд. 1867, стр. 27.

152 На истом месту види акт аустријскога војног савета од 7 декембра 1790 године. Стр. 285.

153 Главни заповедник руске војске на Дунаву, кнез Александар Александровић Прозоровски, извештавајући 10 фебруара 1808 руског заступника у Бечу кнеза Александра Борисовића Куракина о догађајима у Србији пише о Карађорђу: „Црнога Ђорђа лично не познајем „и с тога не могу судити о његовим особинама, карактеру и образо„ваности. али чујем да је он био официром у аустријској служби, и по „томе морам мислити да је тамо добио нешто знања (что онъ тамъ „уже пріобрѣлъ нѣкоторыя познанія). Осим тога, кад је он већ тако „дуго био у стању да штити и брани народ, који предводи и земљу „српску од покушаја њихових непријатеља, то само ово показује чо„века са врло здравим расуђивањем, који има у виду користи своје „отаџбине.“

Кнез А. Куракин одговорио је кнезу А. Прозоровском 25 фебруара 1808 године и у том писму вели: „Црни Ђорђе заиста је био у „аустријској служби „унтеръ-офицеромъ“ и чак је заслужио златну ме„даљу за храброст. Али према ондашњем његовом малом чину и будући „увек на граници, то није могао добити тако важних знања у војној „вештини.“ (Оба писма налазе се преписана у мојим исписима из петроградских архива).

154 Сербианка. I, стр. 72.

155 Видаковић вели: Такову убо Граммату Сербљи отъ Јосифа, милостиваго Царя получивши, и на њу се безъ сваке сумнѣ више повѣривши, скоче на оружје, пак, пре неже ли ће Кесарско воинство у Сербію и прейти, и у своей будући земльи, свуда вѣшто, позатвараю непріятелѣемъ друмове... (Исторія Славено-Сербскаго Народа, у Бѣлграду 1835. IV, стр. 172—173).

156 Гласник XX, стр. 35 и 42.

157 На истом месту, стр. 43.

158 Ја мислим да се овде мисли на страдање Срба у моравском и пожаревачком крају које је настало при продирању Турака од Параћина, Ћуприје и Јагодине ка Паланци а нарочито после боја на Хасан-Пашиној, који је био 21 августа 1790 године, где су фрајкорци под Гвоздeновићем покушали последњи пут да, као позадница, сузбију 6000 Турака (види Глас Срп. Краљ. Академије Наука. Књ. LXVIII, стр. 150).

159 Гласник XX, стр. 44.

160 На истом месту, стр. 44.

161 То се нарочито лепо види из молбе, коју су упутиле српске старешине у Првом Устанку, из Топчидерскога Логора 15 јула 1804 бачком епископу Ј. Јовановићу. (Молба се налази у Архиву Минист. Иностр. Дела у Петрограду. Препис у мојим исписима из петроградских архива). Међу прилозима бр. 22.

162 Овај Василије Радосављевић рођен је у селу Брезову близу Студенице и у почетку рата био је еклисарх манастира Студенице. А кад оно умре у затвору у Новом Пазару студенички архимандрит Леонтије 1788, а братија студеничка избегне с моштима Светога Краља и Карађорђе их допрати до Београда, митрополит београдски произведе Василија за архимандрита 1789 или почетком 1790 године. Тада му је било око 34 године. Василије је живео око 70 година. Умро је у манастиру Каленићу 1826 год. (о њему види у прилогу у писму из карловач. патријаршијске архиве писмо од 12 септ. 1791 год. — Герасим Георгијевић епископ шабачки. Знаменити догађаји новије српске историје. Београд 1838 год. Стр. 88—89).

163 С. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. Стр. 39.

164 Rendre toutes les conquêtes, faites depuis la dernière rupture... de ne se mêler plus de cette guerre et de ne prêter aucun secours ni direct ni indirect à la Cour de Russie contre la Porte, mais d'observer une exacte neutralité entre les deux cours encore belligérantes (навод по Ст. Новаковићу: Турско Царство пред Српски Устанак. Београд. 1906. Стр. 44).

165 „...wenn die bereits eroberten Provinzen wieder aller Hoffnung der milden Regi rung Oesterreichs nicht anheimfallen sollten, ihr Schicksal durch die mächtige Vermittelung zu erleichtern. (Гласник XX, стр. 50).

166 Гласник XX, стр. 59—60, „да ако би заштстала Сербія цесарска да би со свачимъ нашъ народъ помилованъ біш и обдаренъ: то есть конѣмъ, воловомъ и новцемъ и никакове даціе за неколико да не бисте давали: ако ли би се Боже сохрани предала Сербія Тȣркомъ, кои би человѣкъ прибѣгао па цесарскȣ странȣ, да мȣ се даде кȣћа царска и конѣ и волове и проче.“

167 Гласник XX, стр. 89. Путна исправа Стевана Јовановића за повратак у Србију потписана је 10 априла у Бечу, што значи, да је он већ при крају априла стигао у Београд.

168 Ст. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. Издање Српске Књижевне Задруге. Београд. 1906. Стр. 37.

169 Гласник XX. Стр. 60—61.

170 Ст. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. Издање Српске Књижевне Задруге. Београд. 1906. Стр. 40—41.

171 На истом месту. Стр. 246—248.

172 Мемоари проте Матије Ненадовића. Издање Српске Књижевне Задруге. Београд. 1893. Стр. 34.

173 Какву су улогу имали духовници у подизању народа на Турке почетком рата 1788 и после тога, види се из онога уверења, које су фрајкорски капетани издали архимандриту Стевану Јовановићу у Шапцу 8 августа 1790 године а које гласи:

„Attestat

Kraft welchen der Wahrheit zur Sener bestättiget wird, dass Vorzeiger dieses Herr Archimandrit Stephan Jovanovich aus dem jenseitig-grichisch-nichtunirten Kloster Tronossa in Servien, durch den ganzen Lauf des gegenwärtigen Kriegs vorzüglich während der Belagerung von Belgrad von allen in der Gegend Zvornik geschehenen feindlichen Bewegungen hieher die besten Nachrichten jedesmal mitzutheilen hat. Die diesseitig in Zvornik gefangen gewefene Manschaft hat er, von Zeit zu Zeit und nach Möglichkeit, mit den nöthigen Victualien in ihrem bedrängten Zustande versehen und dreien von selben von dort hieher zu entweichen Gelegenheit verfchaft, ja er hätte auch zu Rettung der übrigen alles mögliche gewagt, wenn es Zeit und Umstände zu gelassen hätte. Da er bey dem jenseitig christlichen Volke in besonders guten Aufsehen steht; so hat er auch bey Gelegenheit, als die Königl. Truppen im Anno 1789-sten Herbst nach der Belagerung und Einnahme Bellgrad gegen Loznicza, Lessnicza, Lipnicza und Sokol vorrückten; durch seyn Beispiel und Zureden zum Besten des Allerhöchsten Dienstes soviel zuwegen gebracht, dass nicht nur sämmtlich in dortigen Gegenden wohnhafte Christen mit allnöthiger Vorspann und Bedürfniss für die Truppen beysteuerten, sonder auch ein grosser Theil derselben gegen die Türken selbst die Waffen ergriffen hatte...

Sig. Schabaz. den 8-ten August. 1790.

На оригиналу има 22 оригин. потписа.

Исто тако види се и из оне тапије, коју је Михаљевић издао у Јагодини 15 јануара 1790 године манастиру Ћелијама, а која гласи: „Пошто су се духовници манастира Ћелија, у Ваљевској Нахији, „толико трудили да наговоре и склоне речену нахију на дизање на „оружје против Турака и исељавање, да се припомоћ ове нахије, и „њено делање чисто овом духовничком реду има приписати, то је „истина још тада била зајемчена и односно предата воденица Турчина „Ибрахима Ћаића на реци Јабланици. Које се њима истима сада осве-„дочава и потврђује с тим додатком да поменути манастирски духов-„ници имају уживати и остале повластице, као што су признате и дру-„гим манастирима у Шабачкој Нахији.“ (Мита Петровић, Финансије и Установе обновљене Србије. Београд. 1901. Стр. 61).

174 Ово писмо штампано је у Голубици. Књ. III, стр. 238—240. Гледај то писмо међу прилозима под бр. 6.

175 Предѣлиже белиградскій и окрестне нахіе пребѣгле преко реке Саве, и тамовъ нездравой уже земли немало све измерло; а иже остан-

шій Турци поробили и попалили ихъ. И тако єстъ пострадао и просȣше се бѣдни Серблъ, вѣрȣюћи... нємцȣ; небровно єстъ се изробишѡ; такѡ изсѣчено несказано, церкве и монастири єсȣ немало по цѣлой Сербій ѡпȣстили; и у мало времена трикратъ єсȣ немци сербскій народъ издавали, и тȣркомъ подъ саблю предавали...; ѿ нинѣ убо оцы и братїо, блюдитесѧ, да не пострадате, како що се сада нашемȣ родȣ слȣчила погибль. (Гласник V. Стр. 43).

176 Љ. Стојановић. Записи и натписи. II. Стр. 293. и III. Књ. Стр. 110.

177 Љ. Стојановић. Записи и натписи. II. Стр. 286. Исто и у Гласнику XXI. Стр. 20.

178 Оригинал овога писма у Архиву Мин. Иностран. Дела у Петрограду, а препис међу мојим исписима из петроградских архива. Види у прилозима под. бр. 22.

179 Сербскія Новины. 1791. Допис из Србије од 11 новембра. № 70.

180 О овим хајдучким четама овога времена говори и прота М. Ненадовић у својим мемоарима. Издање Српске Књижевне Задруге. 1893. Стр. 247—257.

181 На истом месту. Стр. 249—250.

182 Рукописне белешке Исидора Стојановића у Архиву Срп. Краљ. Академије Наука. Бр. 1417, напомена 17.

183 Све ове помиње Гаја Пантелић—Воденичаревић. Исидорове белешке. Рукопис у Архиву Академ. Наука. Бр. 1417, напомена 17.

184 На истом месту.

185 На истом месту. Напомена 16.

186 На истом месту. Напомена 16.

187 О овоме приповеда прота М. Ненадовић у мемоарима. Задругино издање. Стр. 248—249 и 253.

188 Види у Архиву Српске Краљев. Академије Наука. Забелешке Исидора Стојановића. Бр. рукописа 1417. Напомена 17.

189 Сербскія Новины. 1791. Бр. 28.

190 Тај први члан Свиштовскога Уговора, како је објављен у Moniteur-у № 248 од год. 1791 гласи:

„Il' y aura à l'avenir une paix constant et general, par terre et sur l'eau entre les deux empires aussie-bien qu'un oubli parfait de toutes les hostilités exercées durant le cours de la guerre actuellement terminée; de manière que les habitans de Montenegro, de la Bosnie, de la Walachie et de la Moldavie peuvent retourner paisiblement à leur possessions, sans être en aucun tems punis de ce qu' ils sont declarés contre leur souverain, ou qu' ils ont prétés serment de fidélité à la cour Imperial-royal.

191 Цео уговор Свиштовскога Мира, као и посебна погодба, штампани су у делу Мартенсовом: Mr. de Martens. Recueil des principaux traites d'alliance, de paix, de trêve, de neutralité, de commerce, de limites, d'echange etc conclus par les puissances de l'Europe... depuis

1761 jusqu' à présent. A Gottingue. 1795. Tome V, p. 18—34. Дотична тачка посебнога уговора налази се на стр. 32.

192 На истом месту. Стр. 25. Тачка X.

193 Сербскія Новины од 1791 године. Бр. 36.

194 Moniteur за 1791 год. Бр. 270, допис из Земуна од 13/24 августа.

195 О овоме, шта је обећавано оним српским породицама, које би се преселиле преко Саве и Дунава у земље аустријске, помиње нешто троношки архимандрит Стеван Јовановић у својој посланици (Гласник XX, стр. 59—60). За тим помиње се нешто и у Moniteur-у за 1791 год. Бр. 270, у допису из Земуна од 13/24 августа, а најбоље се види из беседе Београдскога Митрополита Дионисија Поповића, коју је говорио у Саборној Цркви 17 августа 1791 год. (види Срб. Лѣтопис за 1840. I, стр. 43. — Тако исто и у Гласнику XX. Стр. 96).

196 Moniteur. 1791. № 270.

197 „Народъ захтева, да бы знали, начто насъ зову, и что Народу обѣщавaю да дадутъ писменно." (Голубица III. Стр. 239).

198 Глас Срп. Краљ. Академије Наука LXVIII. Стр. 153—154.

199 Moniteur. 1791 год. Бр. 270.

200 Moniteur. 1791. Бр. 320: „Les habitans de la Serbie, impatiens de vivre sous la domination autrichienne, ont fait demander au general Wallis s' ils pourraient se flatter d'être soutenus dans leur dessin d'attaquer les Turcs, de se rendre maîtres de Belgrade et de conquerir leur indépendance. L'empereur à la foi de se engagemens, et leur a fait conseiller la resignation.

201 Гласник IV. Стр. 99.

202 Гласник III. Стр. 263. — Причања Петра Јокића о догађајима и људима из првога српског устанка, 1804—1813. Споменик Срп. Краљ. Академије Наука. Књ. XIV. Стр. 28. Карађорђе није хтео да иде у Немачку и да се био умирио и прихватио мирна рада код куће прича Г. Воденичаревић и на другом месту. (Види: Забелешке Исидора Стојановића у Архиву Срп. Краљ. Академије Наука. Бр. 1415).

203 Сербскія Новины. Бр. 58. Година 1791.

204 О јањичарском насиљу по Београдском Пашалуку и по другим областима Турскога Царства види дело г. Ст. Новаковића: Турско Царство пред Српски Устанак. Издање Српске Књижевне Задруге. 1906. Београд. Стр. 117—130.

205 Да је заиста за новога пашу Београдскога Пашалука и команданта београдскога града био наименован Абу-Бећир-паша дознајемо из више извора. Тако помиње га Земунски Мемоар, писан 18 августа 1804 године (види рукопис Архива Срп. Краљ. Академије Наука. Број 389). Исто тако помиње се и у једном Moniteur-овом допису из Земуна од 29 октобра 1791 год. (види Moniteur. 1791. Бр. 352), а помиње га и Вук С. Караџић (види Грађа I. Стр. 3—4).

206 Сербскія Новины. 1791. Бр. 62. Допис из Земуна од 1-ог октобра.

207 Обично је издавана заповест од Порте да се тај и тај убије. Именовани би се дозвао и одмах убио а после је заповест објављивана, да је то учињено по царској заповести (Меријаж у Note sur P. Oglou. Гласник Зем. Музеја 1905. Стр. 184).

208 Земунски Мемоар у Архиву Срп. Академије, бр. 389.

209 Грађа I. Стр. 3—4. — О овом догађају пише и Баталака у својој Историји Српскога Устанка, само с том разликом што је он помешао имена и место Дели-Ахмет метнуо Осман-паша. (Види страну 8 до 9 и 59).

210 Баталака. Историја Српскога Устанка. Стр. 7 и 8. Међу народним изасланицима, који су ишли да дочекају Беђир-пашу, био је и Јанко Ђурђевић, родом из села Коњске, који је у време Првога Устанка био прво члан Правитељствујушчега Совјета, а после члан Великога Суда Народног, и који је о овом дочеку Беђир-паше и причао Баталаки (види Историја Српскога Устанка. Стр. 59). Да су кнезови из пашалука ишли у Ниш да дочекају Беђир-пашу, пише у свом мемоару и Јанићије Ђурић (Гласник IV. Стр. 101—102).

211 Гласник IV. Стр. 101—102.

212 Споменик XIV. Стр. 6.

213 Сербскія Новины. 1791. Бр. 67. — Забелешке Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академије Наука. Бр. 1417.

214 Опширан допис о свима церемонијама и о предаји Београда налази се у „Сербским Новинама“ од 1791 године, које су излазиле у Бечу. Допис је из Београда, а изашао је у 67 броју 31 октобра. Цео допис види међу прилозима бр. 7.

215 Члан X Свиштовскога Уговора.

216 Члан IX и XI Свиштовскога Уговора.

217 Сербскія Новины. 1791. Бр. 69.

218 Све ове наредбе Беђир-пашине поменуте су у допису из Србије од 11 новембра, који је штампан у „Сербским Новинама“ 1791 год. Бр. 70.

219 Moniteur. 1791. Бр. 352. Допис из Земуна од 29 октобра.

220 Сербскія Новины. 1791. Бр. 76.

221 Оригиналан акт о овим дацијама налази се у Државној Архиви у Београду. Фасц. Народне Канцел. 1819 година. Види међу прилозима Бр. 9.

222 Забелешке Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1417.

223 Сербскія Новины, 1791. Бр. 76.

224 Сербскія Новины, 1791. Бр. 71 и 78.

225 Сербскія Новины, 1791. Бр. 78.

226 О овој реформи војске као и о другим реформама, које је мислио завести султан Селим III, види у књизи г. Ст. Новаковића: Турско Царство пред Српски Устанак, издање Српске Књижевне Задруге. 1906. Стр. 318 и даље до 329.

227 Moniteur. 1792. № 98. Допис из Земуна од 1 марта (19 фебруара).

228 Опис овога напада Кара-Хасановог на Београд налази се у допису из Земуна с крајем августа 1792 (Moniteur од 1792. Бр. 278) и у допису из Будима од 4 септембра 1792 (Moniteur 1792. Бр. 287).

229 Љуб. Стојановић. Стари српски записи и натписи. Књ. II. Страна 291.

230 Moniteur. 1792. Бр. 307.

231 Moniteur. 1792. Бр. 328.

232 Ст. Новаковић. Турско Царство. 1906. Стр. 330—331.

233 Moniteur. 1792. Бр. 278 и 328.

234 Moniteur. 1792. Бр. 342. — О стању у Београду за време првих 10 дана месеца октобра 1792 године гледај писмо митрополита Методија од 11 октобра (међу прилозима бр. 8).

235 Земунски Мемоар. Рукопис Срп. Краљ. Академије. Бр. 389. — Ст. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. Стр. 305 до 306.

236 Moniteur. 1793. Бр. 3. Допис из Земуна од декембра 1792 год.

237 Љуб. Стојановић. Стари српски записи и натписи. Књ. II. Стр. 291.

238 Славено-Сербскія Вѣдомости. Бр. 2. 1792 год. од 31 декембра. Ове „Славено-Сербскія Вѣдомости“ почеле су излазити пред крај 1792 године у Бечу. Први број изашао је 28 декембра. Оне су замениле „Сербскія Новины“, које су излазиле у Бечу 1791 и 1792 год.

239 Moniteur. 1793. Бр. 46 у допису из Србије, из Београда од 8 јануара 1793 (28 декембра 1792 старога стила). Исто тако види и „Славено-Сербскія Вѣдомости.“ Бр. 6, од 14 јануара 1793 стр. 26.

240 Moniteur. 1793. Бр. 46. Допис из Београда од 24 декембра. Стр. 792.

241 Moniteur. 1793. Бр. 46.

242 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1792. Бр. 2, од 31 декембра.

243 Молба од 1 маја 1805 године упућена султану налази се међу јашким актима рускога консула Иполита Балкунова у Главном Архиву Министарства Иностраних Дела у Петрограду. Отуда сам је преписао и препис се налази у писца ових редака с осталим исписима. Треба напоменути да се у молби помиње да су кнезови слати Порти пре 30 година, то би онда изашло да је то било 1775, али то ће бити погрешка преписивача или погрешка онога, који је ту молбу преводио на руски, те је место 13 година написао 30. У осталом то је опазио и г. Ст. Новаковић, кад сам му 1905 године у Петрограду показивао тај документ па је тако поправљено унео и у своју књигу: „Турско Царство пред Српски Устанак.“ 1906 год. Стр. 315 испод текста у напомени.

244 Гласник II. Стр. 240.

245 *Љ. Стојановић*. Стари српски записи и натписи. Стр. 293. — О наметима на вино и на ракију, који су требали да донесу 600.000 гроша одређених за нову војску као и о неким другим монополима говори и Reimers von Heinrich у своме путопису: Reise der Russisch-Keiserlichen ausserordentlichen Gesandschaft an die Othomanische Pforte im Jahr 1793. St. Petersburg. 1803. Tome II. 35.

246 Moniteur. 1792. Бр. 167.

247 Ова молба од 1 маја 1805 године налази се у мојим исписима из петроградских архива.

248 Гласник II. Стр. 240. — Оних 12 кнезова који се нису вратили из Цариграда, можда су помрли од куге, јер руски изванредни посланик Reimers von Heinrich, који је путовао у Цариград 1793 вели да је обично сваке године владала куга у Цариграду од априла до новембра и да обично умире 60.000 људи за шест месеци (Reise der Russ. Keiserl. ausserordentlichen Gesandschaft an die Othomanische Pforte im Jahr 1793. St. Petersburg. 1803. II. 44).

249 Гласник II. Стр. 240.

250 Мемоари проте М. Ненадовића 1893. Стр. 44.

251 Љ. Стојановић. Стари српски записи и натписи. Стр 293.

252 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1793 год. Бр. 63.

253 Moniteur. 1793. Бр. 252.

254 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1793. Бр. 65.

255 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1793. Бр. 67.

256 Навод G. A. Olivier-а по Ст. Новаковићу: Турско Царство пред Српски Устанак. 1906. Стр. 330—331. Оливијево дело носи наслов: Voyage dans l' Empire Othoman. I. Paris. 1801. Наведено место на стр. 114. На немачком језику: G. A. Olivier's Reise durch das Türkische Reich, Egypten und Persien während der Jahre 1792—1798, I Wien. 1809. Стр. 128.

257 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1793. Бр. 90.

258 Славено-Сербскія Вѣдомости 1793. Бр. 90.

259 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1794. Бр. 15. Допис из Земуна од 2 фебруара.

260 Све што је речено о автономним правима и повластицама Крита, Мореје и морејске области Маине узето је из књиге г. Ст. Новаковића: Турско Царство пред Српски Устанак. 1906. Стр. 162—167 и 242—243.

261 Мемоари проте М. Ненадовића. 1867 год., стр. 288—290.

262 Све ове захтеве можемо извести из акта, који је троношки архимандрит Ст. Јовановић упутио народним првацима 1791 године. (Гласник XX. Стр. 60). А у тачке свео их је г. Ст. Новаковић у својој књизи: Турско Царство пред Српски Устанак. 1906. Стр. 316.

263 Мемоари. 1893. Стр. 19.

264 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1794. Бр. 15

265 Мемоари. 1893. Стр. 44.

266 Мемоари. Издање од 1867, стр. 289.

267 Ова молба од 3 маја 1804 године налази се међу мојим исписима из петроградских архива.

268 Мемоари. 1893. Стр. 38—41. — Ст. Новаковић. Турско Царство. Стр. 299—300.

269 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1793. Бр. 67.

270 Вук Стеф. Караџић, Даница 3. 1827. Стр. 96—97.

271 Види међу прилозима. Бр. 11.

272 Мемоари. 1893. Стр. 37—38. — Даница 1827. Стр. 97—98.

273. Мемоари. 1893. Стр. 38, 39 и 53.

274 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1794. Бр. 15.

275 Вук Стеф. Караџић. Грађа I. Стр. 4. Мемоари. 1893. Стр. 39—40.

276 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1793. Бр. 67, и 1794. Бр. 15.

277 На истом месту. 1794. Бр. 15.

278 На истом месту. 1793. Бр. 67.

279 Мемоари. 1867. Стр. 289.

280 Мемоари. 1893. Стр. 23.

281 Записе о обнављању поменутих цркава и манастира ваља видети у књизи Љуб. Стојановића: Стари српски записи и натписи. II, стр. 294—312.

282 На истом месту. Стр. 302 и 305.

283 Мемоари. 1893. Страна 23. — Мемоари. 1867, стр. 289.

284 Оригинал поменутога акта налази се у Државној Архиви а у фасцикули Народне Канцеларије за 1819 годину. Види међу прилозима бр. 9.

285 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1793, бр. 63. — Moniteur. 1793. Бр. 252.

286 Мемоари. 1893. Стр. 44—49.

287 Ст. Новаковић. Турско Царство... Стр. 391.

288 Choiseul Gouffier (Marie-Gabriel-August-Laurent). Voyage pittoresque de la Grèce. Paris. II. 105. — Стојан Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. 1906. Стр. 183—184. — Да су се крџалије тим именом назвале по области *Кирџали* тврди и француски агент у Видину, пуковник Мерцијаж, у својим „Notes sur Paswan-Oglu."

289 Даница. За 1827 год. Стр. 94—96. — Вук о крџалијама говори нешто и у свом речнику под том речју, али краће него и у Даници.

290 П. Р. Славејков у листу Периодическо Списание. 1882, II. 138—150. 1885, XIV. Стр. 183 итд. — Др. Конст. Іос. Иречекъ. Исторія Болгаръ. Одесса. 1878. Стр. 627—628. — Ст. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. 1906. Стр. 328.

291 ***Διονισου Φωτεινου. Ιστορια της παλαι Δακίας τὰ νῦν Τρανσιλβανιας Βλαχιας και Μολδανιας. Ἐν Βιεννῃ.*** 1818. Tome II. 381.

292 Мерцјажове „Notes sur Paswan-Oglu" имао сам први пут у рукама у препису г. Д-ра Михаила Гавриловића, који је имао доброту дати ми их да се њима послужим. Затим је изашао превод тих бележака у Гласнику Земаљскога Музеја у Босни и Херцеговини. Година XVII. 1905. Стр. 173—216. А на француском језику штампао их је Гргур Јакшић у „Revue Slave" за 1906. Tome I № 2 и даље tome II.

Да је Пасван-оглу још 1793 године већ био стварни господар Видина помиње у једном рапорту који је у јесен vendémiaire-a 10 год. (сеп.—окт. 1801) упућен првом консулу. Тамо се вели: Depuis 8 ans, le Pacha de Widdin soutient la guerre contre les Pachas les plus puissants de la Romélie (A. J. Odobescu. Documente privitóre la Istoria Romănilor. Suppliment. I. vol. II. p. 212).

293 Мерцјаж у својем извештају. — Види и Glasnik Zemaljsk. Muzeja 1905. Стр. 183. La Revue Slave tome I. № 2. p. 276. У једном допису писаном из Земуна 1 декембра 1794 год. а штампаном у „Славено-Сербскимъ Вѣдомостима" 1794 год. Стр. 99 помиње се некакав Јеврејин и трговац Јаков Нахмијас који је довезао једна ванредно лепа кола са 4 коња одабрана и дивном опремом Хаџи-Мустафа-паши и да стају 10.000 форината.

294 Славено-Сербскія Вѣдомости. 1794. № 99.

295 Гласник Зем. Музеја. 1905. Стр. 183—184.

296 Забелешке Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљев. Академије. Бр. 1415 и 1417.

297 Moniteur. 1795. Бр. 37.

298 A. J. Odobescu. Docum. Suppl. I, vol. II. Bucareste. 1885. Стр. 130.

299 A. J. Odobescu. Docum. Suppl. I, vol. II. Bucareste. 1885. Стр. 131. — Ив. Павловић. Споменик II, стр. 105.

300 Moniteur. 1795. Бр. 82.

301 Moniteur. 1795. Бр. 90.

302 Мемоари проте М. Ненадовића. 1893. Стр. 22

303 Moniteur. 1796. Бр. 120 (од 20 јануара).

304 Moniteur. 1796. Бр. 120 (од 20 јануара).

305 Moniteur 1796. Бр. 128 (од 28 јануара допис из Цариграда од почетка декембра).

306 Moniteur. 1796. Бр. 185, у допису из Цариграда од 30 (19) јануара 1796 године.

307 A. J. Odobescu. Documen. Suppl. I, vol. II. Bucareste. 1885. Стр. 137. Извештај из Цариграда од Pluviôse-a (јан.—фебр.) год. 4 (1796).

308 Glasnik Zem. Muzeja. 1905. Стр. 184. — La Revue Slave, tome I. № 2, p. 276—277. — Ст. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. Стр. 348.

309 На истом месту у Гласнику Земаљ. Музеја. — Такође и у La Revue Slave на истом месту.

310 Moniteur. 1796. Бр. 257. Допис из Земуна од 1 маја (ст. стила).

311 Треба видети одзиве српских мемоариста о Хаџи-Мустафа-паши. Споменик XIV. Стр. 7. — Мемоаре проте М. Ненадовића 1893. Стр.

23. — Љ. Стојановић. Стари српски записи и натписи. Књ. II. стр. 320. — В. С. Караџић. Грађа I. Стр. 4. — Земунски Мемоар.

312 Гаврило Ковачевић. Пѣснь ѡ слѹчайномъ возмѹщенїи въ Сербїи приключившемся и ѡ изображенїи дѣлъ Сербіяновъ въ дѣйствїи произведенныхъ. Въ Бѹдимѣ. 1804. Таблица о селима о порушеним црквама и о црквама, које служе налази се на последњем листу. — Види о томе и у делу г. Ст. Новаковића „Устанак на дахије." Београд. 1904. Стр. 200—201.

313 Ig. Sopprou. Monographie von Semlin. Semlin. 1890. Стр. 437, 442—443. — Moniteur. An X. № 6. (год. 1801).

314 О овим освојењима Пасван-огловим гледај дело г. Ст. Новаковића: Турско Царство пред Српски Устанак. Стр. 356—357. Тамо су поменути и извори.

315 Споменик II. Стр. 106.

316 М. Ђ. Милићевић. Краљевина Србија. 1884. Стр. 35—36. На овом месту нарочито је описано, како је страдало село Малча на североисточној страни од Ниша. — Ст. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. Стр. 356.

317 Moniteur. 1797. Бр. 227. Допис из Цариграда.

318 Петар Јокић вели да је напад Тосун-агин био у Петров пост (Споменик XIV. Стр. 7). А Петров пост почео је 1797 год. 31 маја.

319 У допису посланом Moniteur-у из Будима 2 августа (22 јула) 1797 године помиње се да су бунтовници потукли једну војску Хаџи-Мустафину код Bosna Seraï и да је на бојном пољу остало око 600 бораца (Moniteur. 1797. Бр. 339). Међутим из наших мемоариста зна се да је један сличан бој у то време био код Пожаревца. Француски академик Оливије помиње како су успеси ових Пасван-оглових чета према Београду забринули много Порту да бунтовницима не падне у руке и сâм Београд (Стојан Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. 1906. Стр. 358).

320 Целокупну борбу око Видина против Пасван-огла ко жели да прати, нека види дело г. Ст. Новаковића: Турско Царство пред Српски Устанак. 1906. Стр. 360—368. А извештаје о борбама око Видина, како су текле из месеца у месец, нека гледа Moniteur з. 1798 годину, официјални лист Француске Републике, у коме су често пута штампани дипломатски билетени и рапорти, које су из Цариграда и из других крајева Турскога Царства слали француски посланик и консули својој влади. Нарочито бр. 151 (где је писмо из Букурешта потпуно равно извештају консула Flury-а од 25 Nivose-а an VI), 157 (допис из Цариграда и из Земуна), 162, 173, 178, 181, 218, 219, 228, 236, 237, 242, 245, 249, 253 314, 349 итд. до краја 1798 године.

321 Moniteur. 1798. Бр. 80. (од 20 frimaire VII). Допис из Земуна, од 3 новем. 1798.

322 Мемоари проте М. Ненадовића. 1893. Стр. 43—49.

323 Споменик XIV. Стр. 7. — Забелешке Исидора Стојановића у Архиву Срп. Краљ. Академије Наука. Бр. 1415.

324 Мемоари проте М. Ненадовића. 1893. Стр. 49 и 52.

325 Споменик XIV. Страна 7.

326 Moniteur за 1798. Бр. 107. Допис из Земуна од 20 новембра 1797.

327 Забелешке Исид. Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1415 и напомена 18 у бр. 1417.

328 Moniteur. 1798. Бр. 123. Допис из Земуна од 5 декембра 1797 године.

329 Мемоари проте М. Ненадовића. 1893. Стр. 49—50.

330 О овој борби код Београда ваља видети Забелешке Исид. Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1415 и 1417. Напомена 18. Затим мемоаре проте М. Ненадовића. 1893. Стр. 50—51, и дописе у Moniteur-у за 1798 год. Бр. 126, 132 и 134.

331 Moniteur. 1798. № 143. Допис из Земуна од 24 декембра 1797 године.

332 Moniteur. 1798. Бр. 134. Допис из Земуна од 14 декембра 1797 године.

333 О борбама око Смедерева само је нешто поменуто у забелешкама Исид. Стојановића. Архив Срп. Краљ. Акад. Наука. Бр. 1415. — Moniteur. 1798 год. Бр. 162, 173, 179 и 181.

334 Moniteur. 1798. Бр. 181.

335 Moniteur. 1798. Бр. 188.

336 Moniteur. 1798. Бр. 199, 208 и 215.

337 У једном извештају из Цариграда од 22 октобра већ се помиње како су се вратили натраг од Видина босански и београдски паша. (Odobescu. Document. Suppl. I, tome II. 198).

338 Гласник IV. Стр. 103. — Забелешке Исид. Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1415.

339 Споменик XIV. Стр. 7 и 8.

340 Забелешке Исид. Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1415. — Вук Стеф. Караџић. Грађа I. Стр. 242—243.

341 Мемоари. 1893. Стр. 52.

342 Moniteur. 1799 (an VII). Бр. 193. Допис из Цариграда од 21 фебруара 1799.

343 Moniteur. 1799 на истом месту.

344 Oestreichische militärische Zeitschrift. 1821. Heft I. Стр. 6. Der Scheik ol Islam (Mufti) erklärte die Wiedereinsetzung der Dahien den Religionsgrundsätzen gemass, und die Pforte, welche Paswan-Oglu nichts zu versagen wagte, gestattete diesem Ausspuch zu Folge, uneingedenk der Bedingnisse des Syslower-Friedens, ihre Rückkehr. — Вук Стеф. Караџић. Грађа I. Стр. 5.

345 Вук. Грађа I. Стр. 5. — Види о томе још и Земунски Мемоар. Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 389.

346 Moniteur. За 1799. Бр. 227. Допис из Земуна од 30 марта и бр 248. Допис из Земуна од 18 априла.

347 Забелешке Исид. Стојановића. Архив Академије. Бр. 1415.

348 Moniteur. 1799. Бр. 314. Допис из Земуна од 28 јуна.

349 Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 389.

350 Moniteur. 1799 год. Бр. 269. Допис из Земуна од 12 маја 1799 године.

351 О смрти Станковој види: Забелешке Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1417. Напомена 19. — Затим В. С. Караџића. Грађа I. Стр. 243 и Поменик знаменитих људи од М. 'Ђ. Милићевића. Стр. 16 и 17.

352 Забелешке Исид. Стојановића. Архив Академије Наука. Бр. 1417 у напомени 19.

353 Споменик XIV. Стр. 8. Говорећи о тим плановима о избављању народа П. Јокић овако још додаје да су они о томе (то јест о избављењу народа) имали разговор, зна отуда што је Станко с Марком из Јагњила врло добро живео, а Марко је пашеног Карађорђу, и био је редак човек. Они су оба чешће долазили у Тополу Карађорђу, частили се и о томе разговарали, и ја сам им пекао јагањце и ћевапе и све сам слушао, шта се разговарају, све сам памтио али ником ништа нисам казивао, завршује П. Јокић. (Споменик XIV. Стр. 8).

354 Мемоари проте Ненадовића. 1893. Стр. 43. — Вук С. Караџић. Грађа I. Стр. 6. — Ст. Новаковић. Турско Царство пред Српски Устанак. 1906. Стр. 370.

355 Moniteur. 1799. Бр. 12 (по републ. календару An VIII le 12. vendémiaire). Допис из Цариграда од 14 августа.

356 Moniteur. 1800. (Бр. 79. An IX). Допис из Цариграда од 25 (13) октобра.

357 Moniteur. 1800. Бр. 124. Допис из Земуна, од 24 (12) декембра.

358 Moniteur (An IX. № 251). Допис из Земуна, од 7 маја (25 априла) 1801 године.

359 Moniteur. 1801. Бр. 254. Допис из Беча од 17 (5) маја.

360 Споменик Срп. Краљ. Академије. Књига XXIII. Стр. 9. — Земунски Мемоар у Архиву Срп. Краљ. Академије. Бр. 389. — Moniteur за 1801 годину. Бр. 346. Допис из Земуна од 29 јула. Бр. 353. Допис из Беча од 15 августа. Бр. 359. Допис из Земуна од 11 августа. Бр. 358. Допис из Брина (Моравска) од 18 августа. Бр. 364. Допис из Земуна од 17 августа. — У бечком Н. Н Archiev налази се рапорт Митезеров од 29 маја 1807 год. о догађајима у Србији. У том рапорту каже се да су јањичари заузели тврђаву 19 августа (тј. 7-ог по ст. стилу).

361 Moniteur за 1801. (An X). Бр. 5. Допис из Земуна од 19 августа.

362 Moniteur за 1801. Број 3. Допис из Земуна од 26 августа и бр. 6. опет допис из Земуна од 24 августа.

363 Moniteur. 1801. Бр. 10.

364 Moniteur. 1801. Бр. 11 и 17.

365 Moniteur. 1801. Бр. 21.

366 Moniteur. 1801. Бр. 40, 55, 62, 71, 108 и 116 (Гап X).

367 Земунски Мемоар. Архив Срп. Крал. Академије. Бр. 389.— Ст. Новаковић. Ичков Мир. 1903. Стр. 35.

368 Moniteur. 1802. Бр. 132.

369 Moniteur. 1802. (An X) Бр. 129.

370 Писмо проте земунскога Михаила Пејића карловачком митрополиту Стефану Стратимировићу од 16 декембра 1801. Архив Срп. Крал. Академије Наука. Бр. 363. Ово писмо штампао сам у Споменику Срп. Крал. Академије. Књ. XXXVIII. Стр. 133. — Сличан извештај о смрти Хаџи-Мустафа-пашиној штампан у Moniteur-у за 1802 годину у допису из Земуна од 31 декембра 1801 године. Бр. 129. Види и бр. 160. — Г. Пантелић причајући о смрти Хаџи-Мустафа-пашиној 1849 године вели: „Зна му се и дан-данас крв; Господар Младен седео је у оном конаку, и ја кад сам долазио пословима видео сам ту крв. (Архив Академије. Бр. 1417).

371 Поменуто писмо проте земунског М. Пејића. Затим види Moniteur за 1802 год. (An X). Бр. 129, 137 и 143.

372 Писмо проте М. Пејића од 16 декембра 1801 год.

373 Moniteur. 1802. Бр. 143. Допис из Земуна од 6 јануара. — В. С. Караџић. Грађа I. Стр. 7.

374 Moniteur. 1802. Бр. 137.

375 Moniteur. 1802. Бр. 129 и 137.

376 „Записки Букурестскихъ и Задунайскихъ извѣстій“ од 22 јануара 1802 год. Архив Минист. Иност. Дела у Петрограду. — Moniteur. 1802. Бр. 143. — I. Sopprou. Monographie von Semlin und Umgebung. Semlin. 1890. Стр. 456.

377 „Записки Букурестскихъ и Задунайскихъ извѣстій“ од 11 фебруара и 24 априла 1802 године. — Moniteur. 1802. Бр. 186. Допис из Земуна од 19 фебруара.

378 Moniteur. 1802. Бр. 143. Допис из Земуна од 6 јануара.

379 Moniteur. 1802. Бр. 146. Допис из Земуна од 6 јануара и бр. 160, допис из Земуна од 25 јануара 1802 године.

380 Moniteur. 1802. Бр. 162. Допис из Земуна од 21 јануара.

381 О овим дахијама говоре све наше мемоаристе. Нешто јасније говори се о њима и у Земунском Мемоару (Архив Срп. Крал. Академије. Бр. 389). Да се Кучук-Алија презивао Ђеврљић помиње се у једном запису (Види Љ. Стојановић: Стари српски записи и натписи. Књ. II. Стр. 345). Филип Вишњић у песми „Почетак буне против дахија“ помиње седам дахија:

„Аганлија и Кучук-Алија,
И два брата, два Фочића млада,
Мемед-ага и шњиме Мус-ага,
Мула-Јусуф, велики дахија,
Дервиш-ага, градски таинџија,
Старац Фочо од стотину љета.

Рашид-беј назива Аганлију *Аган-бајрактаром* и вели да је Бошњак (о њему се говори опширније и у биографији Павла Поповића. Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 207). За *Мула-Јусуфа* вели да је из Новога Пазара, за *Кучук-Алију* да је Рудничанин. Поред поменута четири првака помиње још *Тосун-агу Крушевљанина*, бајрактара *Шахин-Абдију* и *Мулу-Мехмеда*. (Види Споменик Срп. Краљ. Академије. Књ. XXIII. Стр. 9). Овај последњи, мислим, да је онај што је зграбио највећи део Хаџи-Мустафа-пашина блага, па кад се оно завадише дахије међу собом, он побеже у Босну. — Ваља видети неколико речи о дахијама и у Земунском Мемоару.

382 Moniteur. 1802. Бр. 271. (An X). Допис из Земуна од 14 маја 1802. — „Записки Букурестскихъ и Задунайскихъ извѣстiи," од 12 маја 1802 год.

383 Извештај ц. к. тумача у Земуну Dombay-а аустријској влади од октобра 1806. Види „Дело" за 1904. Књ. 32. Стр. 348.

384 Писмо Карађорђево и других српских првака писано руском посланику у Цариград 3 маја 1804. Тачка 4. Оригинал у Главном Архиву Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Препис међу мојим исписима. Види међу прилозима бр. 19.

385 О дахијском насиљу говори: С. Милутиновић у Сербианки. I. Стр. 80. — Вук С. Караџић. Грађа I. Стр. 7 и 8. — Петар Јокић. Споменик XIV. Стр. 9. — Ј. Ђурић. Гласник IV. Стр. 105.

386 Грађа I. Стр. 7—8.

387 Споменик XIV. Стр. 9.

388 Вук Стеф. Караџић. Срп. Народне пјесме. Књ. I (женске). Стр. 509 и 510. Пјесма 672 и 674 (Државно издање).

389 Вук Стеф. Караџић. Срп. Народ. пјесме IV. Стр. 122. (Државно издање. Београд 1896).

390 У Конзисторијалном Архиву у Карловцима, у фасцикли за 1804 годину налази се писмо београдскога митрополита Леонтија од 7 фебруара 1803 год. којим овај одговара на писмо проте земунскога М. Пејића да се нека Стојна жена некаквога Тодора Андрејевића венчала по други пут за некојега слугу Кучук-Алијиног при живом мужу; и вели да је свештеник није хтео венчати али су га нагнали на силу да их венча.

391 У С. Петроград. Главном Архиву Мин. Иностран. Дела налази се ова српска молба међу актима Constantinople. 1804. D·/. ad. № 164 приложена уз рапорт руског посланика А. Италинскога, који је писан у Бујукдеру 3 (15) јуна 1804 године. Препис међу мојим исписима. — Види међу прилозима бр. 19.

392 Писмо Митезера од 29/17 маја 1807 године у Бечком Архиву. Извод из овога писма добио сам од г. Д-ра Мих. Гавриловића, управника Државне Архиве у Београду. — У Архиву Срп. Краљ. Академије налази се препис овога писма у збирци преписа г. Драг. Костића, професора.

393 Гласник IV. Стр. 105.

394 Ig. Soppron. Monographie von Semlin. 1890. Стр. 456—458.

395 Овај допис штампан је у Allgemeine Zeitung, а писан 5 (17) јуна 1802 године, нема сумње у Земуну („Српска Независност" 1903. Број 3).

396 Moniteur 1802. Бр. 298 (An X) допис из Франкфурта од 10 јула (28 јуна) 1802. — У поменутом допису штампаном у Allgemeine Zeitung помиње се Турна-ага као заповедник војске, која је ишла Пожаревцу, а у Moniteur-у помиње се Јусуф-ага (Jussum-aga). На први поглед изгледа да су ово два разна имена али нама изгледа да је ово исто лице. Име *Турна-ага* долази од *ага турнаџија*, или *турнаџи-ага*. Реч *турна* турски значи *ждрал* а *турнаџи* соколар. Турнаџије су биле нека врста војника међу јањичарима, а турнаџи-ага старешина над таквим војницима. Према томе Јусуф-ага, који је пошао од Кладова Пожаревцу, могао је бити раније турнаџи-ага. У Сарајеву је постојала породица Турнаџија од којих је 1827 године погинуо у Зворнику Фејз-ага Турнаџија. Песма пева за Абдурахман-пашу:

Он домами седам поглавица:
Он домами Пину Барјактара
До два брата до двије Тамишчије
И онога старог Бакарију
И његова сина јединога
И Фејзагу старог Турнаџију,
И младога агу Јењичара.

397 Ign. Soppron. Monographie von Semlin. 1890. Стр. 459.

398 Вук Стеф. Караџић. Грађа I. Стр. 7. — По њему и Баталака у својој Историји Устанка. Стр. 33—34.

399 Поменути рапорт J. Митезера од 29 (17) маја 1807 године носи наслов Kurzer Extract der Ursache, Fortgang und scheinbaren Folge des Aufstandes in Servien. Препис у Академији Наука међу исписима — г. Драг. Костића професора — из Бечкога Двор. Архива.

400 Бојазан Срба од видинских а нарочито од босанских Турака јасно се види из многих писама, која су Срби писали током 1804 године црногорском митрополиту и херцеговачким главарима.

401 Та жеља српских првака и старешина истакнута је и јасно исказана у поменутом писму српских старешина руском посланику у Цариграду, које је писано у Остружници 3 маја 1804 године. — Види међу прилозима бр. 19.

402 Ст. Новаковић. Устанак на Дахије 1804. Београд. 1904. Страна 42.

403 Moniteur. 1803 (An X). Бр. 162. Допис из Беча од 14/2 фебруара 1803 године.

404 Грађа I. Стр. 8—9.

405 Мемоари проте М. Ненадовића 1893 год. Стр. 66—67.

406 Moniteur. 1803. Бр. 221 (An XI).

407 Грађа I. Стр. 244. — Хаџи-Рувим побегао је из Боговађе пре 9 марта 1803 год., јер је 9 марта био већ у Никољу (Љ. Стојановић. Записи II. 325).

408 Ову тужбу Срби су послали, како вели Вук С. Караџић, преко спахија у Цариград (Грађа I. Стр. 10). Међутим сакретар кнеза влашког К. Ипсилантија помиње да су Срби ту своју тужбу послали преко кнеза Ипсилантија (*Ι. Φιλημονος. Δοκιμίον ἱστορικον περὶ τῆς ελλενικης επαναστάσιως. Αθῆναι.* 1859. II. Стр. 33—34). Кад се зна да су српски устаници у време Првога Устанка често пута једну своју молбу упућену руском цару или аустријском ћесару слали преко разних лица у Беч или у Петроград тако, да се данас у архивама у Бечу или у Петрограду налазе по две или по три молбе од истога дана, исте године и исте садржине, онда је вероватно да су српски кнезови и ову молбу послали у Цариград султану и преко влашког кнеза Ипсилантија и преко спахија. Њима је главно било да њихова молба стигне у Цариград, па су мислили ако би се случајно затурила или на путу изгубила једна, то да ће стићи друга. — И Ранке, извесно по причању Вуковом, помиње ову тужбу написану у манастиру и послану султану (Србија и Турска у XIX веку. Превод Ст. Новаковића. Београд 1892 год. Стр. 72).

409 Према писму некога непознатога писца, које је писао 5 децембра 1804 руском агенту Фацардију, одређеном за Видин. Белешка из Московског Архива, а добио сам је добротом г. Д-ра Мих. Гавриловића управника Државне Архиве.

410 Гласник II. Стр. 254 и 257.

411 Гласник II. Стр. 254—256. — Забелешке Исидора Стојановића. Архив Академије Наука. Бр. 1417.

412 Баталака. Историја Српскога Устанка. Стр. 65—66.

413 Причања Петра Јокића. Споменик XIV. Стр. 11—12.

414 Грађа I. Стр. 9.

415 Ова белешка о раду и припремама црногорскога владике Петра Петровића I друге половине 1803 године налази се приложена уз рапорт рускога посланика у Бечу, грофа Разумовскога, писана кнезу А. Чарториском, министру иностраних дела у Петрограду 8 (20) марта 1804. (Оригинал рапорта у Главном Архиву Министарства Иностр. Дела у Петрограду. Vienne. 1804. № 392).

416 Писмо црногорскога владике Петра Петровића I писано дечанском игуману Хаџи-Данилу, штампано је у књижици архимандрита дечанског Серафима Ристића: „Дечански Споменици." Београд. 1864. Стр. 23—24. О самом игуману Хаџи-Данилу гледај „Поменик" М. Ђ. Милићевића, стр. 753—755. — Затим „Дечански Споменици" стр. 47 до 53. У биографији има неких нетачности нарочито у хронологији. С тога је потребно обратити пажњу на неколико записа, који се налазе у књизи Љ. Стојановића: „Стари српски записи и натписи." Књ. II. Стр. 298, одакле се види кад је игуман Данило ишао на хаџилук у Јерусалим; као и друге записе бр.: 3821, 3928 и 3764. — Писмо владике Петра I од 10 јануара 1804. Види Серафима Ристића: Дечански Споменици. Београд. 1864. Стр. 23—24.

417 Писмо К. Родофиникина од 30 новембра 1803 године архимандриту Арсенију, којим га извештава да ће бити примљен и представљен цару. (Види у прилозима бр. 14).

418 Рапорт Д. Татишчева нашао сам у Архиву Министарства Иностраних Дела у Петрограду у фасцикли под III—5. 1803—1806. № 3 лист 9—13. (Види цео рапорт у прилозима бр. 13).

419 На истом месту.

420 Намере Русије у овом питању јасно се виде из писама, која су послана из Петрограда у оно време грофу Марку Ивелићу и митрополиту херцеговачком. (Види међу прилозима бр. 12, 15, 16, 17 и 18).

421 Одговор Амвросијев J. Јовановићу, у Архиву Минист. Иностраних Дела. I—8—1804—6. № 2 (4 — Лист 2). Међу прилозима бр. 20.

422 Писмо J. Јовановића петроградском митрополиту Амвросију од 14 октобра. У истој фасцикули у којој и претходно. Лист 8. (Међу прилозима бр. 24).

423 На истом месту. (Види у прилозима бр. 22).

424 На истом месту. (Види у прилозима бр. 21).

425 Забелешке Исидора Стојановића у Архиву Академије Наука. Број 1415.

426 Гласник II. Стр. 248—249.

427 Гласник II. Стр. 249—252. — Забелешке Исидора Стојановића. Архив Академије Наука. Бр. 1417, напомена 36. — М. Ђ. Милићевић: Карађорђе у говору и у твору. Београд. 1904. Стр. 15—18. — Писац је слушао о овом догађају још дететом у селу 1874 године, како сељаци причају. — Да је Карађорђе био допао затвора казује и Рашид-беј у својој „Историји чудноватих догађаја у Београду и Србији.“ Срп. Краљев. Академија. Споменик. Књ. XXIII. Стр. 10.

428 Ово казивање Симе Банковића из Кусатка слушао је још 1841 године Баталака Арсенијевић, као председник окружног суда у Смедереву. (Види његову Историју Устанка. Стр. 63—64). — Писац ових редова слушао је ово исто 1896 године од покојнога А. Чумића, који је имао сестру удату за попа Банковића у Кусатку, где је и умро 1901, јула 27.

429 Гласник II. Стр. 251—254. — Забелешке И. Стојановића у Архиву Академије Наука. Бр. 1417, напомена 38 и 39. — М. Ђ. Милићевић: Карађорђе у говору и у твору. Београд. 1904. Стр. 18—20.

430 Гласник II. Стр. 254. Овај Драгутин Милутиновић био је још 1798 године виђен свињарски трговац у Земуну (види Ign. Soppron, Monographie von Semlin. 1890. Стр. 443).

431 Гласник II. Стр. 254—256. — Забелешке И. Стојановића у Архиву Академије Наука. Бр. 1415 и бр. 1417, напомена 40. — М. Ђ. Милићевић: Карађорђе у говору и у твору. Б. 1904. Стр. 27—28.

432 М. Ђ. Милићевић: Карађорђе у говору и у твору. 1904. Стр. 21—26. — На овом месту да учинимо једну напомену. Карађорђе је имао своју кућу у Тополи, али ми смо видели да је он после смрти Станка Арамбашића а нарочито после Хаџи-Мустафа-пашине погибије ретко кад ноћивао у својој кући, међутим није одлазио сваки пут из Тополе. Бавећи се 1903 и 1906 године у Тополи сазнао сам да је више онога места, које се данас зове „Кошутњак“ а с десне стране

старога насипа који води од Белосаваца Тополи, било Карађорђево трло. Место где је постојало трло било је обрасло тако густом шумом да се ни дим није могао видети кад се ватра наложи. Са̂мо трло било је укопано у земљу више од раста човечјег озго покривено виновом лозом па поврх лозе земља која је већ била обрасла травом и шибљем. Око колибе било је винограда у позније време. Кад је растурено трло и доцније познавало се место и удубљење, где је постојало. У тој колиби или трлу проводио је Карађорђе време кад се склањао од своје куће или кад му је долазио Станоје Главаш. С тога је Ђорђа било тешко наћи код куће а још теже изненадити га.

Овако о месту где је било трло и о трлу причао ми је ове године првих дана априла г. Сава К. Антоновић директор Реалке, а њему је то место показивао и о трлу причао још док је дечком био 1867 некакав Миленко чувар Карађорђевићевих имања у Тополи.

433 Споменик XIV. Стр. 11—12. — Место на коме је био скуп, кад је извршена ова прва заклетва познато је и данас. Оно се налази на 150—200 корака на север испод куће Младена Матијашевића земљоделца из Орашца а унука Максима Томића на чијој се свадби беху и прикупили они људи, који се заклеше. Стара кућа, у којој је била свадба, била је од талпина без соба, покривена даском. Огњиште је било на средини. Са̂мо место, где је био скуп и заклетва данас се зове: „код Криве Јабуке.“

434 Споменик XIV. Стр. 12. — Гласник II. Стр. 257.

435 Споменик XIV. Стр. 12—13.

436 Гласник IV. Стр. 107.

437 Споменик XIV. Стр. 14.

438 Гласник III. Стр. 257.

439 Године 1898 био сам јула месеца у Аранђеловцу на Киселој Води. Некако око 14 јула отидем буковичкој цркви и ту нађем старога попу буковичког М. Поповића. Разговарајући с њим и гледајући на гробље, које је око цркве, паде ми у очи неколико гробова обележених каменовима, који беху издвојени од осталих и расејани уз Букуљу. Запитам попу: Зашто су они гробови одвојени од осталих гробова? — Попа ми не хтеде одмах рећи. Тек кад је сазнао ко сам, одакле сам, чији сам и чиме се занимам при крају разговора рече ми: „Ви, господине, запитасте мало пре што су они гробови одвојени од „осталих гробова? — Мени је отац причао да су се у оно време кад су „се почели договори за устанак, састајали први људи с Карађорђем „овде у Букуљи, призивали поједине људе и договарали како да се „дигну против Турака, па оне, који су пристајали и били поуздани, „пуштали кућама; а оне, који нису хтели пристати, или су били непоуздани или турске удворице, убијали и онуда закопавали, па су им „породице доцније ударале каменове на гробове.“

440 Oestreichische militärische Zeitschrift 1821 год. I. С. 13.

441 Мемоари проте М. Ненадовића. 1893. Стр. 59—62.

442 Мемоари. Стр. 67.

443 Љ. Стојановић. Записи и натписи. II. Стр. 327.

444 Moniteur. 1803. Бр. 221.

445 Moniteur. 1804. Бр. 103 од 4 јануара.

446 Moniteur. 1804. Бр. 147 од 17 фебруара. — Le canon des remparts de Belgrade a annoncé, le 12 de ce mois, la fin du Ramazan. Le gouverneur de cette place est très mecontent de ce que son autorité a été restreinte et il a, dit-on, demandé à la Porte sa demission. Ce gouverneur est parvenu à reconcilier entr' eux les pacha Kutsuklic et Agalia, dont les divisions ont causé maites scenes sanglantes.

— Il est question, à ce qu'on prétende, de diviser la Serbie en spahiluks ou districts particuliers, qui seraient administres par spahis.

447 Из писма непознатога лица, које је писало 5 декембра 1804 године руском агенту Фацардију, одређенога за Видин. Писмо се налази у Московском Архиву. Извод из тога писма добио сам од г. Д-ра Мих. Гавриловића, управника Државне Архиве у Београду.

448 Вук С. Караџић. Грађа I. Стр. 244. — Даница за 1829, стр. 9.

449 По лѣто ҂ꙁѿг мартъ мѣсеца пріде неки братъ ѿт Валева, манастира Боговађе, храма святаго в.м҃ Геѡргія гонимъ ѿт проклетїихъ Агарїанъ правди ради. (Споменик. Књ. XXXVIII. Стр. 110. — Љ. Стојановић: „Стари српски записи и натписи.“ Књ. II. Стр. 326). Запис се налази у зборнику манастира Студенице, који је 1890 био у рукама Гавре Тошовића књижара у Дубровнику (Види Споменик XXXVIII. Страна 109).

450 Сербианка I. 82—83.

451 Гласник II. Стр. 257—258.

452 Митезеров извештај од 29 (17) маја 1807 године, у коме се говори о овој молби српских првака и о раду Хасан-беговом и Мехмед-агином, добили смо у изводу од г. Д-ра Мих. Гавриловића, управника Државне Архиве у Београду, а он га је нашао и преписао у Бечу у H. und H. Archiev-у, на чему смо му врло захвални. Треба још напоменути да је према овом Митезеровом акту од 29 (17) маја 1807 год. Мехмед-ага Коњалија дошао у Београд крајем јануара 1803 године, што је немогуће према развоју догађаја, који су се одмах по овоме одиграли у Београдском Пашалуку с тога, што Митезер вели да су дахије одмах, чим су добиле овај акт с потписима српских кнезова и свештеника, предузеле сечу кнезова, а зна се да је сеча кнезова извршена у Београдском Пашалуку друге половине месеца јануара 1804 године. Према томе Мехмед-ага Коњалија могао је доћи у Београд и предати оригиналан акт с потписима српских кнезова и свештеника негде крајем месеца декембра 1803, а не јануара те године. Ово, нема сумње, имао је на уму и Ст. Стратимировић, кад је у својим забелешкама оставио помен да је почетак устанка био у децембру 1803 године (Гласник II. Стр. 219).

453 Moniteur. 1804. Бр. 147 од 17 фебруара (види текст у напомени под бр. 446).

454 Писмо проте земунскога М. Пејића од 1-ог или 2 фебруара 1804 године. (Споменик. Књ. XXXVII. Стр. 133).

455 Споменик. Књ. XXXVII. Стр. 133.

456 Писмо Карађорђево и других старешина упућено руском посланику на Порти А. Италинском од 3 маја 1804 види међу прилозима бр. 19. Исто тако помиње се ово дахијско решење и у молби српских старешина, које су они упутили султану 1 маја 1805 године. И ова молба налази се међу мојим исписима из петроградских архива.

457 Архив Српске Краљев. Академије. Бр. 389. — Г. Ст. Новаковић помиње овај мемоар у својој књизи: Устанак на Дахије. 1904. Стр. 48—49. Цео Земунски Мемоар види међу прилозима бр. 4.

458 Гласник IV. Стр. 108. — Споменик XIV. Стр. 9. — Гласник II. Стр. 257—258. — В. С. Караџић у Грађи I. Стр. 11. — Прота М. Ненадовић у својим мемоарима. 1893. Стр. 63. — Сима Милутиновић. Сербианка I. 83. — И писац непознатога чланка на немачком језику у војном листу: Oestreichische militärische Zeitschrift. 1821. I. 9.

459 А. Гавриловић. Црте из Историје Ослобођења Србије 1904. Страна 17.

460 Земунски Мемоар писан је на захтев ерцхерцога Карла. Писао га је Ст. Стратимировић карловачки митрополит, 18 августа 1804 год., што сам дознао кад су ове напомене већ ушле у штампу из „Српскога Књижевног Гласника" за 1907 год. Св. за 1 мај, стр. 658—664.

461 Дахије су, како бележи Гаврило Ковачевић, прво покупиле од народа оружје, па тек онда приступиле сечи кнезова. (Види Пѣснь о слꙋчайномъ возмꙋщенїи въ Сербїи приключившемся. Въ Бꙋдимѣ. 1804, стр. 10. у напомени).

462 Споменик XIV. Стр. 9.

463 Сербианка I. Стр. 83.

464 Мемоари М. Ненадовића. 1893. Стр. 63. — Гласник IV. Стр. 109—110.

465 Да је поред Фочић-Мехмед-аге излазио и Мула-Јусуф у нахију помиње С. Милутиновић:

Пак изађе Мула-Јусуф п'рви,
У Врчину нагниездивши се,
С' булументом себ' кривни́ка́ равних,
Прокомешат' Србадиу туда,
И оплѐвит' замјечене ближе...

(Сербианка I. 83—84).

За Кучук-Алију такође помиње Сима да је преко Баничине изишао у Ресаву и дошао до Ћуприје:

Кучук-Али са своима клетним',
Баничину мислив отребио
Пошто кроз њу дов'о у Ћуприу,
Домамио Петра Обор-Кнеза
С' важниима Ресаве отцима,
Пак Рапцу Пожаревачкога,
И Станишу и Поп-Милослава,
Тајноство им пзотсјец'о главе,
Ка' и многим' што су други други;...

(Сербианка I. 88—89).

Најпосле и Митезер у поменутом извештају од 29 маја 1807 године вели: „Кад дахије добију поменуте оригиналне потписе онда че-„тири дахије разиђу се с јачим одредима по Србији и исеку потписане „старешине и многе друге.“

И Вук С. Караџић помиње да су дахије изашле сваки на своју страну и стали сећи. (Грађа I. Стр. 11). Петар Јокић приповеда: „Кад „већ то закључе (да секу кнезове и друге старешине), дахије се крену „у нахије да бију где год кога кнеза преваре и ухвате.“ (Споменик XIV. Стр. 10). Само нема помена у поузданим изворима да је и Аганлија изашао у коју нахију. Можда је држао страну старом Фочи, а можда ни дахије нису хтеле оставити Београд без својега поуздана човека. Г. Ковачевић вели за Аганлију: „и то је дахија, али је он „од оне тројице поштенији човек био.“ (Пѣснь... 1804. Стр. 12 у напомени). — То исто вели за Аганлију и Лаза Поповић пишући живот и приключенија својега стрица Павла Поповића (на првом листу у рукопису, који се налази у Архиву Срп. Краљев. Академије Наука. Бр. 207).

466 Мемоари М. Ненадовића. 1893. Стр. 64.

467 Мемоари. Стр. 64. — Баталака. Историја Српскога Устанка. Страна 41.

468 Да је 23 јануар био уговорени дан када је требало извршити свуда сечу кнезова види се из молбе српских старешина султану од 1 маја 1805 године, која је писана у Остружници.

469 Сербианка I. Стр. 82—83.

470 Међу мојим исписима из петроградских архива налазе се маршруте по Србији, које је саставио мајор руски Грамберг, кад је оно 1808 године долазио у Србију. Он је обележио за употребу руске војске колико је које место удаљено од другога и какав је пут.

471 Писмо Леонтијево од 1 августа 1816 г д. налази се међу мојим исписима из петроградских архива.

472 Oestreichische militär Zeitschrift, 1821. I. 9. „Wer unter der „Serben durch Bildung, Ansehen und Einfluss hervorragte, wurde gemordet, auf 95 stieg in 14 Tage die Zahl der Opfer.“

473 Сербианка I. 83—84.

474 Грађа I. Стр. 11.

475 Ст. Новаковић. Устанак на дахије 1804. Београд. 1904 године. Стр. 54—55.

476 Мемоари. Стр. 67.

477 Баталака. Историја Српскога Устанка. Београд. 1898. Стр. 41.

478 Мемоари. 1893. Стр. 67—68.

479 Гласник IV. Стр. 79.

480 Зна се према Мемоарима проте М. Ненадовића да су ваљевскѣ кнезови погубљени 23 јануара 1804 године. (Мемоари, стр. 67). Тај дан помиње се и у молби српских старешина која је упућена руском посланику А. Италинском у Цариград, а која је писана 3 маја 1804 године у Остружници. Исто тако тај се дан помиње и у молби српских старешина која је упућена султану, а која је писана 1 маја 1805 го-

дине такође у Остружници, (оба у мојим преписима из петроградских архива). За смрт Хаџи-Рувимову зна се тачно из писма земунскога проте Михаила Пејића, које је писано карловачком митрополиту Стев. Стратимировићу после 29 јануара, а пре 4 фебруара 1804 године. Велим да је писано после 29 јануара с тога, што је тога дана погинуо Хаџи-Рувим и што се у том писму помиње та погибија; а да је писано пре 4 фебруара исте године види се по томе, што је писмо стигло у Карловце 4 фебруара. Према томе писмо је писао у Земуну прота М. Пејић 30 или 31 јануара, 1 или 2 фебруара. (Ово Пејићево писмо штампано је у Споменику XXXVII. Стр. 133—135).

Што се тиче помрачења сунца, које народни песник помиње у песми приликом смрти Хаџи-Рувимове, то је тачно, јер је било тотално помрачење сунца 30 јануара 1804 године, које се видело из Србије, па разуме се и из Београда. Поред тога што се рачунским путем може израчунати да је тотално помрачење сунца било 30 јануара 1804 године, знамо то и из рукописа Лазе Поповића, који је писао животопис својега стрица Павла Поповића. Лаза у тој биографији казује како је 1804 године 30 јануара — на Три Јерарха — са својом бабом Милицом, очевом мајком, носио хлеб своме оцу попу Димитрију и своме стрицу Павлу Поповићу, који су се за време сече склонили у шуму, па кад су се враћали кроз шуму, десило се помрачење сунца. (Види рукопис у Архиву Срп. Краљ. Академије. Бр. 207. — Један примерак овога рукописа налази се и у Срп. Краљ. Државној Архиви у Београду. Табак I, стр. 4).

481 То је запазио и г. Ст. Новаковић у својој књизи: Устанак на Дахије 1804. Београд 1904. Стр. 54—55.

482 П. Јокић. Споменик XIV. Стр. 9.

483 Мемоари. 1893. Стр. 63.

484 Споменик XXXVII. Стр. 133.

485 Ст. Новаковић. Устанак на Дахије 1804. Београд. 1904. Страна 68.

486 Споменик Срп. Краљ. Академије XXXVII. Стр. 134.

487 Види поменуту молбу српских старешина од 3 маја 1804 год. међу прилозима Бр. 19.

488 Земунски Мемоар на немачком језику налази се и у концепту и препису у Архиву Академије Наука Бр. 389. Међу прилозима Бр. 23.

489 Међу мојим исписима из петроградских архива.

490 Извештај мајора Ј. Митезера, који смо прво добили у изводу као што смо раније поменули, добротом управника Државне Архиве г. Д-ра Мих. Гавриловића, прочитали смо у целини у исписима из Бечког Архива г. Драгутина Костића професора, а који се налазе у Срп. Краљ. Академији у Београду. Поменути Митезеров извештај носи наслов: Kurzer Extract der Ursache, Fortgang und scheinbaren Folge des Aufstandes in Servien. Писан је у Бечу 29 (17) маја 1807 године. Налази се у Бечком Царском Архиву (K. K. H. H. S. Archiv) Serbica 9. лист 19—21. — Дотично место гласи: „Da dann unbändiger Wuht alle 4 Dayen nach

„allen Seiten mit starken Detachements auf das Land sich verfügten, „alwo sie denomminirte und noch mehere 123 an der Zahl ermordeten."

491 Oestreich. militär. Zeitschrift 1821, I. Стр. 9. Види горе напомену под бр. 459.

492 Према изворима, који стоје на расположењу за оно време ми не можемо поменути ни трећину жртава које су пале. Г. А. Гавриловић је покушао то учинити у својој књижици: „Црте из Историје Ослобођења Србије," а у чланку *Сеча кнезова* (Стр. 22—32). По том поменику г. Гавриловића поименце могу се споменути ови:

Андрејић Стеван Палалија кнез из Бегаљице Грочанска Нахија.
Чарапић Марко кнез из Бела Потока Грочанска Нахија.
Гагић Јанко буљубаша из Болеча Грочанска Нахија.
Михаиловић Станоје кнез из Зеока Београдска Нахија.
Ненадовић Алекса кнез из Бранковине Ваљевска Нахија.
Михаиловић Илија Бирчанин из Суводања Ваљевска Нахија
Нешковић Хаџи-Рувим архимандрит из Боговађе Ваљевска Нахија.
Калабић Радосав кнез из Јадра.
Вилип свештеник из Јадра.
Хаџи-Ђеро игуман у Моравцима Рудничка Нахија.
Буђевац Гаврило буљубаша из Тамника Рудничка Нахија.
Мата буљубаша из Липовца Крагујевачка Нахија.
Јовица кнез из Кнића Крагујевачка Нахија.
Ћирјањић Никола из Орашца Крагујевачка Нахија.
Петар обор-кнез из Гложана Ћупријска Нахија.
Рајица кнез из Забрђа Пожаревачка Нахија.
Милосав свештеник Горња Млава Пожаревачка Нахија.
Станиша Пожаревачка Нахија.
Теофан кнез из Оращја Смедеревска Нахија.
Јован кнез из Ланова Смедеревска Нахија.
Максим кнез из Селевца Смедеревска Нахија.
Милован свештеник из Селевца Смедеревска Нахија.
Спасоје Илић кнез из Лапова Крагујевачка Нахија.
Јова Церић трговац из Сокола.
Скелеџија из Остружнице Београдска Нахија.

Ово су жртве, које су поменули наши мемоаристи, или који се налазе поменути у неким документима из времена самога устанка, али велики је број оних чија имена ми данас не знамо.

493 А. Гавриловић. Црте из Историје Ослобођења Србије. Београд 1904. Стр. 29—32.

494 Вук С. Караџић. Грађа I. Стр. 12.

495 Споменик XIV. Стр. 14.

496 Забелешке Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљев. Академије Наука. Бр. 1417, напомена 46.

497 Споменик XIV. Стр. 14. — Гласник II. Стр. 258. — Гласник IV. Стр. 111—112.

498 Гласник II. Стр. 258.

499 Ст. Новаковић. Устанак на Дахије. 1904. Стр. 55.

500 Гласник IV. Стр. 108. — Гласник II. Стр. 258. — Споменик XIV. Стр. 10. — Сербианка II. Стр. 34.

501 Гласник IV. Стр. 78—79 и 111.

502 П. Јокић не помиње датуме кад је била ова потера. Али он каже да је Карађорђе из Ресаве дошао у Тополу на два дана пре Св. Саве (Споменик XIV. Стр. 13) и да се он тога дана с њиме састао у Милисављевој подрумини. На два дана пред Св. Саву то је 12 јануар 1804. Сутра-дан, то је дакле 13 јануара, он је дошао у вече на позив ханџије Ибрахима, у хан, где му је Ибрахим наредио да чува хан (Споменик XIV. Стр. 14). Према томе потера је била 14 јануара баш на Св. Саву. Други дан 15 вратили су се људи с Рудника, који су онамо однели убијенога Турчина да се сахрани.

503 Г. Ковачевић. Пѣснь. Стр. 19. — С. Милутиновић. Сербианка II. 34.

504 J. Ђурић и Г. Пантелић помињу два (Гласник IV. Стр. 107 до 109. — Гласник II. Стр. 258). — П. Јокић и В. С. Караџић помињу по један напад (Споменик XIV. Стр. 10. — Грађа I. Стр. 11—12).

505 Гласник II. Стр. 258.

506 Гласник IV. Стр. 109.

507 Ст. Новаковић. Устанак на Дахије 1804 год. Стр. 65.

508 О томе кад је писан Земунски Мемоар гледај напомену под бројем *449*.

509 Село Каменица стоји место Тополе. Али име села Тополе новије је. Сељаци данас још показују место где је било дрво *топола*, по коме је село добило своје име. Али кроз село тече речица *Каменица* по којој се и село раније звало *Каменицом* као што је и означено на карти Србије од 1717 године Kaminiz (види карту у Mittheilungen des K. K. Kriegs-Archivs Neue Folge. III. Band. Wien. 1889. У Београдском округу нема ниједнога села, које се данас зове *Каменица*, а не знамо ни да се раније које звало тим именом. Али се 1717 године рачунало село *Каменица* (доцније названо Топола) као село Београдскога Дистрикта.

510 Земунски Мемоар. Архив Срп. Краљ. Академије бр. 389. — Види међу прилозима бр. 23. — Ст. Новаковић. Устанак на Дахије 1804. Стр. 56.

511 Г. Ковачевић, Пѣснь..., Будим 1804. Стр. 19; а у Возаровићевом издању од 1844 Стр. 17.

512 Мемоари проте Матіє Ненадовића. Издао Любомиръ П. Ненадовићъ. У Београду. 1867. Стр. 298—299. У Берлину 1808 године штампао је некакав Iwan Kamenezkoi књижицу: Servien. Eine historisch-geographich-statistiche Skizze. (12°, стр. 63). Kamenezkoi казује о нападу на Карађорђа овако: „Једна од ових хорда, које су пустошиле, „упаде и у село *Каменицу* (погрешно Ramenika) у Београдском Округу, „да и овде као на другим местима убија и плени. Један од најугледнијих становника овога села скренуо је на себе њихову особиту пажњу. „Овај јунак, именом Ђорђе Петровић, назван Црни, који је као војник „служио у аустријској војсци и због своје изванредне храбрости постао

„официром, одлучи се да се опре јањичарском насиљу па или да свој „живот спасе или да га што скупље замени. Оружан пушком, двама „пиштољима и сабљом јурне он међу јањичаре разбојнике, који су му „већ кућу били опколили. Он је скоро у исто време и палио и секао, „а непријатељи запрепашћени почеше једни да беже а други главе да „губе. Тако Ђорђе прокрчи пут и срећно стигне у оближњу шуму." (Стр. 24—25).

513 Oestreichische militärische Zeitschrift. Erstes Band, 1821. Wien. Страна 11.

Es war den 15 Hornung des Jahres 1804, als eine Zahl Türken, unter dem Vorwand, den Harasch (Kopfsteur) einzutreiten sich seiner Wohnung näherte. Cserni Georg, von ihrer wahren Absicht unterrichtet, bewaffnete seine Knechte, griff die Türken, wie sie erschienen, an tödtete den grösten Theil derselben, und flüchtete dann zu seinem Freund, dem Harambascha Stanoje Glawasch, in die Gebirge. — Der Ruf von Cserni's That weckte die Umgegend aus der Starrsucht. Die Söhne und Verwandten der Getodteten, alle, über deren Haupt das Schwert hing, alten zu Cserni und Glawasch die sich am folgenden Tage und der Mitte von 100 entschossenen Männerrn sahen... Noch in der Nacht wuchs die Schaar auf 300... Am nächsten Morgen zog sie in das Kolubarathal bei jedem Schritt... gegen die Dahien erbitterte Grund besitzer verstärkt. Cserni Georg wurde nun von den Gefährten, da Glawasch die Würde ablehnte, zum Oberanführer, Glawasch und die Knesen Katics und Csarapics zu Mitanführern erwählt. (Oestreich. Militärische Z. 1821. I. Стр. 11—12).

514 Сербианка II. 33—38 и I. Стр. 88.

515 По писму земунскога проте М. Пејића које је писано Ст. Стратимировићу у Карловце пре 4 фебруара вели се, да је Кучук-Алији доведен Хаџи-Рувим 28 јануара у ноћно доба и да је на испит узет зашто шпијунише Турке и хоће да их изда, па је после тога испита погубљен одмах. (Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 367, а штампано је у Споменику XXXVII. Стр. 133—134). А ово казивање земунског проте М. Пејића слаже се са казивањем проте М. Ненадовића, јер он вели да је Хаџи-Рувим погубљен на недељу дана после погибије ваљевских кнезова (Мемоари. 1893. Стр. 69).

516 Што ми узимамо песму Филипа Вишњића „Почетак буне против дахија" као извор прве врсте међу нашим мемоаристима, то има свој врло јак разлог и с тога је потребно рећи овде коју реч више о тој песми.

Филип је Вишњић прешао у Србију 1809 године, кад се српска војска онога лета испреко Дрине натраг повратила, и после тога до 1813 године једнако је живео по српским логорима око Дрине. Кад Турци 1813 године опет обладају Србијом, и он с фамилијом својом пребегне у Срем и намести се у селу Грку. Вук С. Караџић, чујући да он зна лепих песама, особито од Карађорђијина времена, добави га у Шишатовац 1815 године, те онде од њега препише између осталих песама и песму „Почетак буне против дахија" (Види Српске народне пјесме В. С. Караџића, књига IV. Биоград 1896. Стр. XI—XII).

Занимљиве су у поменутој песми оне различите прилике, које су почели свеци метати:

Виш' Србије по небу ведроме.

О тим приликама да кажемо шта се о њима зна по разним записима:

'Ваку прву прилику вргоше:
Од Трипуна до Светога Ђурђа
Сваку ноћцу мјесец се ваташе,
Да се Срби на оружје дижу,
Ал' се Срби дигнут' не смједоше.

Време, које је означено овде, то је од 1 фебруара до 23 априла. Помрачење месеца било је 1800 године 22 марта а 1801 године 18 марта; и једно и друго видело се у Београду. А то је таман „од Трипуна до Светога Ђорђа.“

Другу свеци вргоше прилику:
Од Ђурђева до Дмитрова дана
Све барјаци крвави идоше
Виш' Србије по небу ведроме,
Да се Срби на оружје дижу,
Ал' се Срби дигнут' не смједоше.

Ова друга прилика могла би се тицати оне звезде која се јавила 24 јуна 1798 у недељу после подне у два сата и сијала једнако до ноћи. (Љ. Стојановић: Записи и натписи II. Стр. 313. Запис под бр. 3748).

Трећу свеци вргоше прилику:
Гром загрми на Светога Саву
Усред зиме кад му време није,
Сину муња на часне вериге,
Потресе се земља од истока,
Да се Срби на оружје дижу,
Ал' се Срби дигнут' не смједоше.

Ова прилика, нема сумње, да се тиче онога догађаја који се налази записан 1801 године, а запис гласи:

„1801 јануара 14. уочи Светога Саве српскога би тутањ многи „и грмљава, и земља се тресе и пукоше три грома. Један удари на Ба„бића бријег у кућу, а други у џамију Заимову, а трећи не знам ђе.“ (Љ. Стојановић: Записи и натписи II. Стр. 320. Бр. записа 3772). Осим тога јак је трус био у Београду и у Земуну ноћу између 3 и 4 септембра 1801, који је јако узнемирио становништво (види Moniteur 1801 године а по републ. календару An X. Бр. 43).

Најпосле долази четврта прилика коју народни песник овако пева:

А четврту вргоше прилику:
Виш' Србије на небу ведроме
Ухвати се сунце у прољеће,

У пролеће на Светог Трипуна,
Један данак три пута се вата,
А три пута игра на истоку.

Помрачење сунца било је, као што смо раније поменули, 30 јануара 1804 године. То помрачење било је скоро тотално, и видело се у Београду и у Србији (види Шематизам од 1892 године и у њему чланак г. Ђ. Станојевића „Небо у години 1892.“ Стр. XXIII). Ово помрачење помиње и Лаза Поповић, у биографији својега стрица Павла Поповића (рукопис у Архиву Срп. Краљ. Академије Наука. Бр. 207).
Осим тога Ф. Вишњић кад пева о смрти ваљевских кнезова и Хаџи-Рувима такође помиње то помрачење сунца:

Када до два кнеза погибоше
На ћуприји насред Колубаре:
Кнез Алекса, Бирчанин Илија;
Аџи-Рувим насред Биограда,
Једног дана, а једнога часа:
Виш' њих јарко помрчало сунце.

Кнезови су погинули 23 јануара у суботу пред вече, а Хаџи-Рувим 29 јануара у петак 1804. А 30 јануара, као што наведосмо више. било је помрачење сунца.

Како је Филип Вишњић био тачно обавештен о горе поменутим догађајима имамо право мислити да је био тачно обавештен и о нападу на Карађорђа.

Ми смо о овоме већ 1901 године нешто нагласили у расправи: „Из Старих Србуља“ Сарајево. Стр. 72—74, а види и Гласник Земаљ. Музеја за 1901 год. Стр. 322—324.

а17 Србијанка I, стр. 78.

а18 Споменик XIV. Стр. 15. — О томе бегству Ибрахима ханџије мало друкчије казује Г. Пантелић (Гласник II, 260).

а19 Споменик XIV. Стр. 14—17.

а20 Гласник IV. Стр. 111—113.

а21 Мемоари. 1893. Стр. 71—72.

а22 Гласник IV. Стр. 113—114. — Споменик XIV. Стр. 18.

а23 Споменик XIV. Стр. 18.

а24 Гласник IV. Стр. 112—113.

а25 Осим поменутих првака који су били на Орашачком Збору 2 фебруара 1804 године да поменемо и друге, за које смо могли дознати да су били при Карађорђевом избору за старешину:

1 Петар Дугоњић из	Маслошева	8 ? Мандић	из	Страгара
2 Благоје ? „	„	9 Милован Ђурић	„	„
3 Гаша (Гаја) ? „	„	10 Андреја Јокић	„	Тополе
4 Ђура Прокић „	„	11 Риста Ђурђевић	„	„
5 Милоје Чокорешић из	„	12 Михаило Манојловић	из	„
6 Стеван Рајаковић „	Страгара	13 Паун Чолић	„	„
7 Мата Милојевић „	„	14 Матијаш Милошевић	„	„

15 Лазар Милосављевић из Тополе
16 Димитрије Перић „ „
17 „ Манојловић „ „
18 Гаврило Ђурић „ „
19 Григорије Марковић „ „
20 Ђорђе Дукић „ Бање
21 Танасије Дукић „ „
22 Јован Ризнић „ „
23 Сретен, 24 Теофан, 25 Јаков — Томковићи из Бање
26 Гаја Остојић из Орашца
27 Петар Кара из Трешњевице
28 Хајдук Милета из Глибовца
29 Хајдук Кара-Стева из Прова
30 Хајдук Милован из Плане
31 Димитрије Радовић из Врбице
32 Милован Ђурковић из Јагњила
33 Милош Арсенијевић из Драгоља
34 Јанко Рачанин из Раче
35 Никодије Добрић из Овсишта
36 Марко Милосављевић из Копљара
37 Никола Лека из Липовца
38 Милован Гарашанин из Липовца
39 Радован „ „ „
40 Сима Сердар из Даросаве
41 Тома Старчевић из Орашца
42 Јован Булатовић из Орашца
43 Васа Сараманда из Буковика

526 Место где је био састанак и избор Карађорђев налази се испод орашачке цркве и школе на североисточној страни, ниже места где је била кућа Теодосија Марићевића.

527 Кућа кнеза Марка Савића била је удаљена на јужној страни од хана и данашње цркве на 500—600 метара према потоку, који данас тече испод куће Стевана Лукића. Овај Стеван је праунук Кнез-Марков а унук Маркова сина Луке, који се оженио у недељу 31 јануара 1804 године и на чију је свадбу дошао Карађорђе са Станојем Главашем и другима у вече 1 фебруара. Лука се доцније презивао по оцу Марковић (Мемоари проте Ненадовића. 1893. Стр. 71—72). Лука је имао два сина, Живојина и Матију. Од Живојина је Стеван, који је и данас жив. Лука је 1840 године био један од опуномоћених људи, кад су одређиване међе селу Орашцу и селу Врбици. Исто тако био је међу тим опуномоћеницима и Максим Стевановић, на чијој су се свадби састали они људи, који су се 8 новембра 1803 године заклели да устану против Турака (Све пуномоћнике за одређивање међа поменутих села види у Споменику Срп. Крањ. Академије. Књ. XXXI. Стр. 171).

Кнез-Маркова кућа била је мало ниже од данашње куће његова праунука Стевана Лукића; начињена је била од брвана, без икаквих одељења, а покривена високим кровом — шиндром. По причању чича-Стевана Лукића она је сагорела 1813 године кад су дошли Турци.

528 Наведено место о говору Вула Илића — Коларца гледај у Баталакиној Историји Српскога Устанка. Стр. 66. — О избору Карађорђевом за врховнога вожда говоре: С. Милутиновић. Сербианка II. Стр. 39—42. — Вук С. Караџић. Грађа I. 1415. — Ј. Ђурић. Гласник IV. Стр. 113—115. — П. Јокић. Споменик XIV. Стр. 18. — Баталак. Историја Српскога Устанка. Стр. 52—55. — Гаврило Ковачевић у својој Пѣснь. Будим. 1804, на страни 11 пева:

Кад се две три чете сакупише
Поглаваром Ђорђа учинише;
Сви се редом онда изљубише,
Један другом веру зададоше,
Да издати један другог неће...

529 Ст. Новаковић. Устанак на Дахије 1804. Београд. 1904 год. Страна 65.

530 На истом месту гледај у српском преводу цео протокол. Стр. 203—208. А на немачком језику налази се у Архиву Срп. Краљ. Академије Наука. Бр. 371.

531 Види међу прилозима бр. 19.

532 Међу мојим исписима из петроградских архива.

533 Ст. Новаковић. Васкрс Државе Српске. Издање Срп. Књижевне Задруге. 1904. Стр. 134.

534 Мемоари. Издање 1867. Стр. 55. А у издању Срп. Књижевне Задруге 1893 стр. 67.

535 Писмо М. Пејића у Архиву Српске Краљев. Академије Наука број 388.

536 Moniteur. 1804. Бр. 190.

537 Рукопис писар-Лазин налази се у Архиву Срп. Краљев. Академије. Бр. 207. — Један примерак налази се у Српској Краљ. Држав. Архиви у Београду.

538 Гласник IV. Стр. 129—131.

539 Гласник IV. Стр. 115—130.

540 Споменик XIV. Стр. 18—19.

541 Причање Љубисава Радојичића налази се с другим причањима о војевању Срба од 1806—1813 године у Срп. Краљ. Државној Архиви у Београду међу актима за 1841 годину. Фасцикла II, регистар бр. 47.

542 Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1417. Напомена 51.

543 Гласник IV. Стр. 118—122.

544 На истом месту. Стр. 121.

545 Споменик XIV. Стр. 20.

546 Гласник IV. Стр. 124—125.

547 Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1417. Напомена 51.

548 Гласник IV. Стр. 127—128.

549 Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1417. Напомена 51.

550 Гласник IV. Стр. 128—129.

551 Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1417. Напомена 51.

552 Гласник IV. Стр. 129.

553 Споменик XIV. Стр. 20—21.

554 Срп. Краљ. Државна Архива. Фасцикула II. Регистар бр. 47.

555 Ј. Хаџић у књижеству назвáни Милошъ Светићъ: Устанакъ Србскій I. Прве три године. У Новомъ Саду 1862. Стр. 16.

556 „Дневни Лист“ од 27 јуна 1904 године. Бр. 174.

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОЗИ

1

Уговор између тројице Срба и представника аустријских власти у Земуну о отворању београдских капија и увођењу аустријске војске у тврђаву од 15 новембра 1787 године

На прошеніе нашихъ приятеловъ Іωвана Новаковича, Живка Миленковича, Радича Петровича дастся нима сие писмено ωбещаное да ако ωни ωно исполне, которо здѣ поставленое обещаное, исполнити будется.

1. Іωванъ ωбещаетъ горну тефтедаръ капіȣ ωтворенȣ держати до пришествия наше воиске; такоћеръ на Станболъ капы тȣркомъ забранити изъ вароши у градъ ући.

2. Попъ ωбещава диздаревȣ капыю ωтворити и предъ воискȣ изаћи.

3. Живко ωбещава небоишинȣ капыю ωтворити и насъ на капы дочекати.

4. Радичъ ωбещава са 200 люды како и дрȣги на пословȣ бити.

5. Когда то именовато исполне ωбещава се да Іωванъ капетаномъ бȣде, такоћеръ и 500 дȣката на поклонъ добие, и неговъ братъ ако из Албаніе доће вечити враи да буде.

6. Исто се то ωбећава Живку да нѣгова фамилиа одъ дацие фраи бȣдȣ.

7. Радичȣ равнимъ ωбећава се ка и Живку.

8. Читавȣ Христианлȣкȣ котори се садъ подъ тȣрскимъ игомъ находе 7 година ωдъ заключениа мира дациа слободность и законȣ свакȣ слободȣ.

9. За болшȣ сигȣрность дае се слѣдователно рȣчно подъписание и къ немъ прилагаеми печать при концȣ семȣ приставили весȣ, да ако би кои при битки ωстао да нѣгова газдарица и деца препитанія и воспитанія ради ωтъ Іхъ цесаро-кралѣвскаго величества примлѣна била, коим се такоћеръ ωбещава.

Писато у Земȣнȣ

15 (26) Ноемвра 1787.

(МП) Баронъ Іωзепъ
(МП) Алвинци Генералъ
(МП) Давидовичъ, ωбрщеръ
(МП) Макъ ѿ Ламберъ
(МП) Геннеи ωбрщеръ
(МП) Лидерскронъ, маиоръ
(МП) Михаилевичъ, капетанъ

НЗ. У хартијама Петра Новаковића—Чардаклије. У С. П. Б. Гл. Архиву Мин. Ин. Дела.

2

Уверење, којим се Јован Новаковић — Чардаклија поставља за капетана 28 (17) декембра 1787 године

Vermass allerhasten beangenehmigung S. Mayst. unseres allergnedigsten Landesfürsten ist der *Jovan Novakovich* wegen Treu geleysteten Dinsten von 10 hujus zum wirklichen Fest(?) Hauptman bey servischen frey Corps ernannt worden; so himit zu seinen Hptman *Jovan Novakovich* legitimation ertheile.

Sig. Petervaradion
dem 28-t X-ber 1787.

(MII) B. Allvintzÿ, g. f.

НЗ. Оригинал у нашим рукама. Печат у воску утиснут нејасан, Алвинци је био генерал и налази се потписан између осталих и на оном уговору о изненадном заузећу Београда. Види прилог бр. 1.

3

Прокламација, коју је фелдмаршал граф Ласци упутио Српском Народу крајем 1787 или почетком 1788 год.

На Оттоманнїческихъ крайнахъ живѕщымъ восточныя црквe хр҃тїанѡмъ во обще, а особитѡ находящымъ се у Боснїи, Албанїи, Сервїи, и дрѕгихъ Оттоманнїческихъ землахъ, Митрополїтѡмъ, Архїеп҃кпѡмъ, Єпїскопѡмъ, Їкономѡмъ. Прѡтопресвѵтерѡмъ, приходскимъ или чредным сщ҃енникѡмъ, ѣакоже и всѣмъ Архїмандрїтѡмъ, Прѡтосѵггелѡмъ. Игѕменѡмъ, и тѣхъ Намѣстникѡмъ, Дх҃овникѡмъ, дх҃овнымъ и мїрскымъ оучителемъ, градѡвъ и мѣстъ Настоятелемъ да бѕде сими на знанѣ: Бѕдѕћи да Оттоманнїческаѧ Порта Царицѕ Московскѕю непрїѧтелски оувредила єсть, а Величество Їмператори какѡ вѣрный союзникъ Царицы Московскїѧ, принѕждена себе наиће и ѿ свое стране орѕжїе дизати, и войскѕ свою противѕ Порте стѕпати дати: такѡ всевысочайше Ихъ Величество по своей Ихъ Бл҃гости, тѕжнаѧ она, коѧ ѿ войны и рата происходе, и народѕ тежкаѧ слѣдствїѧ напредъ размышлѧли єсѕ.

Ихъ Величество дакле не имаюћи волю съ находѧщымисе оу реченыхъ землѧхъ восточныѧ црк҃ве Хр҃тїани во обще ѕлѡ постѕпати, и имъ домове ихъ, марве, бл҃га и имѣнїѧ ѿзети, много паче ѡпредѣлени єсѕ свакогъ, кой кодъ кѕће свое оу митырѕ своемъ, или при Махали своей мирнѡ ѡстане, занатъ или терговинѕ свою

покойнω води, или когъ мірскогъ или цр҃ковногъ званіѧ своегω дѣла совершꙋе, и найпослѣ себе противꙋ Цесарске Кралѣвске войске непріѧтелски никаквимъ начиномъ не покаже истω такω, какω и своихъ єдино земныхъ подданикωвъ подъ дѣйствителное свое покровителство оузети, подъ коїмъ пакъ они занатъ или терговинꙋ свою, или дрꙋгаѧ званіѧ своегω дѣла на свакомъ мѣстꙋ, какω и преће, мирнω и безбѣднω ѿправлѧти могꙋтъ.

Паче всѣхъ да не имадꙋ речени восточныѧ цр҃кве Хр҃истіани оу томꙋ што се вѣре и закона ихъ тиче, ни оу наи манѣмъ чемъ оузнемирени и ωбезпокоени быти: цр҃кве ихъ, монастыри, и тѣхъ Парекклисїи и Метохи заєднω съ принадлежащыми до нихъ фꙋндацїами и доходки да ωстанꙋ какω то єсꙋ: цѣлое ихъ вишшее и нижшее мірское же и монашеское Сщ҃енство и тѣхъ жилища, Махали, или дрꙋгїи домове да имадꙋ при садашныхъ своихъ правахъ и оу напредакъ ωстати. Къ томꙋ іωще хоћѣдꙋ Ихъ Величество избранномꙋ негли ѿ нихъ Восточныѧ цр҃кве Хр҃тіанωвъ изъ међꙋ себе дꙋховномꙋ комꙋ поглаварꙋ, акω ωбстоѧтелства изыскавaю, нꙋждное препитанїе изъ царске свое хазне давати.

Кои по градωвъ и мѣсти Настоѧтелѧ негли достоинство на себе имадꙋ, какω и они, кои можетъ быти землѣ нѣке држе, равнω да имадꙋ при достоинствꙋ своемъ, и всѣхъ садашныхъ правахъ своихъ защищени быти. Паче же та єсть высочайшаѧ Ихъ Величества волѧ, да оныхъ, кои изъ међꙋ нихъ Хр҃тіанъ къ царской слꙋжби способни се наићꙋ, какω оу воинственномъ, такω и оу гражданскомъ чинꙋ оу царске слꙋжбе поставлѧю, и ихъ оу сва она преимꙋщества, коѧ єдиновѣрни ниови Сербли, Грецы, и обоєгω рода Власи оу наслѣдныхъ землѧхъ, Ихъ Величества оуживаю, оучастники сотворе.

И кои бы домъ свой, или дрꙋгое свое жилище, и званіѧ своегω дѣла ωставили, побѣгли, и за кратко време не бысе паки возвратили, хоћедꙋ свега свога бл҃га и имѣніѧ во вѣки лишени, и та ниова имѣніѧ дрꙋгимъ оне исте цр҃кве Хр҃тіанωмъ, кои кодъ домовъ и при дѣлѣхъ своихъ мирнω се владаю абіе ѧвнω подѣлена быти.

Они пакъ, кои бы се оусꙋдили, противꙋ Цесарске Кралѣвске войске непріѧтелство кое оу наи манѣмъ чемъ показати, хоћедꙋсе, каω непріѧтели держати, и хоћесе съ нима, съ женами и съ дѣцами ихъ со свакомъ остротомъ постꙋпати.

Да се дакле не може никто подъ видомъ незнанѧ извинѧвати: за то имъ, оу напредъ реченыхъ и дрꙋгихъ Оттоманнїческихъ землѧхъ находѧщымсе восточныѧ цр҃кве Хр҃тіанωмъ све горѣ написано на собственное.

Ихъ Величества повелѣніє ѿ Насъ, коимъ Ихъ Величество верховнꙋ власть и Коммандꙋ надъ цѣломъ Ихъ войскомъ повѣрили

всѣ, сими на знанѣсе дае: и да се има горѣ притиснѣтомѣ всевысочайшемѣ Печатѣ свака дѣжна честь показати.

(LS) Фелдмаршалъ Графъ
ѿ Лаци.

На полеђини неко руком записао: 788 Го. 26 мца септембра.

НЗ. Штампан примерак налази се у г. Јов. Н. Томића библиотекара, а штампана је и у Летопису 59.

4

Уверење издато Трифуну Трпковићу од стране Михаљевића 15 (4) новембра 1790 године

Von Seite des k. k. Freÿ Corps-Commande in Servien wird hiemit dem Triphun Terpkovich, welcher durch die Zeit des Krieges als Voivoda gedienet, bestättieget dass derselbe wäherender Dienstzeit sich dergestalten, tapfer getreu, und ehrlich aufgeführet, dass man an seinen Betragen ein seltsames Vergnügen geschöpfet. Daher wird jedermann nach Standes gebühr ersuchet, denselben aller Orten freÿ, und ungehindert pass-und repassiren zu lassen, auch ihme auf sein ansuchen . . . seneigten Vorschub zu ertheilen.

Gegeben zu Karlovicz den fünfzehenden November in ein Tausend sieben hundert und neunzigsten Jahre.

Ihro römisch. k. k. apostolischen Maÿestat wirklicher Obrister, und des obgedachten Corps zu fuss und zu Pferd commandant.

(МП) Mihaljevih

На полеђини: Militair Abschied für den Voivoden
Triphun Terbkovich

НЗ. Преписано с оригинала, који се налази у г. Д-ра Жарка Трпковића, лекара у Београду.

5

Писмо рашкога митрополита Јанићија карловачком митрополиту од 12 септембра 1791 године

Високопреосвештењејши и високодостојњејши гн. гн. архијепископ и митрополит карловачки мње о Христе брат всемилостиви!

Вашој Екселенцији и превосходству јавити заради тија монахи из моје епархије из монастира Студенице что су у садашњему возмушченију и војни прибегли у Банат у Панчево и тело св. первовенчанаго краља Стефана нареченога Симона во иноцјех с прочим стварима црквним пренели по нашој запо-

вести на сохраненије, које смо препоручили били јеромонаху Василију тогда бившему еклисарху студеничкому а сада новопостављеному архимандриту от митрополита белградскаго.

Того ради јављам Вашој Екселенцији кад је војска дошла у Студеницу монастир цесарска, тада игуман Леонтије студенички с четирими братијами застао се у турских руку и великога хапса допао с братијом а прочи били у монастиру који су тамо прешли и који су војску цесарску дочекали. Тако уједнo разумесмо време да велика сила турска походи у монастир ударити на војску цесарску и монастир упалити, пленити и разорити. Тако смо ми писали на вишереченога еклисијарха да би он с прочом братијом бежáо и главе своје сачували а светог Краља с прочим стварима или у земљу закопати или с отим у Цесарију на сохраненије бјежати. Тако су они по заповести нашој пренели тамо. Сада же опет Турци допустили у Студеницу монастиру служити и сву слободу. Ешчо ако би потрошка имали да би допустили и церков покрити что су они попалили. Того ради с обшченародним моленијем определујемо једнога јеромонаха от Студенице по имену Мартирија Петровића и молимо Ваше братољубије заради тија ствари послати от нас на сохраненије, молимо Бога ради да не бисте забранили тија ствари паки у свој монастир пренети: пожалите ову свету царскују древнују старопигиалнују (старопїгїалнѹю) сербскују лавру да не би са свим запуштена била, зашчо ако бисте сада возбранили и тија ствари пренети не дали, то всјачески зпустити будет прочеје за вјероjатије прилажемо печат монастира Студеници.

И јесам всегдашњи Ваш понизњејши слуга и покорни брат

(МП) рашкиј Іѡанникіи
митрополит

у Новом Пазару
1791 сентевріа 12-го

Адреса:

Високопреосвешченејшему и високодостојнејшему г. г. Стефану Стратимировичу православному митрополиту карловачком вручитсе рукоцелователно.

НЗ. Оригинал налази се у Архиву Карловачке Патријаршије под бр. 222 1791 год. писмо је стигло у Карловце 8 (19) октобра 1791 године.

6

Писмо Стефана Јовановића, Архимандрита Тронoшког Епископу Бачкому Јовану Јовановићу од 26 августа 1791 године

Высокопреосвященнѣйшій Господине Епіскопе, мени Господине, и Архіпастирю милостивѣйшій!

Жалостный гласъ одъ наше бедне Сербіе явити могу Вашему Высокопреосвященству, да сада Дворъ нашъ уступи Туркомъ све

до Саве паки натрагъ, кое у Белграду попліцірато, и вси мало и велико у очаяніе пришли падајући у робство Турско.

Камо обѣти, и услуге наше овому двору, и толика проливена кровь, и изгубленіе имѣнія и живота, и сада одбачени остали, толи су награжденія бѣдне Сербіе, да ій сада Турцы продаю, и сѣку како марву; убіо га Богъ съ когае то, може ли се то во всемъ свѣтѣ игдѣ видити таковая неправда?

Мени наложену заповѣдъ одъ Господина Графа Балаша быти на службу Господину Фелдмаршалу Валису и Гд. Епіскопу Београдскому. 3. кратъ ишелъ есмь у Београд, и ніе ме Гд. Епіскопъ пред Фелдмаршала пустіо, Гд. Графу Фелдмаршалу дао самь Інщанцію, и ніе ми никакове резолуціе дао!

Господинъ Владика Београдскій по цѣлому Пашалуку Београдскому свихъ епархіяхъ на силу купи некакове порезе, что ніе ни за турака (било) толко одъ своe епархіе, а сада и одъ другихъ епархіахъ. Оно 200 фор. что су ми декретално обѣщали, еще ни крайцаре нису ми дали, и я како самь быо досада на службу овому Двору Аустрійскому, тако и сада и у напредъ. Но и самъ самь у отчаяніе пришао, незнајући что одъ себе чинити, съ овомъ маломъ гажіомъ живѣти немогу, а у монастиръ несміемъ, всячески пропао, за коя свя препоручуемъ, достойте явити Гд. Графу Балаши.

Въ таковомъ же несносномъ отчаяніи сущъ, уразумѣвши се за Ваше Высокопреосвященство, да по милости Божіоі, и его ц. кр. Апостолическогъ Величества по вашихъ великихъ меритахъ обдарени есте с' орденомъ Святаго Стефана Краля Апостолскогъ, за кое честитамъ, да Господъ сподобитъ Ваше Высокопреосвященство на многа и премнога лѣта дождавати во здравіи, и всякомъ благополучіи, на общую радость словеснаго стада, и особито на мою радость, и утѣху, якоже Псалмопѣвецъ глаголетъ: Вечеръ водворится плачъ, а заутра радость.

Ваше Высокопреосвященство съ чимъ мене бѣднаго разговорите, и что самь чиніо, опомените се Вашихъ обѣтовъ, коисте мени обѣщавали, и сада промотреніе за мене имѣйте, и Господину Высокопреосвященнѣйшему Петровићу сообщите, коему цѣлую десницу, учините за мене предложеніе едино надлежателству, и явите ми, куду могу поступити.

Не менше же за Інщанцію народню кою смо послали, молимъ да бы настояли, у коіой Народъ зактева, да бы знали, начто насъ зову, и что Народу обѣщавају да дадутъ писменно; и навластито, да се то Ваше душе тиче, и на Ваше позиваніе онай Народъ и самномъ заедно, приединіосе овому Двору на вѣрность, и противъ Турковъ стао восвати, приносимъ себе любви и милости Архіпастирской вручая, иже есмь Вашего Высокопреосвященства у монастыру Гргетегу 26. Августа 1791. нижайшій служитель Стефанъ Јоанновићъ, Архімандритъ Троношкій с. р. Вашъ робъ од худе Србіе.

НЗ. Ово је писмо штампано у „Голубици“ за 1841 год. Стр. 238—240.

7

Допис о повратку Београда Турцима 1791 године

Београдъ 10. сегѡ месеца дође єдна Щафета изъ Семендріе ѿ Паше съ Писаніемъ, на Господина Генерала Графа ѿ *Коловратъ* овога садержаня. Даће онъ дрȣги данъ послѣ подне изъ Гроцке къ нѣмȣ на посѣщеніе доћи, и Господина Генерала у добромȣ здравїю застати, кодъ кога способа онъ нѣмȣ, свое истинното прїятелство показати хоће.

Дрȣго писаніе посла Паша на Господина Фелдмаршала Графа ѿ Валлїсъ у Земȣнъ. Паша дерши Логеръ уполю щобы несташлȣкъ и не воздержаніе свои люди малѡ стѣснїѡ, и держи многѡ на запт Людства и поряде. Нѣговосе ѡбхожденѣ изъ лишно хвали, єрбо онъ честѡ говори. „Мои Сȣлтанъ єсть ѡ цесаровомъ прїятелствȣ и великодȣшїю сасвимъ увѣренъ. 11. сегѡ послѣ подне чȣлосе, дае Паша съ нѣговимъ людствомъ близȣ Беѡграда дошаѡ, и устрани Лагеръ водрȣзїо. Долазе также часъ по єданъ Тȣрчинъ уградъ. ѿ части онде себе показати, а ѿ части уградȣ нȣждная кȣпити. У оваи исти данъ, учинїше Паша кодъ Господина Генерала посѣщеніе, и бїше верлѡ прїятелски прїимитъ, пређе и кадъ мȣе Господинъ Маїоръ Дежефї съ 12. коняника насрѣтеніе изяшїѡ бїѡ. Паша, какѡгодъ и нѣгово дрȣжтво, всȣ безъ свакога орȣжїя дошли. Паша паки у коли Господина Генерала у свои Лагеръ возвратїѡ се, гди онъ и нѣгово людство тихѡ и мирнѡ ноћь у Лагерȣ преноћили. Сȣтра данъ дође Паша паки овамо щобы све натрагъ прїимїѡ. Међю временем' овога дѣла паде Паша у нѣкȣ малȣ болѣзнь; и овде присȣствȣющи ц. к. Щабсъ Хїрȣргȣсъ, послȣжїѡ нѣга абїе съ Хофманскима капляма (нѣка медїцїна) кою онъ какѡ годъ и нѣговъ толмачъ пређе кощоваѡ єсть. Послѣ чȣвствованога дѣиства оне медїцїне благодарїѡ Паша чрезъ ѡбвязаны комплїментъ. Яничарага изѡстаѡ међȣ тимъ кодъ царїградске капїе, коне съ прођȣ Лагера затворенна была, рȣчаше онди и забалишсе с нѣкима ѿ нашыхъ. Офїцїровъ.

Послѣподне былѡ извѣститѡ, да ц. к. Комесаръ Графъ ѿ Коловратъ съ парадомъ свое посѣщеніе кодъ паше учинити хоће. Около 4. сата єсть орȣжїе нарамена узето, и Капїя съ пројю тȣрскога Лагера ѿворита. Наипре изишла єдна чета хȣсаара подъ командомъ Маїора Дежефї, и за нима тȣрска мȣзїка, послѣ Господинъ Генералъ Графъ ѿ Коловратъ на прекраснѡ искићеноме коню, у ц. к. унїформȣ ѿ два оберштера и многи Щабсъ-Офїцира и дрȣгїи слȣжителa ѡбколитъ; и съ дрȣгима яхаћима конма и колма за Генерала и ѡфїцїре, и съ ц. к. Толмачемъ Господиномъ ѿ Цїреръ. Заклюценіе ове параде былое паки єдна Команда хȣсаара. Све яшило и возилосе башъ до среде тȣрскога лагера, и до изряднѡ украситога Шатора Пашинога, гдисȣ сви съ коня и съ кола сишли. Господинъ Генералъ съ честїю приближїѡ се, на соффȣ наслонившемȣся Паши дрȣга Господа офїцїри начинили

сȣ крȣгъ на ѡколо, а Тȣрци наполю шпалїеръ. Послѣ учинѣнога комплїмента, посадїѡ се Господинъ Генералъ съ леве стране ѿ Паше на соффȣ; и были сȣ съ прочими Господами Офїцїрми съ каффомъ и дȣваномъ послȣжити. Хȣсаари, коисȣ уто време на паради стаяли, првȣкли су ѿ тȣрака наивећȣ смотреливостъ на себе. Послѣ полдрȣгочасногъ забавлѣня, узелисȣ Господа разлȣченїе, и Господинъ Генералъ, добїѡ прекраснога коня, съ єдним, тȣцетомъ лепи тȣрски марама ѿ Паше на поклонъ. Наши паки у тои истои пређашнои Паради натрагъ уградъ возвратилисе и капїю затворили.

13. сегѡ напослѣдокъ изстȣпилесе ц. к. трȣпе у паради изъ града. Съ ове стране ћȣпрїе былисȣ 6 топова намѣстити. съ горящими фїтїли, и какѡсȣ наши прешли, ћȣпрїя абїє єсте покварита. При овоме ѿходȣ ѿишлисȣ Тȣрцы абїе на савски брегъ щоби порядокъ наши трȣппа, ѡ коимасȣ они многа благоволенїя показивали, гледати могли. —

Сербскія Новины. 1791. Бр. 67 од 31 октобра.

8

Писмо београдског митрополита Методија карловачком митрополиту од 11 октобра 1792

Писмо је писано грчки. Методије јавља митрополиту карловачком по дужности како је настало опште гоњење хришћана у Београду од дивљих агарјанских јањичара, „при оних злих којих они сотворили јесу, и сије да окајани христијани спасеније живота својего обрести взмоћи, које куда разбегнули се међу којима и ја смирени ваш брат митрополит белградски Методије од истих неверних агаренов дан ноћ гоними, иже мене и ухватити хотели су; не имеја иноје прибежишче что пути сви опкољени засталисја, живот свој дакле к заколенију подлежати видећи, пал јесам у очајаније, егоже ради в христијанскују државу избавитисја, и гдеже заиста спасеније живота обретох, и јављају купно что ашче бегство сије моје једин само ден закаснилосја, цјело живот свој жертвовал би, ибо они мене подобно как в једној мреже внутр затворено имали су тако или от долго трајушчаго смјатенија что они мене пре два месеца дана мучили, или от страха тјех агарјан, как у Земун в лазарет пришол разболео сам се тешко... тако јест наше страданије: моје сирјеч и окајаних христијана, који сви заједно ожидавали јесмо свак час милост какову от Бога избавленија ради нашего. И за неже в лазарет преко месец дана пребил јесам ово из узрока болести овоже пак у надежди что ако би обстојатељства у Београду добро прошла и ја аки натраг на своја си возвратитисја могби, из узрока обаче что состојаније београдскоје тожде и ниње јест.“

(моли карловачкога митрополита да га задржи у својој архидијецези докле се временом не поправе прилике у Београду).

НЗ. Ово писмо заједно с одговором карловачкога митрополита налази се у Архиву Карлов. Патријаршије под бр. 826. 1792 године.

9

О наплати трошарине и царине 1792 године

ВѢдомо творимо како стари канонъ бистъ у време 1792 лѣта, октомвріа 26.

Када іе дошао царски везиръ Бећиръ-паша те іе приміо ѿ Немацкогъ Двора градъ Београдски, и ш ниме е дошао царски уредитель Челиби Ефендіа, и по нѣму Азисъ Ефендіа, које су уредилій и свезалій измежду кнезова верховній и народа долни пун(к)тови, како слѣдую:

1-во Кад би дошла коіа раіа из села, из целогъ овогъ Пашалука, ако би донела за продаю какову нибудъ стваръ, што іе потребно за овай мемлећетъ, за фаћиръ фукара, то јесть масло, лоіа, меда, сира, пастерма, брашно, пшенице, кукуруза, воска, коже, сваки ловъ, и ловске коже, говече, овце, яя, кокошку и проче ствари, на то раіа ђюмрука не плаћа, само іе било урећено ѿ једногъ товара бачъ 5 пара да плати раіа, кадъ уиће на капію у варошъ.

2-го Ако би каковъ терговацъ или ти човек прекупіо од ове горнѣ ствари ради своіе терговине пренети у Немачку страну, или ти изнести из овогъ Пашалука ондакъ је дужанъ терговацъ царски ђюмрукъ платити.

3-ће Ако би каква раіа донела дерва с колима у чаршію дужанъ іе оставити једно дрво ѿ кола бачъ на капію, и ѿ кола сена мало сена, такођеръ ѿ једни кола или ти товара ђюмура да остави мало ђюмура на капію бачъ.

4-то Ако би какова раіа донела на коли или ти на товаръ с конѣмъ вино, или ти ракію, плаћала іе ѿ једно буре, велико или ти мало по 10 пара на буре бачъ; а механџіе су дужни платити аваіетъ Іаничаръ-Аги 5 гроша и войводи 4 гроша на мѣсецъ.

5-то Празна кола, коіа из вароши излазиду или ти конь безъ товара празанъ, ништа нису на капіи плаћалй.

6-то Ако би каква раіа из вароши натоварила кола или ти коня са солій или ти другимъ шеомъ дужна іе плаћати на капію по 5 пара бачъ ѿ једногъ товара, то е од 100 ока.

Тай канонъ илити уредба траіала іе до времена покоиногъ Аџй Муста-паше. После нѣгове смерти обладаше даіе и овай царски канонъ покварише и стдоше глобити раію и узимати ђюмрукъ како горе описуіе, кой до данасъ пребива.

Овоме су другом руком дописате још ове две тачке:

7. За спенџеке одъ терговца оженѣнъ или неожнѣнъ био равнѣ и ѿ занатліе 1 гр. 4 паре равно и странскіи терговцы

дужни су кой овди дойду имали или немали тескеру изъ другога мѣста толико платити и одавде тескеру на спенцикъ узети, а одавде узета спенцикъ тескера нигди се не побія, то є за то овай градъ на зерату.

8. До Лауданова шанца београдски войвода судити властъима а далѣ не, тако що се годъ до Лауданова шанца нива и ливада тиче падаю подъ варошь а не под спахію.

НЗ. Оригинал се находи у Државној Архиви у Београду у фасцикули: Народна Канцеларија 1819 год.

10

Сведочанство Петру Новаковићу—Чардаклији од 19 августа 1795 године

Атестїатъ

Ја низ8 подписати свидителств8емь настоящимъ писаниемь Г.с. капетан8 Петр8 Новаковић8 родомь изь Албание да у 1785-го лѣта мца Іюния 14 дошао есте попь Николае Радомировичь у поль ноћи у Остр8жниц8 у Сервии у мои домь то есть по заповести Господина обрщера г. Михлилѣвича, б8д8чи да е нем8 одь височаїшї власти заповесть била, мени наложио е да би Ја писао у Албанию по г. капетана Јоана Новаковича и брата єго да би они по примлѣн8 мога писма таки овамо у Београдь дошли, да се не би за нино кодь к8ће изьг8блѣнѣ нища брин8ли, б8д8ћи да имь се оће с8г8бо платити, б8д8ћи да с8 горе опомен8ти господини Ј прие царск8 таин8 держали тако що се датицало писма у оно време када се таина водила, све е преко мени Јшло. Ја самь све горе опомен8те речи по заповести писао Ј у Беогрвдь однео Јшан8 Јлии Чикић8 предао, они далѣ у Албанию послали. За то свидѣтелство ово по чистои моиои совѣсти даемь коие ако потребно б8де Ј клятвою потвердити всегда готовь Есамь.

У Јаков8 на 1795-го лѣта[1] мца авг8ста 19-го.

(МП) Хаџићъ, лаитнанть

Горе речено писмо мои Брать Јшань Јилия у Албанию таки преко книгоноше послали єсу ценом платили 150 гроша. Зато свидителс(т)в8емь по чистои совести.

(МП) Чикићь капетань
(доцније) сербс. фраикор.

Ѡвима горьнимь писатимь речима я ѡсведочавамь да ест све истина.

(МП) Я Ра(дич) Петровићь капетань
(доцније написано) сербс. фраик.

НЗ. Први потпис није јасан, јер стоји написано Чиећъ, а у копији у петроградском Архиву Минист. Иностр. Дела стоји место тога *Хачићъ*.

М. В.

---

[1] Неко је доцније преко цифре 5 написао 9. М. В.

11

Молба кнеза Милије Вукићевића од 1797 год.

Верни, одани и ревносни вршилац дужности, чиновник Њ. В. Султана, кнез Милија, раја из села Светлића, Крагујевачке Нахије, моли да Њ. В. Султан има милости ослободити га од сваке државне порезе.

понизан
Кнез Милија Вукићевић
из села Светлића
Крагујевачке Нахије.

Док је молилац у служби реченога села ослободиће се законом прописане порезе.

(МП) Мустафа

12 реџепа 1211.
(1. јануара 1797 године)

НЗ. Оригинал ове молбе на турском је језику, као и ово решење испод молбе.

М. М. В.

12

Упуства цара Александра I графу Марку Ивелићу од 26 октобра 1803 год. пред његов полазак у Црну Гору

Господину Генералу-Лейтенанту
Графу Ивеличу.

Усердіе съ каковымъ продолжали вы службу вашу, обративъ на васъ вниманіе Мое, побудило Меня поручить вамъ нынѣ дѣло, исполненіе коего, послужить и къ собственной вашей чести и къ совершенной Моей благоугодности.

Въ 1788-мъ году отправлены были въ Черную Гору съ препорученіемъ подвигнуть славянскій народъ въ оной и окрестностяхъ ея обитающій, возстать противу Порты Оттоманской и напасть на смежные съ нимъ провинціи Турецкія. Война въ которой Россія находилась тогда съ Портою, полезнымъ содѣлывала препорученіе вамъ данное, имѣвшее въ предмѣтѣ, озаботивъ ся со стороны областей прилежащихъ къ Адріатическому морю, отвлещи часть силъ ея, отъ Главнаго Театра войны. Нынѣ отправляетесь вы въ Черную Гору, въ намѣреніи совершенно противномъ прежнѣй поѣздки вашей.

Ослабѣвшее состояніе Турецкой Имперіи, служащее Россіи залогомъ, что съ сей стороны, она не имѣетъ опасатся ни какого

безпокойства, содѣлываетъ Порту въ настоящемъ ея быти, лутчимъ сосѣдомъ нашимъ, а по тому и принялъ Я за правило пещись о сохраненіи существованія ея въ Европѣ.

Французское Правительство не полагающее предѣловъ распространенію своего властвованія, умышляетъ нынѣ разрушить сію Имперію или по малой мѣрѣ отторгнуть знатную часть оной. Морея коея жители, большею частію Греки, по ненависти своей къ Турецкому Правленію, съ стремленіемъ хватаются за все, что представляетъ имъ надежду свергнуть иго ихъ тяготящее, не размышляя, что помѣняютъ нынѣшнюю ихъ неволю на оковы тягчайшія, первою предстоитъ добычею жадности французской. Извѣстіи изъ разныхъ мѣстъ полученные, согласно утверждаютъ, что войска французскіе, занимающіе въ Королевствѣ Неапольскомъ Пулію и Абруцъ, назначены къ исполненію сего предпріятія. Порта Оттоманская о томъ предварена и дала повелѣніе Капитану Пашѣ прибыть съ ескадрою своею к Мореѣ и охранить полуостровъ сей отъ нашествія Французовъ. Извѣстная медленность и нерадивость Турецкихъ начальствъ въ исполненіи имъ поручаемаго, не позволяетъ почитать съ принятіемъ мѣры сей, сохраненіе Мореи обезпеченнымъ; а хотя бы Турецкой Адмиралъ и выполнилъ старательно на него возложенное, Французы имѣютъ способъ скрыто отъ него движеніе свое, не покушаясь прямо на Морею, но высадя войска свои въ Албаніи, переплывъ Адріатику изъ *Отранта въ Будуу и Постровичи:* отъ куда уже простираясь по Албаніи, легко имъ будетъ пробратся въ Морею и въ оной утвердится, а такимъ образомъ и присудствіе Турецкой ескадры въ сихъ моряхъ содѣлается тщетнымъ.

Французское Правительство имѣя уже съ нѣкотораго времяни сіе предпріятіе въ помышленіи своемъ, не оставило употребить всѣхъ нужныхъ средствъ къ пріуготовленію себѣ пути къ легчайшему совершенію онаго; и вѣдая, что Черногорцы могутъ положить непреодолимую преграду ихъ покушенію, умыслило склонить ихъ къ себѣ къ содѣйствію. На сей конецъ употребило оно нѣкоего Аббата Долчи, родомъ Рагузейца, изгнаннаго изъ отечества своего и потому изъ Россіи, Австріи и Анконы, гдѣ прошлецъ сей, въ разные времена себя обличилъ, и отправило его въ Черную Гору, съ порученіемъ привлещи народъ ввѣрить жребій свой Франціи. Аббатъ сей предуспѣлъ снискать довѣренность Митрополита Черногорскаго, отвратить его отъ преданности къ Россіи, привести на явную вражду съ начальствомъ Австрійскимъ и ожидать блага своего отъ Перваго Консула. Митрополитъ, такимъ образомъ уловленный, ищетъ направить народъ Черногорскій, на путь имъ нынѣ избранный. Долчи съ своей стороны пронырствомъ своимъ успѣлъ привести жителей *Цупца, Будуу* и всего берега *Постровичи* въ волненіе противу правленія Австрійскаго. Нѣтъ никакого сумнѣнія, чтобы Французы не могли воспользоваться неустройствами происками ихъ произведенными въ семъ краѣ, и при высадкѣ войскъ своихъ на берегъ, вмѣсто надлежащаго отпора, приняты будутъ жителями, по ненависти ихъ къ Австріи,

за избавителей, а потомъ съ содѣйствіемъ Черногорцовъ, обманутыхъ Архипастыремъ своимъ, не токмо въ Албаніи утвердятся, но получать въ помощь свою до двадцати тысячь храбрыхъ воиновъ, съ коими нанесутъ они Портѣ удары не исцѣлимыя.

Опасеніе таковаго событія, имѣющаго съ одной стороны увеличить и такъ уже чрезмѣрное могущество Франціи, а съ другой послужить къ разрушенію союзной съ Россіею Турецкой Имперіи, рѣшило Меня послать въ Черную Гору довѣренную Особу, имѣющую открыть народу Черногорскому гибель свободѣ его, естли Французы среди его водворятся; и подвигнуть ихъ воспротивится высадкѣ войскъ французскихъ на ихъ берегъ, а тѣмъ самымъ и предохранить всѣхъ единовѣрцевъ Моихъ въ семъ краю обитающихъ отъ гибельнаго для нихъ порабощенія Франціи: естли-же предпріятіе сіе уже совершено будетъ, претить имъ въ дальнѣйшихъ успѣхахъ. Избравъ васъ на сіе служеніе, нужнымъ почитаю наставить васъ, какое поведѣніе въ обоихъ случаяхъ, для успѣха дѣла вамъ порученнаго, вы принять имѣете.

Пріѣздъ вамъ въ Черную Гору, долженствуетъ быть неожиданный, дабы тѣмъ болѣе изумить Митрополита и лишить его средствъ и времени, пріуготовить себя въ борьбѣ съ вами. Необходимо сокрыть причину отъѣзда вашего изъ Санкт-Петербурга и для того еще, что огласясь рановремянно, можетъ служеніе ваше, содѣлатся для васъ тѣмъ болѣе трудно, что Французскіе Емиссары, извѣстя о посылкѣ вашей начальствующихъ въ провинціяхъ Неапольскихъ, могутъ сіи ускорить свое предпріятіе и учинить высадку прежде прибытія вашего въ Черную Гору. По чему вы отправитесь отсюда подъ предлогомъ домашнихъ дѣлъ вашихъ и взявъ путь вашъ чрезъ Бѣлоруссію, Кіевъ, Галицію, Венгрію, На Зару, достигнуть въ Бокаде-Катаро, миновавъ Вѣну, да бы проѣздомъ чрезъ сію столицу, не возбудить бдительности французской тамо миссіи, которая иногда по соображеніямъ своимъ, можетъ угадать причину поѣздки вашей и увѣдомить о томъ какъ Митрополита, такъ и Генераловъ Французскихъ въ Италіи. Продолжая путь вашъ со всевозможнымъ поспешеніемъ, когда случаи представлятся будутъ сказывать о причинѣ онаго-обьявляйте, что оставя службу, ѣдете на свиданье въ Ризань, въ первые дни дайте точный видъ, что пріѣздъ вашъ инаго предмѣта не имѣетъ, дабы тѣмъ удобнѣе вамъ было, устроить въ тайнѣ согласіе ваше съ Главами народа Черногорскаго. Близкое разстояніе Ризани отъ Черной Горы, подастъ вамъ способъ учредить въ скоромъ времени сношеніе съ Сердарями и Воеводами Черногорскими и Берденими и увѣрясь порознь въ содѣйствіи каждаго, приступите уже явно къ исполненію вамъ порученнаго. Въ предварительныхъ свиданіяхъ вашихъ съ начальниками народа, извѣстите ихъ объ умыслахъ Митрополита, предать ихъ въ руки Французскаго Правительства, примѣтя, что войска сея республики, единожды среди ихъ водворенные, наложать на нихъ иго, которое свергнуть имъ будетъ уже почти невозможно. Попечительность Моя о благѣ единовѣрныхъ Мнѣ народовъ должна служить удостовѣрительнымъ

для нихъ залогомъ, что всѣ мѣры отъ Меня имъ предлагаемыя, имѣютъ въ предмѣтѣ своемъ, собственныя ихъ пользы и охраненіе ихъ *независимости;* но не таковы расположеніи другихъ Правительствъ. Дайте имъ вразумѣть, что ежели они по нетерпѣливости обольстясь предложеніемъ французовъ дать имъ помощь къ одоленію Турокъ, войдутъ въ ихъ виды, то пожертвовавъ сосѣда слабаго, отъ каторого по маломощности сихъ его, не имѣютъ они ничего опасаться, падутъ произвольно въ руки Правительства сильнаго, которое провозглашая вольность, наложитъ на нихъ узы рабства, кои не въ силахъ уже они будутъ разторгнуть. Что всю сію гибель уготовываетъ имъ Митрополитъ ихъ, предавшійся помышленіямъ Франціи и церкви латинской; и для успѣха въ предпріятіи своемъ ищетъ возбудить въ народѣ равнодушіе къ православной вѣрѣ, опустошивъ Монастыри отъ иноковъ, церкви оставляя безъ потребъ необходимыхъ къ службѣ церковной и пропуская самъ цѣлые годы не священнодѣйствуя и непоучая народъ въ словѣ Божіемъ. Сверхъ сего умышленнаго нерадѣнія, сокрылъ онъ отъ свѣденія народнаго, полученные имъ отъ святѣйшаго синода знатное количество святаго мира, на помазаніе младенцовъ при крещеніи, сто антимисовъ на обновленіе храмовъ и книги церковныя и поучительныя. Но недовольствуясь симъ успѣхомъ, въ слѣдствіе коего православные претерпѣваютъ недостатокъ въ ихъ душеспасительныхъ орудіяхъ, утаилъ онъ врученные ему въ 1799-мъ году, при пожалованіи ему ордена святаго Александра Невскаго, девять золотыхъ медалей, присланныхъ ему для раздачи главамъ народа, усердствующимъ Россіи. Равномѣрно не дѣлаетъ ни какого полезнаго употребленія изъ суммы пожалованной на учрежденіе училищь въ Черногоріи и состоящей изъ тысячи червонныхъ ежегодной дачи, и которая уже за три года къ нему переведена. Что все сіе учинено Митрополитомъ, сколько изъ корыстолюбія, столько-же и въ томъ намѣреніи, чтобы удостовѣрить народъ что Дворъ Россійскій не печется о ихъ благосостояніи и тѣмъ склонить его предать жребій свой въ руки Франціи. Что коль скоро всѣ сіи злоумышленіи его дошли до свѣдѣнія Моего, Я неукоснительно отправилъ васъ въ Черную Гору, открыть глаза народа на гибель ему предстоящую, а отъ святѣйшаго синода, поручается вамъ грамота къ Митрополиту, коею призывается онъ явиться предъ судилище его и оправдаться въ винахъ на него сказуемыхъ. Естли-же сверхъ всякаго чаянія, Митрополитъ забывъ совершенно страхъ Божій, вздумаетъ не повиноваться Грамотѣ Святѣйшаго Синода, то Я надѣюсь, что единовѣрный Мнѣ народъ Черногорскій, покажетъ ему, необходимость обратиться къ повиновенію. Тутъ надлежитъ сообщить каждому изъ Сердарей, списокъ съ Грамоты Святѣйшаго Синода, дабы они предварили народъ о содержаніи оныя, и когда удостовѣрены будете въ готовности ихъ содѣйствовать вамъ, условтесь о днѣ пріязда вашего на Сеймъ народный. По прибытіи же на оной провозгласите всегдашнюю милость Мою и покровительство народу Черногорскому и Бердскому, и вручите Грамоту Мою о томъ удостовѣряющую,

которую при отправленіи вашемъ вы получите. Потомъ, обьявите, что Святѣйшій Синодъ, снабдилъ васъ соборнымъ посланіемъ къ Митрополиту, которое желательно чтобы сей прочелъ во услышаніе всѣмъ.

Быть можетъ, что народъ толико усердствующій вѣрѣ, увѣдавъ о развратѣ, коему подпалъ Архипастырь его, озлобясь на него освирѣпѣетъ и подвергнетъ опасности самую жизнь Митрополита. Я въ такомъ случаѣ ожидаю отъ бдительности вашей, что вы найдете средство предохранить его и склонить народъ удовольствоваться удаленіемъ его изъ Черной Горы. Пріявъ такимъ образомъ жизнь Митрополита подъ вашъ покровъ отправте его немедленно, придавъ ему сопутника изъ Черногорцовъ, на вѣрность коего положится вы можете, и направьте путь ихъ чрезъ Австрійскіе владѣнія, и увѣдомте чрезъ нарочнаго, нашего повѣреннаго въ дѣлахъ въ Вѣнѣ, Статскаго Совѣтника Анстета, чтобы онъ съ своей стороны учинилъ надлежащее домогательство у Министра Австрійскаго, дабы Митрополитъ безостановочно слѣдовалъ въ Россію, о чемъ предписаніе ему отъ Моего Министерства дано будетъ.

По удаленіи Митрополита изъ Черной Горы, займетесь вы образованіемъ народной мысли на щетъ французскаго правительства, изьясняясь ему на началахъ относительно онаго, здѣсь вышеизложенныхъ и приуготовленіемъ способовъ, имѣющихъ служить къ огражденію земли сей отъ нашествія войскъ французскихъ. Въ воинахъ у васъ недостатку не будетъ: Черногорія и область Берденая, болѣе ихъ представятъ, нежели сколько Франція въ край сей отрядитъ можетъ. Въ помощь Черногорцамъ присовокупить вы можете и всѣхъ православныхъ жителей Герцеговины, которыя питая повсегда усердіе къ Престолу Россійскому, не втуне будутъ вами къ содѣйствію призваны, вамъ нужно токмо будетъ заблаговременно учредить съ ними сношеніе. Извѣстная храбрость сихъ народовъ надежнымъ есть залогомъ, что они французовъ не убоятся; недостаетъ у нихъ пороху, свинцу, а равно денегъ на покупку оныхъ. Извѣстно, что ескадра наша въ Адріатикѣ находившаяся сгрузила на Черногорскій берегъ сорокъ бочекъ пороху и нѣкоторое количество свинцу, которое Митрополитъ и хранитъ въ опустѣломъ Монастырѣ. Вы припасы сіи примите въ свое распоряженіе и въ случаѣ недостатка въ оныхъ, заимствуйте заимообразно у начальства Австрійскаго, выдавая оному квитанціи и извѣщая меня о числѣ снарядовъ вами принятыхъ. Раздача же ихъ въ народъ тогда токмо послѣдовать имѣетъ, когда настанетъ время дѣйствовать оружіемъ.

Благовремянный пріѣздъ вашъ въ Черную Гору, можетъ даже отвратить надобность употребленія крайныхъ мѣръ. Вѣроятно, что когда Французы увѣдаютъ, что сообщникъ ихъ Митрополитъ Черногорскій удаленъ отъ правленія, и что вмѣсто ожиданнаго пособія, встрѣтятъ они отпоры, которой по несоразмѣрности силъ и трудности земли имъ преодолѣть не надежно, оставятъ они свое предпріятіе. Въ такомъ случаѣ, вы оставаясь въ Черной

для нихъ залогомъ, что всѣ мѣры отъ Меня имъ предлагаемыя, имѣютъ въ предмѣтѣ своемъ, собственныя ихъ пользы и охраненіе ихъ *независимости;* но не таковы расположеніи другихъ Правительствъ. Дайте имъ вразумѣть, что ежели они по нетерпѣливости обольстясь предложеніемъ французовъ дать имъ помощь къ одоленію Турокъ, войдутъ въ ихъ виды, то пожертвовавъ сосѣда слабаго, отъ каторого по маломощности сихъ его, не имѣютъ они ничего опасаться, падутъ произвольно въ руки Правительства сильнаго, которое провозглашая вольность, наложитъ на нихъ узы рабства, кои не въ силахъ уже они будутъ разторгнуть. Что всю сію гибель уготовываетъ имъ Митрополитъ ихъ, предавшійся помышленіямъ Франціи и церкви латинской; и для успѣха въ предпріятіи своемъ ищетъ возбудить въ народѣ равнодушіе къ православной вѣрѣ, опустошивъ Монастыри отъ иноковъ, церкви оставляя безъ потребъ необходимыхъ къ службѣ церковной и пропуская самъ цѣлые годы не священнодѣйствуя и непоучая народъ въ словѣ Божіемъ. Сверхъ сего умышленнаго нерадѣнія, сокрылъ онъ отъ свѣденія народнаго, полученные имъ отъ святѣйшаго синода знатное количество святаго мира, на помазаніе младенцовъ при крещеніи, сто антимисовъ на обновленіе храмовъ и книги церковныя и поучительныя. Но недовольствуясь симъ успѣхомъ, въ слѣдствіе коего православные претерпѣваютъ недостатокъ въ ихъ душеспасительныхъ орудіяхъ, утаилъ онъ врученные ему въ 1799-мъ году, при пожалованіи ему ордена святаго Александра Невскаго, девять золотыхъ медалей, присланныхъ ему для раздачи главамъ народа, усердствующимъ Россіи. Равномѣрно не дѣлаетъ ни какого полезнаго употребленія изъ суммы пожалованной на учрежденіе училищь въ Черногоріи и состоящей изъ тысячи червонныхъ ежегодной дачи, и которая уже за три года къ нему переведена. Что все сіе учинено Митрополитомъ, сколько изъ корыстолюбія, столько-же и въ томъ намѣреніи, чтобы удостовѣрить народъ что Дворъ Россійскій не печется о ихъ благосостояніи и тѣмъ склонить его предать жребій свой въ руки Франціи. Что коль скоро всѣ сіи злоумышленіи его дошли до свѣдѣнія Моего, Я неукоснительно отправилъ васъ въ Черную Гору, открыть глаза народа на гибель ему предстоящую, а отъ святѣйшаго синода, поручается вамъ грамота къ Митрополиту, коею призывается онъ явиться предъ судилище его и оправдаться въ винахъ на него сказуемыхъ. Естли-же сверхъ всякаго чаянія, Митрополитъ забывъ совершенно страхъ Божій, вздумаетъ не повиноваться Грамотѣ Святѣйшаго Синода, то Я надѣюсь, что единовѣрный Мнѣ народъ Черногорскій, покажетъ ему, необходимость обратиться къ повиновенію. Тутъ надлежитъ сообщить каждому изъ Сердарей, списокъ съ Грамоты Святѣйшаго Синода, дабы они предварили народъ о содержаніи опыя, и когда удостовѣрены будете въ готовности ихъ содѣйствовать вамъ, условтесь о днѣ пріѣзда вашего на Сеймъ народный. По прибытіи же на оной провозгласите всегдашнюю милость Мою и покровительство народу Черногорскому и Бердскому, и вручите Грамоту Мою о томъ удостовѣряющую,

[illegible] при отправленіи вашемъ вы получите. [illegible], что Святѣйшій Синодъ, снабдилъ васъ [illegible] къ Митрополиту, которое желательно чтобъ [illegible] прочесть во услышаніе всѣмъ.

Быть можетъ, что народъ толико усердствующій вѣрѣ [illegible] о раздорѣ, къ чему подалъ Архипастырь его, [illegible] освирѣпѣетъ и подвергнетъ опасности самую жизнь Митрополита. Я въ такомъ случаѣ ожидаю отъ бдительности вашей, что вы найдете средство предохранить его и склонить народъ удовольствоваться удаленіемъ его изъ Черной Горы. Призвавъ такимъ образомъ жизнь Митрополита подъ вашъ покровъ, отправьте его немедленно, придавъ ему сопутника изъ Черногорцовъ, на вѣрность коего положиться вы можете, и направьте путь ихъ чрезъ Австрійскія владѣнія, и увѣдомте чрезъ нарочнаго, нашего повѣреннаго въ дѣлахъ въ Вѣнѣ, Статскаго Совѣтника Анстета, чтобы онъ съ своей стороны учинилъ надлежащее домогательство у Министра Австрійскаго, дабы Митрополитъ безостановочно слѣдовалъ въ Россію, о чемъ предписаніе ему отъ Моего Министерства дано будетъ.

По удаленіи Митрополита изъ Черной Горы, займетесь вы образованіемъ народной мысли на щетъ Французскаго правительства, изъясняясь ему на началахъ относительно онаго, здѣсь вышеизложенныхъ и приуготовленіемъ способовъ, имѣющихъ служить къ огражденію земли сей отъ нашествія войскъ Французскихъ. Въ воинахъ у васъ недостатку не будетъ: Черногорія и область Бердская, болѣе ихъ представить, нежели сколько Франція въ край сей отрядить можетъ. Въ помощь Черногорцамъ присовокупить вы можете и всѣхъ православныхъ жителей Герцеговины, которыя питая повсегда усердіе къ Престолу Россійскому, не втуне будутъ вами къ содѣйствію призваны, вамъ нужно токмо будетъ заблаговременно учредить съ ними сношеніе. Извѣстная храбрость сихъ народовъ надежнымъ есть залогомъ, что они Французовъ не убоятся; недостаетъ у нихъ пороху, свинцу, а равно денегъ на покупку оныхъ. Извѣстно, что ескадра наша въ Адріатикѣ находившаяся сгрузила на Черногорскій берегъ сорокъ бочекъ пороху и нѣкоторое количество свинцу, которое Митрополитъ и хранитъ въ опустѣломъ Монастырѣ. Вы припасы сіи примите въ свое расположеніе и въ случаѣ недостатка въ оныхъ, заимствуйте заимообразно у начальства Австрійскаго, выдавая оному квитанціи и извѣщая меня о числѣ снарядовъ вами принятыхъ. Раздача же ихъ въ народъ тогда токмо послѣдовать имѣетъ, когда настанетъ время дѣйствовать оружіемъ.

Благовремянный пріѣздъ вашъ въ Черную Гору, можетъ даже отвратить надобность употребленія крайнихъ мѣръ. Вѣроятно, что когда Французы увѣдаютъ, что сообщникъ ихъ Митрополитъ Черногорскій удаленъ отъ правленія, и что вмѣсто ожиданнаго пособія, встрѣтятъ они отпоры, которой по несоразмѣрности силъ и трудности земли имъ преодолѣть не надежно, оставятъ они свое предпріятіе. Въ такомъ случаѣ, вы оставаясь въ Черной

Горѣ, укрѣплять будете народъ въ его похвальныхъ расположеніяхъ и ожидать рѣшенія жребія Митрополита: и естьли признаю Я возвращеніе его въ Черную Гору вреднымъ для сей земли, то вы получите въ свое время предписаніе, предложить народу избрать себѣ пастыря достойнѣйшаго и старатся будете, наклонить выборъ народной, на человѣка благочестиваго и Россіи усердствующаго и отправить его въ Санкт-Петербургъ для рукоположенія, ожидая сами въ Черной Горѣ возвращенія его во свояси, коему и передадите тогда попеченіе сохранять народъ въ приверженности къ Россіи.

Естьли же отлученіе Митрополита отъ мѣста его, не остановитъ Французскіе войска, слѣдовать ихъ намѣренію, Я полагаюсь на опытность вашу и на мѣстные познанія того края что вы воспользуетеся выгодами, которыя трудныя мѣстоположенія земли сей представляютъ къ оборонѣ, и храбростію воиновъ Черногорскихъ; и естли кичливость Французскаго Правительства, подвигнетъ его не оставлять своего предпріятія и высадить войска свои въ Будуу, то хотя берегъ Постровичь и представляетъ способность къ высадкѣ, но Черная Гора облегая его повсюду и оставляя проходы одними лишъ ущельями своими, нѣтъ сомнѣнія, что бы весь сей отрядъ, не содѣлался жертвою сего безразсуднаго предпріятія. Когда-же Генералы Французскіе, увѣдавъ и прибытіе эскадры Турецкой къ Мореи и отьѣздъ Митрополита изъ Черной Горы, рѣшатся перевесть войска свои въ Турецкую Албанію. О семъ можетъ быть и соглашено у нихъ съ Янинскимъ Али Пашею, и оттуда шествовать въ Морею, вы будете имѣть возможность затруднить сіе предпріятіе, обезпокоивая ежедневно и безпрестанно фланги и задъ его, избѣгая сраженія рѣшительнаго, истреблять по частямъ корпусъ французскій и обезсиливъ его, поставить въ невозможность совершить предпринятое имъ.

Распоряжая войскомъ Черногорскимъ, снабжая его потребными снарядами, имѣете вы до времени устранятся отъ всякаго обьявленія, что дѣйствуете Именемъ Моимъ, и естли бы случилось войти въ переговоры, либо какія сношенія съ Французскими Генералами, обьявляйте себя оставившимъ службу Россіискую и что по приглашенію соотчичей вашихъ, востревоженныхъ нашествіемъ Французовъ, служите имъ своими способностями претить французамъ по возможности укорѣнится въ сосѣдствѣ ихъ.

Таковое поведеніе ваше потому необходимо, что хотя и долженъ Я надзирать за видами Правительства Французскаго и стараться полагать препоны разпространенію его властованія, приличнымъ считаю однако-жъ, до времени не прерывать съ нимъ Мира. Но какъ сіе касается только до изьясненій вашихъ съ посторонними, то и не можетъ оно затруднить васъ относительно Черногорцовъ, кои въ Грамотѣ Моей сознаютъ, что вы посланы отъ Меня и народъ приглашенъ въ оной давать вѣру всѣму, что вы отъ Имени Моего, ему предлагать будете.

Таково будетъ поведеніе ваше естли прибудете вы въ Черную Гору, прежде высадки войскъ Французскихъ. Когда-же най-

дете уже ихъ тамо водворенныхъ, подвигъ вашъ сопряженъ будетъ съ большимъ для васъ затрудненіемъ; ибо съ одной стороны, народъ уже прельщенъ будетъ разглашеніями французовъ, съ другой заботливость и бдительность Генераловъ сей Республики, противопостовятъ препоны въ сообщеніяхъ вашихъ съ главами народными. Но какъ нѣтъ въ томъ сумнѣнія, что народъ Черногорской естли и вошелъ въ содѣйствіе французамъ, то подвигнутъ былъ тѣмъ ложнымъ увѣреніемъ, что будто предпріятіе ихъ сдѣлано съ Моего согласія, вамъ нужно токмо будетъ просвѣтить его на сей счетъ, а тѣмъ самымъ обнаруживъ неистовство обольстившихъ его, обратите его къ отмщенію. Не входя въ подробности средствъ, которыя вы употребить можете, къ возбужденію народа Черногорскаго, не токмо отложится отъ войскъ французскихъ, но и дѣйствовать противу оныхъ непріятельски, и оставляя то собственному вашему усмотрѣнію и познанію мѣстныхъ обстоятельствъ, примѣчу только, что присудствіе войскъ французскихъ не перемѣняетъ ни мало предмѣтъ посылки вашей, и что вы всѣ силы свои употребить имѣ те, дабы принудить ихъ, искать спасенія своего въ возвращеніи вспять.

До колѣ Черногорцы дѣйствовать будутъ въ своихъ предѣлахъ, не потребуютъ они у васъ провіанта, а снабжайте ихъ одними военными снарядами; буде же должно будетъ имъ итти въ Турецкую Албанію и Морею, то заготовленіе жизненныхъ припасовъ, будетъ на вашемъ попеченіи. Я увѣренъ, что вы будете умѣть учредить дружескія связи съ начальниками Австрійскими въ Бока-де-Катаро, которые въ доставленіи онаго вамъ способствовать могутъ. Вы конечно не оставите покупать оный какъ возможно выгоднѣйшею цѣною. Впрочемъ упоминая здѣсь предварительно о семъ предмѣтѣ, буду для подробнаго о томъ постановленія ожидать извѣщенія вашего, когда оной нужнымъ содѣлается. А естли еще и до пріѣзда вашего въ Ризань, увѣдомленъ я буду, что Французы учинили уже высадку, то Я не оставлю повелѣть, чтобы нужныя по сему распоряженія учинены были.

Я повелѣлъ отпустить въ распоряженіе ваше, девять золотыхъ медалей на голубыхъ лентахъ и двадцать серебрянныхъ на алыхъ лентахъ, поручая вамъ раздавать оныя прислучаѣ и руководствуясь услугами и званіемъ начальниковъ и старшинъ народа Черногорскаго, коимъ вы равномѣрно обьявите, что когда минуетъ опасность, нынѣ отечеству ихъ предстоящая и пожелаютъ нѣкоторые изъ семействъ ихъ переселится въ Россію, врата Имперіи имъ всегда отверсты будутъ: на какомъ же основаніи перселенцы сіи принимаемы будутъ, Министерство Мое снабдитъ васъ особливымъ наставленіемъ.

Во все время пребыванія вашего въ Черной Горѣ и краѣ томъ, будете вы получать жалованье по чину вашему, при отправленіи же вашемъ, получите вы тысячу голландскихъ червонныхъ на путевыя издержки ваши. Архимандриту же Вукотичу которой вамъ сопутствовать будетъ и котораго помощь въ порученномъ

вамъ дѣлѣ, вамъ не безнужна, повелѣлъ **Я** выдать пять сотъ червонныхъ.

За симъ ожидая, что вы съ усердіемъ и дѣятельностію исполните все на васъ возложенное.

Пребываю вамъ благосклонный
Александръ.

С. Петербургъ.
Октября 26-го дня. 1803-го года.

13

Писмо тајнога саветника Д. Татишчева о архимандриту Арсенију и узроку његова доласка у Петроград од 22 новембра 1803 године

Милостивый Государь,
Графъ Александръ Романовичь

Вчера въ семь часовъ вечера, явился ко мнѣ Архимандритъ Герцоговинской Арсеній, и объявилъ, что отправился изъ Монастыря Пивы мѣстопребыванія Митрополита Герцоговинскаго, тому уже около года, но разными препятствіями задержанъ былъ въ пути и достигъ до Санктпетербурга на сихъ дняхъ токмо; на вопросъ мой о причинѣ его путешествія, сказалъ что: народъ Герцоговинскій, а равно и всѣ Христіянѣ подъ игомъ Магометанъ стенящія, считаютъ что приспѣло наконецъ время ихъ освобожденія, что Порта Оттоманская въ настоящемъ ея ослабѣвшемъ состояніи не въ силахъ уже удержать всеобщее ихъ стремленіе и должно будетъ уступить необходимости видѣть ихъ отъ себя отдѣленными. что мысль *сія разпространилась по всѣму тому краю и приводитъ* народъ въ волненіе, что Митрополитъ Герцоговинскій, преданный Россійскому престолу и пекущійся о благѣ своихъ соотчичей, призналъ нужнымъ, прежде нежели къ чему либо приступить, *узнать по предмѣту сему волю Государя Императора* и въ случаѣ что благоволитъ Онъ ихъ помышленію, испросить дабы соизволилъ распоряжать ихъ усердіемъ; когда же на таковой подвигъ позволенія не получать, то Митрополитъ старатся будетъ успокоить волнующійся народъ, склоняя оной ожидать времяни удобнѣйшаго.

На вопросъ мой, какія имѣетъ Архимандритъ полномочія необходимыя для представленій о дѣлѣ таковой важности, отвѣчалъ онъ мнѣ, что отправился подъ тѣмъ предлогомъ, что бы просить здѣсь о доставленіи въ Пиву Митры и прочихъ церковныхъ украшеній, посланныхъ съ Лубибратичемъ и нынѣ въ рукахъ Фонтона находящихся, и что опасаясь приключеній на пути ему предстоящихъ, не смѣлъ онъ взять съ собою ни какихъ полномочій, но условился съ Митрополитомъ, что буде благосклонно моленіе ихъ принято будетъ здѣсь, то онъ его о томъ извѣститъ, тогда въ непродолжительномъ времяни доставлено будетъ къ Фонтону

на Высочайшее имя прошеніе всѣхъ знатнѣйшихъ людей Герцоговины и Сербіи, о принятіи ихъ подъ скипетръ Его Величества. Къ сему присовокупилъ Архимандритъ, что всѣ исповѣдующія въ ихъ краю православную вѣру, готовы содѣлатся принадлежностію Россіи, а въ случаи если Государь Императоръ по отдаленію ихъ, признаетъ таковое ихъ присоединеніе неудобнымъ, то полагаютъ они, что всѣ колена племени Славянскаго на югѣ обитающія соединясъ во едино и составя царство Славяно-Сербское, могутъ представить удель не недостйной одного изъ великихъ князей, коему Его Императорское Величество судить быть ихъ Царемъ.

Разсмотря бумаги Архимандрита, между коими хранитъ онъ тщательно Манифестъ 1787 года, объявленный тогда между ими для возбужденія их противу Порты, прочія-же составляющіе листъ охранный отъ Митрополита ему данный и разныя пашпорты Цесарскихъ начальниковъ, сказалъ я ему, что о всемъ, что отъ него слышалъ, донесу вашему Сіятельству и пригласивъ его о причинѣ пріѣзда своего здѣсь не разглашать, его отпустилъ.

Судя по рѣчамъ сего Архимандрита должно заключить, что *весь сей край готовъ къ возмущенію и конечно не долго сносить будетъ угнетеніи Турецкихъ* начальниковъ ими управляющихъ, французамъ чаятельно сіе разположеніе извѣстно и на ономъ соорудили они планъ шествія своего въ Албанію. Приверженность Славяно-Сербовъ къ Россіи, обращаетъ къ оной всѣ ихъ усердіи, естьли же не найдутъ въ насъ покрова, могутъ легко предатся въ руки Франціи. А дабы не допустить до сего непріятнаго для насъ событія, кажется не безполезно бы было обьяснивъ здѣсь Архимандриту настоящее положеніе дѣлъ, отправить его безъ промѣдленія во свояси съ тѣмъ, чтобы явясь у Графа Ивелича, содѣйствовалъ ему въ успѣхѣ дѣла ему порученнаго.

Предая мысль мою прозорливости вашего Сіятельства имѣю честь быть съ глубочайшимъ почтеніемъ,

Вашего Сіятельства, Милостиваго Государя,
покорнѣйшій слуга,
Дмитрій Татищевъ.

Ноября 22-го дня. 1803-го года.

14

Писмо К. К. Родофиникина архимандриту А. Гаговићу од 30 новембра 1803 године

Ваше Высокопреподобіе,
Милостивый Государь мой.

Его Сіятельство Канцлеръ поручилъ мнѣ извѣстить ваше Высокопреподобіе, что Декабря втораго числа въ Среду, вы удо-

стоитесь быть представленнымъ Государю Императору, а для сего и нужно вамъ пріѣхать въ тотъ день въ четыре часа по полудни въ домъ къ Государственному Канцлеру, одкуда уже вы поѣдете во дворецъ. Сообщивъ о семъ вамъ, Милостивый Государь мой, и поручивъ себя вашимъ молитвамъ, имѣю честь быть съ истиннымъ почтеніемъ и преданностію.

Вашего Высокопреподобія, Милостиваго Государя моего, вѣрнопокорный слуга,

Константинъ Родофиникинъ.

Ноября 30-го дня.
1803-го года.

Его Высокопреподобію Отцу Архимандриту Арсенію.

15

А. Воронцов графу Марку Ивелићу 5 декембра 1803 год.

Милостивый Государь мой,
Графъ Марко Константиновичь.

Изъ полученныхъ по отъѣздѣ вашемъ свѣденій о намѣреваемомъ французами покушеніи на Албанію и Морею оказалось что оное воспослѣдовать имѣеть въ четырехъ мѣстахъ, первое не подалеку оть Черной Горы, на берегу Постровича, или во владѣніяхъ Рагузейской Республики, второе, въ Антивари, а можеть быть въ Валлонскомъ заливѣ, третіе, въ Воницѣ, а четвертое, близь самаго перешейка Морейскаго. Сборное мѣсто для первыхъ двухъ отрядовъ назначено въ Вискополи, по чему и полагаемъ мы, что оные слѣдовать будуть въ Румелію и соединятся тамъ съ третьимъ корпусомъ, назначеннымъ для вступленія въ сію же провинцію Турецкую, судя по направленію ему данному. Естьли до пріѣзда вашего въ Черную Гору, французы не произведуть намѣренія своего въ дѣйство, то главное стараніе ваше, обратиться долженствуеть на воспрепятствованія французамъ, поставить твердую ногу въ Постровичахъ и Антивари, защита коихъ подъ руками вашими находится, и достигнуть сборнаго мѣста.

Естьли же по прибытіи вашемъ въ тотъ край, найдете вы уже помянутые два отряда въ Вискополи, и въ таковомъ положеніи ихъ находится будете вы въ тылу и флангѣ ихъ, то обезпокоивая ихъ безпрестанными и частыми набѣгами, и отрѣзывая у нихъ всякій подвозъ провіанта и фуража, можно вамъ будеть приостановить дальнѣйшее оныхъ шествіе и понудить ихъ обратиться вспять на борьбу съ вами. А въ такомъ случаѣ присоединивъ силы Герцоговины къ войску Черногорскому, найдетесь вы въ состояніи преодолѣть Французовъ.

Сообщая вашему Сіятельству, о таковыхъ распоряженіяхъ остаемся мы благонадежны, что опытность и мѣстные познанія ваши, вспомоществуемыя дознанною храбростію тѣхъ народовъ, коими предводить вы будете, обманутъ властолюбивыя расчеты Французскаго Правительства и предохранятъ сей край Европы, отъ угрожающаго ему потрясенія.

Въ заключеніи имѣю вамъ сказать, что со дня отъѣзда вашего изъ Петербурга, мы не получили никакихъ отъ васъ извѣстій, а какъ необходимо нужно для соображенія нашего знать здѣсь, какъ о мѣстахъ гдѣ вы будете находится, такъ и о предпринимаемомъ вами, то не оставите одкуда токмо можно будетъ, доносить сюда обстоятельно обо всемъ.

Пребываю впрочемъ съ совершеннымъ почтеніемъ.

Вашего Сіятельства покорный слуга
Г. Александръ Воронцовъ.

С. Петербургъ.
Декабря 5 дня. 1803 год.

Его Сіятельству Графу Ивеличу.

16

Д. Татишчев Марку К. Ивелићу 8 декембра 1803 год.

Милостивый Государь мой,
Графъ Марко Константиновичь.

Отправленіе нынѣшняго курьера представляетъ мнѣ случай, коего не хочу пропустить не доставивъ къ Вашему Сіятельству нѣкоторыхъ дополнительныхъ свѣденій касательно предмѣта служенію Вашему ввѣреннаго. На сей конецъ, препровождаю у сего к Вамъ чертежъ, на коемъ показаны всѣ пункты предназначенные Французскимъ Правительствомъ для высадки войскъ своихъ. Естли сіе намѣреніе его произведено будетъ въ дѣйство по пріѣздѣ вашемъ въ Черную Гору, то корпусъ Французскій, котрый высаженъ быть долженъ на берегу Постровича или во владѣніяхъ Рагузейской Республики, подъ рукою у Васъ находиться будетъ. Мы здѣсь не сумнѣваемся, чтобъ Ваше Сіятельство таковымъ сосѣдствомъ пользуясь, не предъуспѣли бы не допустить его поставить твердую ногу на семъ пунктѣ и воспрепятствовать ему слѣдовать оттуда для соединенія со вторымъ отрядомъ къ сборному мѣсту, назначенному имъ въ Янинскомъ Пашалыкѣ.

Чтожъ касается до сего послѣдняго, который высадится въ Антивари, или въ Валлонскомъ заливѣ, то хотя оный и находится будетъ въ нѣкоторомъ отъ васъ разстояніи, возможно однако-же Вамъ будетъ столько озаботить оный, чтобы пріостановить дальнѣйшее шествіе его, и мы уповаемъ, что храбрые Чер-

ногорцы, подъ предводительствомъ Вашимъ, не ограничать подвиговъ своихъ единственно собственною своею обороною, но и не отрекутся слѣдовать за Вами всюду, гдѣ токмо можно имъ будетъ новы пожинать лавры и чрезъ то новую пріобрести себѣ славу.

Впрочемъ, естьли бы и удалось помянутымъ двумъ корпусамъ, достигнуть сборнаго мѣста своего и оттуда направить ходъ свой въ Румелію, то присоединивъ къ войску Черногорскому, силы Ерцеговины, найдетесь вы въ состояніи не токмо безпокоить оный частными нападеніями, но даже итти ему на встрѣчу. Пріехавшій сюда изъ Монастыря Пивы, Архимандритъ Арсеній удостовѣрилъ насъ, въ готовности Ерцеговинцевъ, содѣйствовать Вамъ, объявляя, что на сей конецъ, могутъ они представить до тридцати тысячь готоваго войска.

Въ заключеніи сего не могу не изъявить Вашему Сіятельству, сожалѣнія моего, что съ самаго Вашего отъѣзда изъ С. Петербурга, не имѣемъ мы никакого отъ Васъ извѣщенія.

Ожидая онаго, съ нетерпѣливостію, съ отличнымъ почтеніемъ пребываю.

Вашего Сіятельства, Милостиваго Государя моего покорный слуга.

Дмитрій Татищевъ.

С. Петербургъ.
8-го Декабря. 1803 год.

Его Сіятельству Графу М. К. Ивеличу.

17

Писмо А. Воронцова, државнога канцелара руског, графу М. К. Ивелићу од 8 декембра 1803 год.

Милостивый Государь мой,
Графъ Маркъ Константиновичь.

Архимандритъ Арсеній отправленный сюда изъ Герцоговины, между протчимъ возобновилъ намъ увѣреніе о всегдашней преданности къ престолу Россійскому тамошняго Митрополита и ввѣреннаго ему Народа.

Его Императорское Величество, желая изъявить сколь пріятно Ему было таковое порученіе Архимандрита Арсенія, соизволилъ пожаловать ему Архимандритскій крестъ, алмазами украшенный.

При обратномъ отправленіи его во свояси, не оставилъ и поручить ему письмо мое къ Митрополиту Герцеговинскому въ коемъ похваляя усердіе его, приглашаю я его и народъ Герцеговинскій, полную подавать вѣру всѣму тому, что вы отъ Имяни

нашего имъ объявлять будете и по востребованію вашему споспѣшествовать силами своими къ успѣху порученнаго вамъ служенія.

Я не сумнѣваюсь, чтобъ ваше Сіятельство не нашли въ Архимандритѣ Арсеніи вѣрнаго и ревностнаго себѣ поборника. Но дабы не возбудить подозрѣнія Турецкихъ въ Герцоговинѣ начальниковъ, надлежитъ вамъ содержать въ непроницаемой тайнѣ сношенія его съ вами и избѣгать поколико можно личнаго съ нимъ свиданія. Естьли окажется необходимая надобность, можете вы видѣться съ нимъ въ тайнѣ: для доставленія же ему и полученія отъ него нужныхъ свѣденій, употреблять будете испытанныхъ въ вѣрности посредниковъ.

Имѣю честь быть съ истиннымъ почтеніемъ,

Вашего Сіятельства, покорный слуга.
Г. Александръ Воронцовъ.

С. Петербургъ.
Декабря 8-го дня. 1803 года.

Его Сіятельству Графу М. К. Ивеличу.

18

Проектъ письма отъ Государственнаго Канцлера, къ Митрополиту Герцеговинскому 8 декабря 1803 г.

Архимандритъ Арсеній изъ Монастыря Пивы, отправленный, подтвердилъ мнѣ отъ имяни вашего Преосвященства увѣренія, о непоколебимой приверженности вашей къ Престолу Россійскому и къ благочестію, и о всегдашней готовности вашей споспѣшествовать къ утверждейію благосостоянія ввѣреннаго Архипастырскому попеченію вашему Герцеговинскаго народа.

Государь Императоръ, до свѣденія коего довелъ я таковое расположеніе ваше, принявъ оное весьма милостиво, желаетъ чтобы единовѣрные и соплеменные ему народы столь же удостовѣрены были въ непреложномъ Его Императорскаго Величества къ нимъ благоволеніи и покровительствѣ, сколь увѣренъ онъ въ преданности къ Россіи Славяно-Сербскихъ народовъ.

Настоящія смутныя обстоятельства тамошняго края подадутъ вашему Преосващенству случай, оправдать очевиднымъ образомъ довѣренность Его Императорскаго Величества, на усердіе ваше, предохранивъ отечество и паство ваше отъ гибели, уготовляемой имъ коварствомъ внѣшняго непріятеля, ищущаго, подъ личиною безкорыстнаго доброжелательства къ народамъ, распространить повсюду властвованіе свое. Отъ прозорливости вашей конечно не скрыто, что сколь несправедливо желаніе народа Герцеговинскаго, быть въ независимости отъ Порты, здравомысліе и

будущее благоденствіе сего народа предписывають ему отложить помышленіе сіе до удобнѣйшаго времяни. Имперія Оттоманская, приходя день оть дня въ большее ослабленіе, тѣмъ болѣе сближаеть Герцеговинцовъ съ сею минутою и обѣщаеть имъ независимость безъ всякаго пособія иновѣрцовъ. Когда-же Славяно-Сербскія народы, уступая нетерпѣливости своей и обольстившись ложными обнадѣживаніями вольности, попустять Французское Правительство водворить единожды войска свои среди ихъ, то не столь уже легко имъ будеть сложить иго Французское, долженствующее для нихъ быть тѣмъ болѣе тягостнымъ что имѣть будуть дѣло съ Правительствомъ хитрымъ и сильнымъ, имѣющимъ неминуемо подчинить народъ сей угнѣтенію несноснѣйшему противу того, которое онъ нынѣ оть Порты претерпѣваеть.

Его Императорское Величество, раздѣляя опасеніе сіе и пріемля мѣры къ отвращенію онаго, ожидаеть, что какъ вы, такъ и народъ Герцоговинскій подвизаться будете съ своей стороны къ успѣху сего благаго начинанія и полную подавать будете вѣру всѣму тому, что отправленный въ Черную Гору Россійскій Полномочный, Генералъ-Лейтенантъ Графъ Ивеличь вамъ оть имени Его объявлять будеть, и если-бы потребовалъ онъ содѣйствія вашего на отраженіе хищнаго и властолюбиваго врага, то въ томъ ему отказано не будеть.

Государь Императоръ, желая между тѣмъ ознаменовать въ лицѣ Архимандрита Арсенія благоволенія свое ко всему народу Герцеговинскому, соизволилъ пожаловать ему архимандритскій кресть алмазами украшенный.

Сообщая о семъ вашему Преосвященству, удовольственно мнѣ имѣть порученіе сего рода и радуюсь, что имѣю случай обнаружить предъ вами чувства отличнаго почтенія, съ коими пребываю....

Отправлено 9 того-же мѣсяца, съ фельдъ-егеремъ Александровымъ.

19

Писмо српских старешина руском посланику А. Италинском у Цариграду од 3 маја 1804 године

Ваше Етцелленція.

Высокоблагородный и высокопочитаемый Господине Непобѣдимаго Руссискаго Царства Тайный Совѣтниче намъ же Христіаномъ благодѣю!

Свѣмъ четиремъ частямъ свѣта великодушіе и непобѣдимое владѣніе святаго Двора всея Руссискія Державы познатое, отъ коего вси противустоящіе врази ужасъ и трепетъ имѣють и мнози иноплеменици къ покрову сему, подъ крѣпкою вѣрою поклоняющися, спасеніе и утѣшеніе обрѣтоша, коль ми паче Христіане, иже токмо единое упованіе и защищеніе на Руссію возлагають и у утѣшенію

пребываютъ, единожды под игомъ Агарянскимъ стенящее Христіанство, ходатайствамъ святаго Двора Руссискаго избавленіе получити.

О блажени! О преблажени Избавителю! поспѣши и насъ у Сербіи живущее Христіанство, якоже и прочіе неизчисленныя предѣли (провинціи) подъ угнѣтаніемъ Агарянскимъ мучимо бывшее избавити и отъ остроты наша вьси освободити.

Отъ времене когда Христіанство подъ область и владѣніе турецкое подпаде, егда ли за грѣхи нашихъ предковъ благость Божія осуди сей родъ мучимь быти, или да во вѣрѣ нашой крѣпчайше будемъ, всеблагіи Промыслъ Неба и Землѣ вѣстъ.

Вся наша туги, бѣди и гоненія, овоже утѣшенія и избавленія чающе, овоже за наша согрѣшенія вмѣняюще претерпѣхомъ. Обаче отъ времени когда послѣ послѣдняго рата или бывшія войны съ Турками Іанычары у Бѣлградъ вспять возвратилися оное гоненіе варварское еже противу Христіанъ у Губерніуму Бѣлградскому наношено бѣ, нѣсть возможно описати, такожде претерпѣсто. Нынѣ паки когда Іэнычаре еще вяще возсвирѣпилися и крѣпость вящшу пріобрѣли, употребили средства Бѣлградъ отъ Мустафа Паше военномъ рукамъ отъяти и его живота лишили, и потомъ цѣлое владѣніе отъ Сервіе на себя воспріяти, отъ коихъ 4 Даіе именемъ Фочогли, Кутчукъ-Али, Аган-Али, Мула Іосуфъ и 5-й Мусса Фочогли цѣли губерніумъ изъмежду себѣ раздѣлиша и надъ подайнике царево внемъ живуще, иже саміи Христіане, коихъ число скоро 100 тысящь душъ суть, подъ раболѣпство взяша и абіе начали насъ такъ немилосердно и горько мучить, да напослѣдакъ иныя помощи не бѣ, развѣ оружіемъ себѣ отъ нападенія турецкаго бранити, и чрезъ три лѣта неизчислена зла претерпѣхомъ, отъ коихъ токмо слѣдующая здѣ имянуемъ:

1) Наше святе Церкви и Монастире Турци огню предаша, монахи же и священики аки волхви свирѣпо незлобивыя овцы разпудѣша.

2) Недорастлія дѣти наша мужески пола оскверниша и женскія дѣвства лишиша, лѣпія же жены и дѣвицы силою взяша и во мохамеданскую вѣру прейти принудиша и не единъ отецъ дѣтей своихъ или мужъ жены властенъ есть, но каждо собственнымъ очесемъ насиліе Турковъ надъ своими дѣтами и сродники неутешимо взираше.

3) Не само называеми Арачь по Ферману у 1793 лѣту изданному принуждены бѣхомъ отдовати но и порезъ отъ Даіяхъ на нами наложенъ бѣ, да вси нази остахомъ и никако еще себѣ откупити восхотѣхомъ, ибо речени Даіе прещеніемъ мѣча принудиша наша кнезови и кмѣтови цѣлу Сервію подъ зовомый чифлукъ дати, и игу нетерпимому подлещи.

4) У каждой веси (мѣсть, селу) отъ странъ Даіяхъ стоитъ непремѣнно по единъ Субаша и кромѣ того по единъ Ханчіа, который всяки по 50 тунеядцевъ при себѣ имѣетъ и тіи народъ пропитавати и вся что они потребуютъ отдавати принужденъ есть подъ лишеніемъ жизни.

5) Сіи агаряне наше архипастире и священнике изъ числа законаблюдателей совсѣмъ изключиша и они въ супружества брачная руки ихъ вложиша, жени отъ мужъ законосочетанныхъ еще въ животѣ разставляютъ и съ иними чрезъ священники силою вѣнчати у обычай привели; единомъ словомъ рещи, они законъ христіански и церкве по ихъ хотѣнію опровергаютъ и никто имъ противостать дерзнетъ.

6) Не токмо да ми подайницы (христіане) спахіяма своима уречени десятокъ отдаемо, но такожде и Даіама трегубо отдавати и потомъ отъ глада съ нашима дѣтами и домашними умирати морамо.

7) Турци Іанычаре насъ Христіане тако немилостиво гонютъ, да тіи Даіе, иже прежде просящи и худіи люди быша, себе толь сильно обагатиша, да всяки по нѣколико миліоновъ новцовъ и злато притяжали суть.

8) Аще бы пришолъ буди кто отъ Турковъ въ кою либо весь тому подайницы принуждены суть подъ лишеніемъ живота вся взыскуемая безъ платы отдавати.

9) Мы подайницы нѣсмо въ власти наша скота, шерсть, воли, овци и прочая торговцу или купцу по цѣни продавати, но Даіе силою мѣча таковыя от насъ по ихъ хотѣнію отьимаютъ и потомъ трегубо препродаютъ.

10) И со тимъ не быша Даіе съ ихъ союзники и единомышленники удовольствавани, кое народъ горко чрезъ три лѣта терпяша, но споразумѣшася, вся князи и кметови и прочія старшины мечемъ у цѣлой Сербіи избита, а потомъ всякъ мужески полъ отъ 15 лѣта старши такожде остроты мѣча предати, чтобъ ни единъ во животѣ осталъ и не бы имъ противостати возмоглъ кое намѣреніе начаша и дѣйствовати и уже токмо во единъ день отъ кнезей и прочихъ отмѣныхъ людей 150 жизни своея невинно лишася, потомъ, когда мы прочи сіе жалостное позорище и безбожное поступленіе турковъ усмотрѣли, убояхомся, оставихомъ домы, скоты, волы, овцы и вся имѣнія наша и взяхомъ бѣгство въ дубравы и лѣса, токмо свирѣпства турецкого избѣгнути и сіе приключися въ мѣсяцѣ Іануаріи во зимнемъ времени трающу коемъ многое число женъ и незлобивыхъ дѣтей овоже отъ студени овоже отъ глада подъ ведримъ небомъ изъумроша, мы пакъ иже оружіе носити можемъ такожде денъ нощъ бодствующе и съ турками сраженіе творити множи изгибохомъ.

О жалости неописана! О плачу неутѣшими! Мы бѣдны Сервіанцы домы своя оставихомъ и по дубравамъ съ дѣтьми нашими скитаемся и горко сузами нашими древеса и землю окроплявамо, поля наша неудѣлана ждутъ дѣлатели, и ниединаго прибѣжища не имѣемъ. О небо тя въ помощь призываеми, отверзы нѣдра твоя, и пошли страшныя громы и молнія до насъ побіютъ, или землѣ мати наша отверзи утробу твою и насъ прождери и отъ ига несноснаго агарянскаго освободи, аще тако вини есмы, или вселися пресвятая Денице въ сердце нашихъ защитниковъ, чтобъ насъ отъ сея бѣди и мученія освободили.

Мы нынѣ не имѣемъ иныя помощи и надежды развѣ подъ крыло Ѳрона Русискаго прибѣгнути, чтобъ Омофоромъ святымъ насъ бѣднія христіане, якоже и многшія прочія Провинціи Корфу, Валахію, Молдавію и прочая покрили, да не би насъ число скоро 100 тысящь христіанъ у Сербіи остротою меча скоро поражены были.

Наше желаніе есть, чтобъ ходатайствомъ святимъ Русискія непобѣдимія Државы свободу получили, наше Христіанство хранити, церкви и монастыри воздвизати и отъ нестерпимаго ига турецкаго избавитися, мы противо не стоимъ, султану урокъ одавати, но такмо чтобъ отъ прочихъ тягостехъ и гоненіи турецкихъ освобождены были. Ибо Паша или Губернаторъ Сервіанскій въ Бѣлградѣ находящися никаковыя власти имѣетъ, но и онъ самъ у страху и опасности живетъ, но Даіе его аки немощнаго раба држутъ.

У Сервіи уже насъ христіанъ подъ оружіемъ 25 тысящь находится и до днесь всю Сервію отъ враговъ нашихъ и Царя султановыхъ освободихомъ, токмо еще нѣколико тысящь Турковъ въ Бѣлградѣ находятся и тія съ помощіею всевышняго надѣямся поразити но что потомъ дѣлать будемъ, когда прочая сила турецкая на насъ найдетъ, аще святое крыло всеросійское насъ христіане не покріетъ, но тогда мы купно съ дѣтими нашими изгинуты будемъ.

Вчера Даіе Диванъ држали, и заключили цѣлу Сервію опустити у коей причини и депутирце си есть моасила и Кихая-Бега у Константинополь оправиша, что бы ови единъ Ферманъ одъ Дивана изходатайствовали насъ христіанъ у Сервіи живуще искоренити.

Для сего еще едино писаніе молебное нашъ бѣлградскій Господинъ Архиепископъ, съ нашимъ народнимъ согласіемъ, аки Митрополитъ всея Сервіи, чрезъ блаженнѣйшаго Патріарха на султана днесъ отправляетъ, а мы при томъ Вашу Етцеленцію, аки нашего благодѣя всенижайше коленопреклонно сузами наше сіе писаніе обливающе, отъ мала до велика просимо, чтобъ Бога истиннаго ради насъ Христіане непрезрѣли, но ходатайствомъ Вашея Етцеленціи избавилися.

У страхопочитанію стопъ Фрону всеросиския Државы кланяются пребиваютъ ждуще утѣшенія и ранамъ нашимъ уврачеванія.

У Сервіи, мѣсту Остружницы недалеко отъ Бѣлграда.
Дня 3 Маія лѣта 1804 года.

У имя цѣлаго народа Сервіанскаго Губерніума Бѣлградско который из 12 предѣловъ составляется.

Георгій Петровичъ — князь и верховный воевода.
Сима Маркевичъ — князь.
Іанко Катичъ — князь.
Іаковъ Стефановичъ — князь.

У имя цѣлаго клера монашескаго.
Сава, игуменъ монастыря Раваницы.
Іосифъ, игуменъ монастыря Каленича.

У имя цѣлаго клера священническаго:

Алексіе — протопресвитеръ Бѣлградски.
Милое — протопресвитеръ Ягодинскій.
Маѳеа Алексіевичъ, протопресвитеръ Валевски.
Іосиф Помировичъ, протопресвитеръ Пожаревски.

20

Писмо митрополита петроградскога и новгородскога Амвросија епископу бачком Ј. Јовановићу од 19 марта 1804 године као одговор на његово писмо од 14 јануара исте године

Преосвященнѣйшій Іоаннъ Епископъ Бачкій,
Сегединскій, Егарскій и проч.
Любезный о Христѣ братъ и сослужитель.

Писаніе Вашего Преосвященства отъ 14-го Іенваря сего года я получилъ и благодарю за оное усердно. Изъясненныя въ ономъ горестныя состоянія вашего обстоятельства весма чувствительны для сердца моего, и желалъ бы на избавленіе положить дуги мои: но отвратить все то силенъ единъ Богъ. — Къ нему воздѣнемъ рудѣ наши. Онъ праведенъ, и вѣренъ ублажить подвиги злострадания, имиже вѣсть судьбами. Онъ не посрамитъ и той надѣжды, какою вы исполнены на могущество возлюбленнаго помазанника его Благочестивѣйшаго Великаго Государя нашего Императора и Самодержца Всероссійскаго Александра Павловича.—Смѣю Ваше Преосвященство удостовѣрить, что Его Императорское Величество расположенъ всегдашнимъ благоволеніемъ къ Славеносербскимъ единовѣрцамъ своимъ, и что, когда представитися мнѣ случай къ ознамснованію достоинствъ вашихъ знакомъ отличія, конечно не премину ходатайствовать о томъ, равно и племянники ваши находящіеся въ россійской службѣ не будутъ оставлены безъ Высокомонаршаго и милостиваго на нихъ воззренія. Радуюся, что отецъ Архимандритъ Арсеній возвратяся, украшенный по благости великаго Монарха нашего драгоцѣннымъ крестомя, принесъ не малую радость своей націи. Вѣруйте и большая сихъ узрите. Впрочемъ призывая Божіе благословеніе и содѣйствіе добрымъ подвигамъ вашимъ съ моимъ истиннымъ почтеніемъ и братскою любовию есмь и пребуду.

Вашего Преосвященства, усердный богомолецъ и слуга

Амвросій, Митрополитъ Новгородскій

Съ подлинныъ вѣрно:

Коллежскій Регистраторъ: Василій.

Марта 19 дня 1804 года.

21

Карађорђе бачком епископу J. Јовановићу 15 јула 1804 године

Высокопреосвященнѣйшій и Высокодостойнѣйшій Господине намъ Милостивѣйшіи Архипастырю.

Сервіански Отецъ што си Сервію запоіо твоимъ речима оно и данашнымъ даномъ онай духъ у нынимъ серцама стои, и на васъ Сервіа се іако препоручує, и нада се, да ћете што год сте могућни нама помоћи, писали смо славному магистрату новосадскомъ, да намъ даде 10000 fl. на 3 мѣсяца дана са интересомъ.

И вама руку любимо и сви обркнезовы поздравлямо и на васъ препоручуемо се да вы овы 10000 fl. нама донесете у Земунъ.

Защо ніє могућє другоячіє, не можемо да кренемо барута из Земуна у Логоръ. А садь намъ є за велику нужду, 1000 кержалія сада нама хоће да се преда и с нама заедно да ударе на Даіе Белградске, а садъ намъ є за потребу найвыше фишека.

4 кнеза дадосмо за вѣрность кржаліама кодъ Баталъ-жаміє, а они нама дадоше 4 турчина у логоръ, да оћемо еданъ другоме вѣрни быти, ако добыемо мы барута сада задоволно. Белградъ за 15 дана уфамосе на Бога быће нашъ.

У Логору кодъ Топчидера.

15 Іулія 1804. Покорный Рабъ

Петровичь черни Георгіа.
Комендатъ ѿ Сервіє.

2 Антиминса и 2 Губе за капелу у Сервіанскими Логору пошлите намъ.

22

Старешине Устанка бачком владици J. Јовановићу 15 јула 1804 године

Высоко-Преосвященнѣйшій Господине Епискоπе.
Милостивѣйшіи Господине.

Безъ нашего напоминанія познатое Вашему Высокопреосвященству врло добро како Славенно-Сербскій Народъ нашъ, кои у предѣли отоманской многочисленно живить, чающи отъ много лѣтъ съ нетерпѣніємъ на угодность времена, да отъ нѣколико вѣковъ подносимую теготу варварскогъ ига и неволѣ ѿ себе свергнути и живети моћи прочее подъ тихимъ и справедливымъ Государемъ пріиміосе за прошастіи послѣдній ратъ турскій као за наиудобнѣйше време и способъ къ своему избавленію, и то съ толико мы већомъ радостію и ревностніимъ духомъ, будући и дворъ Аустрійскіи ко взаимной помощи нѣга позвалъ и подигао своими Манифести како чрез фельдмаршала ѿ Ласцій, равнѣ же и ваше Преосвященство подъ 28 марта 1788 года изданій кое по гра-

ничнімъ предѣламъ турскіимъ, а и по цѣлой скоро турской распосылаю, обѣщавшій Сербомъ многе милости, защищенія, покровительство, и дарованія. Како овай за наше освобожденіе преугодный и отъ давна желаній случаи, тако и цесарева увѣренія у томъ бывшая да ће по сщастливомъ турковъ из земле Сербске прогнанію предѣли Сербскій при будущемъ уговору и заключенію Мира подъ Кесаріомъ остатисе, есу была побужденіемъ, да е мало и велико противъ отомановъ на оружіе скочило с Аустріискомъ войскомъ саединило се пожертіемъ живота, имѣніи, мілковъ и скотовъ своихъ и намѣренію Аустріискому прилѣпилосе. Вами Господине, кои сте нарочито граничне предѣле турске ѿ Унне до Мораве и даљше странамъ турецкимъ до Валахіе проходили и людство на ратъ и вѣрность к немцемъ поощравали, познатое, да е скоро сва Сербіа, Босна и Болгаріа ѿ турака праздна была остала, к чему храбрость и мужество Сербовъ нашихъ природна роду нашему своиства, не мало су споспѣшествоволи. И то вѣсте колико смо ободреніи царскіимъ словомъ, и оживлени надеждами неминуемаго освобожденія нашего поревновали, народъ возбуждавали мы духовный и често, што но речь, главу у Торби носили скупа с вами заедно христіанъ ради и обще ползе Сербовъ. Но все суе бысть, и у мѣсто пожелане ѿраде, наслажденія и уживанія благостоянія вольности, и безопаства живота и имућства, постыже насъ свакій видь несреће, бѣдности страданіи, и отчаяніи, коимъ злоключеніямъ нѣмачка превара корень и узрокъ бѣ. Они у мѣсто, штобъ мужество рода нашего, вѣрность и ревность похвалами и награжденіемъ милости возвысили, називали насъ безчестними именами, куішнами и ферфлухте націонъ. Тако су завидѣли нашей военной храбрости и неустрашимости. Бѣдности и несреће, кое е траявшеи воини и пре и послѣ заключеніи мира, крозь обману нѣмачку родъ нашь трпіо, ніе могуче описати. Проходѣлисте и видѣли коликое множество Сербовъ при нападенію турковъ невѣрство наше ощутившихъ и нашу привязанность к Аустріицемъ, за спасти себе, своe жене и дѣти, убѣжища искало у странахъ цесарскіихъ, у Банату, у Срему, Бачки и Славоній оставивши своя сва имѣнія движима и недвижима непріятелю, кои разяренъ проходећи по предѣламъ и селамъ нашимъ, све церкве и монастыре и села разоравао и паліо, не мало число дѣтъ изсѣкли и роблѣмъ учинивши. До двѣ стотине хиляда фамилій Сербскихъ лагхо простыралосе, коесу се к двору Аустрійскому быле прилѣпиле на вѣру и вѣрность ѿ коихъ до сто хиляда ово ѿ глади и зиме, ово ѿ непріятеля погибе. Нами су многій прежалостній случаи и примѣри познати, гди су удовице, кое нису могле ситну свою дѣчицу понести, у бѣгству уморне будучи теретомъ, едно на рамену, друго на груди дѣте носећи оставляле дѣцу по путови, коя су жертвомъ была непріятельскогъ тіріанства. Нѣке пакъ кое су хотѣле избѣгнутій непріятельскій мачь, быле су иначе жалостнѣишимъ позорищемъ смерти. и ѿ многихъ примѣровъ. Опомените се оне препечалне судбине нѣку Сербкиню у Фрушкой Горы близу монастыря Хопова постыгше.

Она удова будучи четверо дѣчице имѣя избѣгла, и спретѧласе у долину близу лѣса монастырскаго, по причини да бы нетрпити нужде у огрѣву. Случайно ѿ монастырскихъ пандуровъ найдена она мртва у колибки снѣгомъ громаднимъ обтерпаной, и на грудахъ нѣзиних лежащее дѣтепце мертво еще устами за сису матерiну держаще, а на боку нѣзиномъ друго трое дѣце тожде издохнувшее. Но колико таковыхъ прежалостнiихъ и плачевны случаяхъ было е видити по Банату, Подунавiю, Бачки и Срему, гди су бѣдни наши Сербли престарѣли и недорастли у време зиме неимаюћи крова и обыталища, по рытови, дубрави, и на Мезеву ѿ зими и глади поморени, све ове бѣдности, колико су на неизглаћену укоризну самаго человѣчества, толико управителству немачкому предъ Богомъ и цѣлимъ свѣтомъ приписат iе што попеченiе за снабдѣнiе и препитанiе бѣдного народа нашего давшаго се нѣму на вѣру, нехотео имати, ни за квартире имъ до времени постарати се. Настаяли смо у оно време гдiе надлежало, а и кодъ самаго двора подвизателно просбе и моленiи како преко вашего Преосвященства толико кратъ тако и преко почившаго Господина Митрополiта Путника за помоћь, за обранбу и покровительство народа нашего, али све залуду. Ныхово немилосрдiе а сувыше лукавство, злоба, немарность и клевета генерала Валиса кодъ свегъ овогъ нечаяногъ состоянiя, судите еще безчеловѣчiя немачкогъ и вашихъ странахъ властелина. Нiе имъ доста было толику несрећу и погибель людству нашему проузроковати за званiемъ своимъ него су и оне кои су тамо на вашихъ странахъ боећи се турского ѿмащенiя, заостали живити, отъ свiю странахъ опеть натрагъ у турску терали безпощадѣнiя, не давши имъ тамо грунтова и мѣста за домове. Камо дасмо на миру остали и превару немачку предвидили, доиста господине, не бы лагко немацъ ногу преко Саве и Дунава пренесао, или бы с великимъ своимъ убиткомъ и трудностiю морао чинити. Но службе наше и вѣрна содѣйствiи, коя су му путь у землю турецку облахшала, све су прѣзрѣли и у нищо ставили. У оволикой несретной нашей окрестности не знамо кому издати се, и окренути, него к вами.

Владыко Святый! Знамо вашу правосердечну ревность и носимое попеченiе к овому народу, нетребуемо сведочбе колико сте ради по своему могучеству нѣму у нѣговихъ бѣдахъ помагати. Особито же у нынѣшней нечаяно постыгшей препечалной крайнѣй зѣло плачевной бѣдности и тугу сердца нашего, како что сте и извѣщени да проклятiи варвари и мучители рода христiанскаго за отмщенiе прежде три мѣсяца невинно безъ всякаго пощадѣнiя кодъ Белиграда 75 душъ христiанскихъ рода нашего лютейшему мечу предаша между коими предобрый и богоугодный вашему преосвященству весма познатiи Архимандритъ монастыря Боговађе[1] и еще с нымъ два священника, прочiи же ѿ первыхъ мѣстныхъ и селскихъ поглаваровъ, зато ваше преосвященство и паки Христа ради и петь нѣговихъ рана, с излiанiемъ слезъ просимо

[1] У оригиналу стоји: Бго-тинѣ.

употребите владыко Святый ваше ходатайство у Ихъ Священнѣйшаго Всеблагоутробнѣйшаго и Непобѣдимаго Императора всея Россіи Государя Государя Александра Павловича, што болше можете за овай бѣдній храбрыи и вѣрный славенно-сербскій народъ ѿ толико вѣкова у пребѣдныхъ окресностехъ находящейся денноношно кричущь плачуще подъ лютейшимъ іармомъ турскіимъ и тvранскимъ у оковахъ желѣзныхъ воздыхающихъ христіанскихъ душь, и желающихъ единожды *за всегда избавленія и искупленія милостію и помощью всевышняго Творца посредствомъ же Скиптра Всеблагоутробнѣйшаго Непобѣдимаго* Благочестивѣйшаго Царей Царя нынѣшняго вѣка Государя Государя Александра Павловича, за благосостояніе и общее нашего Сербскаго народа безсмертное благополучіе ползу и славу изходатайствовати умилнѣйше изволите. Мы несумнѣнно увѣрени есмо да хоћте ову нашу с слезами усугублѣнними с проводомъ препоручительну молбу же благовременно по крайнѣму всего Сербскаго народа духовнаго и мірскаго чина сердечному желанію подкрѣпивше своимъ письмомъ іако же болше вѣдаете Его Императорс. Величеству у Санкт-Петербургѣ вѣрно отправити, а мы како до селѣ, тако и у напредахъ у вѣкъ с всякимъ высокопочитаніемъ отдаемо всѣхъ насъ вашими святыми молитвами и благословенію архіерейскому, остаемо и есмы страдалцы и рабовы во обще с всѣми во Христѣ братіами духовными и мірскими правовѣрними, въ поданствѣ турецкомъ мучителя варвара.

Писано подъ Бѣлиградомъ у Логору кодъ Топчидера Іуліа 15-го дне 1804-го года.

Нижайшіи Сыновы и Первый Военачалницы:
Ђорђе Петровићь.
Іаковъ Стефановъ.
Сvма Марковь.
Іанко Катићь.
Васа Велимировь—Чарапићь.
Живко Ђорђевь.
Живко Дабићь.
Никола Гербићь.
Бранко Николићь
У имя цѣле Сервіе.

24

J. Јовановић, бачки митрополит митрополиту новгородском и петроградском Амвросију 14 октобра 1804 године

Высокопреосвященнѣишіи и Высокодостоиннѣишіи Господине Архіепископе и Митрополите Во Хрістѣ брате и сослужителю вседражаишіи.

Вашего Высокопреосвященнаго братства, драгоцѣнное милостиво дражаишее писаніе еще от 19 числа месеца марта сего

года датиранное и на худость мою чрезъ Ерцеговину адресиранное и управлѣнное теперъ минувшихъ днехъ милость и честь имѣхъ исправно чрезь почту получитъ, съ глубочаишимъ чувствованіемъ духа сердца моего и краиннѣю утѣхою, котораго содержанія и силу, о чемъ болше уразумѣхъ и съ изліяніемъ слезъ прочтохъ, за которое Вашего-Высоко Преосвященнаго братства указанное милосердіе и щедролюбиваго духа сердца попеченіе носимое о всѣхъ насъ, а паче и паче о бѣдномъ семъ и прежалостномъ народѣ, иже отъ нѣколикихъ вѣковъ у проклятихъ варварскихъ и мучительскихъ рукъ у оковахъ желѣзныхъ денно-нощно плачетъ-плачетъ и зѣло горцѣ изъ глубины сердца рыдаетъ и воніетъ и единожды за всегда помощію всевышняго Творца Святія десницы, посредствомъ же и ходатайствомъ Его Императорскаго Величества избавитися онаго ада и заточенія турецкаго тыранскаго желаемъ. О коемъ вѣрномъ и велми бодромъ, храбромъ и боголюбивомъ народѣ подъ областію и владѣніемъ нынѣшняго времени въ Турецкои всеи земли находящемся, нынѣ повторительнѣ и паки яко уполномощенъ и присягою клятвенною у законенъ сущъ. Коленопреклонно съ изліяніемъ слезъ смиреннѣйше прибѣгая и умилнѣйше просящъ молю Его Священнѣйше Императорское Величество, Нашего Всеблагоутробногъ Милостивѣйшаго Государя, Государя Александра Павловича, Помазанника и крѣпкаго Защитителя и ходатая всея вселенныя могущаго непобѣдимаго якоже. изъ прилагаеме здѣ въ копіи челобитне моея Ваше Високо-преосвященно братство еще болше изволте увѣритися. Въ протчемъ съ истиннымъ моимъ усердіемъ и почтеніемъ честь имѣю назватся вашъ братъ во Христѣ по вѣкъ мои.

Вашего Высокопреосвященства, Милостиваго Государя, нижаишіи и усерднѣишіи Богомолецъ

Іоаннъ Іоанновичъ, православный Епископъ, Бачкіи, Сегединскіи и Егарскіи.

Въ Городѣ въ Новомъ Садѣ.
Месеца Октомбріа 14 числа, 1804 года.

25

Сведоџба Смедеревског Магистрата Јанку Ђорђевићу, на којој је потписан Мирко Јовановић, стриц Карађорђев као други члан магистрата 4 фебруара 1809 године

Свидѣтелство

Благородному Господару Янку Георгіевичу таиному совѣтнику и правителствующа Совѣта Сербска члену наше високопочитаніе!

Ми ниже подписавшися составляющіе правленіе Смедеревскаго Округа по наложенію верховнаго правителства нашего изъ-

брали достоинеишаго изъ насъ мужа Господара Янка Георгіевића и послали въ оное правителство гдѣ онъ представлая въ лице своемъ общество наше и стараясъ общеи ползѣ поведніемъ своимъ обратилъ внима(ніе.......[1]) вітелства на себи и отъ сего удостоенъ титломъ таинаго совѣтника и члена верховнаго Совѣта Сербскаго, хотя честъ сія истино заслужена господиномъ Георгиевићемъ не требуетъ другихъ оправданія кромъ Его собственихъ природныхъ качествъ душевнихъ; но мы целое общество желая признателными битъ за труди и подвыги Г-на Янка Георгиевића и симъ предъ потомками оправдатся заблагорасудили датъ Ему отъ насъ сіе признатое писмо въ знакъ нашея истиния и чуствителния благодарности за Его верное исполненіе долга, истинаго любителя отечества и всякаго просимъ признатъ Его достоинѣишимъ сего названія правителствомъ Ему данаго. Ми же въ увѣреніе нашего послушаніе, обещавамъ всѣ истекающіе изъ общества согласія совѣта повеленіи за Его именемъ скрепленія вточности безъ малѣишаго упущенія исполинитъ — и обвязуемся.

Въ Смѣдереве
Ферфуарія 4-го днѣ 1809-го года.

Къ сему общества нашего ....[2] дписа

совѣтникъ Веселинъ Марковичъ
сов. Мирко Јовановичъ
совѣтн. Новакъ Маисторовичъ
Оберъ кнезъ Радоико съ кнезови и с кметови и старешинама смедеревскаго округа.
секретаръ Васіилг Стефановичъ

(МП) Магистратъ смедеревски потвердуе печатомъ.

НЗ. Оригинал се налази у мене. М. М. В.

26

Диплома владике црногорскога Петра II кнезу Александру, из које се види да су Карађорђеви предци од Васојевића

МЫ ПЕТРЪ ПЕТРОВИЧЪ НЕГОШЪ

Божіею міlостію Православный Архіепископъ владыка черногорскій и бердскій и проч. и проч.

Извѣстно и вѣдомо да будетъ: что Мы Александра чернаго, сына бывшаго Сербскаго верховнаго Вожда Георгія Петровича

[1] што је у загради и тачкама означено, то је подерано.
[2] Подерано.

чернаго (произходящаго изъ древнихъ Князей Нашей Провинцій Васоевичъ), признали по произхожденію Сіятельнымъ Княземъ и Нашимъ патріотомъ. Въ особеностиже уважая заслуги Отца его, храбростію своею освободившаго изъ подъ ига Турецкаго единоплеменниковъ Нашихъ, Справедливо и достойно почли жаловать и жалуемъ выше упомянутаго Князя Александра Чернаго чиномъ Воеводы.

Того ради, дабы означенный Александръ черный признаваемъ и почитаемъ былъ княземъ, Нашимъ патріотомъ и Воеводою, потвердили Мы Грамоту сію подписомъ и приложеніемъ Державной Нашей печати.

Дано Въ Черногорской резиденціи Цетинѣ, въ лѣто отъ Рождества Хрістова 1840. мѣсяца Декембра 21 дня. № 60.

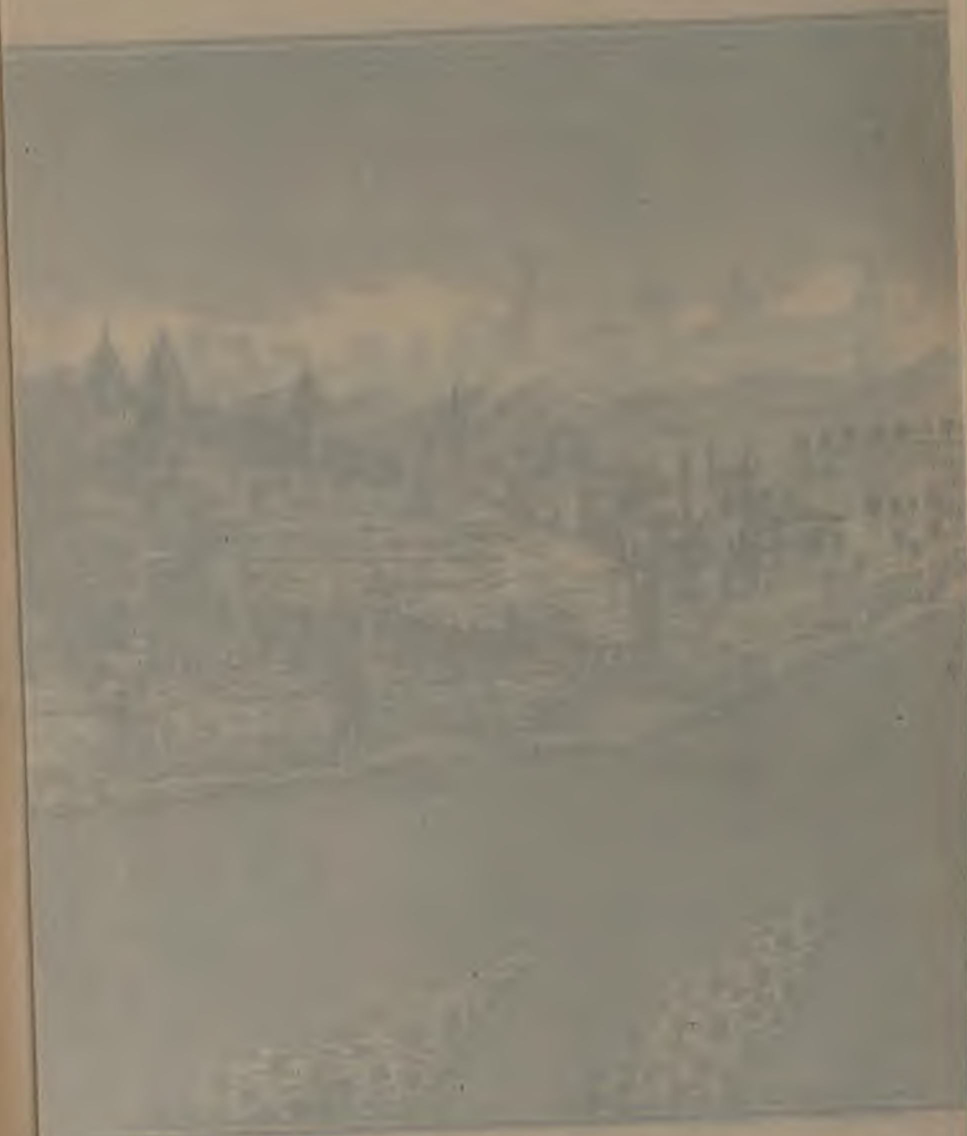
(МП) Мы П. П. Нѣгошъ

На другој страни постоји напомена: „Уведено у сенатскій журналъ.“

НЗ. Цела је диплома штампана, руком је унесен само месечни датум и број. Затим потпис владичин. Печат је црн а у средини бео двоглави орао с крилима у вис уздигнутим. Над главама орла круна с крстом озго. Испод орла лав. А около (печат) „правителствующега сената црногорскога.“ Пречник печата износи 39 мм.

Оригинал се налази међу хартијама Њ. Величанства Краља Србије. Петра I.

——•—•—

39°
40°
К
А
Рам
В. Градиште
ОРШАВА
КНЕЖИНА
РЕЧКА
Пек
ПОРЕЧ
ЗВИЖД
Поречка Р.
Свиње
Добрње
М. Лаоле
В. Лаоле
Хомољске Пл.
ХОМОЉЕ

Жарково